Univerzita Pardubice

Fakulta restaurování

Ateliér restaurování a konzervace nástěnné malby a sgrafita

Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl

Restaurování části nástěnných maleb na severní stěně lodi kostela sv. Víta v Zahrádce.

Ikonografie středověkých maleb kostela sv. Víta v Zahrádce.

BcA. Markéta Renzová

Vedoucí práce: Mgr. Petra Hečková, Ph.D.

Konzultant praktické části: Mgr. art. Jan Vojtěchovský, Ph.D.

V České Třebové dne 7.4. 2018 Markéta Renzová

Univerzita Pardubice
Fakulta restaurování
Akademický rok: **2016/2017**

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení:	**BcA. Markéta Renzová**
Osobní číslo:	**R14016**
Studijní program:	**N8206 Výtvarná umění**
Studijní obor:	**Restaurování a konzervace nástěnné malby, sochařských děl a povrchů architektury**
Název tématu:	**Restaurování části nástěnných maleb na severní stěně lodi kostela sv. Víta v Zahrádce. Ikonografie středověkých maleb kostela sv. Víta v Zahrádce**
Zadávající katedra:	**Katedra humanitních věd FR**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Zásady pro vypracování:
Diplomovou prací student prokazuje, že je schopen tvůrčím způsobem zpracovat zadané téma s využitím teoretických poznatků a praktických dovedností získaných během studia.
Diplomantce byl k provedení práce přidělen úsek nástěnné malby ve východní části severní stěny kostela sv. Víta v zaniklé obci Zahrádka u Ledče nad Sázavou. Diplomantka má nejdříve provést restaurátorský průzkum zacílený jak na originální techniku malby, tak i na rozbor a určení fenoménů jejího poškození. Také provede všechny nezbytné zkoušky restaurátorských postupů, které prověří možnosti nápravy, či omezení zhoršeného stavu díla. V závěru restaurátorského průzkumu musí být diplomantka schopna vyhodnotit všechna zjištění získaná in situ, v laboratorních podmínkách i z textových pramenů. Poté vypracuje detailní verzi návrhu na restaurování, která bude schválena vedoucím práce. Na základě schváleného návrhu provede diplomantka restaurátorský zákrok. Průběh prací bude konzultován jak s vedoucím práce, tak i se zástupcem investora a se zástupci příslušného odborného pracoviště NPÚ. Nedílnou součástí diplomové práce je vyhotovení restaurátorské dokumentace přiděleného úseku malby. Vedoucí práce určí, které součásti této dokumentace se stanou součástí celkové restaurátorské dokumentace, jež bude odevzdána investorovi a na příslušné pracoviště NPÚ.
Předmětem teoretického zkoumání magisterské diplomové práce bude ikonografie figurálních středověkých maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce. Diplomantka by se měla pokusit o časové a stylové zařazení maleb i o ikonografické určení jednotlivých výjevů jak v presbytáři, tak i ve východní části lodi, kde probíhá současné restaurování. Určení by mělo proběhnout na základě studia relevantní literatury a komparace s malbami ze stejného nebo blízkého časového období i geografické oblasti. Vzhledem ke zhoršenému stavu barevných vrstev a jejich snížené barevné intenzitě je čitelnost některých partií výrazně zhoršena. Proto není možné pro nezasvěceného diváka číst jednotlivé části maleb a vnímat jejich význam. Vzhledem k malému zachování originálu ale není možné uvažovat ani o výraznějších retuších a rekonstrukcích, které by čitelnost maleb zásadním způsobem zvýšily. Proto by měla diplomantka vytvořit na základě svých zjištění hypotetické rekonstrukce jednotlivých kompozic v kolorované kresbě či malbě. Výsledek by pak měl být prezentován, po dohodě s investorem a odborným orgánem památkové péče, na panelu v interiéru kostela, kde by poskytl návštěvníkům představu o původní podobě a vyznění maleb.
Po formální stránce dodrží diplomant pravidla psaní diplomových prací, stanovená na FR UPa.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

Doporučená literatura a prameny:

1. Dunajská, J., Doplňující průzkum malířské výzdoby presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou a restaurování referenční plochy středověkých maleb v presbytáři, Diplomová práce, Litomyšl, 2012. Diplomová práce

2. Hošek J., Muk J., Omítky historických staveb. Praha 1989.

3. Knoflíček T., Nástěnná malba za vlády Lucemburků na Moravě, Olomouc 2009

4. Mora P., Mora L., Philippot P., Conservation of Wall Paintings. London 1984.

5. Mošťák, P., Kostel sv. Víta v Zahrádce; Stavebně historický a architektonický průzkum, Praha 1975

1. Titor T., Restaurování spodní části nástěnné malby na východní stěně presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou, Diplomová práce, Litomyšl 2013

2. Toroň, J., Restaurátorská zpráva a dokumentace o průzkumu v kostele sv. Víta v Zahrádce u Ledče n./S., Praha 1975

3. Toroň, J., Restaurátorská zpráva, zákresy a fotodokumentace z odkrývání středověkých maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce, Praha 1976

4. Toroň, J., Zpráva o stavu odkrytých nástěnných maleb v kostele v Zahrádce /Želivská oblast/, Praha 1984

5. Vaněček I., Nástěnné malby. VŠCHT Praha 1997.

6. Všetečková Z., Středověká nástěnná malba ve středních Čechách, Praha 2011

7. Všetečková, Z., Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče; Nástěnné malby, in: Umění XXIX, č. 5, Praha 1981

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Petra Hečková, Ph.D.**
Katedra humanitních věd FR

Datum zadání diplomové práce: **15. listopadu 2016**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. května 2018**

L.S.

Mgr. BcA. Radomír Slovik
děkan

prof. PhDr. Petr Fidler
vedoucí katedry

V Litomyšli dne 24. května 2018

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména o skutečnosti, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice (Dislokované pracoviště – Fakulta restaurování, Litomyšl)

V Litomyšli dne 7.4. 2018 Markéta Renzová

Poděkování

V první řadě bych ráda poděkovala vedoucímu ateliéru nástěnné malby doktoru Janu Vojtěchovskému. Děkuji také konzultantce teoretické části doktorce Petře Hečkové.

Dále bych chtěla poděkovat odborníkům v oboru restaurování, kteří byli ochotni se mnou konzultovat postupy prací zvláště doktoru Tomáši Knoflíčkovi z Katedry teorie a dějin umění, doktorce Zuzaně Všetečkové z Ústav dějin křesťanského umění a docentu Pavolovi Černému, který se zabývá uměním raného středověku a středověkou knižní malbou.

Anotace

Praktická část práce popisuje komplexní restaurátorský zásah na vymezeném úseku (jižní stěna lodi kostela) s motivem *sv. Markéty* a *klečící postavy*. Nástěnná malba vznikla v gotickém období patrně v 90. letech 14. století. Technika této malby je pravděpodobně secco na vápenném nátěru. Restaurátorská dokumentace shrnuje poznatky z komplexního restaurátorského průzkumu, dokumentaci zásahů a seznam použitých materiálů.

Tématem teoretické části diplomové práce je rekonstrukce ikonografie středověkých nástěnných maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce. Jedná se o dvě časově rozdílné etapy malířské výzdoby kostela. První etapa byla datována mezi léty 1320-1360, druhá etapa byla určena mezi léty 1380-1390 a tato práce si klade za cíl dataci zpřesnit. Malby jsou dochovány ve fragmentárním stavu, proto tato diplomová práce není jen klasickou ikonografickou analýzou, ale zároveň i hypotetickou a ideovou rekonstrukcí této ikonografie.

Klíčová slova

Restaurování, nástěnná malba, kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou, hypotetické rekonstrukce, krásný sloh, Codex manesse.

Annotation

The thesis describes the complex restoration intervention on a limited area (south wall of the nave) with the motif of St. Margaret and kneeling figures. The mural was created in the Gothic period, probably in the 80s of the 14th century. The technique of this painting is probably the secco of lime paint. Restoration documentation summarizes findings from a comprehensive restoration research, documentation of interventions and a list of materials used.

The theme of the theoretical part of the diploma thesis is the reconstruction of iconography of medieval wall paintings in the church of St. Vitus in the Zahrádka at Ledeč nad Sázavou. These are two different stages of church painting. The first stage dates back to the years 1320-1360, the second phase between the years (1380-1390). The paintings are preserved in fragmentary state, therefore this diploma thesis is not a classical iconographic analysis, but also also / rather also a hypothetical / ideological reconstruction of this iconography.

Keywords

Restoration, wall painting, St. Vitus in the Zahrádka at Ledeč nad Sázavou, hypothetical reconstruction, internacional style, Codex manesse.

Obsah

1. Úvod 12

A) Praktická část diplomové práce 14

1 Úvod praktické části 14

2 Úvodní údaje 15

2.1 Lokalizace památky 15

2.2 Údaje o památce 15

2.3 Údaje o akci 18

2.4 Údaje o dokumentaci 18

3 Průzkum díla 19

3.1 Předchozí restaurátorské průzkumy 19

3.2 Cíle navazujícího průzkumu 20

3.3 Metody průzkumu 21

3.4 Uměleckohistorický průzkum 22

3.5 Restaurátorský průzkum 27

3.6 Přírodovědný průzkum 31

3.7 Vyhodnocení průzkumu 33

4 Zkoušky materiálů a technologických postupů 36

4.1 Zkoušky rozpustnosti 36

4.2 Zkoušky konsolidace barevné vrstvy 36

4.3 Zkoušky konsolidace omítkových vrstev 38

4.4 Zkoušky čištění 39

4.5 Vyhodnocení zkoušek materiálů a technologických postupů 40

5. Návrh restaurátorského zásahu 41

5.1 Návrh koncepce zásahu 42

5.2 Návrh postupů restaurátorských prací 43

6 Dokumentace restaurátorského zákroku 44

6.1 Postup restaurátorských prací 44

6.1.1 Celoplošné očištění barevných a omítkových vrstev 44

6.1.2 Výběr kompozice odsolovacího zábalu 44

6.1.3 Snížení obsahu vodorozpustných solí 45

6.1.4 Odstranění provizorních tmelů ze 70. a 80. let 20. století 46

6.1.5 Fixace a konsolidace nástěnných maleb ... 46
6.1.6 Strukturální konsolidace a injektáž ... 47
6.1.7 Odstranění biologického napadení ... 47
6.1.8 Čištění povrchu (bílý zákal) ... 48
6.1.9 Závěrečná fixace barevné vrstvy ... 48
6.1.10 Zkoušky tmelení ... 48
6.1.11 Tmelení ... 51
6.1.12 Zkoušky retuší a úprav povrchů tmelů ... 52
6.1.13 Retuš ... 53
6.2 Použité materiály ... 53
6.3 Doporučený režim památky ... 55
6.4 Nové zjištění o památce (a změny v koncepci) ... 56
B) Teoretická část diplomové práce ... 57
1 Úvod ... 57
2 Zahrádka u Ledče nad Sázavou ... 59
2.1 Dějiny Zahrádky u Ledče nad Sázavou ... 59
2.2 Popis kostela ... 61
2.3 Geografické vymezení území ... 63
3 Metodologie ... 63
4 Přehled uměleckohistorického bádání ... 65
5 NÁSTĚNNÁ MALBA V ZAHRÁDCE 1335-1343 ... 70
5.1 Popis nástěnných maleb ... 70
5.2 Ikonografická analýza ... 75
5.3 Ikonografická interpretace ... 80
5.4 Stylová analýza ... 89
6 NÁSTĚNNÁ MALBA V ZAHRÁDCE (1380-1390) ... 91
6.1 Popis nástěnných maleb v lodi kostela a na vítězném oblouku ... 91
6.2 Ikonografická analýza ... 92
6.3 Ikonografická interpretace ... 95
6.4 Stylová analýza ... 97
6.5 Hypotetické rekonstrukce nástěnných maleb ... 98
7. Závěr ... 112
8. Seznam literatury, pramenů (a použitých zkratek) ... 115
8.1 Seznam pramenů a literatury ... 115

8.2 Použité internetové zdroje 120
8.3 Seznam použitých zkratek 120
8.4 Seznam obrazových a grafických příloh 121
9 Fotografická dokumentace a grafická dokumentace ..... 126 - 197
10 Přílohy 126
10.1 Laboratorní zprávy 126
10.2 Technické listy 126
10.3 Textové přílohy (Seznam textových příloh) 126

1. Úvod

Praktická část diplomové práce se zabývá komplexním restaurátorským zásahem na části jižní stěny lodi kostela. Restaurování tohoto úseku malby bylo Fakultě restaurování Univerzity Pardubice svěřeno N.P.Ú. ú. p. s. v Českých Budějovicích. Investorem této akce se stalo Občanské sdružení Přátelé Zahrádky. Práce je nejprve zaměřena na podrobný popis restaurovaného díla, věnuje se jednotlivým postupům a materiálům, které byly při záchraně tohoto výjimečného díla využity. Úvodní kapitola poskytuje základní informace o památce, zabývá se obecným popisem díla, který je rozšířený o stručnou historii objektu. Další kapitola se věnuje podrobnému popisu průzkumové zprávy. Průzkumová zpráva se skládá z uměleckohistorického průzkumu objektu, restaurátorského průzkumu a přírodovědného průzkumu. Na základě této kapitoly byla stanovena koncepce restaurátorských postupů. Poznatky, které průzkumy přinesly, daly podnět ke zkouškám navrhovaných materiálů a technologických postupů. Poté byl zformován návrh postupů restaurátorských prací. Třetí kapitola dokumentuje samotný restaurátorský zákrok. Naším záměrem bylo k dílu přistupovat spíše konzervačně, s vyloučením razantních přístupů (např. přemalby), či k přesnému definování přesného tvaru na provedených tmelech, při kterých dochází k výrazným změnám charakteru díla. Zároveň jsou zde uvedeny materiály, které byly použity v průběhu restaurování, a navržen doporučený režim památky.

Tématem teoretické části je rekonstrukce ikonografie nástěnných maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou. Předmětem ikonografické analýzy a hypotetických rekonstrukcí jsou středověké nástěnné malby ze dvou fází. Předchozí restaurátorská práce datuje nástěnné malby mezi léta 1320-1360. Datace nástěnných maleb v lodi kostela u vítězného oblouku byla odborníky zařazena kolem roku 1380 (Svatá Markéta a donátor). Nástěnná malba Zvěstování Panně Marii byla na základě rozboru datována kolem roku 1390, avšak původně je v literatuře malba interpretována mylně jako donátor. Tato diplomová práce se pokouší dataci nástěnných maleb upřesnit, určit zadavatele a ikonografii těchto maleb a uvést okruh příbuzných děl z tohoto období. Výzkum částečně navazuje na předchozí bádání jiných odborníků, avšak do jisté míry reaguje na nedávné restaurování nástěnných maleb (2015-2016) a podává nové informace. Vzhledem k složité tvorbě hypotetických rekonstrukcí byly všechny zákresy i objevy na poli historického bádání konzultovány s předními odborníky na středověkou malbu, jmenovitě s doktorem Tomášem Knoflíčekem (Katedra teorie a dějin umění), doktorkou Zuzanou Všetečkovou (Ústav dějin křesťanského umění), docentem Pavolem Černým (umění raného středověku, středověká knižní malba). Vzhledem k tomu, že

části originálu na středověkých nástěnných malbách jsou v mnoha případech silně poškozené, zaměřujeme se i na hledání paralel v knižní malbě. Bádání se zaměřuje i mimo geografickou oblast v okolí obce Zahrádky. Tato diplomová práce není klasickou ikonografickou analýzou, ale zároveň také hypotetickou a ideovou aj. rekonstrukcí ikonografie středověkých nástěnných maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce (tzn. určitý prvek nejistoty zde zůstane zachován).

A) Praktická část diplomové práce

Restaurování části jižní stěny s motivem sv. Markéty v kostele sv. Víta v Zahrádce.

1 Úvod praktické části

Kostel sv. Víta byl součástí zaniklé obce Zahrádka u Ledče nad Sázavou. Z důvodu vybudování vodní nádrže Švihov došlo k vysídlení obyvatel Zahrádky, zatopení lokace, stržení objektů a k požadavku vyřazení kostela z památkové ochrany. O osudu kostela sv. Víta rozhodl restaurátorský průzkum provedený v letech 1975-1977, který pod omítkovým souvrstvím odhalil mimo jiné gotické malby. Tyto malby byly datovány v předchozí restaurátorské zprávě mezi léta 1320-1360.[1] Malířská výzdoba, která se diplomová práce dále věnuje, pochází z 80. let 14. století. Jedná se o vyobrazení *Sv. Markéty* stojící na draku a výjev s *klečící postavou oranta* – zachycující pravděpodobně donátora. Západním směrem od zobrazení donátora se nachází větší fragment barokní výzdoby, který zobrazuje hlavu anděla. Na triumfálním oblouku se dochoval fragment z námětu *Zvěstování Panně Marii* (asi mezi léty 1380 - 1390), který byl tématem paralelně probíhající diplomové práce Ivany Milionové.

Tyto nástěnné malby byly tedy odkryty již v roce 1976 a pro jejich ochranu byly provedeny provizorní fixační tmely omítkových ker. Následkem vzlínající vlhkosti a stavu svodů dešťové vody docházelo zejména na severní stěně ke vzniku vlhkostních map a výraznému biologickému napadení gotických omítek. Havarijní stav svodů dešťové vody a defekt na stropě nad severní stěnou u vítězného oblouku zapříčinil další degradaci povrchů maleb. Kvůli záchraně kostela sv. Víta v Zahrádce vznikl spolek *Přátelé Zahrádky*, který podnítil diskuzi o restaurování těchto nástěnných maleb. V roce 2009 byl proveden restaurátorský průzkum a odběr několika vzorků z nástěnných maleb Fakultou restaurování UPa. Roku 2011 byl proveden doplňující průzkum malířské výzdoby presbytáře,[2] roku 2012 restaurátorský průzkum nástěnných maleb na východní stěně presbyteria. Následoval doplňující restaurátorský průzkum výmalby v presbytáři a restaurátorský průzkum výmalby a omítek

[1] VOJTĚCHOVSKÝ, Jan, a kol., *Restaurátorský průzkum a dokumentace restaurování nástěnných maleb a středověkých omítek v presbytáři kostela sv. Víta v Zahrádce*, Univerzita Pardubice, Litomyšl, 2013.

[2] DUNAJSKÁ, Jana, *Doplňující průzkum malířské výzdoby presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou a restaurování referenční plochy středověkých maleb v presbytáři*, Diplomová práce, Litomyšl, 2012.

v sakristii a v roce 2014 taktéž provedený Fakultou restaurování UPa. Samotné restaurování probíhalo v několika fázích od roku 2011 do roku 2016.

2 Úvodní údaje

2.1 Lokalizace památky

Kraj: Vysočina

Okres: Havlíčkův Brod

Adresa: Horní Paseka, zaniklá obec Zahrádka u Ledče nad Sázavou

GPS souřadnice: 49,62228 (šířka) a 15,24806 (délka)

Objekt (budova, jejíž je restaurované dílo součástí): kostel sv. Víta

Bližší určení místa s popisem: středověké nástěnné malby a fragmenty barokních maleb na odkryté části severní stěně lodi (poblíž vítězného oblouku)

2.2 Údaje o památce

Název restaurovaného díla: středověké nástěnné malby s výjevem sv. Markéty a donátora
Klasifikace památky: Kulturní památka

Památkou od data: 3. 5. 1958
Registrační číslo objektu v ÚSKP: 14421/6 - 361
Autor (okruh): Neznámý, nesignováno

Sloh a datování objektu: kostel byl založen před r. 1219, původně románská stavba, která byla několikrát přestavována, nejrozsáhlejší je barokní úprava z let 1783 – 87

Sloh a datace maleb: gotické nástěnné malby z patrně vzniklé v 80. letech 14. století[3]

Materiál, technika: secco na vápenném nátěru

Restaurovaná část: středověká nástěnná malba Sv. Markéty a fragmenty středověké omítky

[3] HEJMA, Antonín – BENEŠOVSKÁ, Klára – PLÁTKOVÁ, Zuzana, *Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče*, in: Umění XXIX, č. 5, Praha, ČSAV.

Rozměry restaurovaného díla: plocha celé restaurované části - 21,62 m^2**,** výměra dochovaných gotických maleb **-** přibližně 3,4 m^2

Předchozí známé průzkumy v objektu[4]:

srpen - listopad 1975:	stavebně historický průzkum, [5] ing. arch. Pavel Mošťák SPPKOKP
září 1975:	restaurátorský průzkum,[6] prof. Jiří Toroň, AVU Praha - objev gotických maleb pod mladšími omítkami
1976 – 1977	archeologický průzkum[7], PhDr. Antonín Hejna, archeologický ústav ČSAV
1983 – 1984	archeologický průzkum, J. Šulcová[8]
2008 a 2011	další archeologické průzkumy v exteriéru v blízkosti hlavních stěn kostela[9]
2009:	restaurátorský průzkum výmalby v presbytáře [10], BcA. Jana Dunajská, BcA. Lukáš Hrinda, vedoucí práce Mgr. art. Luboš Machačko, Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice
červenec 2011:	doplňující průzkum malířské výzdoby presbytáře,[11] BcA. Jana Dunajská, vedoucí práce Doc. Jaroslav J. Alt, Univerzita Pardubice

[4] TITOR, Tomáš, diplomová práce, *Restaurování spodní části nástěnné malby na východní stěně presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou*, Univerzita Pardubice. Fakulta restaurování. Litomyšl, 2013.

[5] MOŠŤÁK, P. *Kostel sv. Víta v Zahrádce;* Stavebně historický a architektonický průzkum, Praha, 1975 Interní tisk SPKOKP Praha.

[6] TOROŇ, J. *Restaurátorská zpráva a dokumentace průzkumu v kostele sv. Víta v Zahrádce n./S.,* Praha 1975, NPÚ Telč.

[7] HEJNA, A. Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče; Archeologický průzkum, in: *Umění XXIX,* č. 5, Praha, ČSAV, 1981 ISSN0049 – 5123, s. 399-404.

[8] P. Macků ve svém článku uvádí, že nálezová zpráva nebyla nalezena. Informace čerpal z: Julie ŠULCOVÁ, *Výsledky archeologického výzkumu bývalého kostela sv. Víta v Zahrádce a návrh prezentace archeologických nálezů uvedeného objektu*, kopie rukopisu z 29. 12. 1988 v archivu NPÚ ÚOP v Telči; dále pak Jan FROLÍK – Petr CHOTĚBOR, *Zpráva o záchranné akci v Zahrádce, okres Havlíčkův Brod*, 1983 a několika málo fotografií, které jsou však bez popisů a tudíž spíše informativního charakteru.

[9] MACKŮ, P. *Kostel sv. Víta v Zahrádce,* Malý příspěvek k dějinám pohřbívání na Vysočině. 2012, s. 105

[10] MACHAČKO, Luboš – DUNAJSKÁ, Jana- HRINDA, Lukáš, J., *Průzkumová dokumentace malířské výzdoby presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou*, Litomyšl, 2009.

[11] DUNAJSKÁ, Jana, *Doplňující průzkum malířské výzdoby presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou a restaurování referenční plochy středověkých maleb v presbytáři*, Diplomová práce, Litomyšl, 2012.

2012: restaurátorský průzkum nástěnných maleb na východní stěně presbyteria[12], BcA. Michaela Navrátilová, BcA. Tomáš Titor, vedoucí práce Mgr. art. Jan Vojtěchovský, Univerzita Pardubice

2013: doplňující restaurátorský průzkum výmalby v presbytáři[13], BcA. Tomáš Titor, vedoucí práce Mgr. art. Jan Vojtěchovský, Univerzita Pardubice

2013: restaurátorský průzkum výmalby a omítek v sakristii, Martina Poláková, Barbora Vařejková, vedoucí práce Mgr. art. Jan Vojtěchovský, Univerzita Pardubice

Předchozí známé restaurátorské zásahy v objektu:

1976: odkryv středověkých nástěnných maleb, pod vedením prof. Jiřího Toroně[14]

1984: dodatečné zajištění okrajů odkrytých fragmentů vápenným tmelem, prof. Jiří Toroň

červenec 2011 – červen 2012: restaurování referenční plochy malby na východní stěně presbytáře, BcA. Jana Dunajská[15], vedoucí práce Doc. Jaroslav J. Alt, Univerzita Pardubice

2012: zajišťovací, konzervační práce na nástěnných malbách východní stěny presbytáře[16], BcA. Michaela Navrátilová, BcA. Tomáš Titor, vedoucí práce Mgr. art. Jan Vojtěchovský, Ph.D., Univerzita Pardubice

---

[12] NAVRÁTILOVÁ, M. TITOR, T. VOJTĚCHOVSKÝ, J. *Dokumentace restaurátorského průzkumu a zajišťovacích konzervačních prací na nástěnných malbách východní stěny presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou*, Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, Litomyšl, 2012.

[13] TITOR, Tomáš, *Restaurování spodní části nástěnné malby na východní stěně presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou*, Diplomová práce, Univerzita Pardubice 2013.

[14] TOROŇ, Jiří, *Restaurátorská zpráva, zákresy a fotodokumentace z odkrývání středověkých maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce*, Praha, 1976, NPÚ Telč.

[15] DUNAJSKÁ, Jana, *Doplňující průzkum malířské výzdoby presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou a restaurování referenční plochy středověkých maleb v presbytáři*, Diplomová práce, Litomyšl, 2012.

[16] NAVRÁTILOVÁ, M. TITOR, T. VOJTĚCHOVSKÝ, J. *Dokumentace restaurátorského průzkumu a zajišťovacích konzervačních prací na nástěnných malbách východní stěny presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou*, Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, Litomyšl, 2012.

2013: restaurování nástěnných maleb na východní stěně presbytáře[17], BcA. Tomáš Titor, vedoucí práce Mgr. art. Jan Vojtěchovský Univerzita Pardubice

říjen 2012 – listopad 2013: restaurování nástěnných maleb a středověkých omítek v presbytáři [18], BcA. Lenka Slouková, BcA. Tomáš Titor, Barbora Vařejková, Martina Poláková, vedoucí práce Mgr. art. Jan Vojtěchovský, Univerzita Pardubice

2.3 Údaje o akci

Vlastník památky: ČR, právo hospodaření vlastní NPÚ - Územní odborné pracoviště Telč

Správce objektu: Správa státního hradu Lipnice

Objednatel: spolek Přátelé Zahrádky, K Lipnici 18, 394 52 Kejžlice

Investor: spolek Přátelé Zahrádky, K Lipnici 18, 394 52 Kejžlice

Památkový dohled: Mgr. Petr Severa, Soňa Wolfschützová DiS., ú.o.p. NPÚ Telč

Návrh na restaurování: Konzervační zákrok na nástěnných malbách na východní stěně lodi (a souvisejících fragmentech) kostela sv. Víta v Zahrádce, Jan Vojtěchovský, Fakulta restaurování, UPa, 12. 12. 2013

Závazné stanovisko: Rozhodnutí městského úřadu Světlá nad Sázavou, č.j.: MSNS/4588/2015/OSÚ-4, ze dne 16. 4. 2015

Zhotovitel: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, Litomyšl, Jiráskova 3, 570 01

Odborný pedagogický dozor: Mgr. art. Jan Vojtěchovský, Ph.D.

Restaurovali: Bc. A Markéta Renzová

Odborná spolupráce: Ing. Petra Lesniaková Ph.D. (katedra chemické technologie FR UPA), Ing. Renata Tišlová, Ph.D (Technologická laboratoř FR UPCE), PhDr. Zuzana Všetečková (Ústav dějin umění AV ČR), ing. Miroslav Fuchs (statické zajištění objektu)

Termín započetí a ukončení akce: duben 2015 – červenec 2016

2.4 Údaje o dokumentaci

Autor dokumentace: Bc. A Markéta Renzová

---

[17] TITOR, Tomáš, *Restaurování spodní části nástěnné malby na východní stěně presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou*, Diplomová práce, Univerzita Pardubice, 2013.

[18] SLOUKOVÁ, Lenka – VOJTĚCHOVSKÝ, Jan - TITOR, Tomáš - VAŘEJKOVÁ, Barbora, POLÁKOVÁ, Martina, *Restaurátorský průzkum a dokumentace restaurování nástěnných maleb a středověkých omítek v presbytáři kostela sv. Víta v Zahrádce*, Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, Litomyšl, 2013.

Autor fotografií: Bc. A Markéta Renzová

Použitá technika: Canon EOS D 50, Canon EOS D 60

Počet stran textu dokumentace: 113

Počet vyobrazení ve fotografické a grafické dokumentaci: 117

Počet příloh: 3

Místo uložení: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, archiv fakulty, Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl

3 Průzkum díla

3.1 Předchozí restaurátorské průzkumy

V roce 2009 byl proveden průzkum malířské výzdoby presbytáře sv. Víta v Zahrádce. Následně byla zhotovena dokumentace[19], kterou vyhotovili BcA. Jana Dunajská a BcA. Lukáš Hrinda pod vedením MgA. Luboše Machačka z Fakulty restaurování Univerzity Pardubice. Do průzkumů byly zahrnuty také nástěnné malby v lodi kostela. Byly pořízeny fotografie ve viditelném světle a v UV záření, stejně jako snímky pomocí IR kamery. Pro získání detailnějších poznatků o stratigrafii a materiálové podstatě maleb bylo také odebráno několik vzorků pro laboratorní analýzy. Další průzkumy se uskutečnily také v rámci následujících restaurátorských prací, jež v presbytáři probíhaly mezi lety 2009–2014.

Ze všech zmíněných průzkumů vyplynuly mnohé informace, jež se týkaly nejen techniky a podoby původních maleb, ale i druhotných zásahů na nich, stejně jako fenoménů poškození, jež často z druhotných zásahů vycházely. Tyto poznatky jsou důležité nejen pro malby v presbytáři, ale mohou být také vztaženy k průzkumu maleb na vítězném oblouku a v lodi, minimálně jako srovnávací materiál. Podstatné je také to, že teoretická část práce se zabývá středověkými nástěnnými malbami kostela sv. Víta jako celkem, i když se nejedná o celek zcela homogenní, jak bude vysvětleno níže.

Malby v presbytáři byly datovány mezi léty 1320 – 1360[20], nyní se přikláníme k dataci čtyřicátých až padesátých let 14. století (bude upřesněno v teoretické části práce), zatímco nástěnné malby v lodi kostela jsou datovány kolem roku 1380[21]. Nástěnné malby na vítězném

[19] MACHAČKO, Luboš -DUNAJSKÁ, Jana - HRINDA, Lukáš. *Průzkumová dokumentace malířské výzdoby presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou*. Univerzita Pardubice. Fakulta restaurování. Litomyšl. 2009.

[20] VOJTĚCHOVSKÝ, Jan, a kol., *Restaurátorský průzkum a dokumentace restaurování nástěnných maleb a středověkých omítek v presbytáři kostela sv. Víta v Zahrádce*, Univerzita Pardubice, Litomyšl, 2013.

[21] HEJMA, Antonín – BENEŠOVSKÁ, Klára – PLÁTKOVÁ, Zuzana, *Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče*, in: Umění XXIX, č. 5, Praha, ČSAV, 1981, ISSN 0049.

oblouku lze řadit mezi léta 1380-1390.[22] Podklad nástěnných maleb v presbytáři se skládal z vápenné omítky nanesené na kamenné zdivo. Poté následoval podkladový nátěr s hrubým povrchem (barva s okrově-žlutým nádechem). Na jeho povrch byla nanesena další vrstva omítky „*s obsahem drobných křemičitých a aluminosilikátových (jílových) zrn. Barvy použité na nástěnnou malbu se skládaly z pojiva (uhličitan vápenatý s kaseinem) a pigmentů (révová čerň, okry, měďnatý pigment zeleného tónu).*“ [23] Před restaurováním (započalo roku 2009) byly malby původně značně poškozeny stavebními úpravami objektu, lokálně došlo ke ztrátě omítkových a barevných vrstev. Mechanické poškození nástěnných maleb zahrnovalo i dutiny, pekování a praskliny. V spodní části maleb byl zaznamenán výskyt eflorescencí vodorozpustných solí (sírany a dusičnany) a biologické napadení (řasy, plísně). Na povrchu malby byl patrný bílý zákal (sádrovcová krusta). V letech 1975-1976 byla provedena celoplošná fixáž maleb. Pro zajišťovací tmely byl podle dochované restaurátorské zprávy použit následující materiál: „*vápno, písek, metylmetakrylát, polyvinylalkohol, glutolin, klas. tempera.*“[24]

3.2 Cíle navazujícího průzkumu

Cílem zde popisovaného průzkumu bylo pokračovat v průzkumu malířské výzdoby na severní stěně lodi kostela, protože dokumentace z roku 2009 zmapovala tuto oblast pouze okrajově. V rámci současného průzkumu byla popsána malířská výzdoba lodi kostela, stav poškození maleb, dále byla provedena fotodokumentace stávajícího stavu poškození. Průzkumová zpráva se věnovala popisu maleb, jejich interpretaci, zaměřovala se na popis poškození maleb a jejich techniku. V neposlední řadě také zdokumentovala druhotné zásahy a rozhodla, v kterých případech budou odstraněny.

Průzkum se také zaměřil na případné rozlišení organických látek či druhotných vlivů pomocí UV světla, byla provedena chemicko-technologická analýza, která se zaměřila na stratigrafii povrchových úprav a identifikaci pojiv a pigmentů. V neposlední řadě bylo nutné stanovit obsah vodorozpustných solí a vyřešit otázku eliminace biologického napadení.

Dalším krokem bylo provedení zkoušek materiálů, které byly v průběhu restaurování použity. Zkoumány a konzultovány byly také zkoušky postupů (čištění povrchu malby, konsolidace a fixáže).

---

[22] Datace stanovena na základě konzultace s doktorem Tomášem Knoflíčkem.
[23] VOJTĚCHOVSKÝ, Jan, a kol., *Restaurátorský průzkum a dokumentace restaurování nástěnných maleb a středověkých omítek v presbytáři kostela sv. Víta v Zahrádce*, Univerzita Pardubice, Litomyšl, 2013.
[24] TOROŇ, Jiří, *Restaurátorská zpráva a fotodokumentace z odkrytí středověkých maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce*, Praha 1976.

Na základě průzkumu byla stanovena koncepce restaurátorského zásahu a byl navržen postup restaurátorských prací.

3.3 Metody průzkumu

Uměleckohistorický průzkum

- Shromáždění informací z předchozího průzkumu a odborné literatury, shromáždění komparačního materiálu pro nástěnné malby (dobové analogie), dále analýza ikonografie a pokus o přibližnou dataci nástěnných maleb

Restaurátorský průzkum

- Vizuální průzkum v denním rozptýleném světle, v razantním bočním osvětlení, v UV fluorescenční fotografie a perkusní metoda
- Odběr vzorků pro chemicko-technologický průzkum (analýza pigmentů, pojiv, mikrobiologického napadení, stanovení obsahu vodorozpustných solí a stratigrafie povrchových úprav)
- Fotodokumentace
- Grafická dokumentace

Přírodovědný průzkum

- Průzkum odebraných vzorků omítek a barevných vrstev
- Stanovení obsahu vodorozpustných solí
- Stratigrafický průzkum
- Identifikace organických látek metodou plynové chromatografie a hmotnostní spektrometrie (GC/MS)
- Mikrobiologické analýzy provedených stěrů

Zkoušky materiálů a technických postupů

- Zkoušky konsolidace barevných vrstev a omítkových vrstev
- Zkoušky čištění povrchu malby (nečistoty, bílý zákal malby a fragmenty druhotných nátěrů)
- Zkoušky odstranění zajišťovacích tmelů z 90. let 20. století

3.4 Uměleckohistorický průzkum

3.4.1 Popis díla (středověkých nástěnných maleb na severní stěně lodi u vítězného oblouku)

Popis výjevů v lodi kostela

Na severní stěně se v koutu u vítězného oblouku ve výšce kolem 2 metrů (od úrovně současné podlahy) nachází dvě červená obdélníková pole s figurální malbou. Menší z nich (vlevo) zobrazuje patrně klečící postavu. Ve větším obdélníku (vpravo) nalezneme ženskou postavu se svatozáří a korunou na hlavě. Světice je zobrazena nad drakem, ke kterému sklání pohled, a její silueta tak vytváří mírné esovité prohnutí. Zároveň se trupem od draka odvrací, pravou rukou uhýbá v odmítavém gestu, zatímco levou rukou si přidržuje šat.

Drak, který rámuje prostor pod světicí, směřuje hlavu ke světici a rozevírá tlamu. Lze rozeznat trup jeho těla s poměrně malou tlapou a ocas.

Ikonografický popis

Figura světice ve větším obdélníkovém poli je typická pro malířské vyobrazení *sv. Markéty Antiochijské*. Objevují se zde osobní atributy světice: korunka, drak a kříž, který byl patrně přemalován a gesto světice bylo změněno patrně ještě samotným autorem malby (pentimenti). Původní barevnost pláště byla nejspíše zelená (fragmenty zelené vrstvy v pravém dolním cípu roucha), zatímco roucho pod ním je červené (*Cotte*). Plášť, který má sv. Markéta přehozen přes ramena, je svázán stužkou, která je zdobena lineárním meandrovým ornamentem. Tato barevnost oděvu odpovídá barvám roucha, které běžně pozorujeme na zobrazení sv. Markéty.

Drak, který se ve výjevu objevuje, souvisí s křesťanskou legendou, ve které se vypráví, že byla světice pozřena ve vězení satanem v podobě draka.

Vlevo od vyobrazení *sv. Markéty* se nachází menší obdélníkové pole, které znázorňuje postavu v pokleku se sepjatýma rukama v červeném rouchu. Postava oranta se obrací ke světici a je možné, že se jedná o donátora malby.

3.4.2 Stručná historie obce Zahrádky

První zmínka o obci Zahrádka se nachází v darovací listině Přemysla Otakara I. ze dne „*26. června 1219*.“[25] Zahrádka s kostelem a s přilehlým újezdem byla *darována Vyšehradské kapitule, jejímž majetkem byla do roku 1436*.“[26]Od této doby se vedly spory o její vlastnictví mezi pronajímateli a vlastníky Zahrádky o obedience, z nichž se dozvídáme, kteří členové vyšehradské kapituly Zahrádku vlastnili. Mezi nimi byl Filip (salcburský biskup, vyšehradský probošt), který se roku 1247 vzdal Zahrádky a „*postoupil ji sekretáři kanovníku Hermanovi.*“ [27] Dále zde působil Petr (probošt vyšehradské kapituly), který roku *1267* vedl spor o Zahrádku se Sifridem Míšeňským“[28]a roku *1281*[29] vrací statky v Zahrádce. Roku 1322 zde působí vyšehradský probošt Jan Volek,[30] který byl levoboček Václava II. Po Janu Volkovi je v listinách vyšehradské kapituly uváděn Bertold z Lipé (1337, 1343)[31] a roku 1348 máme doloženo, že „*Jindřich, probošt vyšehradský, vrací kapitule statky v Zahrádce a kapitula je odevzdává jako obedienci M. Mikuláši z Frankensteina.*“[32] „*Od roku 1348 zde sídlil probošt Jindřich z Lipé.*“[33] Za Jindřicha je kostel poprvé uváděn jako farní a přísluší „*děkanátu v Červené Řečici.*“[34] Od roku *1420* sídlil na hradě Klosterbergu *pán Albík, který byl rovněž cesarijským biskupem a vyšehradským proboštem,*“[35]který byl „*pravděpodobně posledním držitelem Zahrádky z řad vyšehradské kapituly, neboť roku 1436 byla císařem Zikmundem Zahrádka zastavena Mikuláši Trčkovi z Lípy.*“[36] Roku 1562 získala Zahrádka právo trhu a byla povýšena na město „*Trhová Zahrádka, v jehož erbu je stříbrné příčné břevno v červeném poli.*“[37] Roku 1370[38] zde působil Tomáš Václavův z Radnice. Listina také

[25] CDB – KRISTEN, Friedrich G. (edd.), Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, II (1231–1240), Praha, 1942–1962, kapitola číslo 374.
[26] VOJTĚCHOVSKÝ, Jan, a kol., Restaurátorský průzkum a dokumentace restaurování nástěnných maleb a středověkých omítek v presbytáři kostela sv. Víta v Zahrádce, Univerzita Pardubice, Litomyšl, 2013.
[27] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listina 30, dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[28] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listina 53, dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[29] CDB VI/r, č. 161.
[30] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listina 144, dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[31] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listina 187, 194 a 195, dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[32] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listina 204, dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[33] SOUKUP, Josef, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu ledečském, Artefactum, Praha, 2010.
[34] SOUKUP, Josef, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu ledečském, Artefactum, Praha, 2010.
[35] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listina 346, dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[36] HEJMA, Antonín – BENEŠOVSKÁ, Klára – PLÁTKOVÁ, Zuzana, Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče, in: Umění XXIX, č. 5, Praha, ČSAV, 1981, ISSN 0049.
[37] VALCHAŘ, Jan, *Ledečsko a Dolnokralovicko*, Praha 1912.
Týž, Krásy a Památky České I, s. 316; Týž Trhová Zahrádka a její privilegia (Věstník arch. Čásl., III, s. 85).

zmiňuje Tomášovo patronátní a prezentační právo (ius prasentandi) Roku 1377 a 1376 se dozvídáme, že Konrád z Veselé, který byl děkanem vyšehradské kapituly, investoval značnou sumu „*(200 kop grošů), za vydání učiněná na budovy v Kolčí a Zahrádce.*“[39]

Vzhledem k tomu, že datace odkrytých středověkých maleb na severní stěně lodi kostela se omezuje na časový úsek do konce 14. století, budou další informace stručnějšího charakteru. V tomto místě je třeba zmínit další dějiny kostela hlavně proto, aby bylo možné objasnit stav dochování malířské výzdoby.

Vyšehradská kapitula vlastnila Zahrádku až do roku „*1436, kdy byla zastavena Mikuláši Trčkovi z Lípy a Trčkové ji vlastnili do roku 1636. Mezi následující vlastníky Zahrádky patřili Valdštejnové a břevnovský klášter.* “[40] Z pohledu historie zahrádeckého kostela je také nutné zmínit osobnost Jana Leopolda Donáta, knížete z Trautssonu a Falkenštejna a především rok „*1738, ve kterém byl kostel barokně upraven.*“[41] Téhož roku zachvátil kostel sv. Víta požár a za *čtyři roky proběhla další oprava. K menším opravným zásahům došlo v roce 1811, po požáru roku 1850 a nevýznamné zásahy se poděly i za první republiky.*“[42] Roku 1976[43] byla obec oficiálně zrušena a zachovalo se pouze několik nestržených objektů, mezi nimi kostel sv. Víta. Vývoj obce je zastaven roku 1969 vládním ustanovením, které rozhodlo o likvidaci tohoto města důvodu výstavby vodního díla Želivka, a tak roku 1976 obec zanikla. Zachovalo se pouze několik objektů včetně kostela sv. Víta. Roku 2001 bylo založeno občanské sdružení Přátelé Zahrádky, které usiluje o uchování poznatků o této obci a jejich zprostředkování současným i budoucím generacím.

3.4.3 Stavební vývoj kostela sv. Víta v Zahrádce

Úvodem lze podotknout, že stavba v sobě zaznamenává několik etap historických stavebních zásahů. Původní románská stavba byla v gotickém období přestavěna, roku 1738 následovala další, tentokrát barokní přestavba. K dalším stavebním úpravám bylo přistoupeno v 19. a 20. století. V této kapitole bude stručně shrnut stavební vývoj kostela.

---

[38] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listina 3237, dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[39] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listiny 249, 250, 252. Dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[40] VOJTĚCHOVSKÝ, Jan, a kol., *Restaurátorský průzkum a dokumentace restaurování nástěnných maleb a středověkých omítek v presbytáři kostela sv. Víta v Zahrádce*, Univerzita Pardubice, Litomyšl, 2013.
[41] TITTOR, Tomáš, diplomová práce, *Restaurování spodní části nástěnné malby na východní stěně presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou*, Univerzita Pardubice. Fakulta restaurování. Litomyšl, 2013.
[42] MOŠŤÁK, Pavel*, Kostel sv. Víta v Zahrádce; Stavebně historický a architektonický průzkum*, Praha 1975
[43] MACKŮ, Pavel, *Kostel sv. Víta v Zahrádce pohledem archeologie. Malý příspěvek k dějinám pohřbívání na Vysočině*, Památky Vysočiny, sborník NPÚ, ú.o.p. Telč, 2011.

Románské období

Archeologickým průzkumem ze 70. let 20. století[44] byla doložena sakrální stavba, která byla situována na místě současného kostela. Půdorys této stavby byl obdobný, orientovaný Z-V, avšak stavba měla daleko menší měřítko. Pozdější románská stavba byla opět koncipována jako jednolodní se čtyřmi okny a s pravoúhlým závěrem, který byl vsazen do východní části presbytáře. Vstup do sakrální stavby byl vyřešen přístupem z jižní strany lodě kostela a vyzdoben pozdně románským ústupkovým portálem. V interiéru kostela se u dveřního otvoru na jižní stěně nachází románská kropenka.

Gotické období

Do tohoto období spadá vznik nástěnných maleb v presbytáři vzniklých patrně v 40-50 léta 14. Století (bližší informace v teoretické části). V gotice také vznikly mladší malby *Svatá Markéta* a *klečící orant* (asi kolem roku 1380), které jsou předmětem restaurování. Malby na vítězném oblouku mohly vzniknout mezi léty 1380-1390. V presbytáři se nachází gotické sanktuárium, které prošlo změnami v nadcházejících stavebních úpravách. Podle stavu dochování okolních omítek sanktuária je patrné, že vzniklo až po zhotovení gotické malířské výzdoby severní stěny presbytáře. Ze stavebních úprav ještě uveďme stavbu věže kostela a sakristie.

Barokní období

V barokním období byly původní malby silně zasaženy stavebními úpravami Nástěnné malby v lodi a presbytáři kostela byly nejprve zřejmě pekovány a zabíleny. Došlo také zřejmě k zazdění původních okenních otvorů a probourání nových. Loď kostela byla prodloužena západním směrem, byl upraven vítězný oblouk. Tehdy byla patrně provedena nová malířská výzdoba, jejíž fragmenty můžeme pozorovat na severní stěně poblíž figur *klečící orant* a *sv. Markéta*. V tomto časovém horizontu došlo patrně k stavbě kruchty na západní straně kostela a přístupového vnějšího schodiště a zaklenutí presbytáře hřebínkovou klenbou.

Úpravy interiéru v 19. a 20. století

V 19. století proběhla další výmalba kostela, bylo zazděno okno v presbytáři, opraven stop a krov kostela. Také bylo zazděno okno ve východní stěně presbytáře. Ve 20. stol. byl vybudován oltář P. M. Lurdské s jeskyní, která byla částečně zasekána do severní stěny lodi,

[44] HEJMA Antonín. *Kostel sv. Víta u Ledče. Archeologický průzkum*. In Umění XXIX, č. 5. Praha. ČSAV. 1981. ISSN 0049 - 5123.

celý interiér byl vymalován a tuto vrstvu můžeme pozorovat dodnes. V letech 1975 - 1976 byl proveden stavebně-historický průzkum ing. arch. Pavlem Mošťákem, restaurátorský průzkum vedený prof. Jiřím Toroněm a archeologický průzkum uskutečněný PhDr. Antonínem Hejmou. Během těchto průzkumů byly objeveny středověké nástěnné malby a roku 1976 bylo přistoupeno k rozšířené sondáži a odkrytí gotické části malířské výzdoby kostela.

3.4.4 Předchozí známé restaurátorské zásahy a úpravy

Jak bylo výše zmíněno, roku 1969 bylo rozhodnuto o likvidaci obce Zahrádka u Ledče nad Sázavou z důvodu výstavby Vodního díla Želivka. Tato situace se týkala i zahrádeckého kostela. Roku 1975 byly stanoveny podmínky, na jejichž základě by bylo možné upustit od památkové ochrany tohoto objektu. Z těchto důvodů byl proveden v letech 1975-1976 stavebně-historický průzkum (Ing. Arch. Pavel Mošťák – SPPKOKP) a průzkum restaurátorský (prof. Jiří Toroň z Akademie výtvarných umění v Praze).

Po nálezu figurálního pásu v presbytáři kostela, který zobrazoval světské postavy v dvorském oblečení (domněnka o výskytu genealogického cyklu), bylo rozhodnuto stavbu ponechat. Následovalo celoplošné odkrytí nástěnných maleb, které zahrnovalo i odstranění barokní vrstvy (dochovala se omítková kra s obličejem anděla a několik částí draperií). Pod tímto souvrství byla objevena gotická fáze výmalby kostela, která měla být prezetována veřejnosti. Z důvodu vysoké míry degradace středověkých omítek, které hrozily uvolněním, byly provedeny dle restaurátorské zprávy provizorní tmely, fixace maleb a hloubková injektáž nejen v odkryté čáti lodi kostela, ale i v presbytáři. V těchto letech 1975-1976 byla provedena celoplošná fixáž maleb. Pro zajišťovací tmely byl podle dochované restaurátorské zprávy použit následující materiál: „*vápno, písek, metylmetakrylát, polyvinylalkohol, glutolin, klas. tempera.*“[45]

V roce 2009 byl proveden průzkum malířské výzdoby presbytáře sv. Víta v Zahrádce. Následně byla zhotovena dokumentace[46], kterou vyhotovili BcA. Jana Dunajská a BcA. Lukáš Hrinda pod vedením MgA. Luboše Machačka z Fakulty restaurování Univerzity Pardubice. Do průzkumů byly zahrnuty také nástěnné malby v lodi kostela. Byly pořízeny fotografie ve viditelném světle a v UV záření. Na základě získaných poznatků bylo rozhodnuto k odběru vzorků.

[45] TOROŇ, Jiří, *Restaurátorská zpráva a fotodokumentace z odkrytí středověkých maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce*, Praha 1976.
[46] MACHAČKO, Luboš; DUNAJSKÁ, Jana; HRINDA, Lukáš. *Průzkumová dokumentace malířské výzdoby presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou*. Univerzita Pardubice. Fakulta restaurování. Litomyšl. 2009.

3.4.5 Vymezení a popis úseku určeného k provedení kompletního restaurátorského zásahu

Jedná se o úsek severní stěny vymezený hranou nejvýchodnějšího okna a stykem se stěnou vítězného oblouku.

3.5 Restaurátorský průzkum

3.5.1 Průzkum ve viditelném rozptýleném denním světle (VIS)

Na smíšeném kamenném zdivu byla nanesena jedna vrstva vápenné omítky hnědo-okrové barvy. Ta je odlišná od omítky, která se vyskytuje na čelní stěně vítězného oblouku, kde je omítka výrazně světlejší. Důvodem může být jak odlišné plnivo (písek), tak i obsah vápenného pojiva. Na této vrstvě se nachází hrubý vápenný nátěr, na němž je provedena barevná vrstva malby. Ta je v současnosti ale částečně zpráškovatělá a je zřejmé, že její svrchní část zcela chybí. Na základě toho můžeme předpokládat, že část malby mohla být provedena do vlhkého nátěru, zatímco svrchní vrstvy byly prováděny jiným, méně stabilním pojivem. Vzhledem k těmto skutečnostem je možné předpokládat, že se jedná o kombinaci techniky fresco-secco.

Vedle postavy sv. *Markéty* poblíž pravé ruky se nachází světlá oblast, která svojí podobou naznačuje možnou přítomnost autorské přemalby, tzv. *pentimenti*. Původní kompozice malby počítala s odlišným gestem pravé ruky Sv. Markéty. Jednalo se o dynamičtější návrh kompozice, ve kterém světice třímala nad drakem kříž, který ji ochraňoval před satanem (zde zachyceném v podobě draka).

Druhotné zásahy

Celý povrch malby je poškozen pozdější úpravou povrchu, která byla provedena před nanesením nové vrstvy omítky tzv. *pekováním*. Tato historická příprava povrchu měla zajistit dobré přilnutí nové omítky k podkladu. Na povrchu původní středověké malby se nacházejí fragmenty barokní vrstvy (o povrchových rozměrech od 0,2 cm^2 do 0,5 cm^2) a jsou společně s barokním fragmentem hlavy anděla důkazem o barokní fázi na úseku určeném k restaurování.

V rámci zmiňovaného zásahu provedeného Jiřím Toroněm (1975 -1984) došlo také k odkryvu maleb a jejich provizornímu zabezpečení tmely. Tyto zajišťovací tmely, se nacházejí na okrajích gotických maleb. Tmely jsou již vyžilé, oddělené od středověkých omítek,

doprovázené drobnými trhlinami, často nerovnoměrně nanesené a svým provedením nevyhovují ani z estetického hlediska. Jejich povrch je hladký a kletovaný, v okolí zajišťovacích tmelů se vyskytují dutiny. Lokálně se v těchto kapsách nachází i nesoudržná, od pokladu oddělená omítka. Tmely se nacházejí nad úrovní povrchu malby a neodpovídají svoji strukturou a barevností okolním omítkám.

Poškození nástěnných maleb

Průzkum ve viditelném světle prokázal celoplošné znečištění povrchu prachovým depozitem a jejich povrch je pokryt bílým zákalem. Ve spodních partiích omítek lze pozorovat zelené oblasti (zřejmě řasy), které odkazují na biologické napadení nástěnných maleb. Bílý zákal je zřejmě projevem působení vodorozpustných solí. Projevy obvykle spojené s působením vodorozpustných solí byly zaznamenány rovněž linií hranice zavlhčení a související krystalizace (nepříliš výrazného), která se nacházela zhruba ve výšce 170 cm od podlahy. Barevné vrstvy na vápenném nátěru byly lokálně zprášeny. Dochovala se však celá silueta světice. V oblasti roucha a inkarnátu *sv. Markéty* došlo ke ztrátě barevné vrstvy, která se dochovala pouze ve fragmentech. Původní barevnost pláště byla nejspíše zelená (fragmenty zpráškovatělé barevné vrstvy v pravém dolním cípu roucha) a inkarnát světice byl pravděpodobně modelovaný ve světlech i stínech (fragmenty v obličejové partii). V oblasti obličeje a korunky byly objeveny černé obrysové linie, které dokumentují malířskou výstavbu díla, kdy bylo použito těchto linií k ohraničení jednotlivých tvarů. Na mnoha místech byla viditelná zpráškovatělá barevná vrstva (červené partie) a četná mechanická poškození barevné i omítkové vrstvy způsobená barokní úpravou povrchu před nanesením nové omítkové vrstvy, tzv. *pekováním*. Tato historická úprava povrchu měla zajistit dobré přilnutí nové omítky k podkladu. Při styku severní stěny kostela s vítězným obloukem byly pozorovány skvrny od dešťové vody. Tyto skvrny byly okrové barvy se zvýrazněnými okraji a vyskytovaly se od defektu ve stropě lodi, odkud kopírovaly okraj omítkové kry středověké malby v tloušťce cca 7 cm.

Největší systém trhlin se nachází poblíž otvoru se dřevěným prvkem (trám po lešení), dále při styku s východní zdí a při okrajích malby, která je zajištěná tmely. Důvodem vzniku krakel kolem dřevěného prvku být skutečnost, že dřevěný prvek mohl reagovat na vzdušnou vlhkost rozpínáním a v okolí trámu došlo patrně k porušení omítky a fixačního tmelu. Ztráta adheze je znatelná zejména mezi omítkou a kamenným zdivem, lokálně lze pozorovat uvolněné části omítky (poblíž peků a tmelů). Dutiny jsou provázené slabými dlouhými

prasklinami paprskovitého nebo vertikálního směru. Vliv vodorozpustných solí měl zřejmě negativní dopad na strukturální soudržnost omítek, dochází totiž k jejímu drolení a oddělování od kamenného zdiva.

Nástěnná malba vykazuje znatelné stopy mechanického poškození. Kompletní i lokální ztráta omítek při podlaze je pravděpodobně způsobena nejen mechanickým poškození m(osekání), ale i samovolným opadáním (vlivem vlhkosti a solí). Celá plocha malby je rovnoměrně pokrytá peky, které byly provedeny do hloubky 2 - 3 cm od úrovně povrchu gotické malby. *Pekování* bylo provedeno patrně v barokní fázi stavebních úprav objektů a poškodilo výrazně i obličeje figur. V okolí peků je zaznamenána oslabená soudržnost omítek a nebezpečí uvolnění vápenných nátěrů od jílové omítky. Lokálně se na nástěnné malbě vyskytují železné skoby, hřebíky a zbytky elektroinstalace. Poblíž výjevu se *sv. Markétou* vlevo nahoře je dochován zbytek trámu, který dříve sloužil s největší pravděpodobností jako konstrukční prvek středověkého lešení, který byl po dokončení stavby odstraněný.

Vlivem vysoké vzdušné vlhkosti a vzlínající vlhkosti došlo ve spodní části severní stěny k výskytu rozsáhlého biologického napadení. Vlhkost v objektu však byla v minulých letech výrazně snížena provedením důsledného odvodnění. Povrch omítky červené barevnosti (snad vlivem obsahu jílových částic) je lokálně prorostlý řasami a napadený plísněmi zhruba do výšky půl metru od úrovně podlahy. V těchto partiích omítky se projevuje také vysoká salinita, na povrchu jsou viditelné výkvěty vodorozpustných solí a jejich krystaly prorůstají do struktury omítky.

3.5.2 Průzkum v razantním bočním nasvícení

V bočním razantním nasvícení lze lépe pozorovat reliéf hrubého povrchu maleb, který je v oblasti figur a zejména inkarnátu hladší než na ostatních místech malby z důvodu způsobu nanášení vápenného nátěru. Lze sledovat i nerovnoměrné nanesení omítky, částečně odráží tvar figury (patrné zejména v kompozici rukou). V bočním nasvícení lze pozorovat i směr tahů štětců, kterými byl podkladový vápenný nátěr nanášen na omítku.

V razantním bočním osvětlení vynikl také charakter zajišťovacích tmelů z předchozích restaurátorských zásahů, zvýraznila se viditelnost mechanického poškození, zejména peků. Lze pozorovat síť prasklin v okolí dřevěného prvku (trámu), dále poškození barevné vrstvy. Polychromovaná vrstva vykazuje tendenci k odlupování od podkladu a to zejména v oblasti peků a prasklin.

3.5.3 Průzkum UV luminiscence

Použitá technika: UV světlo UVA SPOT 400T značky Hönle UV Technology.

Průzkum v UV světle byl proveden zejména pro stanovení rozsahu biologického napadení, druhotných zásahů včetně přemaleb a možné nápovědy k identifikaci pojivového systému. Při pozorování v UV světle můžeme sledovat jasně zářící žlutou vrstvu patrně organické látky, která mohla sloužit jako izolační vrstva pro pigmenty. Tato izolační vrstva měla nejspíše zamezit styku olovnatých pigmentů citlivých na zásadité prostředí s čerstvou vápennou omítkou, či nátěrem (masikot, suřík). Nejvýrazněji takto luminovala část červeného roucha, koruna a rty figury. UV záření také napomohlo k bližšímu objasnění autorských přemaleb (*pentimenti*). Lze vypozorovat změny v kompozici pravé ruky světice (žlutá luminiscence v oblasti rukávu oděvu), která byla původně natočená směrem k drakovi a držela kříž.

Třebaže o pojivu nástěnné malby pojednává až kapitola *Přírodovědný průzkum*, uveďme již zde, že na základě této luminiscence byly odebrány vzorky pro mikroskopickou analýzu a GC/MS.[47] Ve spodní části nástěnných maleb se objevila po nasvícení v UV světle výrazná červená luminiscence. Oblast luminiscence odpovídala partiím, které v přirozeném světle vykazovaly známky biologického napadení řasami a plísněmi. V těchto partiích omítky bíle luminovaly také výkvěty vodorozpustných solí. Lokálně se vyskytující bílou luminiscenci, která se nacházela v místech mechanického poškození, lze patrně označit za odkrytý vápenný nátěr.

3.5.4 Perkusní metoda

Průzkumem poklepem byla zjištěna přítomnost pohyblivých dutin v omítkových vrstvách. Největší množství pohyblivých dutin bylo zjištěno v okolí trhlin, které se nacházely poblíž otvoru se zazděným dřevěným trámkem. Pohyblivé dutiny byly také objeveny u omítkových ker pod výjevy *sv. Markéty* a *klečícího oranta*. Rozsáhlá plocha dutin byla zaznamenána také při styku severní stěny s vítězným obloukem. Konkrétní místa dutin jsou zaznamenána v grafické dokumentaci (str. 155, obr 49).

[47] Gaz chromatography/spektrometry mass (Plynová chromatografie v kombinaci s hmotnostní spektrometrií.

3.6 Přírodovědný průzkum

3.6.1 Konkrétní cíle průzkumu

Pro vyhotovení chemicko-technologického průzkumu byly odebrány vzorky a byly odebírány podle potřeby odebírány i v průběhu restaurování. Pro vyhotovení chemicko-technologického průzkumu byly odebrány vzorky a podle potřeby odebírány i v průběhu restaurování. Pro stanovení obsahu vodorozpustných solí a vlhkosti v omítkách byla odebrána série vzorků z vrtů ve výšce 50, 100, 150, 200 a 250 cm od podlahy. Po provedení odsolovacích zábalů byly provedeny kontrolní vzorky odsolovacích zábalů. Z důvodu stanovení stratigrafie povrchových úprav a složení vrstev byly odebrány čtyři vzorky. Vzorek Vzx3 byl odebrán z místa žluté luminiscence (lokalizace: koruna světice), aby bylo možné luminující vrstvu identifikovat. Vzorek V3 byl odebrán zejména pro zjištění složení omítky a stratigrafie jednotlivých vrstev. Vzorek V4 byl odebrán pro určení počtu nátěrů a jejich materiálového složení. Vzx1 – pro identifikaci okrových stékanců.

3.6.2 Výsledky přírodovědného průzkumu

Definování techniky – pojiva

Průzkum[48] identifikoval hlavní pojivový systém omítek jako bílé vzdušné vápno. U některých částic nelze jednoznačně rozlišit, zda byly původně použity jako plnivo, nebo se jednalo pouze o zbytky nedopáleného vápna, které vznikly technologií při pálení vápna (měkce pálené vápno). Ve vzorku byly identifikovány i hnědé částice, jejichž zabarvení mohlo být způsobeno hnědou nebo zhnědlou organickou látkou.

Identifikace pigmentů specifických pro jednotlivá období

Pigmenty, které byly identifikovány technologickým průzkumem a které byly používány autory zahrádeckých nástěnných maleb, byly žlutá *(okr, možná alterovaný masikot),* červená *(červená hlinka, suřík)* a černá *(uhlíkatá čerň).*

Identifikace polymerních látek

Na základě lokální žluté luminiscence malby v UV světle (korunka světice) byla provedena analýza metodou GC/MS[49]. Z analýzy vyplynulo, že vzorek *obsahuje lipidy pocházející zřejmě z proteinů. Vosky, pryskyřice ani oleje nebyly ve vzorku přítomné*[50]. Lze předpokládat, že mohlo

[48] LESNIAKOVÁ Petra. *Chemicko-technologický průzkum kostel sv. Víta, Zahrádka u Ledče.* Univerzita Pardubice. Fakulta restaurování. Katedra chemické technologie. Litomyšl 2016.
[49] Gaz chromatography/spektrometry mass (Plynová chromatografie v kombinaci s hmotnostní spektrometrií.
[50] LESNIAKOVÁ, Petra, *Chemicko-technologický průzkum kostel sv. Víta, Zahrádka u Ledče.* Univerzita Pardubice. Fakulta restaurování. Katedra chemické technologie. Litomyšl 2016.

jít o izolační vrstvu, která měla separovat barevnou povrchovou vrstvu s pigmenty citlivými na alkalické prostředí. Podobný způsob izolace na nástěnných malbách (část roucha, korunky, rtů) zmiňuje ve své práci Lucie Bartůňková, která restaurovala nástěnné středověké malby v kostele *Sankt Martin* v Rakousku [51] Stejně barevná lokální luminiscence obdobných partií (koruna) byla zaznamenána i u středověkých maleb z nedaleké Pošné pocházejících z 60.-80. let 14. stol. restaurovaných v letech 2011-13 Michaelou Navrátilovou v rámci diplomové práce na FR UPa. Zdá se tedy, že v 2. pol. 14. stol. mohlo jít o poměrně rozšířenou techniku umožňující malířům použít v nástěnné malbě pigmenty citlivé na zásadité prostředí.

Vzorek V1, který byl odebrán z místa žluté luminiscence (lokalizace: koruna světice), předpokládal výskyt organické látky. Výsledek průzkumu to nevylučuje a navíc ještě identifikoval tmavou vrstvu ve vzorku jako degradovanou vrstvu olovnatých pigmentů. Vzhledem k umístění na malbě lze předpokládat, že se původně mohlo jednat o masikot (předpoklad pro zlacení).

Odběr vzorků pro stanovení vlhkosti a obsahu vodorozpustných solí

Obsah vlhkosti ve vzorcích odebraných z omítek a zdiva (vzorky Za1-Ze1, byl laboratorní analýzou stanoven v rozmezí *1,90 až 5,76 % hm. Obecně lze tyto hodnoty považovat za nízké. V těchto vzorcích však byly zjištěny z hlediska rizika poškození stavebních materiálů velmi vysoké obsahy dusičnanů ve vyšších výškách odběru vzorků (cca 150 a 250 cm) v omítkách i zdivu* [52]. Vyšší koncentrace síranů byly zjištěny ve dvou vzorcích (Zc1 150/1-5, Zb1 200/0-2) do hloubky 5 cm.

Po tomto zjištění byl na plochu v rozmezí 150-250 cm od úrovně podlahy aplikován odsolovací zábal. Byla odebrána první série vzorků, které měly za cíl určit, zda byl proces odsolování úspěšný. Metodou UV/VIS spektrofotometrie byl zjištěn vyšší obsah vodorozpustných solí (zejména dusičnanů), že vyvstala otázka, zda bylo odsolování úspěšné.

Z těchto důvodů bylo přistoupeno k druhé sérii odběru vzorků, tentokrát formou vrtů v různých hloubkách, aby bylo možné provést přesnější měření. Na základě výsledků bylo zjištěno, že *v kontrolních vzorcích (Zb2 a Zc2) vrtné moučky odebraných po procesu odsolování ve výšce 150 a 200 cm nebyly zaznamenány z hlediska možnosti poškozování stavebních materiálů závažně vysoké obsahy*

[51] BARTŮŇKOVÁ, Lucie. Diplomová práce; *Průzkum a restaurování fragmentů nástěnných maleb na východní stěně presbytáře kostela sv. Martina v obci St. Martin (Dolní Rakousko).* Univerzita Pardubice. Fakulta restaurování. Litomyšl, 2010.

[52] LESNIAKOVÁ Petra. *Chemicko-technologický průzkum kostel sv. Víta, Zahrádka u Ledče.* Univerzita Pardubice. Fakulta restaurování. Katedra chemické technologie. Litomyšl 2016.

vodorozpustných solí[53]. Z chemicko-technologického průzkumu je tedy patrné, že došlo k redukci solí do té míry, že jejich obsah již nepředstavuje v současnosti pro nástěnné malby riziko.

Identifikace okrových stékanců

Pro identifikaci stékanců byl odebrán vzorek Vzx1, který byl průzkumem stanoven jako povrchová úprava. Vzhledem charakteru skvrn a lokalizace nálezu poblíž defektu na stěně lodi lze však předpokládat vznik načervenalé vrstvy kombinací zatečení vody přes zkorodované kovové cizorodé předměty (kovové hřeby).

3.7 Vyhodnocení průzkumu

3.7.1 Shrnutí uměleckohistorického průzkumu

Dataci vzniku kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou lze stanovit přibližně do první čtvrtiny 13. století, přičemž *terminus ante quem* stavby je rok 1219 (listina Přemysla Otakara I. ze dne *26. června 1219).*[54] Kostel byl v průběhu staletí několikrát přestavován a měnila se i jeho malířská výzdoba. Nástěnné malby ze severní stěny lodi kostela (poblíž vítězného oblouku) lze zřejmě datovat do 80. let 14. století.[55] Předloha nástěnné malby *sv. Markéta Antiochijské* a *klečící postavy oranta* není známa. Stylově podobné malby se nacházejí v kostele sv. Bartoloměje v Hněvkovicích a na ilustraci Antifonáře z Vorau (poz. aut), který vznikl pro svatovítskou kapitulu. Kompozičně velmi blízkou malbu představuje také zobrazení sv. Markéty na malbě, která se nachází v kostele Všech svatých ve městě Filby v Anglii (anglické hrabství Nortfolk), jedná se však o mladší malbu a vizuální spřízněnost obou maleb je, vzhledem ke vzdálenosti obou regionů, nejspíš pouze náhodná.

Nejvýraznější stylovou paralelu pro určení datace a rukopisu malby lze zaznamenat na nástěnných malbách sv. Voršily a sv. Barbory z kostela sv. Jakuba v Libiši. Nacházíme zde obdobný způsob gestikulace figur (tvar ruky), podobný postoj esovitého držení těla, zobrazení módního oblečení a druhu účesů světic. Libišské nástěnné malby jsou velmi blízké výjevu sv. Markéty zejména v obrysové linii postav.

---

[53] LESNIAKOVÁ Petra. *Chemicko-technologický průzkum kostel sv. Víta, Zahrádka u Ledče.* Univerzita Pardubice. Fakulta restaurování. Katedra chemické technologie. Litomyšl 2016.

[54] CDB – KRISTEN, Friedrich G. (edd.), Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, II (1231–1240), Praha, 1942–1962, kapitola číslo 374.

[55] HEJMA, Antonín – BENEŠOVSKÁ, Klára – PLÁTKOVÁ, Zuzana, *Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče*, in: Umění XXIX, č. 5, Praha, ČSAV, 1981, ISSN 0049.

3.7.2 Původní technika díla (restaurované vrstvy)

Stěny kostela byly zhotoveny převážně ze žulového lomového kmene, který byl kladen do maltového lože. Poté byla na zdivo nahozena omítka načervenalé barvy, která byla chemicko-technologickým průzkumem popsána jako podkladová omítková vrstva, která obsahuje hnědé částice a další kamenivo.[56] Nelze jednoznačně potvrdit, že by vrstva obsahovala jíl, avšak při provádění zkoušek konsolidace tomu její chování spíše nasvědčovalo (tendence k větší retenci kapalin).

Na tuto podkladovou vrstvu byly velkou štětkou naneseny cca 3 vápenné nátěry. Třebaže stratigrafické vzorky mikronábrusů dokládají převážně bílou barvu, u vzorku V4 je vidět na povrchu oranžově zabarvená vrstvička, která obsahuje zrnka s obsahem fosforu - *může se jednat o minerál apatit*. Apatit je druh fosfátového minerálu, který se může v přírodě vyskytovat ve škále barev (žlutá, růžová, zelená, šedá, fialová, bezbarvá, hnědá a modrá). Při pozorování maleb *in situ* se zde vyskytovala nažloutlá, či narůžovělá barevnost a povrch této vrstvy byl odolný vůči působení vody.

Na vápenný nátěr byla patrně lokálně nanesena izolační vrstva (koruna, červené roucho, kříž a rty světice), která obsahovala organickou látku. Přestože metoda GC-MS potvrdila přítomnost proteinů, není jasné, zda byla analyzována správná vrstva, či šlo o kontaminaci další vrstvou. Žlutá UV luminiscnece těchto oblastí totiž spíše napovídá užití oleje. Vrstva pravděpodobně měla zamezit styku vápenného nátěru s pigmenty, které byly citlivé na alkalické prostředí (suřík, masikot). Na vápenný nátěr se malovalo zřejmě technikou techniku freso-secco, kdy se začínalo do vlhkého vápenného nátěru, přičemž malba byla dokončována s pomocí dalšího pojiva (vzhledem k subtilní povaze barevné vrstvy se zřejmě jednalo o organické pojivo).

3.7.3 Druhotné zásahy

Zřejmě v 17., či 18. stol. byly gotické malby pekovány a zabíleny, aby se připravil podklad pro následnou výmalbu. Na severní stěně západně od zobrazení Svaté Markéty se dochoval větší fragment této vrstvy. Do omítek byly zatlučeny železné skoby jako armatura. V dolních partiích severní stěny byla provedena plenta zbytkového stavebního materiálu (omítky, cihel a střešní krytiny).

[56] LESNIAKOVÁ, Petra, *Chemicko-technologický průzkum kostel sv. Víta, Zahrádka u Ledče*, Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, Katedra chemické technologie, Litomyšl 2016.

Další výmalby byly provedeny 19. a 20. Století, kdy byl kostel znovu vymalován. Poslední výmalba interiéru v období pozdní secese je stále ponechaná ve zbytku lodi, kde neproběhl odkryv nástěnných maleb. Během let 1976 - 1984 byl restaurátorem Jiřím Toroněm proveden odkryv a následné zajištění maleb. V současné době tento zajišťovací zásah již neplnil svou úlohu a malby tak byly ohroženy.

3.7.4 Stav díla (poškození) a jeho příčiny

Povrch malby je znečištěn prachovým depozitem, dále došlo k znečitelnění malby bílým zákalem a další lokální znečištění je biologického původu. Bílý zákal vznikl zřejmě působením vodorozpustných solí. Zhruba ve výšce 170 cm od podlahy se na severní stěně nacházela nepříliš výrazná linie hranice zavlhčení a s ní související krystalizace vodorozpustných solí.

Barevné vrstvy na vápenném nátěru se lokálně spražovaly. V oblasti roucha a inkarnátu *sv. Markéty* došlo ke ztrátě barevné vrstvy, která se dochovala pouze ve fragmentech. Na mnoha místech byla viditelná ztráta barevné i omítkové vrstvy způsobená barokní úpravou povrchu před nanesením nové malby, tzv. *pekováním*. Při styku severní stěny kostela s vítězným obloukem byly pozorovány charakteristické skvrny od zatečení.

Největší množství trhlin se nacházelo poblíž otvoru se dřevěnou konzolí v horní levé části malby, dále vpravo nad zobrazením světice (při styku s vítězným obloukem) a při okrajích barokního fragmentu malby (vlevo), která byla zajištěna tmely. Ztráta adheze je znatelná zejména mezi omítkou a kamenným zdivem, lokálně lze pozorovat uvolněné části omítky (poblíž peků a tmelů). Dutiny jsou provázené slabými dlouhými prasklinami paprskovitého nebo vertikálního směru. Vliv vodorozpustných solí měl negativní dopad na strukturální soudržnost omítek, dochází k jejímu drolení a oddělování od kamenného zdiva.

Nástěnná malba vykazuje znatelné stopy mechanického poškození. Kompletní i lokální ztráta omítek při podlaze byla pravděpodobně způsobena nejen mechanickým poškozením (osekání), ale i samovolným opadáním (vliv vlhkosti a působení vodorozpustných solí). Celá plocha malby je rovnoměrně pokrytá peky, které byly provedeny do hloubky 2 - 3 cm od úrovně povrchu gotické malby. *Pekování* bylo provedeno patrně v barokní fázi stavebních úprav objektu a poškodilo výrazně i obličeje figur. V okolí peků je zaznamenána oslabená soudržnost omítek a nebezpečí uvolnění vápenných nátěrů od omítky. Lokálně se na nástěnné malbě vyskytují železné skoby, hřebíky a zbytky elektroinstalace.

Vlivem vysoké vzdušné vlhkosti došlo ve spodní části severní stěny k výskytu rozsáhlého biologického napadení. Povrch omítky červené barevnosti (snad vlivem obsahu jílových částic) je lokálně prorostlý řasami a napadený plísněmi zhruba do výšky půl metru od úrovně podlahy. V těchto partiích omítky se projevuje také vysoká salinita, na povrchu jsou viditelné výkvěty vodorozpustných solí a jejich krystaly prorůstají do struktury omítky.

4 Zkoušky materiálů a technologických postupů

Každá podkapitola řeší sérii zkoušek materiálů, které budou použity v průběhu restaurování. V tabulce u každé z nich je uvedeno, na jakou oblast byla zkouška aplikována, jaký prostředek byl použit, způsob aplikace a výsledek. Zvolený postup je potom v tabulce zvýrazněn červenou barevností. Za každou tabulkou je potom uvedeno vyhodnocení těchto zkoušek.

4.1 Zkoušky rozpustnosti

Nástěnná malba nebyla podrobena zkouškám rozpustnosti po suchém mechanickém čištění (jemné štětce), protože se výrazně spražovala a bylo patrné, že zkoušky rozpustnosti a čištění mohou proběhnout až po předzpevnění povrchu nástěnné malby.

4.2 Zkoušky konsolidace barevné vrstvy

Pro účel konsolidace barevné vrstvy byly testovány prostředky na bázi hydroxidu vápenatého (vápenné nanosuspenze). Tyto materiály byly vybrány především z důvodu kompatibility s originálním materiálem a schopnosti jimi zpevněného materiálu propouštět vodní páry. Fixáž organickými konsolidanty byla odmítnuta z hlediska nedokončené stabilizace klimatu v objektu kostela, ve kterém stále probíhají dílčí stavební zásahy, které s sebou často nesou zvýšení relativní vzdušné vlhkosti.

Zkoušky fixáže barevné vrstvy v sobě odrážely i poznatky z předchozí koncepce zpevňování nástěnných maleb v presbytáři. Na základě těchto předchozích poznatků byly zkoušeny nejúspěšnější aplikace konsolidantů z tohoto objektu. Ty byly ale pro specifika dané oblasti dále modifikovány.

Konsolidant *CaLoSiL® E25* byl aplikován na testované místo v několika cyklech do té doby, dokud nedošlo ke zpevnění omítkové vrstvy i jejího povrchu. Nejproblematičtější se ukázala být fixace červené barevné vrstvy na pozadí malby Sv. Markéty. Ze zkoušek je patrné, že 5

cyklů nástřiku *CaLoSilem® E25* (5g/l) nebylo dostatečných k upevnění zpráškovatělé vrstvy. Po aplikaci šestého cyklu konsolidantu se na povrchu malby začal tvořit bílý zákal, avšak nedocházelo k zpevnění. Po technologické pauze (delší než 3 týdny) byl aplikován na testovanou oblast organokřemičitan *KSE 100*, který se ukázal být při zpevnění barevné vrstvy úspěšnější. Je možné, že ke konsolidaci došlo i vzhledem k předchozímu zpevňování vápennými suspenzemi. Na základě těchto poznatků byl navržen výsledný postup konsolidace.

Tabulka zkoušek konsolidace

Označení zkoušky	Charakter barevné vrstvy, oblast použití	Aplikace	Míra zpevnění	Optické vlastnosti
ZK1	Zpráškovatělá Světle okrové pozadí maleb	*CaLoSiL® E25* 5 g/l (nosič ethanol) – 1x aplikace nástřikem (spray), zástřik destilovanou vodou, přitupováno vat. tampónem	Mírné zpevnění	Bez zákalu
ZK2	Zpráškovatělá Světle okrové pozadí maleb	*CaLoSiL® E25* 5 g/l (nosič ethanol) – 1x aplikace nástřikem (spray), zástřik destilovanou vodou, přitupováno vat. tampónem	Dostatečné zpevnění	Bez zákalu
ZK3	Výrazně zpráškovatělá Červená barevná vrstva	*CaLoSiL® E25* 5 g/l (nosič ethanol) – 1x aplikace nástřikem (spray), zástřik destilovanou vodou, přitupováno vat. tampónem	Zpevnění nepozorováno	Bez zákalu
ZK4	Výrazně zpráškovatělá Červená barevná vrstva	*CaLoSiL® E25* 5 g/l (nosič ethanol) – 2x aplikace nástřikem (spray), zástřik destilovanou vodou, přitupováno vat. tampónem	Zpevnění nepozorováno	Bez zákalu
ZK5	Zpráškovatělá Červená barevná vrstva	*CaLoSiL® E25* 5 g/l (nosič ethanol) – 3x aplikace nástřikem (spray), zástřik destilovanou vodou, přitupováno vat. tampónem	Velmi mírné zpevnění	Bez zákalu
ZK6	Zpráškovatělá Červená barevná vrstva	*CaLoSiL® E25* 5 g/l (nosič ethanol) – 4x aplikace nástřikem (spray), zástřik destilovanou vodou, přitupováno vat. tampónem	Velmi mírné zpevnění	Bez zákalu
ZK7	Zpráškovatělá Červená barevná vrstva	*CaLoSiL® E25* 5 g/l (nosič ethanol) – 5x aplikace nástřikem (spray), zástřik destilovanou vodou, přitupováno vat. tampónem	Mírné zpevnění	Bez zákalu
ZK8	Zpráškovatělá Červená barevná vrstva	*CaLoSiL® E25* 5 g/l (nosič ethanol) – 6x aplikace nástřikem (spray), zástřik destilovanou vodou, přitupováno vat. tampónem	Mírné zpevnění	Výskyt bílého zákalu
ZK9	Zpráškovatělá Červená barevná vrstva	*CaLoSiL® E25* 1)5 g/l (nosič ethanol) – 5x aplikace nástřikem (spray), zástřik destilovanou vodou, přitupováno vat. tampónem 2)technologická pauza 3)KSE 100	Dostatečné zpevnění	Bez zákalu
ZK10	Zpráškovatělá Barevná vrstva	*CaLoSiL® E25* 5 g/l (nosič ethanol) – 1x aplikace nástřikem (spray), zástřik destilovanou vodou, přitupováno vat. tampónem	Zpevnění nepozorováno	Bez zákalu
ZK11	Zpráškovatělá Barevná vrstva	*CaLoSiL® E25* 5 g/l (nosič ethanol) – 2x aplikace nástřikem (spray), zástřik destilovanou vodou, přitupováno vat. tampónem	Zpevnění nepozorováno	Bez zákalu
ZK12	Zpráškovatělá Barevná vrstva	*CaLoSiL® E25* 5 g/l (nosič ethanol) – 3x aplikace nástřikem (spray), zástřik destilovanou vodou,	Mírné zpevnění	Bez zákalu

		přitupováno vat. tampónem		
ZK13	Zpráškovatělá Barevná vrstva	*CaLoSiL® E25* 5 g/l (nosič ethanol) – 4x aplikace nástřikem (spray), zástřik destilovanou vodou, přitupováno vat. tampónem	Dostatečné zpevnění	Bez zákalu

4.3 Zkoušky konsolidace omítkových vrstev

Zkoušky konsolidace omítkových vrstev byly provedeny pro nalezení vhodného konsolidantu pro strukturální zpevnění omítek ve spodních částech stěn a v dutinách, kde byla rovněž zaznamenána nesoudržnost omítek. Po strukturální konsolidaci mělo následovat vyplnění dutin směsí na bázi hydraulického vápna s plnivy.

Před samotnou zkouškou byly dutiny vyčištěny vysátím nesoudržné omítky a prachových depozitů nahromaděných v dutinách maleb. Poté byl testován konsolidant. Nejprve se jednalo o neředěnou vápennou nanosuspenzí *CaLoSil E25*(tedy 2,5% hm.). Nanosuspenze zde sloužila pro zpevnění a současně jako smáčedlo před injektáží. Ihned po aplikaci nanosuspenze byla dutina vyplňována injektážní směsí Ledan TA1, smísenou v objemovém poměru 1 : 1 s vápencovou moučkou.

Ve spodních částech malby poškozené vodorozpustnými solemi byl zvolen kombinovaný postup. Nejprve byl aplikován ve třech cyklech *CaLoSiL® E25* konentrace 25 g/l (nosič ethanol), v již zmíněné 2,5% (hm.) koncentraci, následně bylo zpevňované místo zastříknuto vodou kvůli snížení rizika vzniku bílého zákalu. Po proběhnutí tří týdnů technologické pauzy byla aplikována směs organokřemičitanů *KSE 300 HV* a *KSE 100* v objemovém poměru 1 : 1.

Zkoušky konsolidace omítkových vrstev

Označení zkoušky	Charakter omítkové vrstvy, oblast použití	Aplikace	Míra zpevnění	Optické vlastnosti
ZKO1	Ztráta koheze Omítkové vrstvy	*CaLoSiL® E25* 15 g/l (nosič ethanol) – 1x aplikace injekční stříkačkou, zástřik destilovanou vodou	Mírné zpevnění	Bez zákalu
ZKO2	Ztráta koheze Omítkové vrstvy	*CaLoSiL® E25* 25 g/l (nosič ethanol) – 1x aplikace štětcem, zástřik destilovanou vodou	Pozorovatelné zpevnění	Bez zákalu
ZKO3	Ztráta koheze Omítkové vrstvy	*CaLoSiL® E25* 25 g/l (nosič ethanol) – 2x aplikace štětcem, zástřik destilovanou vodou	Pozorovatelné zpevnění	Bez zákalu
ZKO4	Ztráta koheze	*CaLoSiL® E25* 25 g/l (nosič ethanol) – 3x aplikace štětcem,	Prokazatelné zpevnění,	Riziko zákalu, nutná

	Omítkové vrstvy	zástřik destilovanou vodou	ale nedostatečné	opatrnost při aplikaci
ZKO5	Ztráta koheze i adheze Omítkové vrstvy ve spodních partiích	*CaLoSiL® E25* 25 g/l (nosič ethanol) – 3x aplikace štětcem, zástřik destilovanou vodou Technologická pauza KSE 300 HV a KSE 100 (1:1). Injektáž *CaLoSiL® E25* 5 g/l. Zástřik destilovanou vodou	Dostatečné zpevnění	Riziko zákalu, nutná opatrnost při aplikaci
ZKO6	Nesoudržná Pohyblivé dutiny	1). *CaLoSiL® E25* 25 g/l (nosičeEthanol) injektáž. 2). Injektaž *Ledanem TA1 a TB1* a mramorové moučky (1:1)	Výplň dutin	Pod povrchem

4.4 Zkoušky čištění

Jak již bylo potvrzeno vizuální částí průzkumu, na povrchu barevné vrstvy se nalézal bílý zákal, který byl vytvořen působením vodorozpustných solí. K jeho eliminaci bylo rozhodnuto vybrat postup, který by vrstvu bílého zákalu naměkčil, aby mohla být tato vrstva následně mechanicky odstraněna.

Byla provedena série zkoušek, které byly provedeny přes japonský papír, který byl na zkoumanou plochu upevněn 0,5% *Tylosou MH 300*. Přes tuto ochrannou vrstvu byl aplikován *Arbocel® BWW 40* s destilovanou vodou nebo zábal obsahující *Arbocel® BWW 40* s 3,5% roztokem uhličitanu amonného. Doba působení zábalů byla stanovena na 15, 30 a 45 minut. Všechny zábaly byly udržovány vlhké rozprašovačem s destilovanou vodou. Nakonec byla naměkčená vrstva bílého zákalu odstraněna mechanickým čištěním (skalpely, čistící štětce a mikroabrazivní houba *Domol Magic Pad*).

Tabulka zkoušek redukce bílého zákalu

Označení zkoušky	**Charakter barevné vrstvy, oblast použití**	**Aplikace**	**Míra očištění povrchu**
ZR0	Barevná vrstva	Mechanický způsob čištění	Beze změn
ZR1	Polychromované vrstvy	destilovaná voda v *Arbocelu BWW 40* aplikovaná přes japonský papír přilepený 2% *Tylosou MH 300*, doba působení 15 min.	Redukce
ZR2	Polychromované vrstvy	destilovaná voda v *Arbocelu BWW 40* aplikovaná přes japonský papír přilepený 0,5% *Tylosou MH 300*, doba působení 15 min.	Redukce
ZR1	Polychromované vrstvy	destilovaná voda v *Arbocelu BWW 40* aplikovaná přes japonský papír přilepený 2% *Tylosou MH 300*, doba působení 30 min.	Redukce, mírné naměkčení zákalů
ZR2	Polychromované vrstvy	destilovaná voda v *Arbocelu BWW 40* aplikovaná přes japonský papír přilepený 0,5% *Tylosou MH 300*, doba působení 30 min.	Redukce, mírné naměkčení zákalů
		destilovaná voda v *Arbocelu BWW 40* aplikovaná	

ZR3	Polychromované vrstvy	přes japonský papír přilepený 0,5% *Tylosou MH 300*, doba působení 15 min.	Redukce, mírné naměkčení zákalů
ZR4	Polychromované vrstvy	3: 5% vodný roztok NH_4CO_2 v destilované vodě v *Arbocelu BWW 40* aplikovaná přes japonský papír přilepený 0,5% *Tylosou MH 300*, doba působení 45 min.	Redukce Naměkčení vrstvy zákalů
ZR5	Polychromované vrstvy	3: 5% vodný roztok NH_4CO_2 v destilované vodě v *Arbocelu BWW 40* aplikovaná přes japonský papír přilepený 0,5% *Tylosou MH 300*, doba působení 15 min.	Redukce Naměkčení vrstvy zákalů
ZR6	Polychromované vrstvy	destilovaná voda v *Arbocelu BWW 40* aplikovaná přes japonský papír přilepený 0,5% *Tylosou MH 300*, doba působení 15 min. Následné mechanické očištění naměkčené vrstvy bílého zákalu	Eliminace zákalů

4.5 Vyhodnocení zkoušek materiálů a technologických postupů

V této kapitole jsou shrnuty výsledky všech zkoušek na vymezeném úseku určenému k restaurování. Výběr tmelů, odsolovacích zábalů a technika retuší jsou zaznamenány v kapitole *Dokumentace restaurátorského zásahu*.

Zkoušky rozpustnosti

Nástěnná malba nebyla podrobena zkouškám rozpustnosti po suchém mechanickém čištění (jemné štětce), protože se výrazně sprašovala a bylo patrné, že zkoušky rozpustnosti a čištění mohou proběhnout až po předzpevnění povrchu nástěnné malby.

Zkoušky konsolidace barevné vrstvy

Zkoušky fixáže barevné vrstvy v sobě odrážely i poznatky z předchozí koncepce zpevňování nástěnných maleb v presbytáři.

Vybraný konsolidant *CaLoSiL® E25* byl aplikován na stejné místo ve třech cyklech až došlo ke zpevnění omítkové vrstvy. Nejproblematičtější se ukázala být fixace červené barevné vrstvy na pozadí malby *Sv. Markéty*. Ze zkoušek je patrné, že 5 cyklů nástřiku *CaLoSilem® E25* (5g/l) nebylo dostatečných k upevnění zpráškovatělé vrstvy a při šestém cyklu se začal tvořit bílý zákal. Po technologické pauze (delší než 3 týdny z důvodu vyloučení gelu) byl aplikován organokřemičitan *KSE 100*, který umožnil zpevnění barevné vrstvy, aby bylo možné pokračovat v dalších etapách restaurování.

Zkoušky konsolidace omítkových vrstev

Pro strukturální zpevnění omítkových vrstev byla vybrána vápenná nanosuspenze *CaLoSiL® E25*, která byla aplikována na odhalené partie omítky v koncentraci 25 g/l. Prostředek byl aplikován štětcem, aby nedocházelo ke kontaktu *CaLoSiLu® E25* s barevnou

vrstvou, který by mohl způsobit na povrchu bílý zákal. Byl zvolen celoplošný nátěr *CaLoSiLem® E25* ve dvou cyklech a případné dozpevnění lokálních aplikací injekční stříkačkou. Poté proběhla technologická pauza, po které byl poveden nátěr organokřemičitany KSE 300 HV a KSE 100 (1:1) převážně v dolních partiích, ve kterých omítky vykazovaly ztrátu adheze a koheze. Následovala závěrečná aplikace stříkačkou injektáž *CaLoSiLem® E25* 5 g/l., poté byl proveden zástřik destilovanou vodou z důvodu závěrečného zpevnění nástěnných maleb.

Injektáž pohyblivých dutin byla provedena na základě zkoušky. Nejprve byla omítková vrstva strukturálně zpevněna *CaLoSiLem® E25* 25 g/l (nosič ethanol), po kterém ihned následovala injektáž směsí *Ledanu TB1*případně *Ledanu TA1* a mramorové moučky (1:1).

Zkoušky čištění

K eliminaci bílého zákalu bylo rozhodnuto vybrat postup, který vrstvičku zákalu naměkčil, aby mohla být tato vrstva kontrolovatelně odstraněna. Nejprve byl zkoumaný povrch nástěnné malby opatřen přelepy z japonského papíru a roztoku 0,5 % *Tylosy MH 300*. Poté byl aplikován zábal *Arbocelu® BWW 40* s destilovanou vodou. Doba působení zábalu byla stanovena na 15 minut. Po sejmutí zábalu bylo přistoupeno k mechanickému odstranění naměkčené vrstvičky bílého zákalu (skalpely, čistící štětce *Deffner und Johann* a mikroabrazivní houba *Domol Magic Pad).*

Delší doba působení zábalu nebo aplikaci 3,5% roztoku uhličitanu v zábalu byly odmítnuty, neboť v prvním případě již docházelo k odpadání zábalu a v druhém případě rizik spojenými s poškození barevné vrstvy.

5. Návrh restaurátorského zásahu

Na základě průzkumu celého objektu byla stanovena koncepce restaurátorského zásahu na severní stěně kostela sv. Víta. Byl respektován restaurátorský koncept obnovy nástěnných maleb, který byl zvolen v presbytáři. Samotné restaurování bylo provedeno tak, aby obě fáze restaurátorského zásahu působily uceleným harmonickým dojmem. Další kapitola *Návrh restaurování maleb* přesně stanoví, jakých prostředků a technik bude použito.

Během konzultace se zástupcem NPÚ bylo přistoupeno ke změně původní koncepce. V předchozím závazném stanovisku bylo doporučeno provést pouze konzervační zásah. Následně měla být středověká malba zabílena vápenným líčkem. Z restaurátorského

průzkumu vyplývá, že malby jsou hodnotné a nejedná se o pouhé fragmenty, ale o jednotné figurální dílo, které po restaurování bude k prezentaci gotické fáze výmalby kostela kolem roku 1380.

Na základě nového stanoviska NPÚ byla změněna koncepce z restaurátorského zákroku na restaurování maleb. Rovněž bylo zamítnuto následné zatření nástěnné malby, neboť jak vyplývá z průzkumu, nástěnná malby je zhotovena technikou fresco-secco a v případě nutnosti její opětovné presentace by došlo k velkému úbytku barevných vrstev. Kompletní restaurátorský zásah bude tedy zahrnovat konsolidaci, čištění, zhotovení zajišťovacích tmelů na okrajích malby, tmelení a retuš. Vzhledem k reverzibilitě restaurátorského zásahu a estetickému vyznění bude zvolena retuš na tmelech technikou akvarelu.

V tomto místě bude uvedena koncepce restaurátorských zásahů v presbytáři, aby bylo možné ji do určité míry respektovat při restaurování nástěnných maleb na severní stěně v lodi kostela. V následující kapitole *Návrh postupů restaurátorských prací* je jasně vymezeno, jakými materiály a postupy bude současné restaurování provedeno.

5.1 Návrh koncepce zásahu

Na základě předchozích restaurátorských etap proběhlých v objektu kostela sv. Víta v Zahrádce byla stanovena koncepce restaurátorského zásahu na severní stěně lodi. Bylo rozhodnuto, že bude respektován restaurátorský koncept obnovy nástěnných maleb, který byl zvolen v presbytáři. Samotné restaurování mělo být provedeno tak, aby obě fáze restaurátorského zásahu působily uceleným harmonickým dojmem.

Během konzultace se zástupcem NPÚ bylo nicméně přistoupeno k drobné úpravě původní koncepce. V závazném stanovisku bylo původně doporučeno zabílit středověkou malbu vápenným líčkem. Z restaurátorského průzkumu však vyplynulo, že malby jsou hodnotné a nejedná se o pouhé fragmenty, ale o jednotné figurální dílo, které po restaurování bude k prezentaci gotické fáze výmalby kostela kolem roku 1380. V souladu se závazným stanoviskem proběhly všechny kroky restaurování podle původního záměru, pouze nebylo provedeno závěrečné zalíčení maleb.

Bylo rozhodnuto, že malby budou ponechány k prezentaci, a to do doby, kdy bude řešen interiér lodi jako celek. Kompletní restaurátorský zásah bude tedy zahrnovat konsolidaci, čištění, zhotovení zajišťovacích tmelů na okrajích malby, tmelení a retuš. Vzhledem k reverzibilitě restaurátorského zásahu a estetickému vyznění bude zvolena více méně neutrální

technikou akvarelu. V následující kapitole *Návrh postupů restaurátorských prací* je jasně vymezeno, jakými materiály a postupy bude současné restaurování provedeno.

5.2 Návrh postupů restaurátorských prací

Na základě výsledků uměleckohistorického, restaurátorského a přírodovědného průzkumu je navrhován následující postup prací:

- Odstranění druhotných omítek (plenta) a zazdění otvoru ve zdi a dokončení odkryvu v horní části nástěnných maleb (mechanicky za pomocí restaurátorských kladívek, skalpelů a štětců).

- Celoplošné očištění barevných a omítkových vrstev od nánosů prachového depozitu a pavučin mechanicky, pomocí jemných štětců.

- Snížení obsahu vodorozpustných solí. Aplikace 2 cyklů zábalů, každý z nich nechat působit 24 hodin. Oba zábaly stejného složení *Arbocel® BWW 40,* destilovaná voda s 2% přídavkem *Ajatinu.*
  Zábal aplikován přes japonský papír přilepený 0,5% *Tylosou MH 300*.

- Odstranění provizorních tmelů z 90. let 20. století. Odstranění cizorodých druhotných předmětů (zkorodované železné hřeby, skoby a zbytky elektroinstalace) mechanicky za pomocí skalpelů.

- Strukturální konsolidace omítek alkoholovou nanosuspenzí *CaLoSil® E-25* (koncentrace 25g/l) a omítek ve spodní části organokřemičitany *KSE 100* a *KSE 300 HV*

- Povrchová konsolidace barevné vrstvy vápennou etanolovou nanosuspenzí *CaLoSil® E-25* v koncentraci 0,5 % (hm.), a to v pěti cyklech následovaných jedním cyklem zpevnění pomocí organokřemičitanu *KSE 100*.

- Injektáž pohyblivých dutin a částí omítek s oslabenou adhezí k podkladu injektážní směsí na bázi hydraulického vápna (např. Ledan TA1) ve směsi s vápencovou moučkou v objemovém poměru 1 : 1.

- Aplikace biocidního prostředku na bázi kvarterních amoniových solí o 1-2% koncentraci (např. Ajatin) k eliminaci biologického napadení.

- Čištění povrchu (bílý zákal) nástěnné malby pomocí zábalů z destilované vody a papírové hmoty, následné mechanické dočištění pomocí čistících štětců a skalpelů.

- Závěrečná fixace barevné vrstvy vápennou alkoholovou nanosuspenzí (např. CaLoSil® E-25)v koncentraci 0,5 % (hm.).

- Tmelení a úprava povrchu

Bude užit vápenný tmel, u kterého bude dosaženo optimální barvy a struktury pomocí různých druhů křemičitého písku a vápencové drtě.

- Neutrální až lokální retuš provedená na vápenných tmelech reverzibilními akvarelovými barvami (pigmenty pojené 2% arabskou gumou) Intenzita retuší bude snížena oproti barevnosti dochovaného originálu a nebude přistoupeno k rekonstrukcím tvarů.

6 Dokumentace restaurátorského zákroku

6.1 Postup restaurátorských prací

6.1.1 Celoplošné očištění barevných a omítkových vrstev

Nástěnná malba byla nejprve celoplošně očištěna od nánosů prachového depozitu a pavučin (jemné štětce). Na povrchu malby byl patrný bílý zákal, který do určité míry fixoval sprašující se vrstvu pod ním. Bylo nutné se v této fázi čištění zastavit a vrstvu prekonsolidovat. Povrch vápenného nátěru byl očištěn mechanickým způsobem suchou cestou (jemné štětce).

6.1.2 Výběr kompozice odsolovacího zábalu

Na základě přírodovědného průzkumu, který stanovil obsah vlhkosti a koncentraci aniontů vodorozpustných solí, byla navržena opatření k snížení obsahu těchto solí. Z důvodu rizika biologického napadení a působení další vlhkosti na severní stěnu bylo rozhodnuto k použití advekčního zábalu, který umožňuje rychlejší odsolení plochy než klasické zábaly.

Receptura odsolovacího zábalu byla převzata z předchozí etapy restaurování v interiéru kostela (A2). Tato směs byla otestována a ukázala se být nevhodnou pro použití na severní stěně kostela. Struktura zde byla otevřenější než struktura omítky v presbytáři a kaolín s pískem by tyto místa vyplnil a nebylo by možné ho odstranit bez případných rizik. Byla tedy použita receptura (A1): *Arbocel BWW 40* + destilovaná voda + malý přídavek 2% *Ajatinu* Aplikována byla přes japonský papír, za působení 24 hodin. Touto metodou došlo k odsolení materiálu.

Označení advekčního zábalu	**Charakter omítkové vrstvy, oblast použití**	**Aplikace**	**Míra odsolení**	**Vizuální vlastnosti**
A1	Porézní otevřená struktura, Výška 150-250 cm od úrovně podlahy	Zkušební plocha byla předvlhčena destilovanou vodou. První zábal z *Arbocelu® BWW 40,* destilované vody a 2% přídavkem *Ajatinu.* Aplikovaný přes japonský papír přilepený 0,5% *Tylosou MH 300*, doba působení 24 hodin. Poté další cyklus zábalu, rovněž působení 24 hodin. Zábaly nechány jemně zaschnout, ale ne vyschnout úplně.	Snížení obsahu vodorozpustných solí	Ve viditelném a UV záření nejsou vidět zbytky *Arbocelu® BWW 40.*
A2	Porézní otevřená struktura, Výška 150-250 cm od úrovně podlahy	Zkušební plocha byla předvlhčena První zábal z *Arbocelu® BWW 40,* křemičitého písku, kaolínu a destilované vody s 2% přídavkem *Ajatinu.* Směs aplikovaná přes japonský papír přilepený 0,5% *Tylosou MH 300*, doba působení 24 hodin. Poté další cyklus zábalu, rovněž působení 24 hodin. Zábaly nechány jemně zaschnout, ale ne vyschnout úplně.	X Nepoužit z důvodu porézní otevřené struktury povrchu	X

6.1.3 Snížení obsahu vodorozpustných solí

Na základě přírodovědného průzkumu, který stanovil obsah vlhkosti a koncentraci aniontů vodorozpustných solí, byla navržena opatření k snížení obsahu těchto solí. Vzhledem k linii hranice zavlhčení a související krystalizace, která se nacházela zhruba ve výšce 170 cm od současné úrovně podlahy, bylo určeno provést zábaly do výšky 200 cm. Z důvodu rizika biologického napadení a působení další vlhkosti na severní stěnu bylo rozhodnuto k použití advekčního zábalu, který umožňuje rychlejší odsolení plochy než klasické zábaly.

Na předvlhčený povrch omítkové vrstvy byl připevněn přelep z japonského papíru a 0,5% *Tylosy MH 300*. Poté byl nanesen odsolovací zábal ve 2 cyklech. Každý ze zábalů byl ponechán působit 24 hodin. Oba zábaly obsahovaly stejné komponenty: *Arbocel® BWW 40*, destilovanou vodu s 2% přídavkem *Ajatinu*. Zábaly byly ponechány jemně zaschnout, ale nikoliv vyschnout úplně aby je bylo možné bez problémů z omítky odstranit.

Na závěr byly odebrány vzorky zábalů a poté také vzorky vrtné moučky z odsolované omítky. Vzorky vrtné moučky byly odebrány v různých hloubkách, aby bylo možné provést přesnější měření. Na základě výsledků bylo zjištěno, že *„v kontrolních vzorcích (Zb2 a Zc2) vrtné moučky odebraných po procesu odsolování ve výšce 150 a 200 cm nebyly zaznamenány z hlediska možnosti poškozování stavebních materiálů závažně vysoké obsahy vodorozpustných solí.“*[57] Došlo tedy k redukci solí do té míry, že nepředstavují v současné době pro nástěnnou malbu riziko.

6.1.4 Odstranění provizorních tmelů ze 70. a 80. let 20. století.

Zajišťovací tmely, které již neplnily svou funkci, byly postupně odstraňovány skalpelem. Při jejich snímání bylo zároveň nutné strukturálně zpevňovat ohrožené partie originálních omítek pod nimi, protože vykazovaly lokální ztráty koheze. Některé z pohyblivých dutin musely být vyplněny injektážní maltovinou již v této fázi restaurování.

Zároveň docházelo k průběžnému odstraňování druhotných cizorodých aplikací do omítek (zkorodované železné hřeby, skoby a zbytky elektroinstalace). V místech, kde bylo rozhodnuto o rozšíření odkrytí plochy malby pro její lepší pochopení a vnímání, byly odstraněny druhotné omítky (plenta). Zároveň byl dokončen odkryv v místech, kde malbu stále ještě lokálně překrývaly mladší vrstvy. Na místech, kde nebyly druhotnými vrstvami zakryty žádné podstatné části středověké malby, respektive zde byly dochovány prvky mladší výzdoby, byly naopak tyto mladší doplňky ponechány v té míře odkrytí, kterou zanechal zásah z přelomu 70. a 80. let 20. stol.

6.1.5 Fixace a konsolidace nástěnných maleb

Pro fixáž zpráškovatělé barevné vrstvy byla použita kombinace tří postupů. Poměrně soudržná místa malby (okrové pozadí) byla zpevněna vápennou nanosuspenzí *CaLoSiLem® E25* (koncentrace 0,5% hm.) ve 2 cyklech aplikovaných nástřikem. Poté byla konsolidovaná plocha mírně navlhčena destilovanou vodou, aby se předešlo vzniku bílého zákalu na povrchu malby.

V případě středně zpráškovatělé vrstvy (draperie a inkarnát figury) byla oblast zpevněna vápennou nanosuspenzí *CaLoSiLem® E25* (0,5% hm.) ve 4 cyklech aplikovaných nástřikem. Poté byla konsolidovaná plocha mírně navlhčena destilovanou vodou, aby se předešlo vzniku bílého zákalu na povrchu malby.

[57] LESNIAKOVÁ, Petra, *Chemicko-technologický průzkum kostel sv. Víta, Zahrádka u Ledče*, Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, Katedra chemické technologie, Litomyšl 2016.

Nejméně soudržná místa se silně zpráškovatělou barevnou vrstvou (oblasti použití červených pigmentů), byla konsolidována následovně. Zprašující se vrstva byla zpevněna vápennou nanosuspenzí *CaLoSiLem® E25* (0,5% hm.), v 6 cyklech aplikovaných nástřikem. Poté byla konsolidovaná plocha mírně navlhčena destilovanou vodou, aby se předešlo vzniku bílého zákalu. Protože ani po šesti cyklech nebylo v těchto oblastech dosaženo uspokojivého výsledku zpevnění a nanášení dalších cyklů jsme vzhledem k riziku tvorby bílého zákalu vyhodnotili jako nevhodné, po technologické pauze byl na povrch malby aplikován nástřikem organokřemičitý prostředek *KSE 100*.

6.1.6 Strukturální konsolidace a injektáž

Poté bylo přistoupeno ke strukturální konsolidaci omítkové vrstvy aplikací pomocí stříkačky vápennou (lepší průnik prostředku) nanosuspenzí 25 g/l CaLoSiLu E 25 koncentraci 2,5% (hm.) a dvěma nátěry konsolidantu stejného složení (z důvodu stejnoměrného nanesení prostředku). Prostředek byl aplikován štětcem tak, aby nedocházelo ke kontaktu *CaLoSiLu® E25* v koncentraci 0,5% (hm.) s barevnou vrstvou, který by mohl způsobit na povrchu bílý zákal. Poté proběhla technologická pauza, po které byl proveden nátěr směsí organokřemičitých prostředků *KSE 300 HV* a *KSE 100* (1:1) ve spodních částech omítek. Na některých místech bylo třeba znovu aplikovat *CaLoSiLem® E25* 5 g/l. injekční stříkačkou pro přesnější selekci zpevňovaných partií. Nakonec byl proveden zástřik destilovanou vodou k eliminaci rizika vzniku bílého zákalu.

Injektáž pohyblivých dutin byla provedena na základě zkušeností z předchozích etap restaurování v kostele sv. Víta. Nejprve byla omítková vrstva strukturálně zpevněna *CaLoSiLem® E25* 25 g/l v koncentraci 2,5% (hm.) (nosič ethanol), po kterém ihned následovala injektáž směsí *Ledanu TA1* a mramorové moučky v objemovém poměru 1:1.

6.1.7 Odstranění biologického napadení

Z důvodu biologického napadení spodních partií středověkých omítek bylo použito biocidního prostředku roztoku 2% roztoku *Ajatinu* (řasy) a *Bochemitu (*plísně) k eliminaci biologického napadení. Aplikace proběhla třemi nástřiky v místech omítky, na které se vyskytovaly řasy a plísně. Byl aplikován *Bochemit GB Profi*, ředění dle technického listu 1 : 4 s vodou Následně byla rezidua odstraněna skalpelem.

6.1.8 Čištění povrchu (bílý zákal)

Jak již bylo zmíněno ve vizuální části průzkumu, nalézal se na povrchu barevné vrstvy bílý zákal, který byl způsoben patrně působením vodorozpustných solí. K jeho eliminaci bylo rozhodnuto vybrat postup, který by vrstvu bílého zákalu naměkčil, aby mohla být kontrolovatelně odstraněna.

K tomuto účelu byl vybrán postup, při kterém se na čištěnou plochu upevnil japonský papír pomocí 0,5% *Tylosy MH 300*. Přes tuto ochrannou vrstvu se aplikovala papírová hmota *Arbocel® BWW 40* s destilovanou vodou (doba působení 15 minut).

Nakonec byla naměkčená vrstva bílého zákalu odstraněna mechanickým čištěním (skalpely, čistící štětce a mikroabrazivní houba *Domol Magic Pad*).

6.1.9 Závěrečná fixace barevné vrstvy

Závěrečná fixace barevné vrstvy byla provedena vápennou alkoholovou nanosuspenzí *CaLoSil® E-25 v* koncentraci 0,5% (hm.) z důvodu dodatečného zpevnění namáhaných částí.

6.1.10 Zkoušky tmelení

K tmelení defektů malby a zajištění omítkových ker bylo nutné vybrat tři druhy tmelů, které by svými vlastnostmi splnily funkčnost, barevnost, strukturu a mechanické vlastnosti vzhledem k okolnímu povrchu. Druhy tmelů byly determinovány oblastí nástěnné malby, pro kterou byly vybrány:

1. Hrubý tmel určený pro fixaci omítkových ker a hlubokých defektů

2. Jemný tmel načervenalého odstínu, snadno strukturovatelný a určený pro podklad pro retuše v červeném tónu barvy

3. Jemný tmel nažloutlého odstínu, snadno strukturovatelný a určený pro podklad pro retuše v žlutém tónu barvy

Označení zkoušky	Požadované vlastnosti tmelu	Kompozice	Barva a zpracovatelnost
TH1	Hrubý tmel Pro obtmelení omítkových ker a peků Načervenalá	1 obj. díl vápna 2 obj. díly křemičitého písku 0,5 obj. dílu žlutého písku 0,5 obj. dílu hnědého písku	Tmel je příliš světlý

TH2	Hrubý tmel Pro obtmelení omítkových ker a peků Načervenalá	1díl obj. díl vápna 2díly a 2/3 obj. dílu křemičitého písku 1/3 obj. dílu žlutého písku 1 obj. díl hnědého písku	Tmel je příliš tmavý
TH3	Hrubý tmel Pro obtmelení omítkových ker a peků Načervenalá	1díl obj. díl vápna 21 obj. díl oranžového písku 1obj. díl stavebního písku 1 obj. díl hnědého písku	Tmel je příliš oranžový
TH4	Hrubý tmel Pro obtmelení omítkových ker a peků Načervenalá	1díl obj. díl vápna 1obj. díl stavebního písku 2 obj. díl hnědého písku	Tmel je příliš tmavý
TH5	Hrubý tmel Pro obtmelení omítkových ker a peků Načervenalá	1 obj. díl vápna 1,5 obj. dílu křemičitého písku 0,5 obj. dílu žlutého písku 0,5 obj. dílu hnědého písku 0,5 obj. dílu stavebního písku	Tmel je příliš světlý
TH6	Hrubý tmel Pro obtmelení omítkových ker a peků Načervenalá	1 obj. díl vápna 2 obj. díly hnědého písku 1 obj. díl stavebního písku	Barva odpovídá načervenalému okolí tmelu, tmel je zvolen světlejší
TJČ1	Jemný tmel Načervenalá	3 obj. díly mramorové moučky 2 obj. díly vápna 1,5 obj. dílu křemičitého písku 2/3 obj. dílu žlutého písku 3 obj. díly hnědého písku	Červený, avšak oproti okolním místům je tmel více zabarven do žluta
TJČ2	Jemný tmel Načervenalá	2 obj. díly mramorové moučky 1 obj. díl vápna 2/3 obj. dílu křemičitého písku 1/3 obj. dílu žlutého písku 1 obj. díl hnědého písku	Červený, avšak oproti okolním místům je tmel více zabarven do žluta
TJČ3	Jemný tmel Načervenalá	1/3 obj. díly mramorové moučky 1 obj. díl vápna 1/3 obj. dílu křemičitého písku 1 díl a 1/3 obj. dílu žlutého písku 1 obj. díl hnědého písku	Červený, avšak oproti okolním místům je tmel více zabarven do hněda
TJČ4	Jemný tmel Načervenalá	2 obj. díly mramorové moučky 1 obj. díl vápna 1/3 obj. dílu křemičitého písku 1 díl a 1/3 obj. dílu stavebního písku 2/3 obj. dílu hnědého písku	Červený, avšak oproti okolním místům je tmel příliš chladný tón
TJČ5	Jemný tmel Načervenalá	2 obj. díly mramorové moučky 1 obj. díl vápna 1 a 1/3 obj. dílu křemičitého písku 2 díly a 1/2 obj. dílu stavebního písku 1/3 obj. dílu hnědého písku	Červený, avšak oproti okolním místům je tmel příliš hnědý
TJČ6	Jemný tmel Načervenalá	6 obj. dílů mramorové moučky 3 obj. díly vápna (ještě přidán 0,3 objemový díl vápna) 1 obj. díl žlutého písku 2 obj. dílu hnědého písku	Červený, odlišitelný od originálu Pro lepší zpracovatelnost podíl mramorové moučky

TJŽ1	Jemný tmel Nažloutlá	2 obj. díly mramorové moučky 1 obj. díl vápna 1 /3obj. dílu žlutého písku 1/3 obj. dílu hnědého písku 4/3 obj. dílu křemičitého písku	Žlutý, avšak oproti okolním místům je tmel příliš tmavý
TJŽ2	Jemný tmel Nažloutlá	2 obj. díly mramorové moučky 1 obj. díl vápna 2/3obj. dílu žlutého písku 1/3 obj. dílu hnědého písku 1 obj. díl křemičitého písku	Žlutý, avšak oproti okolním místům je tmel příliš tmavý
TJŽ3	Jemný tmel Nažloutlá	6 obj. díly mramorové moučky 3 obj. díly vápna 1/2 obj. dílu žlutého písku 2 obj. díly stavebního písku ¾ obj. dílu křemičitého písku	Žlutý, avšak oproti okolním místům je tmel příliš tmavý
TJŽ4	Jemný tmel Nažloutlá	2 obj. díly mramorové moučky 3 obj. díly vápna 1 obj. dílu žlutého písku 4/3 obj. dílu hnědého písku 3/4 obj. díl křemičitého písku	Příliš žlutý
TJŽ5	Jemný tmel Nažloutlá	6 obj. dílů mramorové moučky 3 obj. díly vápna (ještě přidán 0,3 objemový díl vápna) 2 obj. díly žlutého písku 1 obj. díl hnědého písku	Žlutý, odlišitelný od originálu Pro lepší zpracovatelnost podíl mramorové moučky

Výběr tmelů (vyhodnocení)

Zkoušky tmelů prokázaly, že pro tmelení hlubokých defektů barevné vrstvy bude nejvhodnější tmel TH6; TJČ6 a TJŽ5 z důvodu struktury a barevnosti. Tmely splňovaly mechanické vlastnosti, nedocházelo k popraskání vrstvy tmelu a jejich odstín byl zvolen, aby byl odlišitelný od originální gotické vrstvy. Současně jejich barevný tón umožnil estetické propojení originální vrstvy s doplňkem.

Při zkouškách tmelení však vyvstal problém se zpracováním jeho povrchu, aby strukturou odpovídal charakteru okolních míst nástěnné malby. Povrch gotické malby je tvořen vápenným nátěrem, který byl nanesen poměrně pastózně a již byl určitým způsobem zabarven (obsah fosfátového minerálu apatitu). Při procesu restaurování byla závěrečná vrstva jemného tmelu nanesena řídká, aby se povrch mohl dál strukturovat, avšak tento tmel nemohl být tak výrazně probarven pigmenty. Důvodem byla mimo jiné i skutečnost, že každý defekt musel být probarvován přesně podle požadavků vyplývajících z jeho umístění na nástěnné malbě. Bude proto nutné provést zkoušky úprav povrchů tmelů, na kterých bude následně provedena zkouška retuší.

Pro urychlení tmelení tak rozsáhlé plochy byl navržen postup, při kterém se okolní místa defektu natřela 70 % roztokem cyklododekanu v benzínu. Před vytmelením okrajů omítky s barevnou vrstvou byla nanesena ochranná vrstva cyklododekanu. Při aplikaci bylo nezbytné nechat roztok v teplé vodní lázni, avšak i přes tato opatření nebylo možné dosáhnout efektivního způsobu práce, protože povrch stěn kostela byl v tomto ročním období již poměrně chladný a postup byl vyhodnocen jako neefektivní.

6.1.11 Tmelení

V defektech omítkových vrstev byly provedeny vápenné tmely. Hrubší tmel (A) byl použit na poškozenou jádrovou omítku. Poté byl pro napodobení struktury originálu použit jemnější tmel pro pastózní vrstvy vápenného nátěru (B, C).

A) Hrubý tmel určený pro fixaci omítkových ker a hlubokých defektů

- 1 obj. díl vápna
- 2 obj. díly hnědého kopaného písku
- 1 obj. díl prosátého stavebního písku (těžený v lokalitě Kostelecké Horky)

B) Jemný tmel načervenalého odstínu, snadno strukturovatelný a určený pro podklad pro retuše v červeném tónu barvy

- 2 obj. dílu prosátého jemnozrnného hnědého kopaného písku
- 6 obj. dílů mramorové moučky
- 3 obj. díly vápna (ještě přidán 0,3 objemový díl vápna)
- 1 obj. díl prosátého jemnozrnného žlutého písku

C) Jemný tmel nažloutlého odstínu, snadno strukturovatelný a určený pro podklad pro retuše v žlutém tónu barvy

- 1 obj. díl prosátého jemnozrnného hnědého kopaného písku
- 6 obj. dílů mramorové moučky

- 3 obj. díly vápna (ještě přidán 0,3 objemový díl vápna)
- 2 obj. díly prosátého jemnozrnného žlutého písku

Povrch gotické malby byl zhotoven vápenným nátěrem, který byl nanesen poměrně pastózně a již byl určitým způsobem zabarven. Při procesu restaurování byla závěrečná vrstva jemného tmelu nanesena řídká, aby se povrch mohl dál strukturovat, avšak tento tmel nebyl tak výrazně probarven pigmenty, ale efektu bylo dosaženo výběrem písků odpovídající barevnosti. Vzhledem k původnímu závaznému stanovisku, které doporučovalo konzervační přístup, byly v této fázi provedeny tmely probarvením.

Pro úpravu povrchového zpracování mělkých defektů byl zvolen řídký tmel, který strukturou a barevností napodobuje povrch středověkých omítek. Řídký vápenný nátěr byl probarvený pigmenty a plněný vápencovou moučkou. Tímto způsobem došlo k vytvoření povrchu, který mohl být dále retušován, aniž by docházelo k rozostření tahu štětcem vlivem průsaku barvy do struktury tmelu.

6.1.12 Zkoušky retuší a úprav povrchů tmelů

Při těchto zkouškách byla nejprve testována schopnost strukturovat povrch tmelu (nápodoba tahů nástroje), poté savost tmelu a nakonec možnosti retuše na takto připraveném tmelu.

Označení zkoušky	Charakter tmelu	Úprava povrchu tmelu, struktura povrchu tmelu	Savost tmelu	Retuš
R1	Jemný tmel z písku, vápna a mramorové moučky	Žádná Lze napodobovat charakter okolních tmelů	Velmi vysoká	Nelze vytvořit ostrý tah štětce. Barva prosakuje do struktury tmelu
R2	Jemný tmel z písku, vápna a mramorové moučky	Kletování Povrch tmelu je poměrně uzavřen, nelze napodobovat charakter okolních tmelů	Nízká	Lze vytvořit ostrý tah štětce, avšak struktura tmelů neodpovídá okolí
R3	Jemný tmel z písku, vápna a mramorové moučky	Lazura z vápna, mramorové moučky a pigmentů Lze napodobovat charakter okolních tmelů Aplikována štětcem	Nízká	Lze vytvořit ostrý tah štětce, struktura tmelů odpovídá okolí

Vyhodnocení

Zkoušky retuší prokázaly, že bude nutné se do značné míry přiblížit koncepci retuše, která byla stanovena při předchozím restaurování maleb v presbytáři kostela.

Vzhledem k tomu, že nástěnná malba na severní stěně lodi kostela je budována převážně v červených tónech, bude možné snadněji zapojit i při výraznější retuši lokální barevnost dochovaných maleb. Intenzita retuše je nižší než intenzita barevnosti originální malby a opticky sjednotí dochované monochromní části. Při styku dvou kontrastních ploch se intenzita sytějšího tónu měnila technikou pozvolného přechodu do tónu světlejšího.

Retuš byla provedena minerálními pigmenty pojenými 2% vodným roztokem arabské gumy. Retušován byl povrch tmelů nově provedených a místa chybějící barevné vrstvy na originálním podkladě.

6.1.13 Retuš

Na místech tmelů byla zvolena retuš blížící se technice neutrální retuše známé jako *aqua sporca* (špinavá voda). Oproti původní technice této retuše, která je založena ne jednom základním neutrálním tónu, ale došlo k výraznějšímu použití lokálních tónů, které se vyskytují v okolí retušovaných defektů. Tento způsob retuše umožnil potlačit výrazné tmely, které narušovaly čitelnost a integritu nástěnné malby. Metoda umožnila vyřešit partie nástěnné malby, které nemohly být tvarově definovány, protože vlivem fragmentárního dochování malby nebylo vždy možné jednoznačně vysledovat obrysovou linii. Celkově byla intenzita retuší oproti dochovanému originálu zřetelně snížena, aby bylo možné odlišit retušované části od původní středověké malby.

Výhodou retušovaného díla bylo zachování pouze dvou tónů červené barvy. Jednotícím tónem v tmavších (červených) partiích byla tedy zvolena červená barva, která byla světlejší než okolní části originálu. Při styku dvou kontrastních ploch (tmavě červené a světle růžové) se intenzita červeného tónu měnila technikou pozvolného přechodu do světle růžové. Podobného principu bylo využito i při řešení světlého, okrově-žlutého pozadí. Retuš byla provedena minerálními pigmenty pojenými 2% arabskou gumou ve vodě.

6.2 Použité materiály

Dočasné zajištění maleb (přelepy)

japonský papír *Kashmir* (11g/m^2, dodavatel Ceiba s. r. o.)

Tylose MH 300 (methylhydroxyetzhyl celulóza, dodavatel Ceiba s. r. o.), koncentrace 2 % (hm.)

Konsolidace

CaLoSiL®E 25, vápenná ethanolová nanosuspenze v ethanolu: výrobce: IBZ Salzchemie GmbH & Co. KG), koncentrace 2,5% (hm.)

KSE 300, zpevňující prostředek na bázi esteru kyseliny křemičité bez obsahu rozpouštědel (organokřemičitan), výrobce: Remmers, obsah vyloučeného křemičitého gelu cca 30%

KSE 100, zpevňující prostředek na bázi esteru kyseliny křemičité bez obsahu rozpouštědel (organokřemičitan), výrobce: Remmers, obsah vyloučeného křemičitého gelu cca 10%

Ledan TA1 (injektážní směs na základě směsného hydraulického pojiva), výrobce: Tecno Toscana

technický líh, výrobce: Severochema

mramorová moučka (vápencová moučka), distributor: Aqua Bárta s. r. o.

Fixace zpráškovatělé barevné vrstvy:

CaLoSiL®E 25, vápenná ethanolová nanosuspenze v ethanolu: výrobce: IBZ Salzchemie GmbH & Co. KG), koncentrace 0,5% (hm.)

technický líh, výrobce: Severochema

KSE 300, zpevňující prostředek na bázi esteru kyseliny křemičité bez obsahu rozpouštědel (organokřemičitan), výrobce: Remmers, obsah vyloučeného křemičitého gelu cca 30%

KSE 100, zpevňující prostředek na bázi esteru kyseliny křemičité bez obsahu rozpouštědel (organokřemičitan), výrobce: Remmers, obsah vyloučeného křemičitého gelu cca 10%

Čištění:

Arbocel® BWW 40,(buničina), výrobce: J. RETTENMAINER & SÖHNE GMBH + CO KG

mikroporézní čistící houba Blitz Fix, dodavatel: Deffner & Johann GmbH

mikroabrazivní houba *Domol Magic Pad,* výrobce: Domol, distributor: ROSSMANN s.r.o.

demineralizovaná voda

japonský papír *Kashmir* (11g/m^2, dodavatel Ceiba s. r. o.)

Tylose MH 300 (methylhydroxyetzhyl celulóza, dodavatel Ceiba s. r. o.), koncentrace 0,5% (hm.)

Tmelení:

vápencová moučka (dodavatel Aqua Bárta s. r. o.)

bílé vzdušné vápno - vápenná kaše - $Ca(OH)_2$

křemičitý písek různého zbarvení

Retuš:

vápencová moučka (dodavatel Kremer Pigmente GmgH & Co. KG)

minerální pigmenty (dodavatel Kremer Pigmente GmgH & Co. KG)

demineralizovaná voda

arabská guma, (dodavatel Kremer Pigmente GmgH & Co. KG), koncentrace 2% (hm.)

6.3 Doporučený režim památky

Vzhledem k rozpustnosti retuší vodou, a možnost migrace vodorozpustných solí v objektu (odsolena pouze část stěny) je nutné průběžně kontrolovat stav střešní krytiny a věnovat péči celkové údržbě kostela. Nutné je i předejít náhlým a razantním změnám teploty a vzdušné vlhkosti v objektu. Citlivostí retuší na vodu je třeba brát v úvahu při zásazích v kostele.

Vzhledem k předpokládaným stavebním pracím, které budou v budoucnu probíhat v interiéru kostela, bude nutné provést profesionální zakrytí i následné odkrytí nástěnných maleb, aby nedošlo k jejich poškození. Dalším doporučením je průběžná revize klimatu v kostele a monitoring střešní krytiny.

6.4 Nové zjištění o památce (a změny v koncepci)

V této kapitole je uvedeno několik informací, které by bylo třeba uvést nejen z důvodu uvedení nových informací k nástěnným malbám, ale také k budoucí presentaci maleb v lodi kostela. Po očištění barevné vrstvy a po redukci bílého zákalu se konkretizovala oblast červeného obdélníkového pole (vlevo od vyobrazení Markéty) do té míry, že bylo možné rozeznat postavu v pokleku se sepjatýma rukama v červeném rouchu. Během hypotetických rekonstrukcí těchto tvarů bylo možné určit tuto postavu jako donátora malby.

Zároveň bylo třeba během restaurování změnit část doporučené koncepce, konkrétně tu, která navrhovala malby po ošetření zabílit. Došlo by tak zaprvé ke ztrátě informace o donátoru malby, který byl členem vyšehradské kapituly. Zadruhé by to znamenalo nejen ztrátu umělecké, ale i té historické hodnoty. Pokud by bylo přistoupeno k zabílení malby, je třeba rovněž zvážit, že nástěnná malba byla provedena technikou fresco-secco a její opětovný odkryv by představoval pro malbu značné riziko.

B) Teoretická část diplomové práce

Ikonografie středověkých maleb kostela sv. Víta v Zahrádce

1 Úvod

Tématem teoretické části této magisterské diplomové práce je rekonstrukce ikonografie nástěnných maleb, které se nacházejí v kostele sv. Víta v Zahrádce. Tato práce se zabývá hypotetickými rekonstrukcemi středověkých maleb, které pocházejí minimálně ze dvou období a které byly orientačně datovány mezi léty *1330-60*[58] (presbytář kostela, kostela viz. obrazová dokumentace str. 159 – 160, obr. 52, 53, 54) a nástěnnou malbou v lodi kostela (kostela viz. obrazová dokumentace str. 160 – 161, obr. 55, 56), vzniklou mezi léty (*1380-90*).[59] Stavba prošla výrazným stavebním vývojem. Vzhledem k tomu, že středověká vrstva byla v baroku zabílena (pravděpodobně roku 1738), budou prioritní prameny pro tuto práci spadat před tento rok. Obě fáze výmalby kostela jsou velmi špatně dochovány, a proto tato diplomová práce není klasickou ikonografickou analýzou, ale spíše hypotetickou a ideovou rekonstrukcí ikonografie nástěnných maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce. Třebaže pro hypotetické rekonstrukce bylo použito mnoha dobových předloh a byly průběžně konzultovány, je středověká vrstva v některých případech natolik fragmentární, že není možné všechny jednoznačně interpretovat (určitý prvek nejistoty zde zůstane zachován).

V současné době jsou nástěnné malby v interiéru kostela sv. Víta zrestaurovány, ale vzhledem k poškození barevných vrstev a jejich snížené barevné intenzitě je celková čitelnost maleb výrazně zhoršena. Proto není možné pro nezasvěceného diváka číst jednotlivé části maleb a vnímat jejich význam. Kvůli fragmentárnímu zachování originálu není možné uvažovat ani o výraznějších retuších a rekonstrukcích, které by čitelnost maleb zásadním způsobem zvýšily. Vzhledem k uvedeným skutečnostem a na základě množství nových poznatků, které byly zjištěny během restaurátorských prací a uměleckohistorického průzkumu maleb, však bude možné vytvořit panely, na kterých budou kresebně zaznamenány hypotetické rekonstrukce podoby nástěnných maleb. Finální hypotetické rekonstrukce budou vystaveny v interiéru kostela sv. Víta v Zahrádce, aby umožnily návštěvníkům kaple

[58] Datace navrhnutá doktorkou Zuzanou Všetečkovou na základě formálních znaků při konzultaci roku 2017 v Praze.
[59] HEJMA, Antonín – BENEŠOVSKÁ, Klára – PLÁTKOVÁ, Zuzana, Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče, in: Umění XXIX, č. 5, Praha, ČSAV, 1981, str. 414.

zorientovat se ve složité výstavbě malby, která svým poškozením znemožňuje pochopit sdělení tohoto výjimečného díla.

Náš výzkum částečně navazuje na předchozí bádání jiných odborníků, avšak do jisté míry reaguje na nedávné restaurování nástěnných maleb (2015-2016) a podává nové informace. Vzhledem k složité tvorbě hypotetických rekonstrukcí byly všechny zákresy i objevy na poli historického bádání konzultovány s odborníky na středověkou malbu, jmenovitě s doktorem Tomášem Knoflíčkem, doktorkou Zuzanou Všetečkovou a docentem Pavolem Černým. Během bádání se zaměřujeme na rozsáhlejší oblast než je okolí obce Zahrádky.

Třebaže jsou některé motivy středověkých maleb poměrně časté a lze dohledat několik podobných nástěnných maleb, musíme podotknout, že středověké malby jsou často silně poškozeny pekováním nebo jsou přemalovány či retušovány do té míry, že požadovaný tvar nelze vyčíst a použít k hypotetickým rekonstrukcím. Z tohoto důvodu se tato práce nezaměřuje jen na studium originálu na středověkých nástěnných malbách, ale hledá paralely i v malbě knižní a v sochařství.

Tato práce se skládá ze šesti hlavních kapitol. Po krátkém úvodu následuje kapitola *Zahrádka u Ledče nad Sázavou*, která se zabývá lokalitou, ve které se nástěnné malby nacházejí. Úkolem této kapitoly je poskytnout dostatek indicií k zařazení maleb do historického a geografického kontextu a vytipovat okolní sakrální objekty, které by mohly sloužit jako komparační materiál při formální analýze. Další kapitolou je *Metodologie*, ve které je shrnut přehled uměleckohistorického bádání a metody k určení datace a interpretace ikonografie malířské středověké výzdoby. Kapitola *Nástěnná malba v Zahrádce 1330-1360* popisuje ikonografii této středověké vrstvy, pokouší se o zpřesnění datace maleb, určení jejich zadavatele. Také se pokouší o stylovou analýzu, avšak je nutné podotknout, že vrstva této malířské vrstvy je natolik poškozená, že je to u některých částí téměř nemožné. Stejným způsobem je strukturována kapitola *Nástěnná malba v Zahrádce 1380-1390*. Předposlední kapitola se věnuje tvorbě hypotetických rekonstrukcí. Je zde také popsán způsob provedení hypotetických rekonstrukcí nástěnných maleb, samotný výsledek vizualizace je zdokumentován v obrazové části diplomové práce. Poslední kapitola se věnuje shrnutí všech poznatků.

2 Zahrádka u Ledče nad Sázavou

2.1 Dějiny Zahrádky u Ledče nad Sázavou

Pro pochopení výtvarného díla je třeba začlenit obec Zahrádku do širšího historického kontextu. První zmínka o obci Zahrádka se nachází v darovací listině Přemysla Otakara I.[60] (1197-1230) z 26. června 1219. Zahrádka s kostelem, a s přilehlým újezdem, byla darována Vyšehradské kapitule, jejímž majetkem byla do roku 1436.[61] Držitel Zahrádky Filip, biskup salcburský a probošt vyšehradský, se 5. září 1247 vzdal Zahrádky a „*postoupil ji sekretáři kanovníku Hermanovi.*“[62] Lze předpokládat, že během této doby proběhla další fáze výstavby kostela, konkrétně jeho zaklenutí křížovou klenbou a vybudování zvonice. Opis nedochované listiny z roku 1277 je záznamem o rozhodnutí, že výnosy ze vsi Zahrádka neměli patřit proboštu vyšehradské kapituly, ale měly být použity „*výhradně na obnovu výzdoby kostela (pro reformacione ornatus ecclesie).*“[63]Tato listina se týká vyšehradského probošta Petra, který roku 1267 vedl spor se Sifridem Míšeňským.“[64] Probošt se roku 1381[65] vzdává zahrádky ve prospěch kapituly.

Prameny z v Archivu kolegiální kapituly vyšehradské obsahují několik listin týkající se města Zahrádky (vlastnictví Zahrádky, pronájem statků v Zahrádce). Listina z 24. dubna 1322 zmiňuje vyšehradského probošta Jana.[66] Onen vyšehradský probošt Jan zastával svůj úřad v letech 1318-1334 a to se shoduje s Janem řečeným Volek, který byl levoboček Václava II. Právě osobnost Jana Volka (vystupuje i v dalších listinách, které se týkají Zahrádky) nás okazuje na jeho kontakty s královským dvorem vzhledem k jeho „*funkci královského kancléře.*“[67]

[60] CDB – KRISTEN, Friedrich G. (edd.), Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, II (1231–1240), Praha, 1942–1962, kapitola číslo 374, str. 52.
[61] VOJTĚCHOVSKÝ, Jan, a kol., Restaurátorský průzkum a dokumentace restaurování nástěnných maleb a středověkých omítek v presbytáři kostela sv. Víta v Zahrádce, Univerzita Pardubice, Litomyšl, 2013.
[62] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listina 30, str. 1, dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[63] CDB –DIŠKOVÁ, Sáša – ŠEBÁNEK, Jindřich, Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae v2 (1267–1278), Praha, 1981.
[64] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listina 53, str. 1, dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[65] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listina 80, str. 1, dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[66] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listina 144, str.1, dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[67] DVOŘÁČKOVÁ MALÁ, Dana – ZELENKA, Jan, Přemyslovský dvůr. Život knížat, králů a rytířů ve středověku, Lidové noviny, Praha, 2014.

Již roku 1352 však Karel IV. Obnovuje vyšehradské kapitule „*všechna privilegia, darování práva vyšehradského kostela- s výčtem vsí újezdu věnovaného Svatavou.*“[68] Od roku *1420* sídlil na hradě Klosterbergu pán Albík, který byl rovněž cesarijským biskupem a vyšehradským proboštem,[69] který byl „*pravděpodobně posledním držitelem Zahrádky z řad vyšehradské kapituly, neboť roku 1436 byla císařem Zikmundem Zahrádka zastavena Mikuláši Trčkovi z Lípy.*“[70] Roku 1562 získala Zahrádka právo trhu a byla povýšena na město „*Trhová Zahrádka, v jehož erbu je stříbrné příčné břevno v červeném poli. V této době ztratil hrad Klosterberg svou funkci a nebyl dále využíván.*“[71]

Z listiny sepsané roku 1370[72] se dozvídáme, že podací právo (tedy právo k obsazení uvolněných držav v Zahrádce) získává Tomáš Václavův z Radnice. Listina také zmiňuje Tomášovo prezentační právo (ius prasentandi) patrona na představení vyšehradské kapitule vhodnou osobu k uprázdněnému beneficiu ve farním kostele v Zahrádce. Toto právo bylo potvrzeno i listinou z roku 1375, ve které se uvádí, že je správcem zahrádeckého kostela Tomáš z Radnice a zároveň má být uveden v držení tohoto beneficia. Z litin z roku 1377 a 1376 se dozvídáme, že Konrád z Veselé, který byl děkanem vyšehradské kapituly, investoval značnou sumu „*(200 kop grošů), za vydání učiněná na budovy v Kolčí a Zahrádce.*“[73]

Vzhledem k tomu, že datace středověkých maleb se omezuje na časový úsek od začátku do konce 14. století, budou další informace stručnějšího charakteru. Rekapitulaci mladšího období je zde z důvodu přiblížení dalších pohnutých osudů kostela a vysvětlit tak stav dochování malířské výzdoby.

Vyšehradská kapitula vlastnila Zahrádku až do roku „*1436, kdy byla zastavena Mikuláši Trčkovi z Lípy a Trčkové ji vlastnili do roku 1636. Mezi následující vlastníky Zahrádky patřili Valdštejnové a břevnovský klášter.* “[74] Z pohledu historie zahrádeckého kostela je také nutné zmínit osobnost Jana Leopolda Donáta, knížete z Trautssonu a Falkenštejna a především rok

[68] Pozn. aut. V této listině je uvedena i Zahrádka (opidum Zahradka) Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listina 210, str. 1, dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[69] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listina 346, str. 1, dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[70] HEJMA, Antonín – BENEŠOVSKÁ, Klára – PLÁTKOVÁ, Zuzana, Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče, in: Umění XXIX, č. 5, Praha, ČSAV, 1981, ISSN 0049.
[71] VALCHAŘ, Jan, Ledečsko a Dolnokralovicko, Praha 1912, s. 20.
Týž, Krásy a Památky České I, s. 316; Týž Trhová Zahrádka a její privilegia (Věstník arch. Čásl., III, s. 85).
[72] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listina 3237, str. 1, dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[73] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listiny 249, 250, 252, strany 1, Dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[74] VOJTĚCHOVSKÝ, Jan, a kol., Restaurátorský průzkum a dokumentace restaurování nástěnných maleb a středověkých omítek v presbytáři kostela sv. Víta v Zahrádce, Univerzita Pardubice, Litomyšl, 2013.

1738, ve kterém byl kostel barokně upraven.[75] Téhož roku zachvátil kostel sv. Víta požár a za *čtyři roky proběhla další oprava. K menším opravným zásahům došlo v roce 1811, po požáru roku 1850 a nevýznamné zásahy se poděly i za první republiky.*"[76] Roku 1976 [77] byla obec oficiálně zrušena a zachovalo se pouze několik nestržených objektů, mezi nimi kostel sv. Víta.

2.2 Popis kostela

Kostel v Zahrádce byl původně románskou stavbou, která prošla několika stavebními úpravami. Budova se skládá z obdélné lodi, do které se vstupuje z jižní strany, na rozdíl od původní situace u románské stavby, která měla vchod situován v západní stěně lodi kostela. Poté následuje pravoúhlý presbytář téměř čtvercového tvaru a z presbytáře se vchází do sakristie. Hranolová věž kostela se přimyká k severní stěně lodi kostela a západní stěně sakristie, zatímco k jižní stěně lodi je točivé schodiště pro přístup na kruchtu. Stavba je oltářem orientována na východ.

Nynější gotická loď kostela a presbytář obklopují místo, kde původně stával starší románský kostel menšího měřítka. Jednalo se o jednolodní stavbu, ukončenou závěrem a s oltářem orientovaným k východu. Loď kostela byla ještě prodloužena v barokním období směrem k západu a je nyní 10,6 m dlouhá, 8,6 m široká. Z románské fáze současné stavby se dochovaly zdi presbytáře a zhruba dvě třetiny délky lodi kostela. Na stěně lodi jsou okenní otvory, které jsou zakončeny půlkruhovým obloukem, a stejný okenní otvor se nalézá na východní stěně kostela, avšak zaklenutí zde chybí. Románské okenní otvory byly zazděny pravděpodobně kolem roku 1787 (nález fragmentů barokní výmalby). Ve východní stěně se nalézá gotické sanktuárium, které má půlkruhový záklenek a bylo upraveno v barokním období. V současné době je loď kryta plochým stropem, který byl patrně upraven v 19. století po požáru roku 1850. Na západní straně lodi je umístěna kruchta, která má valenou klenbou s lunetami, na východní stěně je loď ukončena vítězným obloukem. Gotický vítězný oblouk byl v barokním období upraven do odlišného sklenutí, než tomu bylo původně, a vyztužen cihlovou přizdívkou.

Pravoúhlý presbytář (rozměry 5,58 m na délku a 4,94 m na šířku) má nyní nepůvodní hřebínkovou klenbu. Původně byl presbytář zaklenut žebrovou klenbou a dodnes lze vysledovat náběhy žeber na podpěry v rozích presbytáře. Sakristie (rozměry 4,35 m dlouhá a

[75] HEJMA, Antonín – BENEŠOVSKÁ, Klára – PLÁTKOVÁ, Zuzana, Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče, in: Umění XXIX, č. 5, Praha, str. 399.
[76] MOŠŤÁK, Pavel, Kostel sv. Víta v Zahrádce; Stavebně historický a architektonický průzkum, Praha 1975
[77] MACKŮ, Pavel, Kostel sv. Víta v Zahrádce pohledem archeologie. Malý příspěvek k dějinám pohřbívání na Vysočině, Památky Vysočiny, sborník NPÚ, ú.o.p. Telč, 2011.

její šířka je 4,94 m) je sklenutá křížovou klenbou. Hranolová lichoběžníková žebra klenby vybíhají z jednoduchých zkosených konzol a sbíhají se do dutého kruhového svorníku.

Malířská výzdoba kostela

Ve 20. století byl celý interiér vymalován pozdně secesní malbou, pod kterou se nacházela barokní výmalba patrně z roku 1787[78], která překrývala starší barokní výmalbu a středověké nástěnné malby. Obě tyto fáze výmalby byly mezi léty 1975-1976 z velké části odstraněny. Celý presbytář a zhruba čtvrtina lodi kostela byla odkryta až na středověkou malbu. Z této odkryté části byl ponechán pouze fragment barokní výzdoby znázorňující hlavu anděla, který se nachází na severní stěně lodi kostela u okenního otvoru. Třebaže o popisu nástěnných maleb pojednávají další kapitoly, uvedeme již nyní, že odkryté nástěnné malby v presbytáři se formálně, stylově i časově liší od těch v lodi kostela.

Nástěnné malby začínají na severní stěně presbytáře několika fragmenty, které dříve byly nečitelné. Malířská výzdoba pokračuje na východní stěně presbytáře. Zprvu se zdálo, že je malba na východní stěně presbytáře kompozičně členěna do tří figurálních pásů, avšak po provedení hypotetických rekonstrukcích bylo zjištěno, že pásů bylo pět (o zbylých pásech pojednává kapitola *Hypotetické rekonstrukce*). Spodní pás znázorňuje figurální scénu, nad nimi se nachází pás dvanácti postav se svatozářemi a horní nejméně dochovaný pás zobrazuje pouze fragmenty šesti draperií. Uprostřed se nachází zbytek románského okna, na jehož špaletách jsou zpodobněny dvě spodní draperie postav. Spodní figurální pás malířské výzdoby přechází na jižní stranu, kde se nachází ještě dvě figury. Na jižní stěně se nachází úhlová štětcová kresba, z které se dochovala pouze hlava a krk zvířete.

Na severní stěně hlavní lodi se nachází dva velké fragmenty gotických nástěnných maleb, klečící postavy a světice s drakem. Severní loď je zakončena vítězným obloukem, jehož malířská výzdoba je v levé části poměrně dobře zachována. Kromě postavy s křídly a svatozáří se dochoval zbytek spodní části roucha u druhé postavy a mezi nimi stolek s knihou (pravděpodobně se jedná o motiv *Zvěstování Panně Marii*, jak bude dále demonstrováno v kapitole *Nástěnná malby v Zahrádce 1380-1390*). Na pravé části vítězného oblouku se barevná vrstva nedochovala ani do té míry, abychom mohli vysledovat jakýkoliv určitý tvar.

[78] O úpravách roku 1787 se zmiňují ve svých průzkumech Hejma i Mošťák. Z pozorování in situ vyplývá, že na odkryté části severní stěny se nacházejí zazděná barokní okna a na nich je vrstva omítky a fragment druhé fáze malířské výzdoby. Datace barokních fragmentů je tedy rok 1787 nikoliv 1738.

2.3 Geografické vymezení území

Tato podkapitola bude pojednávat zejména o okolních středověkých památkách, ve kterých byla *in situ* zkoumána malířská výzdoba, aby bylo možné potvrdit či vyloučit podobnost maleb. Největším vodítkem by mohla být malířská výzdoba zahrádeckého hradu Klosterberg (asi 400 metrů od kostela sv. Víta), ve kterém sídlili členové vyšehradské kapituly, kteří získali správu nad městem Zahrádkou a jejím kostelem. Tato stavba však zanikla a stejně tak kostel sv. Jana Křtitele v Dolních Kralovicích, který rovněž vyšehradská kapitula vlastnila (zachovaly se transfery gotických maleb).

Zaniklá obec Zahrádka patří do kraje Vysočina a je vzdálená asi 11 km jižně od Ledče nad Sázavou. Kostel byl vystavěn na terénu, který se zvedal na pravém břehu Blažejovického potoka (dnes nádrž Švihov), zatímco na levém břehu se vypínal hrad Klosterberg (přibližně 0,4 km). V blízkém okolí se nalézá řada středověkých církevních staveb. Jsou to kostel sv. Markéty v Loukově (7 km), kostel sv. Bartoloměje v Hněvkovicích (7,5 km), kostel sv. Martina v Dolním Městě (9 km) v kostel sv. Jiří v Řečici (9km). Vzdálenost od hradu Lipnice je přibližně 12 km vzdušnou čarou.

Při pozorování malířské výzdoby *in situ* v jednotlivých kostelích můžeme již nyní uvést, že žádná ze staveb neodpovídá plně formálním znakům zahrádeckých maleb. Zřejmě stylově nejbližší jsou zahrádeckým malbám blízké malby z hněvkovického kostela sv. Bartoloměje, avšak zejména použitím velmi podobných malířských předloh, nikoliv malířským provedením. Fotodokumentace malířské výzdoby byla částečně použita k hypotetickým rekonstrukcím zahrádeckých maleb a jejich stylové komparaci se věnuje kapitola *Ikonografická interpretace.*

3 Metodologie

Cílem této práce je vytvoření podkladů, které by umožnily hypotetickou rekonstrukci středověké fáze nástěnné malby. Zároveň se touto cestou připravilo pole pro studium formálních znaků, zpracování stylové analýzy a následnou identifikaci autorského okruhu výmalby v kostele sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou. Vzhledem k značnému poškození je v této práci klíčová nejen vizuální podoba nástěnných maleb, ale zasazení nástěnných maleb do ideové formy, společenských, geografických a řady dalších souvislostí, aby hypotetické rekonstrukce mohly být správně interpretovány. Kromě analýzy díla samotného budou nástěnné malby komparovány s uměleckými díly, aby bylo možné v zákresech doplnit chybějící části nástěnných maleb v zahrádeckém kostele.

Vzhledem k tomu, že je dílo fragmentem původní středověké vrstvy, byl během průzkumu a interpretace maleb uplatněn tento postup:

1) Průzkum maleb a jejich popis

Kromě vizuálního průzkumu nástěnných maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce budou využity i výsledky chemicko-technologických analýz a restaurátorské průzkumy. Samotný popis maleb bude proveden pouze s minimální interpretací. Snahou bylo oddělit prostý popis nástěnných maleb od výsledků badatelské práce a umožnit případnou budoucí revizi. Protože je malba poškozená natolik, že v některých případech není téměř popis možný, bude proveden zákres fragmentů nástěnných maleb (kresebné kopie tvarů provedené pauzováním nástěnné malby v odpovídajícím měřítku) a následně také orientační zákres fragmentů nástěnné malby pořízený *in situ.*

2) Teoretický průzkum

Teoretický průzkum využije zdrojů z literatury a pramenů, zejména z historických listin zmiňujících Zahrádku. Informace v nich napomohou vytipovat možného zadavatele nástěnných maleb a nejspíše i ověřit předběžnou dataci maleb. Průzkum se zaměří i na nástěnné malby z blízké geografické lokality a daného období. Protože jsou i ostatní středověké malby často silně poškozené, bude při průzkumu třeba zkoumat i jiná výtvarná díla (např. iluminace na dvoře Václava II.). Cílem těchto materiálů bude získat orientační představu o možné kompozici jednotlivých zpodobnění, formálních znacích a chybějících částech. Soubor těchto podkladů bude využit pro účely hypotetických rekonstrukcí. Další odborné informace o díle, kterými se bude tato práce zabývat, budou také restaurátorské zprávy a průzkumy.

3) Stylová analýza

K zařazení maleb do příslušného slohového období bude využita analýza formální znaků nástěnné malby (kompozice, tvar, barva, linie, obrys, textura, kompozice, proporce) a jednotlivých částí (účes, tvar rukou, nohou, uší, nosů, rtů, očí a prstů). Tyto kroky jsou relevantní pro studium formálně podobných nástěnných maleb ze stejného časového období. Dalším krokem bude vytvoření tabulky pro komparaci obrazové části, která bude doplněná textem s poznámkami.

4) Ikonografická analýza

Interpretace ikonografie středověkých nástěnných maleb bude provedena na základě získaných poznatků.

5) Interpretace nástěnných maleb

Interpretace bude založena na ikonografické analýze a stylové a formální komparaci analogických uměleckých děl. Pro definování ikonografické interpretce figurálního pásu bude nutné zasazení výzdoby nástěnné malby do širšího historického kontextu vzhledem k předpokládanému tématu nástěnné malby v presbytáři (genealogický cyklus). Interpretace také využije komparace nástěnných maleb z geograficky příbuzných lokalit, období a námětů.

6) Hypotetické rekonstrukce

Hypotetické rekonstrukce v sobě budou reflektovat všechny informace, které byly během bádání shromážděny. Pro snadnější orientaci dojde nejprve k převedení pauz, jejich doplnění a vytvoření počátečního návrhu hypotetických rekonstrukcí v programu Adobe Ilustrator. Poté bude proveden kresebný návrh hypotetické rekonstrukce. Finální, předkládané hypotetické rekonstrukce středověké malířské výzdoby v kostele sv. Víta v Zahrádce budou provedeny technikou akvarelu. Vzhledem k tomu, že některé části jsou natolik fragmentární, že není téměř možné s jistotou definovat tvarovou podstatu, bude v zákresu naznačena i míra hypotetičnosti. Tyto části hypotetické rekonstrukce budou v zákresech zakresleny transparentně, přičemž míra hypotetičnosti bude přímo úměrná procentuální průhledností dané části zákresu.

4 Přehled uměleckohistorického bádání

Středověká vrstva byla v baroku zabílena (pravděpodobně roku 1738) a kolem tohoto roku začala nejspíše vznikat barokní výmalba kostela. Další výmalby byly provedeny 19. a 20. století, kdy byl kostel znovu vymalován. Poslední výmalba interiéru byla provedena v období pozdní secese. Vládním usnesením z roku 1969[79] bylo rozhodnuto o vybudování vodní přehrady Švihov a o likvidaci objektů v blízkosti díla. Zprvu nebylo uvažováno ani o zachování kostela, protože stěny pokrývala pozdně secesní malba, kterou památkový úřad zprvu nepokládal za hodnou záchrany. Konzultace vedená památkáři ze středočeského kraje a Hydroprojektem, která proběhla po vládním usnesení z roku 1969, popsala tehdejší výzdobu

[79] TOROŇ, Jiří, *Restaurátorská zpráva a dokumentace o průzkumu v kostele sv. Víta v Zahrádce u Ledče n./S.*, Praha 1975, str. 1.

kostela a uvedla, že „nynější výzdoba kostela je novodobá s jednoduše pojatými církevními symboly. Výtvarná hodnota výmalby je nulová.“[80] Roku 1975 proběhl průzkum kostela vedený Jiřím Toroněm, který byl reakcí na připravovanou likvidaci stavby. Po rozboru všech architektonických článků bylo potvrzeno, že stavba v sobě skrývá architektonické části ještě z románského slohu (pozn. autora: mylně, malby jsou gotické). Z tohoto důvodu byl téhož roku proveden průzkum kostela a byly provedeny sondy, které mapovaly omítky nacházející se pod mladšími vrstvami.

Po předběžném průzkumu Jiří Toroň zjistil, že kostel prošel mnoha stavebními úpravami a rozhodl se přistoupit k sondážnímu průzkumu. „*Sondami a odkryvy byly objevené malby na čelní stěně presbyteria znázorňující tři pásy světců* [pozn. aut., mylný popis maleb]. *Pásy byly odděleny od sebe nápisy, z nichž se dochovala pouze ojedinělá písmena.*“[81] Výzdoba na severní stěně presbytáře byla popsána jako nečitelná a jižní stěna podle zprávy obsahuje pouze tónovaný podklad. Výzdobu v lodi kostela zpráva prezentuje jako gotickou malbu „*světice pravděpodobně s donátorem*“ [82] a malby na vítězném oblouku zmiňuje jako nečitelný fragment s křížkovým ornamentem.

Z již zmíněné restaurátorské zprávy sepsané Jiřím Toroněm můžeme logicky odvodit následující. Již první výsledky restaurátorských průzkumů nástěnných maleb odhalily, že dochované fragmenty středověké malířské výzdoby pocházejí ze dvou různých časových vrstev. Restaurátorské zprávy a zákresy Jiřího Toroně z roku 1975 a 1976 hovoří o gotické a mylně také o románské fázi nástěnných maleb a popisuje, že „*na čelní stěně presbyteria zbytky románské malby vysoké kvality.*“[83]

Nejprve je třeba uvést, že středověké malby byly objeveny roku 1975 a je tedy logické, že literatura před rokem 1975 nemá o existenci maleb tušení. Autoři, zabývající se lokalitou Zahrádka u Ledče nad Sázavou, nepopisovali středověkou fázi malířské výzdoby kostela popisovat. Z těchto důvodů popsaných v předchozím odstavci budou zdroje jako je např. Das *Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt* nebo *Topographie des Königreichs Böhmen* a další literatura, která vznikla před rokem 1975, použity pouze k doplnění historických souvislostí.

[80] TOROŇ, Jiří, *Restaurátorská zpráva a dokumentace o průzkumu v kostele sv. Víta v Zahrádce u Ledče n./S.*, Praha 1975, str. 2.
[81] TOROŇ, Jiří, *Restaurátorská zpráva a dokumentace o průzkumu v kostele sv. Víta v Zahrádce u Ledče n./S.*, Praha 1975.
[82] TOROŇ, Jiří, *Restaurátorská zpráva a dokumentace o průzkumu v kostele sv. Víta v Zahrádce u Ledče n./S.*, Praha 1975, str. 5.
[83] TOROŇ, Jiří, *Restaurátorská zpráva a fotodokumentace z odkrytí středověkých maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce*, Praha 1976, str. 2.

Do této kategorie spadá i *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu ledečském* vydaném roku 2010 v Praze, ve kterém rovněž chybí popis hodnotné středověké malby.[84]

Určení maleb v presbytáři na malby gotické a románské uvedené Jiřím Toroněm v restaurátorských zprávách mezi léty 1975-76 bylo později přezkoumáno doktorem Karlem Stejskalem a dodáno, že třebaže jsou malby v presbytáři gotické „…*projevují se zde prvky zlidovění a ikonografický a slohový původ lze spatřovat ještě ve vrstvě románského umění.*“[85] Ze slohového rozboru Zuzany Všetečkové vyplývá, že malby „*bychom mohli klást do čtvrtého desetiletí nebo k polovině 14. století.*“ [86] Autorka zde uvádí, že Jan Volek, (poz. autora - který v historických listinách vystupuje jako jeden z držitelů Zahrádky) byl olomouckým biskupem již v letech 1334-1351, a proto zatím nebude určeno, jakou roli mohli při výzdobě sehrát členové vyšehradské kapituly. Během konzultace této práce Zuzana Všetečková doporučila studii genealogie rodu Ronovců (páni z Lipé). Moje konzultace[87] s PhDr. Zuzanou Všetečkovou z Ústavu dějin křesťanského umění rovněž přinesla orientační dataci maleb v presbytáři mezi léty 1330-60 [88] a dataci nástěnných maleb v lodi kostela a na vítězném oblouku mezi léty 1380-90[89].

Dalšími zdroji této práce byly zejména průzkumy a restaurátorské zprávy autorů (Jiří Toroň, Luboš Machačko, Jan Vojtěchovský a kolektiv, Jana Dunajská, Lukáš Hrinda, Tomáš Titor). Podnětný byl i *Stavebně historický a architektonický průzkum* od Pavla Mošťáka a ze sborníku NPÚ článek Pavla Macků *Kostel sv. Víta v Zahrádce pohledem archeologie. Malý příspěvek k dějinám pohřbívání na Vysočině.*

Před vytvořením první fáze hypotetických rekonstrukcí byl velkým přínosem článek Zuzany Všetečkové rozené Plátkové *Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče*[90]. Během restaurování v roce 2016 byly učiněny další objevy nástěnných maleb v lodi kostela. Jednalo se odkrytí nové figury na severní stěně lodi kostela, která byla do té doby pokryta vrstvou prachu, nečistot a povrch byl pokryt bílým zákalem. Během restaurování byla nalezena zelená křídla u figury archanděla Gabriela, která byla do této doby označena jako donátor. Během provedení ikonografické interpretace tohoto díla a následných hypotetických rekonstrukcí bylo zjištěno, že se jedná o fragment Zvěstování Panně Marii. Komparačním zdrojem k určení námětu

[84] Editoři příslušného vydání tuto informaci nekorigovali.
[85] STEJSKAL, Karel – PEŠINA, Jaroslav, Gotická nástěnná malba zemích českých, Praha, 1958.
[86] HEJMA, Antonín – BENEŠOVSKÁ, Klára – PLÁTKOVÁ, Zuzana, Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče, in: Umění XXIX, č. 5, Praha, ČSAV, 1981, ISSN 0049.
[87] Konzultace proběhla roku 2018 v Praze.
[88] Datace navrhnutá doktorkou Zuzanou Všetečkovou na základě formálních znaků
[89] HEJMA, Antonín – BENEŠOVSKÁ, Klára – PLÁTKOVÁ, Zuzana, Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče, in: Umění XXIX, č. 5, Praha, ČSAV, 1981, ISSN 0049.
[90] HEJMA, Antonín – BENEŠOVSKÁ, Klára – PLÁTKOVÁ, Zuzana, Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče, in: Umění XXIX, č. 5, Praha, ČSAV, 1981, ISSN 0049.

nástěnných maleb mezi léty 1380-90 byla publikace Magdalény Hamzíkové *Nástěnné malby v kostele sv. Bartoloměje v Hněvkovicích*. Tento kostel je klíčový z několika hledisek. Za prvé leží v podobné geografické lokalitě jako zahrádecký kostel. Za druhé bylo při pozorování nástěnných maleb *in situ* zjištěno několik podobných formálních znaků, o kterých bude dále pojednáno v kapitole *Ikonografická analýza*.

Dalším komparačním zdrojem byla publikace Tomáše Knoflíčka: *Nástěnná malba za vlády Lucemburků na Moravě*. Fotografie nástěnné malby z kostela v Dalečíně umožnila další krok k hypotetickým rekonstrukcím zahrádeckého kostela. Zároveň je v tomto místě nutné podotknout, že veškeré ikonografické interpretace v této práci byly průběžně konzultovány s Mgr. Tomášem Knoflíčkem, Ph.D. , PhDr. Zuzanou Všetečkovou a doc. Ing. Pavol Černým, Dr. Při teoretickém průzkumu nástěnných maleb v presbytáři bylo nutné vycházet také z konzultací s restaurátory, kteří pracovali na restaurování nástěnné malby v presbytáři.

Využito bylo i diplomové práce Lucie Bartůňkové, *Průzkum a restaurování fragmentů nástěnných maleb na východní stěně presbytáře kostela sv. Martina v obci St. Martin (Dolní Rakousko)* a to zejména při tvorbě hypotetických rekonstrukcí figury Sv. Markéta. Při hypotetických rekonstrukcích byl průběžně používán *Lexikon der christlichen Ikonographie* a pro konkretizaci rouch a oděvů publikace Ludmily Kybalové *Dějiny odívání. Středověk*.

Po prostudování historických souvislostí se ukázalo jako pravděpodobné, že zadavatelem malířské výzdoby v zahrádeckém kostele mohl být vzdělaný kanovník, kterému byla Zahrádka pronajata vyšehradskou kapitulou. Vzhledem k významné osobnosti Jana Volka byla prostudována publikace mapující život na přemyslovském dvoře. Jan Volek byl nemanželským synem Václava II.[91] a jeho kontakty s dvorem by mohly vysvětlit tématiku spodního pásu figurální malby v presbytáři. Zůstávala však otázka, proč jsou na spodním pásu v presbytáři vypodobněny nejen postavy duchovních hodnostářů, ale i členové šlechty. Z pohledu genealogického cyklu je logické obrátit pozornost k rodu Pánu z Lipé (Rhonovcům)[i], kteří nejen sídlili na blízkém hradě, ale členové zastávali vysoké státní úřady, dědičný úřad maršálka i vyšehradského probošta. Do hledáčku se tedy dostává vyšehradský probošt a královský kancléř Pertold (Berthold), který byl synem Jindřicha z Lipé z rodu Rhonovců nebo jiný člen rodu, například Jindřich V., syn Jana z Lipé.

[91] DVOŘÁČKOVÁ MALÁ, Dana – ZELENKA, Jan, Přemyslovský dvůr. Život knížat, králů a rytířů ve středověku, Lidové noviny, Praha, 2014.

Podotkněme, že Jan Volek nepřichází jako zadavatel nástěnné malby v úvahu vzhledem k zobrazení ženy a dítěte na nástěnných malbách, neboť jeho církevní funkce nepředpokládá zadání tohoto konceptu. Nejpravděpodobnější se jeví hypotéza, která datuje období vzniku nástěnných maleb do let, kdy Zahrádku spravovali páni z Lipé. Zadavatelem nástěnných maleb mohl být Bertold z Lipé nebo jeho synovec Jindřich z Lipé. Bertold z Lipé je zmiňován ve funkci probošta vyšehradské kapituly listinami z roku 1337, 1343)[92]. Úřad vykonával od roku 1335-1343[93], tedy ještě čtyři roky před svou smrtí. Dalším vodítkem pro hypotézu, že tato osobnost mohla zadat výzdobu kostela, je skutečnost, že Bertold z Lipé se „… *necítil k duchovnímu stavu povolán, nepřijal ani vyšší svěcení, úspěšné rozjeté církevní kariéry se ve zralém věku vzdal, vrátil se mezi šlechtu a oženil se ... vzal si Anežku* [pozn. aut., Anežka byla příbuznou Petra z Rožmberka].“[94] Dále máme doloženého „*nemanželského syna Jindřicha.*“[95] *Terminus ante quem* pro vznik nástěnných maleb v presbytáři by v tomto případě byl rok 1348, ve kterém „*Jindřich* (pozn. aut., jednalo se o synovce Bertolda z Lipé), *probošt vyšehradský, vrací kapitule statky v Zahrádce a kapitula je odevzdává jako obedienci M. Mikuláši z Frankensteina.*“[96]

Pokud ještě přihlédneme k ikonografickému rozboru Zuzany Všetečkové, která nástěnné malby datuje do čtyřicátých až padesátých let 14. století a uvedeme Bertoldovo působení ve funkci probošta vyšehradské kapituly, dochází tato práce k závěru, že malby mohly vzniknout mezi léty 1335-1343. Komparace zahrádeckých maleb s dílem *Codex Manesse (vzniklým asi 1330-1340),* ve kterém jsou zpodobněny postavy podobným způsobem jako v zahrádeckých malbách, je dalším vodítkem k této dataci. Jedná se o tzv. Styl Manesse[97], který se vyznačuje právě zobrazováním světských motivů. Nástěnné malby s šlechtickou tématikou se uplatňují především ve světských stavbách, avšak je pravdou, že Bertold z Lipé, žil jak životem světským tak církevním. Nelze proto vyloučit, že by zadal malbu s motivy, se kterými se běžně stýkal prostřednictvím rukopisů, které byly běžně čteny na hradech a které bývaly na šlechtických dvorech tak oblíbené.

---

[92] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listina 187, 194 a 195, dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[93] PÁRYSOVÁ, Františka, Diplomová práce; *Moc a sláva zkřížených ostrví. Kariéra Ronovců v době lucemburské*, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2008.
[94] PÁRYSOVÁ, Františka, Diplomová práce; *Moc a sláva zkřížených ostrví. Kariéra Ronovců v době lucemburské*, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2008.
[95] PÁRYSOVÁ, Františka, Diplomová práce; *Moc a sláva zkřížených ostrví. Kariéra Ronovců v době lucemburské*, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2008.
[96] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly
hradské (1130-1523), listina 204, dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[97] Za tuto poznámku děkuji doktorce Zuzaně Všetečkové.

Datace nástěnných maleb v lodi kostela a na vítězném oblouku byla odborníky zařazena kolem roku 1380 (Svatá Markéta a donátor). Nástěnná malba *Zvěstování Panně Marii* byla na základě rozboru datována kolem roku 1390, avšak původně je v literatuře malba interpretována mylně jako donátor. Teprve při restaurování roku 2016 bylo zjištěno, že se jedná o postavu archanděla Gabriela[98]. Na základě ikonografické interpretace nástěnných maleb v této části logicky vyplývá, že se jedná o zobrazení *Zvěstování Panně Marii* (nález čtecího pulpitu a spodní část draperie Panny Marie).

Při zasazení maleb do historického kontextu máme dvě osobnosti, které mohly být zadavateli gotických nástěnných maleb v lodi kostela na vítězném oblouku. Patronátní právo zahrádeckého kostela získává Tomáš Václavův z Radnice (1370) a roku 1375 i beneficium. Další osobností, která mohla iniciovat vznik maleb, je Konrád z Veselé, o němž se z litin z roku 1377 a 1376 dozvídáme, že byl děkanem vyšehradské kapituly a investoval značnou sumu *(200 kop grošů), za vydání učiněná na budovy v Kolčí a Zahrádce.* [99]

5 NÁSTĚNNÁ MALBA V ZAHRÁDCE 1335-1343

5.1 Popis nástěnných maleb

Severní stěna presbytáře

Severní stěna presbytáře byla výrazně poškozená a malby se na ní dochovaly ve fragmentech kostela (viz. obrazová dokumentace str. 161 – 162, obr. 57, 58, 59). Ve spodních partiích stěny lze nalézt pás červené řasené draperie, zbytek stěny pravděpodobně zabírala výmalba náboženské scény. Zcela nahoře se nachází výrazně velká končetina pravé nohy, která stojí na stáčejícím se oblouku. Oblouk je červený, po obou stranách lemovaný tenkou bílou linkou. Napravo od končetiny je znázorněna postava, která je jednou tak dlouhá jako fragment pravého chodidla. Figura je v pokleku, ruce má spjaté v modlitbě. Pod postavou se nachází bílá mluvící páska s šesti čitelnými písmeny (C. .O.ICT). Pod mluvící páskou lze pozorovat fragmenty pěti hlav s podobným typem účesu, při kterém jsou vlasy střižené pod uši. Hlavy jsou stejně natočené směrem vpravo. Formální znaky účesů, obočí a očí jsou shodné s postavami na východní stěně presbytáře.

[98] Za identifikaci této postavy děkuji restaurátorce Ivaně Miliónové a poděkování za potvrzení identifikace archanděla patří i Zuzaně Všetečkové.
[99] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listiny 249, 250, 252, strany 1. Dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.

Další fragment gotické malby lze pozorovat na pravé straně níže. Jedná se o hlavu fantaskního zvířete s široce rozevřenou tlamou, která je lemovaná bílou linií, snad čitelnou řadou zubů. Horní čelist je zakončená nozdrami a zkroucena směrem dolů, skráně zvířete jsou porostlé hmatovými vousy. Lze pozorovat také část ucha ve tvaru kornoutu a několik černých ploch představující srst zvířete kostela (viz. obrázková dokumentace str. 162, obr. 59).

Nalevo před ním se nachází tmavě červená postava dalšího fantaskního zvířete s dvěma tlapami, které napřahuje směrem ven (viz. obrázková dokumentace str. 162, obr. 59). Spodní končetiny jsou zakončeny kopytem a mají zřetelné kolenní klouby. Bytost má rovněž zkroucený ocas a jeho srst se na hřbetě pravidelně vlní. V obličejové části se barevná vrstva nedochovala, lze pozorovat pouze zakončení rozevřené čelisti a vrchol hlavy, z které vyrůstají dvě kornoutovitě zkroucené uši. Pozadí výjevu je šedé, nahoře nad oběma bytostmi se nachází výrazná tmavá plocha, místy se objevují bílé plochy připomínající svým tvarem údy. Vedle výrazné černé plochy pozorujeme zbytek nečitelného písmena a zbytky klečící figury v červeném rouchu.

Nalevo od obou fantaskních bytostí se nachází fragment klečící postavy v červeném rouchu s kloboukem na hlavě a rukama sepjatýma v modlitbě. Zhruba ve výšce 30 cm od země se objevuje řasená červená draperie a nad ní široký pruh imitující malířsky mramorování. Tato draperie se pravděpodobně nacházela na všech stěnách presbytáře.

Východní stěna presbytáře

Východní stěna presbytáře kostela (viz. obrázková dokumentace str. 163 – 164, obr. 60, 61, 62, 63) je kompozičně členěna do pěti horizontálních pásů. Středověká vrstva je natolik poškozená, že se zprvu zdálo, že je malba na východní stěně presbytáře kompozičně členěna do tří figurálních pásů, avšak po provedení hypotetických rekonstrukcí bylo zjištěno, že pásů bylo pět (o zbylých pásech pojednává kapitola *Hypotetické rekonstrukce*). Dalším zjištěním je, že se na této stěně nachází kromě popisované vrstvy vzniklé mezi léty 1335-1343 ještě starší vrstva, z které se dochovaly dva malované stromy.

<u>Pás číslo 1</u>

Nebyla nalezena barevná vrstva, avšak na základě soudobých analogií a fragmentu draperie na severní stěně presbytáře lze předpokládat malovaný pás řasené draperie.

Pás číslo 2

V levé části spodního figurálního pásu se nachází mužská postava (rytíře, šlechtice?) s mečem v ruce (vzhledem k podobě meče lze předpokládat, že se mohlo jednat o ceremoniální zbraň) oblečeného v červenobílý varkoč, na hlavě má polokruhový filcový klobouk. Postava se obrací k urozené dámě ve šlojíři100 a bílém rouchu, které je uprostřed zdobeno mřížkovým ornamentem. Nalevo se nachází dvě mužské figury, snad rytíři, které se dochovaly pouze ve fragmentech. Tyto fragmenty umožňují vysledovat do jisté míry obličej figur, u první postavy dlaň pravé ruky a u druhé postavy ramena. Podle pokrývky hlavy a nálezu červené polychromie na ramenou lze předpokládat, že jejich oděv korespondoval s první postavou. Následuje postava muže v hnědém rouchu a s pokrývkou na hlavě (biret?). Zařazení postavy je v tomto případě nejasné, nevíme, odpovídá-li tento oděv světskému nebo duchovnímu stavu. Vpravo se nachází postava mnicha s tonzurou v bílém rouchu. Poslední postava je patrně opět šlechtického původu s dochovaným jménem Albertus.

Uprostřed figurálního pásu se nachází žena se zahalenou hlavou a vedle ní dítě, které leží v košíku. Postava matky s dítětem se nachází ve středu kompozice (viz. hypotetický zákres str. 193, obr. 113) a zároveň v presbytáři na centrální stěně kostela. Vedle ní se nachází prostovlasá ženská figura, která se obrací pohledem k ženě s dítětem. Vpravo od ní lze spatřit dvojici žen, které spolu komunikují. Za nimi je zobrazen strom (ten však nepatří do této popisované vrstvy, nejspíše byla v tomto prostoru figura, která se nedochovala), který pochází ještě k předchozí malířské vrstvě, o kus dále potom mužská postava mnich s tonzurou, zdvihající pravou ruku v mluvícím gestu, zatímco levou rukou směřuje k podbřišku ženy, jež si přidržuje roucho v typickém kurtoazním gestu. Dámu doprovází mužská postava, pravděpodobně rytíř, oblečená do červenobílého varkoče, na hlavě má polokruhový klobouk a v rukou drží figura meč. Pás výjevu z východní stěny přechází na stěnu jižní. Na této stěně nacházíme opět dámu a rytíře v typickém oblečení.

Pás číslo 3

V pásu je zobrazeno dvanáct postav se svatozářemi. Figury jsou komponovány vedle sebe (juxtapozice), většinou lze z jejich postavení a natočení odhadovat, že spolu komunikovaly. Z fragmentů vyplývá, že všechny postavy byly oděny ve spodní dlouhé roucho a zahaleny do pláště, všechny však byly bosé. V rukou měla každá postava knihu a jedna z nich navíc meč.

[100] Popis oděvu byl proveden na základě studia publikace: KYBALOVÁ, Ludmila, Dějiny odívání. Středověk, Lidové noviny, 2001.

První postava světce se svatozáří je oděna do žlutého spodního roucha, na kterém je vrchní bílá tunika. Zřetelný je i obličej natočený k další postavě. Draperie se v oblasti kolen výrazně láme do oválných skladů, avšak postava je zobrazena ve stoji, pravou ruku zvedá v mluvícím gestu, druhou rukou drží knihu černé barvy. Stejně jako ostatní figury je i tento světec zobrazen bosý.

Druhá postava světce je oděná do červeného spodního roucha a přes ramena má přehozený plášť okrové barvy. Dochovalo se gesto pravé ruky, která drží knihu, polohu druhé ruky lze pouze tušit u přerušení červeného spodního roucha. Z několika okrových krakel v obličejové části lze vyčíst, že postava světce měla světlé vlasy na rozdíl od většiny figur v tomto pásu, které je mají často šedivé.

Třetí figura se poměrně dobře dochovala v obličejové části, gesto pravé ruky je čitelné, postava zvedá ukazováček, ostatní prsty jsou pokrčené. Z částečně dochovaných fragmentů v oblasti levé ruky lze tušit pokrčení loktu a lze vydedukovat způsob, jakým světec držel knihu. Z fragmentů draperie lze předpokládat spodní zelený oděv a červený plášť.

Čtvrtý světec byl natočen směrem k páté figuře, gesto pravé ruky je podobné jako u mnoha figur v tomto pásu, kdy je ukazováček zvednutý, a ostatní prsty jsou pokrčené. Levá ruka se nedochovala, v místě, kde ji předpokládáme, nacházíme černou plochu, která připomíná knihu. Postavu halí spodní červený oděv a vrchní žlutobílý plášť. Z páté postavy se dochoval pouze okrový vrchní plášť, pravá ruka, kterou si postava přidržuje plášť a podpírá černou knihu. Z fragmentu levé ruky lze vypozorovat, že směřovala vzhůru. Z fragmentu šesté postavy lze vyčíst pouze to, že se světec obracel k předchozímu svatému. Dochovala se pouze chodidla a několik záhybů draperie.

Okenní otvor

Uprostřed pásu se dvanácti světci je okenní otvor lemovaný iluzivním červeným a okrovým mramorováním. Ve špaletách okna se dochovaly pouze spodní partie. U postavy vpravo nad kolena, zatímco u druhé postavy zhruba do poloviny lýtek. Postava v pravé části měla červené roucho, postava v levé části měla roucho bílé. Nelze rozpoznat, zda se v případě bílých ploch kolem obou postav jedná o části vlající draperie nebo křídel.

Z fragmentu sedmé figury lze vyčíst, že byla zahalená do bílého pláště, spodní šat byl červené barvy. Dochoval se tvar chodidel a částečně a několik okrových linek, které umožnily definovat tvar rukou, které jsou anatomicky poměrně nepřesně provedené.

Následující osmou postavu definuje pouze pět fragmentů. Prostřední oblast nám poskytuje informaci o tom, že postava byla oblečena do bílého spodního roucha a vrchní plášť měl okrovou barvu. Fragment vpravo umožnil nalézt rukáv postavy a zjistit, že levá ruka je mírně pokrčená. Fragment barevné vrstvy vlevo naznačuje, že pravá ruka drží knihu. Další část fragmentu vymezuje záhyb pláště a další dva chodidla postavy.

Fragmenty deváté postavy umožňují rozpoznat bílý spodní šat a červený plášť. Částečně jsou dochována i chodidla a pravá dlaň, která drží okraj černé knihy.

Desátá postava je poměrně dobře zachovaná, avšak v obličejové části došlo k zprášení barevné vrstvy. Dochovalo se modré spodní roucho a bílý plášť, zároveň je možné vysledovat, že figura měla dlouhé světlé vlasy a vousy. Pravou rukou zdvihala ukazováček a levou držela pod ramenem černou knihu.

Jedenáctá postava prokazatelně levou rukou pozvedá meč, zatímco pravou rukou drží mírně rozevřenou knihu. Na levé ruce nacházíme i několik drobných okrových čar, které připomínají poranění. Světec je oděn do bílého červeného roucha a bílého pláště.

Poslední figura v tomto pásu se téměř nedochovala vůbec. Lze vysledovat hranu levé ruky, několik prstů ruky pravé. Dále část okrového pláště a několik pramenů vlasů.

Pás číslo 4

Pás byl natolik poškozen, že se dochovaly pouze fragmenty ve spodních partiích rouch postav. U první z nich jsou parné pouze černé boty, dlouhý červený spodní šat a bílý plášť se zřetelnými záhyby. Další postava byla pravděpodobně oděna do bílé alby, na bocích figury lze pozorovat okrový plášť vlnící se u nohou figury. Ze třetí figury lze vypozorovat oblast spodního šatu tmavé barvy a vrchního červeného odění. Ze čtvrté figury se dochoval pouze pravý cíp červené draperie. Pátá postava je opět oděná do bílé alby. Na ní je vrchní část odění, kasule s červeným pruhem. Po stranách figury jsou patrné záhyby liturgického pláště (pluviál). Ze šesté postavy se dochoval pouze tmavý spodní šat a vrchní červený oděv.

Pás číslo 5

Odhadovaný prostor čtvrtého pásu, který by vyplnily malby figur, nedosahuje k okrajům klenby. Existenci pátého pásu můžeme jen předpokládat, protože v místech čtvrtého pásu omítková kra nástěnných maleb končí a není možné najít jediný dochovaný fragment, který by bylo možné analyzovat.

Jižní stěna presbytáře

Na jižní stěně presbytáře se dochovaly dvě oddělené středověké omítkové kry. První z nich se nachází vpravo ve výšce 170 cm nad úrovní podlahy (kostela viz. obrázková dokumentace str. 165, obr. 64). Na ní se nachází přípravná štětcová kresba, která je provedena pouze černou linkou bez kolorace. V současnosti je popis fragmentu velmi obtížný, protože se malba téměř nedochovala. Proto bude využita historická fotografie z restaurátorské zprávy Jiřího Toroně a bude následně zpracována v grafických programech a teprve poté bude provedena ikonografická interpretace.

Druhý fragment se nachází nalevo vlevo a je vlastně pokračováním figurálního pásu se světskými motivy z východní stěny presbytáře (viz. obrazová dokumentace str. 165, obr. 65). Mužská postava pozdvihá pravou ruku v mluvícím gestu, zatímco levá byla patrně pokrčená (nález několika okrových fragmentů). Šlechtic je oblečený do červeného varkoče, na hlavě má polokruhový filcový klobouk a v rukou drží figura meč. Zároveň se šlechtic obrací k urozené dámě ve šlojíři, jež si přidržuje roucho v typickém kurtoazním gestu. Spodní oděv ženy je zdoben křížkovým ornamentem, který je typický pro ostatní ženské figury na východní stěně presbytáře. Šlechtic je oblečený do červeného varkoče, na hlavě má polokruhový filcový klobouk a v rukou drží figura meč.

5.2 Ikonografická analýza

Součástí ikonografické analýzy byla také komparace s tematicky analogickými dochovanými památkami výtvarných děl. Během analýzy byly nástěnné malby pauzovány a chybějící tvary hypoteticky doplněny (kostela viz. obrazová dokumentace str. 166 - 175, obr. 66 - 85).

Severní stěna presbytáře

Geograficky nejbližší malbou ze 14. století se zobrazením *Posledního soudu* je kostel sv. Bartoloměje v Hněvkovicích (viz. obrazová dokumentace, str. 176 obr. č 86 a str. 177, obr. 88). Třebaže zahrádecké malby jsou na severní stěně dochovány v téměř nečitelném fragmentu, zdá se, že malby nenesou shodný malířský rukopis. Zahrádecké malby mají lidovější výtvarný projev, avšak motivy ďábla a Leviathna jsou formálně velmi podobné těm hněvkovickým. Detaily zahrádeckých maleb jsou zprášeny, avšak obrysové linie obou

fantaskních zvířat odkazují na možnou totožnou předlohu obou dílen. Podle šedého pozadí nalezeného na zahrádecké stěně se zdá, že postav na zahrádecké malbě bylo daleko méně než na té hněvkovické, která je mladšího data (zhruba o 20 let) a její kompozice je méně rozvinutá. V dolních partiích severní stěny v hněvkovickém kostele nalezneme také typickou řasenou draperii, avšak zachování draperie není v takové úrovni, aby mohla být malba komparována.

V hradní kapli Navštívení Panny Marie v Bečově nad Teplou je na šedém pozadí znázorněna scéna Posledního soudu (70. léta 14. století)[101] Nahoře se nachází Kristus a po stranách Panna Marie a Jan. Po Kristově pravici spatříme duše blažených vstupující do nebeské brány a po Kristově levici výjevy z pekla a chřtán Leviatana. Nalezneme zde i postavu ďábla a hříšníků. Ve střední části je zobrazená scéna mrtvých vstávajících z hrobů. Zcela dole se nachází červená draperie. Formální znaky ani kompozice malby neodpovídají zahrádeckým malbám, jednotlivé scény pro zobrazení *Posledního soudu* jsou však totožné.

Pro hypotetickou rekonstrukci zahrádeckých maleb byl podnětný i kostel sv. Mikuláše v Porubě na Slovensku (14. století). Na jeho výmalbě ve spodním pásu nalézáme důkaz použití řasené draperie po celém obvodu kostela. V presbytáři jsou zobrazeni apoštolové, v tomto případě na všech třech stěnách presbytáře. Sv. Pavel je zde zobrazen se svým atributem mečem, řada apoštolů třímá v rukou knihu. V horním pásu na východní stěně presbytáře je zobrazeno *Zvěstování Panně Marii*, motiv anděla je podobný zahrádeckým malbám, stejné je umístění údů, podoba účesu, avšak po formální stránce není zahrádeckým malbám podobný.

Kostel sv. Jakuba v Prachaticích zobrazuje před pekelnou tlamou Leviathana hned několik ďáblů, kteří trápí zatracené duše. Na rozdíl od ďábla ze zahrádeckého kostela mají nohy zakončené paňáty, velké rohy, dlouhé nosy, jejich těla jsou pohublá se zřetelnými žebry, jícny a sekundárními znaky. Mají podobně vlnitou srst na hřbetě stylizovanou půloblouky, stejně jako ďábel v zahrádeckém kostele. Malba byla důležitým podkladem pro upřesnění způsobu nesení dítěte v košíku na zádech (použito při rekonstrukci), protože jeden z ďáblů nese hříšnou duši tímto způsobem na zádech. Leviathan v kostele sv. Jakuba v Prachaticích po formální stránce nekoresponduje s vyobrazením na zahrádecké malbě. Z hlediska tvorby hypotetických rekonstrukcí však porovnání umožnilo definovat černé zatočené tvary na hlavě Leviathana jako srst stočenou do typických spirál.

<u>Východní stěna presbytáře</u>

[101] HYNEK, Aleš, Diplomová práce; Středověké nástěnné malby v hradní kapli v Bečově nad Teplou. Ikonografie obrazu Umučení 10. 000 rytířů, Univerzita Karlova v Praze, Filosofická fakulta, Praha, 2007.

Pás číslo 1

Podobný systém řasení draperie, který se vyskytuje v presbytáři kostela sv. Víta v Zahrádce, se nalézá například ve hřbitovním kostele v Černvíru u Perštýna na Moravě. Výmalba všech stěn presbytáře znázorňující zavěšenou draperii se objevuje i v kostele sv. Mikuláše v Porubě na Slovensku (14. století).

Pás číslo 2

Postavy, od kterých se odvozuje Styl Manesse, se nacházejí v díle Große *Heidelberger Liederhandschrift* (Codex Manesse)[102] . Kodex vznikl asi mezi léty 1300-1340. Zahrádecké postavy, které jsou v párech, částečně svým zobrazením odpovídají například listu *Albrecht von Johannsdorf*, *Bernger von Horheim*, či *Meinloh von Svelingen*. Další listy zobrazující šlechtu, rytíře, urozené dámy a dvorský život, umožňují najít tematicky podobné postavy, avšak motiv ženy s novorozenětem nebyl nalezen. Děti jsou v kodexu zobrazeny v chlapeckém či dívčím věku, avšak nikdy zavinuté v náruči matky. Po konzultacích[103] ohledně figurálního pásu číslo 2 se nabízí také interpretace scény jako genealogický cyklus. Tyto cykly bývají pro české prostředí poměrně obvyklé. Zobrazené šlechtických postav nalezneme i na plastikách z kostela v Naumburgu (kolem 1250), avšak zpracování zahrádeckých maleb je daleko lidovější. Odění mužské postavy je totožné s tím, v kterém je zobrazen markraběte Ekkehard. Dlouhou tuniku má přepásanou pásem a v levé drží ceremoniální meč v pochvě stejně jako zahrádečtí šlechtici, avšak je prostovlasý, bez půlkruhového klobouku. Ekkeharda doprovází manželka Uta.

Pás číslo 3

Zobrazení apoštolů v interiéru kostela je poměrně obvyklé. Pás s apoštoly a Kristem se nachází i v kostele sv. Jakuba v Rovné (poslední čtvrtina 12. stol.). Pro hypotetickou rekonstrukci zahrádeckých maleb byl podnětný i kostel sv. Mikuláše v Porubě na Slovensku (14. století), protože v presbytáři jsou zobrazeni apoštolové a to na všech třech stěnách. Sv. Pavel je zde zobrazen se svým atributem mečem, řada apoštolů třímá v rukou knihu. Umělecky vyspělejší je i malba v kapitulní síni komendy johanitů (kolem roku 1320) ve Strakonicích. Pozorujeme zde totožně se zahrádeckými malbami odění apoštolů v dlouhé spodní roucho s pláštěm podobným způsobem přehozeným přes ramena. Ruce jsou

[102] Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse), Cod. Pal. germ. 848, Zürich, ca. 1300-1340, dostupné na: http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848.
[103] Konzultace proběhly v Praze roku 2018 s doktorkou Zuzanou Všetečkovou a prostřednictvím emailů v letech 2017 - 1018 s doktorem Tomášem Knoflíčkem.

subtilnější, avšak apoštolové v rukou drží také knihy s přezkami, mají dlouhé vlnité vlasy. Systém řasení draperie je odlišný od zahrádeckých maleb, je řešen poměrně v ostrých zlomech a v oblasti kolen nepozorujeme charakteristické zvlnění draperie, jaké je použito v kostele sv. Víta v Zahrádce. V presbytáři kostela sv. Martina v Dolním Městě je zobrazeno dvanáct apoštolů (2. čtvrtina 14. století), avšak přestože se jedná o poměrně blízkou lokalitu, formální podobnost maleb není patrná.

Pás číslo 4

Fragmentárně dochovaný pás zobrazuje pouze části šesti draperií. Jednou z hypotéz bylo interpretovat tyto fragmenty jako pás se zobrazením zemských patronů.[104] K jakékoliv hypotéze bychom se vzhledem k fragmentárnosti nástěnné malby nevyjadřovali, neboť žádnou z nich nelze na základě dochovaných zdrojů plně dokázat. Pouze z důvodu dodržení zadání této práce týkající se hypotetických rekonstrukcí budou tyto fragmenty interpretovány a budou se jimi zabývat i hypotetické rekonstrukce.

Z nejbližšího okolí Zahrádky o Ledče nad Sázavou byla *in situ* pozorována výzdoba kostela sv. Bartoloměje v Hněvkovicích (asi druhá polovina 80. let 14. století)[105] Výzdoba části severní stěny dole a levá část vítězného oblouku (viz. obrazová dokumentace, str. 181, obr. č. 96) zobrazuje řadu světců a zemských patronů. Podle zjištění provedených v rámci restaurátorského průzkumu vedeného Strettim na konci 90. let 20. století byly identifikovány postavy sv. Máří Magdalény, sv. Jana, sv. Zikmunda, sv. Václava, sv. Víta, neidentifikovaného světce (poškozené pole) a pod okny sv. Bartoloměje. Vlevo od triumfálního oblouku jsou nahoře postavy sv. Vojtěcha a další světci, kteří se dochovali pouze ve fragmentech.[106] Postavy v sobě odráží období krásného slohu a jsou pro komparaci maleb v zahrádeckém presbytáři nevhodné, avšak stylově odpovídají malbě na severní stěně zahrádeckého kostela, která vznikla kolem roku 1380. Figury jsou v obrysové a tvarové linii podobné mladší středověké malířské fázi (mezi léty 1380-1390) ze zahrádeckého kostela, zejména u zobrazení *Sv. Markéty* (viz. obrazová dokumentace, str. 185, obr. č. 102).

Zemské patrony nalezneme například na iluminaci z rukopisu *De civitate Dei,* kde jsou zobrazeni zemští patroni sv. Vojtěch v liturgickém šatě s mitrou, sv. Prokop s tonzurou v řádovém rouchu, sv. Václav jako mladý muž bez koruny a sv. Ludmila s rouškou na hlavě.

[104] Za několik hypotéz včetně této děkuji doktorce Zuzaně Všetečkové.
[105] HAMSÍKOVÁ, Magdaléna, Nástěnné malby v kostele sv. Bartoloměje v Hněvkovicích, in: Žena ve člunu 2007, s. 125
[106] STRETTI, Karel, restaurátorská práce, Závěrečná zpráva o objevu, odkrytí a restaurování gotických nástěnných maleb v lodi kostela sv. Bartoloměje ve Hněvkovicích u Ledče nad Sázavou, Praha, 1999.

Třebaže dílo vzniklo po roce 1136, bylo jednoduché zobrazení zemských patronů bez výrazných atributů jedním z východisek, jak interpretovat vrchní figurální pás v presbytáři v zahrádeckém kostele. Zemští patroni jsou zobrazeni také na mozaice posledního soudu na chrámu sv. Víta v Praze (kolem 1370). Před Kristem v mandorle klečí šest postav se svatozářemi. Tři postavy vlevo jsou sv. Prokop, který je znázorněn v černém řádovém rouchu s tonzurou, vedle něho se nachází sv. Zikmund s korunou, pláštěm a červeném rouchu a sv. Vít, na pravé straně ostatní světci – sv. Václav s korunou v zeleném spodním rouchu a červeným pláštěm, vedle něho sv. Ludmila s rouškou kolem hlavy a sv. Vojtěch v zeleném plášti s mitrou. Tématem zemských patronů se zabývalo i deskové malířství, například *votivní deska z Dubečka* a *votivní deska Jana Očka z Vlašimi*, avšak formální znaky neodpovídají zahrádecké malbě, dílo je řemeslně i umělecky odlišné kvality a malby zobrazují i sv. Zikmunda, kterého na nástěnné malbě v zahrádeckém kostele neočekáváme, protože se stal zemským patronem až od roku 1365.

Pás číslo 5

Tento pás malířské výzdoby se nedochoval a nemáme tedy k dispozici žádný fragment, který by bylo možné interpretovat.

Jižní stěna presbytáře

Přes poměrně obtížnou identifikaci fragmentu kresby zvířete se pokusíme toto zobrazení zařadit do širšího konceptu nástěnných maleb. Styl manesse, ke kterému se řadí spodní pás figur na východní a jižní stěně, zobrazuje šlechtu při různých činnostech, jedná se o lov, boj, tanec či další kratochvíle. Kůň tedy s největší pravděpodobností nesl jednoho ze šlechticů, ať už rytíře nebo urozenou dámu v nedochované scéně. Výjev s koňmi se objevuje velmi často v Große *Heidelberger Liederhandschrift* (Codex Manesse)[107] , uveďme alespoň tři příklady. Na listu 7r zobrazuje *König Konrad der Junge* při lovu, dále list 11 vévoda Henrich von Breslau při turnaji (*Herzog Henrich von Breslau*), list 14 Markrabě Jindřich z Míšně (*Markgraf Heinrich von Meißen*) na lovu (zobrazení koně použito při rekonstrukci, viz. obrazová dokumentace, obr. č. 98). Z nástěnných maleb připomeňme malby ze zámku v Kunštátě, která jsou datovány přibližně do roku 1320-1330. Jedná se o výpravný cyklus s rytířskou tématikou (viz. obrazová dokumentace, str. 183, obr. č. 98). Malba v kunštátském zámku je členěná do tří figurálních pásů s podobnou juxtapozicí figur, jako je tomu v zahrádeckých malbách. Postavy jsou také v živé gestikulaci, některé mají v rukou meče nebo jedou na koních. Z hlediska

[107] Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse), Cod. Pal. germ. 848, Zürich, ca. 1300-1340, dostupné na: http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848.

stylové analýzy lze soudit na odlišný okruh umělců, než tomu bylo u zahrádeckých maleb, protože žádné z formálních znaků se neshodují. Jsou zde rozdílně pojaté draperie, vlasy, tvar hlavy, rukou i bot.

Obytná věž v polském Siedlęcině[108], nabízí další paralelu se zahrádeckými malbami (viz. obrazová dokumentace, str. 183, obr. č. 98). Rytířskou tématikou se vyznačuje malířská výzdoba reprezentačního sálu ve II. patře s rytířskými motivy. Zpodobňují část artušovského cyklu – legendu o Lancelotovi (40. léta 14. století).[109] Další nástěnnou malbou, která je prokazatelně spjata s rytířskou tématikou, představuje cyklus o *rytíři Percivalovi v Kostnici*[110] u Bodamského jezera (viz. obrazová dokumentace, str. 183, obr. č. 98).

Pokud připustíme hypotézu, že zadavatelem maleb byl pravděpodobně člen rodu Ronovců (páni z Lipé), kteří dědičně zastávali funkci proboštů, pod kterou kostel spadal, nevylučuje to zpodobněnou tématiku. Předčítaní románů bohatě zdobených iluminacemi v národních jazycích, bylo na šlechtických a panovnických hradech od 12. století běžné. Románové příběhy se staly vzorem pro monumentální výzdobu hradů od 13. století.[111] Je pravdou, že nástěnné malby s rytířskou tématikou se uplatňují především ve světských stavbách, avšak není vyloučeno, že páni z Lipé (Bertold z Lipé) nechali v kostele, který spravovali, vyzdobit spodní figurální pás v presbytáři genealogickým cyklem, který oživili motivy, s kterými se běžně stýkali prostřednictvím rukopisů. Tato díla bývala na šlechtických dvorech značně oblíbená. Zálibu v motivech s rytířskou tématikou u šlechtických rodů lze pozorovat na výzdobě sálu v meziříčském zámku (původně hrad), na kterých je zobrazen souboj černého rytíře a rytíře z Meziříčí, u kterého je zobrazen erb tohoto rodu.[112] Podle heraldického rozboru jsou páni z Lipé mezi dalšími šlechtickými rody zobrazeni na scéně turnaje, která se nachází v radniční síni v Chebu. Malba mohla vzniknout po roce 1322[113] a pravděpodobně byla inspirována dílem Codex Manesse.

5.3 Ikonografická interpretace

V této kapitole bude popsána ikonografická intepretace středověkých nástěnných maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce. Pokud je třeba, odkazuje interpretace i na výtvarné dílo,

[108] Za upozornění na podobnou juxtapozici maleb v Siedlęcině a maleb zahrádeckých děkuji doktoru Tomáši Knoflíčkovi.
[109] Knížecí obytná věž v Siedlecine, Polsko Dostupné online na: http://wiezasiedlecin.pl/cz/.
[110] MICHLER, Jürgen, *Gotische Wandmalerei am Bodensee,* Gessler, 1992.
[111] VŠETEČKOVÁ, Zuzana, *Nástěnné malby v bývalém „rytířském" sále v domě čp. 144 na Starém městě*, in: Žena ve člunu, 2007.
[112] Za tuto informaci děkuji Petru Navrátilovi, který se restaurování účastnil.
[113] RŮŽEK, Vladimír, *Chebská radnic a její středověké fresky*, Cheb, 1994.

které umožnilo objasnit, co daný fragment patrně zobrazoval. Více komparačních materiálů je uvedeno v kapitole *Ikonografická analýza*.

Severní stěna presbytáře

Třebaže se na severní straně presbytáře dochovalo pouze několik fragmentů malby, je vysoce pravděpodobné, že se na nástěnné malbě nacházel Kristus zpodobněný jako soudce (viz. obrazová dokumentace, str. 184, obr. 100). Na dobových předlohách se Kristus nachází v mandorle, odkrývající pravý bok[114] , stojí na sféře a je obklopený po stranách čtyřmi anděly nebo symboly čtyř evangelistů. Lze tak usuzovat nejen podle velkého rozměru chodidla a zbytku sféry, ale i z fragmentu klečící postavy, která pozdvihá typickým gestem ruce k mandorle. Vzhledem k velikosti původně zobrazené figury by se dalo usuzovat na Sv. Kryštofa, ale nikoliv v tomto případě. Svatý Kryštof nikdy nestojí na sféře, většinou je pod jeho nohama voda. To odkazuje na jeho přenesení svatého dítěte přes řeku. Nenašli bychom jeho nohou ani klečící figuru dotýkající se mandorly. Je třeba zmínit netypické použití tohoto výjevu v presbytáři kostela, většinou se scéna *Posledního soudu* objevuje v lodi kostela [115] . Podobnou kompozici nástěnné malby lze nalézt například v kostele v Rákoši [116] , Hněvkovicích[117]a v hradní kapli Navštívení Panny Marie v Bečově nad Teplou.

Pod postavou Krista se nachází bílá mluvící páska s šesti čitelnými písmeny (C. .O.ICT). Pod mluvící páskou lze pozorovat fragmenty pěti podobných hlav, které jsou natočené stejným směrem. Na vyobrazení v díle *Speculum Humanae Salvationis* je patrné, že takto natočené hlavy v borduře mohou patřit do řádu svatých, blažených či zatracených (viz str. 177, obr. 88). Vzhledem k tomu, že nejsou u hlav patrné svatozáře a jsou po Kristově pravici, může se jednat o zástup blažených nebo andělů. Podobně je tomu v dobovém francouzském díle *Vita et passio sancti Dionysii*[118], kde se podobným způsobem (natočení hlav) znázorňují jednotlivé zástupy na nebesích či jednotlivé sféry nebeské hierarchie. U třetí hlavy je dochovaná malá část bílé plochy stáčející se směrem dolů a připomíná andělské perutě. Proto byl fragment interpretován jako pás andělů.

Dvě fantaskní bytosti po Kristově levici je třeba interpretovat např. studiem *Lexikon der christlichen Ikonographie*[119]. Pod heslem *Fegefeuerrachen* (očistec), lze nalézt dobovou ilustraci

[114] Za tuto připomínku děkuji docentu Pavolu Černému.
[115] Za tuto připomínku děkuji doktoru Tomáši Knoflíčkovi.
[116] TOGNER, Milan, *Stredoveká nástenná maľba v Gemeri*., 1. vyd., Bratislava, 1989.
[117] HAMSÍKOVÁ, Magdaléna, *Nástěnné malby v kostele sv. Bartoloměje v Hněvkovicích*, in: *Žena ve člunu* 2007, s. 125. 71.
[118] *Vita et passio sancti Dionysii*, Saint Denis, 1317, dostupné na: galica.bnf.fr.
[119] BANDMANN, Günter, KIRSCHBAUM, Engelbert (ed.), *Lexikon der christlichen Ikonographie,* Řím, 1976.

otevřené pekelné tlamy (viz. str. 185, obr. č. 101) a ozřejmit detaily zahrádecké malby, které nejsou z důvodu poškození čitelné nebo zřetelné. Jedná se o rovněž o hlavu fantaskního zvířete s široce rozevřenou tlamou, odhalující zuby. Zvíře se částečně podobá kočkovité šelmě (skráně s hmatovými fousy, okrová srst, kornoutovité uši), plaza (nozdry) a dolní čelist je podobná ohromnému zobáku. Lze pozorovat také část ucha ve tvaru kornoutu. Na základě srovnání je patrné, že se jedná o pekelnou tlamu (chřtán Leviathana)[120]. Tato rozšklebená tlama se běžně nachází na středověkých nástěnných malbách znázorňujících peklo a patřících do zobrazení *Posledního soudu*.

Ve fantaskní bytosti, která se nachází před pekelnou tlamou lze rozpoznat postavu ďábla s tlapami, které napřahuje směrem ke klečící figuře. Tato postava bývá běžně zobrazována před chřtánem Leviathana a její zpodobnění je poměrně rozdílné a závisí na použité předloze. Tento ďábel je zobrazen sám, jak se sápe po klečící postavě, rozkročuje se a rozevírá ohromný chřtán. Ďábel má další znaky, které ho určují, zejména kopyta, ocas, kornoutovité uši. Třebaže hlava ďábla se plně nedochovala, pozorujeme na ní podobné formální znaky jako na postavě před Leviathanem v nedalekém kostele sv. Bartoloměje v Hněvkovicích. V hněvkovickém kostele patří zobrazení ďábla a Leviathana do nástěnné malby *Poslední soud*.

Vysvětlení černé plochy nad těmito figurami může být vyobrazení mrtvých vstávajících z hrobů, ovšem dílo je natolik fragmentární, že tato hypotéza nemůže být plně podložena. Před tmavou plochou je zřejmě zobrazena vysoká klečící figura v červené tunice.

Přibližně ve výšce 30 cm od země se nachází řasená červená draperie a nad ní široký pruh imitující malířsky mramorování. Tato draperie se pravděpodobně nacházela na všech stěnách presbytáře. Tento typ draperie se běžně vyskytuje v nástěnných malbách, který využíval už raný středověk (u nás např. Rotunda sv. Kateřiny ve Znojmě). Zpodobňuje skutečné draperie, které se v té době využívaly k dekoraci a zateplení stěn.

Při této interpretaci, která vykládá malířskou výzdobu na severní stěně zahrádeckého kostela, na sebe fragmenty maleb logicky navazují. Úplně nahoře je zobrazen Kristus v mandorle na sféře nesený anděly. Po Kristově levici jsou duše zatracených a scény z pekla (ďábel a Leviathan). Po Kristově pravici interpretujeme pás s pěti hlavami jako sféru andělů nebo blažených duší.

[120] Tato hypotéza byla potvrzena na základě konzultace s doktorkou Zuzanou Všetečkovou.

Východní stěna presbytáře

Pás číslo 1

Na výmalbě ve spodním pásu sice nebyl nalezen důkaz o malované červené draperii, přesto o jeho existenci svědčí jeho rozměry, které jsou totožné s velikostí spodního pásu na severní stěně presbytáře. Draperie se podle všech indicií nacházela po celém obvodu presbytáře kostela.

Figurální pás číslo 2

Spodní část figurálního pásu znázorňuje řadu figur. Nachází se zde několik mužských postav, které jsou evidentně šlechtického stavu. Tyto figury mají shodně následující odění: oblečeny jsou v červenobílý varkoč, na hlavě mají polokruhový filcový klobouk a v rukou třímají ceremoniální meče v pochvách. Nad jedním z nich je čitelné jméno Albertus. Další skupinou figur jsou ženské postavy. Jedná se o urozené dámy, které jsou vždy ve šlojíři a bílém rouchu, které je uprostřed zdobeno mřížkovým ornamentem. Jedinou výjimku tvoří prostovlasá dáma s vínkem ve vlasech. Urozená dáma ve středu kompozice nese v košíku dítě. Poslední skupinou postav jsou církevní hodnostáři. Jeden z nich je v hnědém rouchu a s pokrývkou na hlavě (biret, koruna?). K této postavě se obrací mnich se zřetelnou tonzurou, červenou kápí a šedou tunikou. Třetí postava mnicha opět s tonzurou, zdvihá pravou ruku v mluvícím gestu (požehnání), zatímco levou rukou směřuje k podbřišku ženy, jež si přidržuje roucho v typickém kurtoazním gestu.

Výklad této scény nám zůstává i s těmito indiciemi nejasný. Skutečnost, že zobrazené figury na této malbě postrádají svatozáře, dala v minulosti vzniknout domněnce, že by se mohlo jednat o vyobrazení genealogie rodu Přemyslovců (poz. aut., vyloučeno Přemyslovci vymírají po meči roku 1306). Vzhledem k postupnému doplňování jednotlivých tvarů figur se přikláníme k několika variantám.

Varianta A Interpretace ve smyslu rytířských eposů (chansons de geste)

V těchto dílech vystupují rytíři, kteří jsou zpodobněni stejným způsobem jako na zahrádeckých malbách. Rovněž urozené dámy jsou zachyceny v typických kurtoázních gestech a všichni se účastní různých ceremonií. Vzhledem k odění mužských figur do červeno-bílých varkočů (tunik, užívaných ve válce z důvodu oddělení jedné bojující strany od druhé), přítomnosti poměrně velkých těžkých mečů (v pochvách), užívaných zřejmě pro ceremoniální účely a vzhledem k pokrývkám hlavy v podobě půlkruhových filcových klobouků lze předpokládat, že se mohlo jednat o rytíře doprovázené urozenými dámami. Zřejmě byla

námětem ceremoniální scéna, např. křest a byly zde zpodobněny osoby, které se slavnosti účastnily.

Jednou z největších zajímavostí zahrádeckých nástěnných maleb je právě toto zobrazení světských figur v presbytáři kostela a umístění ženy s dítětem bez svatozáří do středu kompozice. Nejspíš se jedná o vyobrazení potomka některého ze šlechtického rodu. Nejspíše se nejednalo o rod královský, protože ani jedna z figur není zobrazena s korunou na hlavě. Přes značnou stylizaci lze pozorovat určitou snahu o individualizaci jednotlivých postav. Nad postavami se původně nacházela nápisová páska, která se už nezachovala, pouze nad figurou (str. 179, obr. č. 92, sedmá postava zleva) se dochoval nápis Albertus.

Za připomínku, že by se mohlo jednat o vyobrazení neznámé části rytířského eposu, děkuji doc. Ing. Pavolu Černému, Dr.. Konzultace proběhla v rané fázi výzkumu nástěnných maleb kostela a pořizování zákresů. Rovněž publikace PhDr. Zuzany Všetečkové zmiňují oblibu používání námětů s rytířskou tématikou ve vymezeném období, například obytná věž v polském Siedlęcině a malby v kunštátském zámku.

Varianta B Alegorické malby

(vyloučeno)

Mgr. art. Jan Vojtěchovský, Ph.D. během konzultace uvedl, že se patrně jedná o alegorickou scénu. Mezi alegorické postavy zařadil Čistotu (mnich z pravé části figurálního pásu obracející se k ženě a zdůrazňující její čistotu). Naplnění manželství (žena s dítětem). Poslušnost (káravé gesto muže směřující k ženě). K této variantě se ostatní odborníci nyní nepřiklání, přináší však odlišný pohled na výtvarné dílo.

Varianta D Genealogický cyklus

Je třeba vyvrátit hypotézu, že se jedná o přemyslovský genealogický cyklus. Přemyslovci vymírají po meči roku 1306 a malba je patrně o dvacet let starší. Významné narození dítěte kolem roku 1320 v genealogii Lucemburků je narození Karla IV. (1316). Vzhledem k tomu, že na nástěnné malbě nikde nevidíme postavu s korunou na hlavě, je nutné vyloučit i královský rod Lucemburků. Nejvíce pravděpodobná je hypotéza zobrazení genealogie Rhonovců (páni z Lipé), kteří sídlili naproti kostelu přes potok ve svém hradě. Navíc dědičně zastávali funkci proboštů vyšehradské kapituly a mohli být tedy zadavateli nástěnné malby.

Malba velmi iniciuje narození potomka a tedy spíše ceremoniální scénu, které se mohou účastnit jak členové duchovenstva, tak šlechty. Význam jediného čitelného nápisu

Albertus není možné vztáhnout na konkrétní osobnost, protože se ve 14. století se jedná o příliš běžné jméno. Uveďme alespoň postavu *Alberta* řečeného *Zoubek*, klerika, který byl pravděpodobně jedním z vyšehradských kanovníků (tuto informaci si musím podpořit citací), avšak odění figury tomuto stavu nenapovídá. V úvahu nepřichází ani Albert II. Míšeňský (asi 1240-1315), který byl míšeňský markrabě a také spojencem Přemysla Otakara I. vzhledem k předpokládané dataci maleb.

Souvislosti, které by umožnily zobrazení šlechty v pásu na východní stěně presbytáře, je možné nalézt nejen v majetkových poměrech, které je k Zahrádce vázaly, ale i ve funkci, kterou jako církevní hodnostáři v komunitě zastávali. Jednou z osobností, která patrně mohla nástěnné malby zadat, byl Bertold z Lipé (Bertold zastával funkci probošta mezi léty 1335-1343).[121] Pocházel z šlechtického rodu a během církevní kariéry žil sice duchovní životem, který mu úřad ukládal, ale když mu bránil v jeho cílech, ukončil církevní dráhu a oženil se. Vzhledem k tomu, že jeho sňatek s Anežkou, která byla příbuznou Petra z Rožmberka, byl významný pro mocenské poměry na Moravě, je možné, že genealogie rodu Ronovců mohla být zobrazena na malířské výzdobě kostela sv. Víta. Šlechtický rod Ronovců (páni z Lipé) je vyobrazen i na jiných nástěnných malbách. Příkladem může zobrazení pánů z Lipé mezi dalšími šlechtickými rody ni na scéně turnaje, které se nachází v radniční síni v Chebu (asi 1322). Nelze proto vyloučit, že by představitel rodu Ronovců (páni z Lipé) zadal malbu s motivy, se kterými se mohl běžně setkat prostřednictvím rukopisů, které byly běžně čteny na hradech a které bývaly na šlechtických dvorech tak oblíbené.

Na nástěnné malbě, kterou popisujeme, se našly fragmenty starší malířské vrstvy, která mohla vzniknout před rokem 1335. Možným zadavatelem nástěnné malby by mohl být Jan Volek. Z listin náležejících do *Codexu dilomaticus et epistolaris regni Bohemiae II.* vyplývá, že kostel v Zahrádce náležel po roce 1245 vyšehradské kapitule. Prameny z v archivu kolegiální kapituly vyšehradské obsahují několik listin týkající se Zahrádky (vlastnictví Zahrádky, pronájem statků v Zahrádce). Malby mohly vzniknout kolem roku 1330. Listina z 24. dubna 1322 zmiňuje vyšehradského probošta Jana. Onen vyšehradský probošt Jan zastával svůj úřad v letech 1318-1334 a to se shoduje s Janem řečeným Volek, který byl levoboček Václava II. Právě osobnost Jana Volka (vystupuje i v dalších listinách, které se týkají Zahrádky) mě odkázala na jeho kontakty s královským dvorem vzhledem k jeho funkci královského kancléře. Ve dvorském umění za Václava II., otce Jana Volka, je možné nalézt množství iluminací zobrazujících dvorský života.

[121] PÁRYSOVÁ, Františka, Diplomová práce; *Moc a sláva zkřížených ostrví. Kariéra Ronovců v době lucemburské*, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2008.

Stylově jsou obě fáze nástěnných maleb blízká také zobrazením ve *Velkém heidelberském zpěvníku*[122] (Codex Manesse, viz. srovnání s konkrétním listem, fotografií originálu a fotografií hypotetické rekonstrukce). Třebaže se motivy podobné Codexu Manesse objevují v nástěnných malbách, jsou převážně v měšťanských domech či hradech. Je tedy jasné, že třebaže se v případě zahrádeckých maleb jedná o styl Manesse[123], je nutné se při výkladu scény orientovat směrem ke genealogickému cyklu.

Vyobrazení panovnických cyklů je v českém prostředí poměrně obvyklé. Známý je tzv. přemyslovský cyklus ve Znojemské rotundě sv. Kateřiny nebo genealogický cyklus Karla IV. v sále druhého patra císařského paláce v Karlštejně (1356-1357) a známé jsou také náhrobky Přemyslovců v katedrále sv. Víta. Dalším komparačním materiálem jsou iluminace Zbraslavské kroniky, vyobrazení králů a jeho příbuzenstva na hradě v Písku, cyklus římských císařů a arcibiskupů v katedrále v Kolíně nad Rýnem (třetí desetiletí 14. století)

Zobrazení šlechtických postav, které se nejvíce podobají zahrádeckým malbám, nalezneme na plastikách z kostela v Naumburgu (kolem 1250), avšak zpracování zahrádeckých maleb je daleko lidovější. Odění mužských a ženských postav je totožné s tím, ve kterém jsou zobrazena míšeňská markrabata. Podobnost vykazují zejména plastiky míšeňského markraběte Ekkeharda a Uty. Mužské šlechtické figury na zahrádeckých malbách jsou také oděné do tuniky přepásané pásem, v levé drží ceremoniální meč v pochvě, navíc mají pouze půlkruhové klobouky. Ženské figury na plastikách v Naumburgu jsou zobrazeny v typických kurtoazních gestech, na hlavách mají roušku a na rozdíl od zahrádeckých žen i korunku. Na jejich šatě nenalezneme ani křížkový ornament, které zahrádeckým ženským figurám zdobí spodní šat. Vyobrazení panovníků nalezneme i v apsidě kaple Karner v Mödlingu u Vídně (konec 13. - začátek 14. století), kde je zobrazeno pět postav s korunami na hlavě klanících se Panně Marii a ježíškovi. Mezi postavami je Henrich der Ältere a jeho žena Richsa (dcera českého krále Vladislava II., Markéta Babenberská a Přemysl Otakar II).

[122] Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse), Cod. Pal. germ. 848, Zürich, ca. 1300-1340, dostupné na: http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848
[123] Za tuto poznámku děkuji doktorce Zuzaně Všetečkové.

Figurální pás číslo 3

Nad spodním figurálním pásem se nachází pás s vyobrazením dvanácti apoštolů. Všichni apoštolové jsou oděni do oděvu antického typu – tuniky a kladeného pláště,[124]v rukou mají všichni knihu a jeden z nich drží meč (sv. Pavel).

Figurální pás číslo 4

Horní, nejméně dochovaný pás, zobrazuje pouze fragmenty šesti draperií. Na základě konzultace s doktorkou Zuzanou Všetečkovou se může v tomto případě jednat o zpodobnění českých patronů nebo duchovních hodnostářů. Obě varianty se tato práce pokouší interpretovat na základě nalezených fragmentů (varianta A, varianta B).

Varianta A

Na základě fragmentů druhé a páté postavy, ze kterých se dochovala spodní tunika a kasule s ozdobným lemem, lze předpokládat, že se jednalo o oděvy vysokých duchovních hodnostářů. Spodním oděvem je patrně bílá alba. Na něm je vrchní část odění, kasule s červeným pruhem. Přes ramena má postava přehozený liturgický plášť pluviál. Pravděpodobně se jedná o sv. Vojtěcha, který bývá zobrazován v biskupském rouše (kasule, liturgický plášť - pluviál), na hlavě má biskupskou mitru a v rukou berlu. Dalším zemským patronem by mohl být sv. Prokop. Tento světec však bývá ve středověku oděn v jednoduché řeholní roucho, a tak nelze přesně určit, o kterou postavu by se tedy mohlo jednat. Teprve v pozdějším období (baroko) bývá sv. Prokop zobrazován v pontifikáliích s berlou a mitrou. Ostatní čtyři figury nelze přesně určit, avšak předpokládáme sv. Víta, kterému je kostel v Zahrádce zasvěcený. Dále při srovnání s dobovými malbami a hněvkovickým kostelem lze uvažovat o sv. Václavovi a sv. Ludmile.

Další figura bývá obvykle sv. Zikmund, ovšem za předpokladu, že by bylo možné datovat malbu do šedesátých let 14. století. Svatý Zikmund bývá mezi zemské patrony členěn od roku 1365 zásluhou Karla IV., který získává jeho ostatky. Poslední variantou j zobrazení blahoslaveného Podivena, člena družiny sv. Václava.[125] Tím jsme vyčerpaly možnosti, které se nám při ikonografické interpretaci zaniklých figur nabízejí. Pět svatých bratří (Benedikt, Jan, Matouš, Izák a Kristýn) je sice uctíváno od 13. stol., ale počet figur neodpovídá počtu nalezených fragmentů. Ostatní zemští patroni jsou uctíváni později než předpokládaný časový

[124] Popis oděvu byl proveden na základě studia publikace: KYBALOVÁ, Ludmila, Dějiny odívání. Středověk, Lidové noviny, 2001.
[125] RAVIK, Slavomír, O *světcích a patronech*, Brno 2006.

interval vzniku maleb. Jedná se tedy o sv. Ivana (poč. 17. stol.), bl. Hroznatu , sv. Jana Nepomuckého (1599, oficiálně 1729), sv. Cyrila a Metoděje (poč. 17. stol.), bl. Mladu (poč. 17.stol.), bl. Vojslava (poč. 17. stol.), bl. Zdislavu z Lemberka (poč. 17. stol., 1995 svatořečena) a sv. Anežku Českou (poč. 17. stol., 1989 svatořečena), sv. Norberta (od 1627) a sv. Josefa (od 1654).

K této interpretaci se přikláníme zejména z důvodu zasvěcení zahrádeckého kostela sv. Vítu, neboť je pravděpodobné, že vyobrazení tohoto světce na nástěnných malbách by v tomto případě bylo odůvodněné očekávat.

Varianta B

Varianta B předpokládá v horním pásu maleb na východní stěně zobrazení mnichů. Analogií může být zpodobnění mnichů v kostele *sv. Petra a Pavla v Albrechticích nad Vltavou*[126]. V albrechtickém kostele je v apsidě zobrazen Kristus v mandorle. Pod ním je pás dvanácti apoštolů a v dolním páse pozorujeme po Kristově pravici zástup mnichů vedených andělem a po Kristově levici anděla vyhánějící postavy směrem k ďáblům. Jedná se o vyobrazení *Posledního soudu*.

Pás číslo 5

Existence pátého pásu začala být předpokládána až po vytvoření hypotetických rekonstrukcí. V tomto prostoru již středověká omítka chybí, ale můžeme ji zde předpokládat vzhledem ke konstrukci původní klenby.

Jižní stěna presbytáře

Na jižní stěně presbytáře vpravo ve výšce 170 cm nad úrovní podlahy pozorujeme fragment kresby. Po úpravě historické fotografie je patrná hlava zvířete.[127] Vzhledem k širokému krku, tvaru tlamy zakončené nozdrami a špičatým uším lze soudit, že se mohlo jednat o hlavu koně. Za hlavou zvířete pozorujeme dvě silné černé čáry naznačující rozmístění pozadí výjevu (budova nebo strom). Restaurátorská zpráva Jiřího Toroně[128] popisuje tento fragment jako hlavu s korunou nebo rohy. Tvar rohu však spíše připomíná ušní boltec, jehož část uprostřed se stáčí do tunelu pro zvukovod. Uši jsou vztyčené, čelisti zvířete pootevřené do té míry, že jsou vidět zuby. Na těle zvířete se objevují nepravidelné kruhovité útvary a je možné, že se

[126] Za tuto připomínku děkuji doktorce Zuzaně Všetečkové.
[127]Úpravy byly provedeny v programu Adobe Photoshop za pomoci funkcí jas a kontrast, klonovací razítko a nástroj ztmavení
[128] TOROŇ, Jiří, Restaurátorská zpráva, zákresy a fotodokumentace z odkrývání středověkých maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce, Praha, 1976.

jedná o malířské zpodobnění grošovaného koně. V tomto případě jsou vidět černé linky kruhů a oválů na omítce a lze předpokládat, že grošované černé chlupy tvoří kruhy na srsti bílé, jako tomu bývá jablečňáků, tedy koní, jejichž srst má tmavé grošování (jablíčka). I přesto, že omítkové kry z důvodu malého zachování neumožňují určit, zda se jedná o stejnou vrstvu, z hlediska stylové analýzy a zařazení obou fragmentů do stylu manesse můžeme vyslovit myšlenku, že figurální pás na jižní stěně lodi mohl pokračovat další scénou postav na koních, ale mohl se vztahovat také ke starší vrstvě, z které se dochovaly pouze dva stromy.

5.4 Stylová analýza

Gotické malby v presbytáři v sobě odráží velké množství prvků románských. Jedná se především o mnohapohledovost Zejména zvednuté ruce vyrůstají z frontálně pojatého trupu a od loktů s ním splývají. Hlavy jsou natočené převážně v tříčtvrtečním profilu, kromě obrysové linie pozorujeme práci se šrafurou k zdůraznění objemů. Oči jsou převážně zobrazeny z frontálního pohledu, jsou půlkruhové s výraznými nadočnicovými oblouky. Oči figur ve spodním pásu jsou navíc s víčky, a s rozlišením duhovek a zornic. Malba naznačuje tvar horního i dolního rtu, který je uprostřed rozdělený černou čárou, jež se mírně v koutcích zvedá do úsměvu. Oči a rty figur ve středním pásu jsou pojaty více schematicky. Ruce figur ve spodním i prostředním pásu jsou pojaty stejně s naznačením kloubů a výrazně delším ukazováčkem než zbytek prstů.

Vlasy jsou u postav pojaty podle lineárního stylu, u postav ve spodním pásu jsou na čele řešené do půloblouků, zbytek se potom vlní a respektuje tvar hlavy. U postav ve středním pásu pozorujeme také použití lineárního systému k zachycení vlasů, avšak masa vlasů nerespektuje tvar lebky a hlavy tak vizuálně deformuje. Jednotlivé prameny se při ohybu nestáčejí, ale lineárně se přeruší a pod ostrým úhlem na ně navazuje další část pramenu. U figur ve spodním pásu nelze sesbírat dostatek informací o způsobu zalamování draperie, protože malby jsou v tomto místě značně poškozené.

Presbytář byl evidentně celý vymalován jednou malířskou dílnou. Jasné důkazy představuje jižní stěna, na kterou přechází spodní figurální pás. Třebaže velikost středověké omítkové kry na jižní stěně nedovoluje vypozorovat, kam až spodní figurální výjev pokračoval, není vyloučeno, že mohl být vymalován na celou šířku jižní stěny. Napovídá tomu nenavazující fragment s vyobrazením koně. Nelze sice určit, zda tento fragment patří k starší vrstvě středověké výmalby, z které se dochovaly pouze dva stromy nebo zda patřila k figurálnímu výjevu. Z hlediska uměleckohistorického průzkumu i z průzkumu restaurátorského jsou možné obě varianty. Třebaže výmalba severní stěny presbytáře se téměř

nedochovala, fragment pod pravým chodidlem Ježíše obsahuje pět dochovaných hlav nejspíše andělů, který způsobem malby vypovídá, že stylové znaky jsou podobné těm na východní stěně. Jedná se o lineární znázornění vlasů, půlkruhových očí s jasným oddělením zorniček, duhovky a víček.

Při hypotetických rekonstrukcích bylo nutné při hledání možné kompozice středověkých maleb nutné použít i starších předloh než těch, které byly běžné ve vymezeném období. Malby totiž obsahují prvky románského umění, ať už se jedná o formální znaky nebo kompozici. Z hlediska stylové analýzy lze očekávat, že malby mohly vzniknout mezi léty 1320 – 1360, patří mezi díla gotického umění a jsou ovlivněny stylem Manesse.

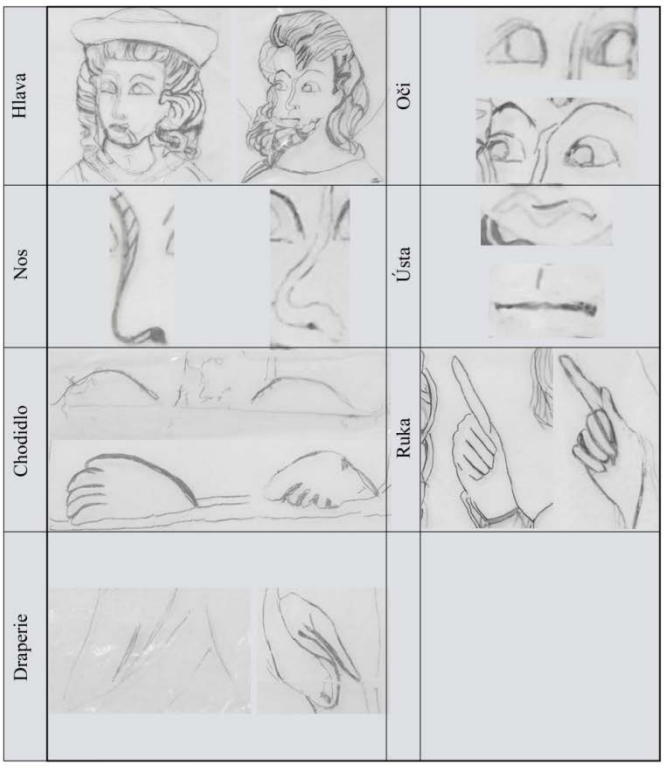

6 NÁSTĚNNÁ MALBA V ZAHRÁDCE (1380-1390)

6.1 Popis nástěnných maleb v lodi kostela a na vítězném oblouku

Na severní stěně navazující na vítězný oblouk se ve výšce kolem 3 metrů nachází dvě červená obdélníková pole s figurální malbou. Menší z polí (vlevo) zobrazuje patrně klečící postavu. Ve větším obdélníku (vpravo) nalezneme ženskou postavu se svatozáří a korunou na hlavě. Světice je zobrazena nad drakem, ke kterému sklání pohled, a její silueta tak vytváří mírné esovité prohnutí. Zároveň se trupem od draka odvrací, pravou rukou uhýbá v odmítavém gestu, zatímco levou rukou si přidržuje šat.

Drak, který rámuje prostor pod světicí, směřuje hlavu ke světici a rozevírá tlamu. Lze rozeznat trup jeho těla s poměrně malou tlapou a ocas.

Vedle postavy světice poblíž její pravé ruky se nachází světlá oblast, která svojí podobou naznačuje možnou přítomnost autorské přemalby tzv. *pentimenti*. Původní kompozice malby počítala s odlišným gestem pravé ruky. Jednalo se o dynamičtější návrh kompozice, ve kterém světice třímala nad drakem kříž, který ji zachránil před satanem.

Vlevo od vyobrazení světice se nachází menší obdélníkové pole, které znázorňuje postavu oděnou červeným rouchem, figura je v pokleku s rukama sepjatýma v modlitbě. Postava oranta se obrací ke světici a je možné, že se jedná o donátora malby.

Malby na severní stěně přiléhající k vítěznému oblouku lze rozdělit podle umístění. Na levé části vítězného oblouku se ze středověkých barevných vrstev dochovaly pouze drobné fragmenty červené barevnosti. Intuitivně lze fragmenty rozdělit, podle sytosti červeného odstínu, na dvě zóny. Sytější zóna evokuje cca 15 cm široký pás. Na základě dochovaných fragmentů již není možné určit, o jaký výjev se původně jednalo.

Ve spodní části nalevo se dochovala středověká omítka i s původním povrchem. Na této omítce se vyskytuje pouze drobný fragment mladší vrstvy. Dle charakteru lze soudit, že se patrně jednalo o vrstvu středověkou (podobné povrchové zpracování omítky). Fragment nese na bílém podkladě dva černé tvary. Jejich podoba napovídá, že by se mohlo jednat o fragment nápisu. Další podobné fragmenty nebyly na vítězném oblouku nalezeny.

Na pravé části vítězného oblouku se v horní partii nachází postava. Vzhledem k vysokému stupni znečištění povrchu a fragmentárnímu stavu dochování nebylo zpočátku

jasné, o jakou postavu se jedná. Po očištění se objevilo několik zásadních detailů, které napomohly naznačit její identifikaci.

Figura je vsazena do sytého červeného pozadí. Malba od půli stehen dolů chybí, ale dle naznačené obrysové linie lze odvodit, že je figura zobrazena v pokleku. Postava je k divákovi natočena pravým ramenem. Hlava je zachycena ze tříčtvrtečního pohledu s mírným podhledem. Pravá ruka je zobrazena s mluvícím gestem v podobě zdviženého ukazováčku a prostředníčku. V levé ruce drží postava mluvící pásku s nečitelnými fragmenty písma. Z horní části zad vyrůstají zelenomodrá křídla. Oděv postavy je v odstínu teplé červeně s nečitelnými detaily v okrové, zelené a šedavé barevnosti. Postava má účes, který se běžně vyskytuje v období krásného slohu a při kterém jsou vlasy střižené pod ušima. Na hlavě má figura posazenou čelenku s křížem. Za hlavou postavy je kruhový nimbus, který je orámovaný červenou a souběžnou modrou linkou. Před postavou je umístěn obdélníkový útvar, evokující svým tvarem pulpit. Z tohoto útvaru je vynesena vzhůru vertikální bílá linie, která je nosným prvkem pro položenou knihu. Na druhé straně pulpitu se dochovalo několik fragmentů šedomodré barevnosti. Dle útvaru, který fragmenty společně tvoří, se lze domnívat, že by se mohlo jednat o cíp šatů.

Pod figurou, ve spodní pravé části vítězného oblouku, se nachází plocha pojednaná jednoduchým křížovým dekorem. Tvoří ho cca 1,2 cm široké linie, které se pravidelně kolmo přetínají. Vzniká tak mřížková síť, vytvářející čtverce o velikosti cca 10 x 10 cm. Obvodové linie každého čtverce jsou ve středu kolmo protnuty krátkou silnou linií. Dlouhé linie jsou patrně malovány pomocí nějaké pomůcky, např. malštoku, kdežto krátké, silnější linie jsou zřejmě malovány od ruky. Lokálně jsou červené linie ještě podpořeny lemováním jemnou černou linkou.

6.2 Ikonografická analýza

Figurální malba ve větším obdélníkovém poli je typická pro malířské vyobrazení *sv. Markéty Antiochijské*. Objevují se zde osobní atributy světice: korunka, drak a kříž, který byl patrně přemalován a také gesto světice bylo změněno *pentimenti*. Původní barevnost pláště byla nejspíše zelená (fragmenty zelené vrstvy v pravém dolním cípu roucha), zatímco roucho pod ním je červené (*Cotte*). Plášť, který má sv. Markéta přehozen přes ramena, je svázán stužkou, která je zdobena lineárním meandrovým ornamentem, který lze pozorovat na transferech nástěnné malby z Dolních Kralovic. Zeleno-červený oděv odpovídá barvám roucha, které běžně pozorujeme na zobrazení sv. Markéty. Drak, který se ve výjevu objevuje, souvisí

s křesťanskou legendou, ve které se vypráví, že byla světice pozřena ve vězení satanem v podobě draka.

Přestože je sv. Markéta Antiochijská jedna z nejuctívanějších světic středověku, nepodařilo se dosud nalézt předlohu, která by plně odpovídala nástěnné malbě. Figurální motiv v případě zahrádecké sv. Markéty kompozičně poměrně odpovídá malbě sv. Markéty (viz. str. 186, obr. č. 104), která vznikla v Čechách kolem roku 1400 (nyní je uložena v Muzeu výtvarného umění v Budapešti). Avšak stylová komparace není možná - z důvodu rozsáhlého sprášení barevné vrstvy nástěnné malby z kostela sv. Víta v Zahrádce. V neposlední řadě je zde použita odlišná technika malby a je možné, že nástěnná malba mohla být značně zjednodušena. Není však vyloučeno, že se jednalo o oblíbený druh kompozice, který byl rozsáhleji využíván a podle potřeby upravován. Kompozičně velmi blízkou malbu představuje také zobrazení *sv. Markéty* (viz. str. 186, obr. č. 104) na malbě, která se nachází v kostele *Všech svatých* ve městě Filby v Anglii (anglické hrabství Nortfolk).

Dalším komparativním materiálem pro analýzu stylového zařazení zahrádeckých maleb nabízí transfery středověkých maleb z nedalekých Dolních Kralovic. Tento zaniklý kostel *sv. Jana Křtitele* ustoupil vzniku nedaleké přehrady, avšak části maleb byly zachráněny a umístěny na rozměrné panely. Jeden z těchto transferů *Panna Marie ochranitelka* (viz. str. 187, obr. č. 105) upoutá podobou koruny a ornamentu na pásu šatů. Obě malby, tedy *sv. Markéta* ze Zahrádky a *Panna Marie Ochranitelka* z kralovického kostela vznikly nejspíše kolem roku 1380.

Nejvýraznější stylovou paralelu pro určení datace a rukopisu malby lze zaznamenat na nástěnných malbách *sv. Voršily a sv. Barbory* z kostela sv. Jakuba v Libiši (viz. str. 187, obr. č. 105). Nacházíme zde obdobný způsob gestikulace figur (tvar ruky), podobný postoj esovitého držení těla, zobrazení módního oblečení a druhu účesů světic. Libišské nástěnné malby jsou velmi blízké výjevu *sv. Markéty* zejména v obrysové linii postav. Ten patrně souvisí s expresivním proudem, se kterým se setkáváme v *poslední čtvrtině 14. století. Tento epicko- dynamický proud je paralelním či spíše prostupující slohem krásným, byl rezervován pro narativní cykly, důraz je kladen na ilustrativnost a srozumitelnost a postavy spolu živě komunikují.*[129] Veronika Tobiášová stejně jako Zuzana Všetečková vyjádřila domněnku, že by se mohlo jednat o malby příbuzné s líšeňskými nástěnnými malbami okruhu iluminátorů Václava IV. a obě autorky zmiňují v této souvislosti

[129]TOBIÁŠOVÁ, Veronika, Nástěnná malba litomyšlského biskupství 1344 - 1421, *Magisterská diplomová práce,* Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, katedra dějin umění, Olomouc 2011.

zejména Mistra *Ezdrášovy knihy, Mikuláše Kutnera.*[130] Zmiňují v nich také ohlas na další dílo, tentokrát tzv. *Brušvický skicář* [131]z období mezi léty 1380 - 1390 (viz. obrazová dokumentace, str. 186, obr. č. 103). Tato díla se mohla výrazně projevit na estetickém projevu autorů malby *sv. Markéta* ze zahrádeckého kostela.

Ačkoliv se nedaleko kostela sv. Víta v Zahrádce nachází další středověký kostel (kostel sv. Markéty v Loukově) při pozorování *in situ* nelze tvrdit, že by malby pocházely ze stejné dílny. Nenalézáme zde jednotící prvky gestikulace figur, esovitého držení těla a módního oblečení a způsobů účesů světic. Lze konstatovat, že zahrádeckým malbám jsou bližší výjevy z kostela v Libiši než malby v Loukově.

Postava na vítězném oblouku byla v dostupné literatuře označována jako neznámý světec nebo donátor. Jedním z cílů umělecko-historické rešerše bylo objasnění identity této figury. V průběhu čištění došlo k odkrytí a zčitelnění některých detailů malby. Především se jedná o křížek na hlavě a křídla. Tyto detaily nám napomohly při hledání analogických maleb. V rámci umělecko-historické rešerše se podařilo najít analogickou malbu. Jedná se o nástěnnou malbu v kostele sv. Jakuba většího v obci Dalečín (viz. obrazová dokumentace, str. 187, obr. č. 166). Výmalba kostela je datována do 80. let 14. století.[132] Malba postavy na vítězném oblouku v Zahrádce je datována do 90. let 14. století.[133]

Na Dalečínské malbě je zobrazena postava klečícího archanděla Gabriela před Pannou Marií. Jde o výjev Zvěstování Panně Marii. Pro nás je důležitá postava archanděla Gabriela. Anděl je zachycen v pokleku s pozdviženou pravou rukou s typickým mluvícím gestem, v levé ruce drží mluvící pásku. Kolem hlavy má kruhovou svatozář. Archanděl je zahalen do červené draperie, jeho křídla jsou patrně modrá. Malba byla nedávno restaurována, stav dochování byl, patrně, také fragmentární, přesto je podobnost se Zahrádeckou malbou zřejmá, a to především v kompozici a barevnosti postavy archanděla Gabriela.

Na základě této analogie, a také po očištění povrchových nečistot a následném objevu křídel, se podařilo navrátit postavě na vítězném oblouku její původní identitu. Jedná se o fragment výjevu zvěstování Panny Marie, který byl poškozen při stavební úpravě vítězného

[130] VŠETEČKOVÁ, Zuzana. *Nástěnné malby ve středních Čechách v kontextu monumentálního malířství českých zemí.* Praha. 2011.

[131] TOBIÁŠOVÁ, Veronika, Nástěnná malba litomyšlského biskupství 1344 - 1421, *Magisterská diplomová práce,* Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, katedra dějin umění, Olomouc 2011.

[132] *Kostel sv. Jakuba*, 2009. Obec Dalečín. http://www.dalecin.cz/index.php?clanek=14 (cit. 7.9. 2016)

[133] HEJNA A., BENEŠOVSKÁ K., PLÁTKOVÁ Z. Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče, *Umění XXIX,* 1981.

oblouku (po roce 1787). Na vítězném oblouku se dodnes zachovala postava archanděla Gabriela, pulpit a cíp roucha Panny Marie.

U několika předních českých děl pocházejících ze stejného období byla použita podobná kompozice. Jedná se např.: o deskovou malbu *Zvěstování Panně Marii* (1345 – 1350), mistra Vyšebrodského cyklu. Jedná se o naprosto odlišnou malbu, jak z hlediska kvality i významu, přesto lze vysledovat detaily shodné se Zahrádeckou malbou. Oba andělé jsou zachyceni v pokleku. K divákovi jsou natočeni pravým ramenem. V levé ruce drží mluvící pásku, pravá ruka je zachycena s mluvícím gestem, v podobě zdviženého ukazováčku a prostředníčku. Hlava anděla je mírně pozdvižená, malovaná ze tříčtvrtečního pohledu. Oba andělé mají na hlavě jemnou korunu (čelenku) se zdobným křížkem.

Vzhledem k nízké čitelnosti maleb byla tato malba mylně pokládána za postavu donátora. Po očištění maleb však byla nalezena svatozář, křížek na čele a křídla. Po konzultaci s doktorkou Zuzanou Všetečkovou bylo klíčovou indicií k určení ikonografie zařazení této figury nikoliv mezi postavy světců, ale mezi anděly. Po této informaci pak bylo možné pozorováním *in situ* nalézt na malbě pravděpodobné umístění figury v typickém gestu, které naznačuje, že by se mělo jednat o známý malířský námět Zvěstování. Podobná kompozice se nalézá na nástěnné malbě v kostele sv. Jakuba Většího v Dalečíně. Malby v tomto kostele byly již ve velké míře restaurovány a nelze proto jejich tvarovou podstatu plně respektovat při tvorbě hypotetických rekonstrukcí zahrádeckých maleb. Určitým vodítkem při tvorbě kresebných studií pro ozřejmění postoje anděla na zahrádecké nástěnné malbě může být malba z nedalekého kostela sv. Markéty v Loukově (viz. obrazová dokumentace, str. 187, obr. č. 106).

6.3 Ikonografická interpretace

Na severní stěně navazující na vítězný oblouk se ve výšce kolem 3 metrů nachází dvě červená obdélníková pole s figurální malbou. Menší z nich (vlevo) zobrazuje patrně klečící postavu. Ve větším obdélníku (vpravo) nalezneme ženskou postavu se svatozáří a korunou na hlavě. Světice je zobrazena nad drakem, ke kterému sklání pohled, a její silueta tak vytváří mírné esovité prohnutí. Zároveň se trupem od draka odvrací, pravou rukou uhýbá v odmítavém gestu, zatímco levou rukou si přidržuje šat.

Drak, který rámuje prostor pod světicí, směřuje hlavu ke sv. Markétě a rozevírá tlamu. Lze rozeznat trup jeho těla s poměrně malou tlapou a ocas.

Vedle postavy sv. *Markéty* poblíž pravé ruky se nachází světlá oblast, která svojí podobou naznačuje možnou přítomnost autorské přemalby tzv. *pentimenti*. Původní kompozice

malby počítala s odlišným gestem pravé ruky Sv. Markéty. Jednalo se o dynamičtější návrh kompozice, ve kterém světice třímala nad drakem kříž, který ji zachránil před satanem.

Vlevo od vyobrazení *sv. Markéty* se nachází menší obdélníkové pole, které znázorňuje postavu v pokleku se sepjatýma rukama v červeném rouchu. Postava oranta se obrací ke světici a je možné, že se jedná o donátora malby.

Figurální malba ve větším obdélníkovém poli je typická pro malířské vyobrazení *sv. Markéty Antiochijské*. Objevují se zde osobní atributy světice: korunka, drak a kříž, který byl patrně přemalován a gesto světice bylo změněno (*pentimenti*). Původní barevnost pláště byla nejspíše zelená (fragmenty zelené vrstvy v pravém dolním cípu roucha), zatímco roucho pod ním je červené (*Cotte*). Plášť, který má sv. Markéta přehozen přes ramena, je svázán stužkou, která je zdobena lineárním meandrovým ornamentem. Tato barevnost oděvu odpovídá barvám roucha, které běžně pozorujeme na zobrazení sv. Markéty.

Drak, který se ve výjevu objevuje, souvisí s křesťanskou legendou, ve které se vypráví, že byla světice pozřena ve vězení satanem v podobě draka.

Malby na východní stěně přiléhající k vítěznému oblouku leze rozdělit podle umístění na malby na pravé a levé části. Na levé části vítězného oblouku se ze středověkých barevných vrstev dochovaly pouze drobné fragmenty červené barevnosti. Intuitivně lze fragmenty rozdělit, podle sytosti červeného odstínu, na dvě zóny. Sytější zóna evokuje cca 15 cm široký pás. Na základě dochovaných fragmentů již není možné určit, o jaký výjev se původně jednalo.

Ve spodní části nalevo se dochovala středověká omítka i s původním povrchem. Na této omítce se vyskytuje pouze drobný fragment mladší vrstvy. Dle charakteru lze soudit, že se patrně jednalo o vrstvu středověkou (podobné povrchové zpracování omítky). Fragment nese na bílém podkladě dva černé tvary. Jejich podoba napovídá, že by se mohlo jednat o fragment nápisu. Další podobné fragmenty nebyly na vítězném oblouku nalezeny.

Na pravé části vítězného oblouku se v horní partii nachází postava. Vzhledem k vysokému stupni znečištění povrchu a fragmentárnímu stavu dochování, nebylo zpočátku jasné, o jakou postavu se jedná. Po očištění se objevilo několik zásadních detailů, které napomohly naznačit její identifikaci.

Figura je vsazena do sytého červeného pozadí. Malba od půli stehen dolů chybí, ale dle naznačené obrysové linie lze tušit, že je figura zobrazena v pokleku. Postava je k divákovi natočena pravým ramenem. Hlava je zachycena ze tříčtvrtečního pohledu s podhledem na

druhou, téměř nedochovanou postavu. Pravá ruka je zobrazena s mluvícím gestem v podobě zdviženého ukazováčku a prostředníčku. V levé ruce drží postava mluvící pásku s nečitelnými fragmenty písma, předpokládáme však nápis *Ave Maria gratia plena*. Figura je oděna do růžové tuniky, která je modelována červenými valéry, křídla archanděla jsou zelená. Postava má účes, který je střižen pod uši, nad hlavou křížek a nimbus, který je orámovaný červenou a černou obrysovou linkou. Před postavou se nachází obdélníkový tvar, který je čtenářským pulpitem, a můžeme pozorovat i hranu červené knihy. Z tohoto útvaru je vynesena vzhůru vertikální bílá linie. Za pulpitem se vyskytuje několik fragmentů šedo-modré barevnosti. Lze se tedy domnívat, že by se mohlo jednat o cíp šatů Panny Marie.

Pod figurou, ve spodní části pravého vítězného oblouku se nachází plocha pojednaná jednoduchým křížovým dekorem. Tvoří ho cca 1,2 cm široké linie, které se pravidelně kolmo přetínají. Vzniká tak mřížková síť, vytvářející čtverce o velikosti cca 10 x 10 cm. Obvodové linie každého čtverce jsou ve středu kolmo protnuty krátkou silnou linií. Dlouhé linie jsou patrně malovány pomocí nějaké pomůcky, např. malštoku, kdežto krátké, silnější linie jsou zřejmě malovány od ruky. Lokálně jsou červené linie ještě podpořeny lemováním jemnou černou linkou. Dle charakteru malby lze usoudit, že se jedná o plošný ornament. Bohužel jde o jediný fragment této malby v celém kostele. Z toho důvodu nelze zjistit, jak velká plocha byla tímto způsobem pojednána.

6.4 Stylová analýza

Zahrádecké malby z gotické fáze mezi léty 1380-1390 představují zobrazení *Zvěstování Panně Marii* na vítězném oblouku a *Svatou Markétu s donátorem* na severní stěně lodi kostela. Malby se nedochovaly do takové úrovně, aby bylo možné provést úplnou stylovou analýzu. Z odstavců, které jsou zde rozvedeny, pouze vyplývá, že obě malby patří do období gotického slohu a lze určit několik detailů, které mohou vést k malbám z podobného okruhu (účes, silueta, obrysová linie).

Malba *Svaté Markéty s donátorem* byla natolik poškozena, že se z ní dochovaly pouze siluety a nelze je plně podrobit stylové analýze. Pokud přihlédneme k esovitému prohnutí figury, lehce skloněné hlavě, dlouhým svázaným vlasům uprostřed rozděleným na pěšinu a několika výrazně černým krakelám, které byly nalezeny v obličejové části, lze malbu zařadit do období gotického slohu a datovat zhruba do 80. let 14. století. Stylově nejbližším dílem jsou nástěnné malby v kostele sv. Bartoloměje ve Hněvkovicích. U *svatého Jana* je silueta, sklonění

hlavy a obrysová linie dávající tušit charakter oděvu natolik podobná, že pokud by byly malby více dochované, bylo by možné uvažovat o stejném autorství malby.

Z nástěnné malby *Zvěstování Panně Marii* se dochoval pouze fragment archanděla Gabriela s nimbem a křížkem na hlavě. Účes archanděla je zastřižen pod uši, stejným způsobem, což je typické opět pro období krásného slohu. Odění anděla do růžového roucha a zelená křídla a jeho celkový postoj v pokleku odkazují k iluminaci *z Antifonáře z Vorau*. Iluminace *Zvěstování Panně Marii* představuje archanděla Gabriela zobrazeného v tříčtvrtečním profilu v pokleku. Pravá ruka je zdvižena směrem k Panně Marii v mluvícím gestu, zatímco v levé drží pásku (na rozdíl od zahrádecké malby je páska zobrazena o něco níže). Na iluminaci chybí čtecí pulpit, dává však představu o možném zpodobnění Panny Marie. Pulpit ze zahrádecké malby je konstrukcí podobný tomu, který nalézáme v kostele sv. Bartoloměje v Hněvkovicích (viz. obrazová dokumentace, str. 188, obr. č. 107). Postava anděla Gabriela v hněvkovickém kostele dává určitou představu, jaké by mohly být formální znaky malby v zahrádeckém kostele, kdyby se dochovaly. Z omítkového souvrství se zdá, že vrstva s motivem *Zvěstování Panně Marii* byla vytvořena až po malbě sv. Markéty. Stylově odpovídá spíše malbám mezi léty 1380 – 1400 a nese v sobě znaky krásného slohu.

6.5 Hypotetické rekonstrukce nástěnných maleb

Cílem hypotetických rekonstrukcí bylo vytvoření podkladů, které by umožnily zkoumat středověkou fázi nástěnné malby v zahrádeckém kostele sv. Víta. Vzhledem k tomu, že se originál malby do velké míry nedochoval nebo byl poškozen pekováním a vzhledem k tomu, že se na nástěnné malbě se vyskytují rozsáhlé plomby, byl zvolen následující postup.

Za prvé byl proveden průzkum maleb a jejich popis. Při něm se vycházelo nejen z pozorování *in situ*, ale i relevantních zdrojů z literatury a pramenů. Poté byla zhotovena fotografická dokumentace nejen zahrádeckých maleb, ale i objektů v blízkém geografickém okolí. Také byl proveden zákres fragmentů nástěnných maleb. Tyto kresebné kopie tvarů byly provedeny pauzováním nástěnné malby v odpovídajícím měřítku. Do těchto rozměrných pauz středověké malířské výzdoby byly zakresleny doplňované části, aby vznikla kresba v linkách. Zároveň byl pořízen kontrolní akvarelový zákres fragmentů *in situ,* aby mohla být definována škála použitých barev. Poté byly pauzy nástěnných maleb vyfotografovány a byly vytvořeny počáteční návrhy hypotetických rekonstrukcí (v programu Adobe Ilustrator).

Následně byl vytvořen soubor těchto podkladů pro účely hypotetických rekonstrukcí. Pokud byl některý tvar nejasný nebo silně poškozený, bylo použito dobových zobrazení z nejrůznějších zdrojů.

Ze středověké fáze, která byla přechozím průzkumem určena mezi léty 1320-1360 byl jako zdroj komparace formálních motivů použit kodex *Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse)*. Dále byla srovnávaná malířská výzdoba v kostele sv. Bartoloměje v Hněvkovicích a několik kostelů příbuzné geografické lokality. K doplnění fragmentů zemských patronů bylo použito zejména iluminace z díla De *civitate dei*, *votivní deska z Dubečka* a *votivní deska Jana Očka z Vlašimi*, avšak zákresy byly provedeny tak, aby formální znaky byly uzpůsobeny zahrádecké malbě. Určité formální znaky zahrádeckých maleb jsou podobné míšeňským sochám v Naumburgu, které zobrazují dvanáct figur (8 mužů a čtyř žen).

Severní stěna presbytáře

Severní stěna presbytáře byla výrazně poškozená a hypotetická rekonstrukce celé stěny není možná. Z dochovaných fragmentů můžeme vyčíst, že patrně celá stěna byla vyobrazením posledního soudu. Tuto hypotézu podnítil nález pekelné tlamy Leviatana, ďábla a výrazně velké končetiny pravé nohy (Kristus), která stojí na stáčejícím se oblouku a figury v pokleku., ruce má spjaté v modlitbě. Největším přínosem pro rekonstrukce byla nástěnná malba v kostele sv. Bartoloměje v Hněvkovicích, zároveň však byly studovány kompozice zobrazující poslední soud na dobových výtvarných dílech. Poté bylo možné fragmenty, které sami o sobě byly obtížně čitelné, identifikovat a zařadit do tematické šablony.

K objasnění kompozice tedy přispěly především nástěnné malby. Příkladem mohou být nástěnné malby v kostele Všech svatých v Kozohlodech (kolem roku 1340), kde se nachází na zobrazení pekla. Kompozice je na rozdíl od zahrádeckých maleb rozvinutá s množstvím poměrně vertikálně protáhlých figur, které jsou propleteny ve skupinách. Dále je to například malba v kostele Svatého Jakuba ve Chvojně (1340), která dává představu o podobě tlamy leviatana v zahrádeckých malbách. Široce roztáhnutá tlama, řady zubů a kornoutovité uši jsou podobné, zahrádecká pekelná tlama je však komponována z částí více zvířat (plaza a kočkovité šelmy).

Na zahrádecké malbě pozorujeme několik dnes již nečitelných nápisů. Ty měly původně nejspíše popisovat jednotlivé části pekla, ráje, dějů a postav, které se jich účastní. Nápisy se však nedochovaly do té míry, aby je bylo možné interpretovat. Například nástěnné malby v Kyjaticích (konec 14. století) doprovází nápisy, které jasně popisují zobrazené malby

Posledního soudu. Zahrádecké malby na severní stěně se dochovaly v tak zlomkovém množství, že nelze rozluštit jediné slovo.

Východní stěna presbytáře

Na tomto místě budou uvedeny podklady, které byly použity k definování tvarové podstaty nástěnných maleb na východní stěně presbytáře. Zprvu se zdálo, že východní stěnu dělí vertikálně tři figurální pásy. Během hypotetických zákresů zjištěno, že stěna byla původně dělena do pásů pěti (značeny A, B, C, D, E). V prvním spodním pásu byla provedena jednoduchá draperie, která lemovala celý presbytář (viz.), tento poznatek byl získán také při zákresech na severní stěně, na které byla objevena červená řasená draperie. Poté následuje pás s figurální scénou, na které jsou zobrazeny postavy bez svatozáře, třetí pás zobrazuje dvanáct apoštolů, čtvrtý pás fragmenty rouch figur. Po zhotovení zákresu hypotetické rekonstrukce východní stěny bylo patrné, že výška figur ve čtvrtém pásu nástěnných maleb nedosahuje k okrajům klenby. Je zde tedy prostor, který je shodný s výškou, která definuje figury na ostatních pásech, a lze tedy předpokládat, že i zde se mohla nacházet figurální výzdoba. Protože se však v úrovni čtvrtého pásu omítková kra nástěnných maleb končí, není možné najít jediný dochovaný fragment, který by bylo možné analyzovat.

A) Pás draperie

Pro hypotetickou rekonstrukci pásu řasené draperie byly částečně přepauzovány fragmenty červené draperie ze severní stěny presbytáře. Systém řasení byl rekonstruován na základě gotického malovaného závěsu, který se nachází ve hřbitovním kostele v Černvíru u Perštýna na Moravě. Výška spodních pásů na všech třech stěnách presbytáře je stejná a je tedy vysoce pravděpodobné, že pás řaseného závěsu byl vymalován po celém obvodu. Výmalba všech stěn presbytáře znázorňující zavěšenou draperii se objevuje i v kostele sv. Mikuláše v Porubě na Slovensku (14. století).

B) Pás s figurální scénou

Figura číslo 1 Šlechtic (rytíř)

První figura byla poměrně dobře zachovaná. K její celkové rekonstrukci bylo použito pauz, které byly pořízeny v jiných částech spodního pásu. Doplňovala se zejména gesta onou rukou, definoval se tvar polokruhového klobouku, meče, pásu a červenobílého varkoče.

Všechny postavy ve spodním pásu jsou obuté, včetně této první. Pro pochopení lineárního tvaru vlasů bylo použito díla *Biblia pauperum* z muzea v Plzni, *Codexu Manesse* nebo rukopisu *Guyart de Moulins.* [134] Tato díla sice nevykazují výraznou analogickou podobnost se zahrádeckými malbami, ale umožňují definovat způsob vlnění vlasů, gest a obrysové linie postav. Zobrazené šlechtické postavy jsou velmi formálně podobné plastikám z kostela v Naumburgu (kolem 1250), avšak zpracování zahrádeckých maleb je daleko lidovější. Odění mužské postavy je totožné s tím, v kterém je zobrazen markraběte Ekkehard. Dlouhou tuniku má přepásanou pásem a v levé drží ceremoniální meč v pochvě stejně jako zahrádečtí šlechtici, avšak je prostovlasý, bez půlkruhového klobouku. Ekkeharda doprovází manželka Uta. Na zahrádeckých malbách lze předpokládat, že figura šlechtice (č. 1) je párovou postavou k následující urozené dámě (č.2). Naumburská díla představují míšeňskou šlechtu. S míšeňskými markraběty měli blízké vztahy jak Přemyslovci (např. manželka Přemysla Otakara I.), tak i Ronovci, kteří vlastnili území táhnoucí se až k Míšni.

Figura číslo 2 Urozená dáma

Postava urozené dámy je shodná s ostatními ženskými postavami na spodním pásu východní stěny. Na hlavě má kruseler, jehož okraje jsou zdobeny červeně. Dámy na spodním páse zahrádecké malby pózují v různých postojích, při kterých si různým způsobem přidržují svá roucha. Jedná se o kurtoazní gesta, která lze opět vysledovat v *Codexu Manesse,* i ve *Velislavově bibli.* Plášť přidržovaný v kurtoazním gestu najdeme u plastiky *Regelindy* a *Uty* v chóru v Naumburgu. Právě gesto manžela Uty, markraběte Ekkeharda, který je zpodobněn v dlouhé tunice přepásané pásem a s ceremoniálním mečem v pochvě, je podobné gestům zahrádeckých šlechticů. Takto aranžované roušky u vznešených dam jsou i na ilustraci *Liber depictus* (polovina 14. století). Křížkový ornament, který se objevuje na spodním rouše dámy, je podobný tomu, který se nachází v *Pasionálu abatyše Kunhuty,* ve kterém jsou při scéně *Korunování Panny Marie* přítomni tři archandělé s křížkovým zdobením rouch.

Figura číslo 3 Mnich

Mnich je zobrazen čelně, levou rukou směřuje k podbřišku urozené dámy vedle něj, pravou ruku má zdviženou v mluvícím gestu. Třebaže tato postava se v obličeji jevila zpočátku subtilnější, byly při úpravách odstínu sytosti, kontrastu a vyvážení barev v grafickém programu Adobe Photoshop pozorovány bohaté lineárně pojaté vlasy. Účes byl nahoře upraven tonzurou, která je typická pro mnichy. I když se spodní část figury nedochovala, můžeme

[134] Guiard des Moulins, bible historiale dostupné na: galica.bnf.fr

předpokládat, že postava byla oděna v jednoduchou přepásanou tuniku jako například mnich z výjevu *Ludvík IX Svatý při sedmé křížové výpravě* z rukopisu *Chroniques de France ou de Saint-Denis* (do první čtvrtiny 14. století).

Objekt číslo 4 Strom

Tato část spadá patrně do ranější fáze výmalby kostela. Strom je lineárně pojat, jeho koruna je oválná se srdčitými listy, jejichž spodní část je ukončena dvěma čarami, imitujícími stonek. Kmen stromu je okrový stínovaný šrafurou.

Figury číslo 5 a 6 Urozené dámy

Třebaže postavy se dochovaly pouze ve fragmentech, lze z jejich natočení vyčíst, že spolu komunikují pohledem. Obě ženy mají opět roušku a šat zdobený mřížkovým ornamentem a jsou zobrazeny v kurtoazních gestech. První z nich drží mezi prsty pravé ruky cíp pláště, který vysoko pozdvihá, zatímco levá ruka je mírně pokrčená. Druhá postava má přes levou část těla přehozený plášť, pravou rukou se dotýká záhybů spodního roucha. Stejného kurtoazního gesta bylo použito při zpodobnění Gerburgy v chór dómu v Naumburgu. Při rekonstrukcích bylo použito obrazové přílohy knihy Ludmily Kybalové *Dějiny odívání. Středověk*.

Figura číslo 7 Prostovlasá dáma

Prostovlasé se zobrazovaly ještě neprovdané mladé ženy. Prostovlasé panny jsou zobrazeny například na plastikách Magdeburského dómu, kdy každá drží jednu z lamp (kolem roku 1250). Tato postava s vínkem ve vlasech se od dalších ženských postav liší pouze tím, že nemá na hlavě kruseler. Pohledem směřuje k další postavě, která představuje ženu s dítětem.

Figura číslo 8 Žena s dítětem

Ve středu kompozice ve východní stěně presbytáře byly nalezeny fragmenty dvou postav a několika vlnovek. Na tomto místě se však nachází rozsáhlá plomba, a tak lze z fragmentů nástěnné malby pouze vyčíst, že jedna z postav má zavinutou hlavu a druhá je značně menší a odpovídá dítěti v zavinovačce. Vlnovky svým charakterem připomínají dobová zobrazení proutěného košíku například z díla *Román o růži* (*Roman de la rose*), avšak proplétání koše má opačnou osnovu, než bychom předpokládali, a nejspíše se jednalo o omyl autorů malby. Tyto košíky se při nošení dětí připevňovaly buď na záda, nebo nosily zavěšené na

dlouhé tyči, v případě zahrádeckých maleb předpokládáme první variantu. Tato zobrazení nalezneme na iluminaci díla *Román o Alexandrovi Velikém* (*Romance of Alexandr*)[135], kde je zobrazen tento způsob nošení dětí-dvojčat, podobné jsou i půlkruhové klobouky u mužů (viz. obrazová dokumentace, str. 179, obr. č. 91). Dítě ještě může být položeno v košíku na libovolné podložce, avšak vzhledem ke způsobu natočení ženy k dítěti není tato varianta předpokládána. Na tomto místě musíme podotknout, že toto zobrazení není příliš časté, protože zobrazované ženy mívají dítě většinou v náručí.

Figura číslo 9 Albertus

Postava se podobá ostatním světským figurám ve spodním pásu. Obličej postavy nese individuální znaky, stejně jako ostatní figury ve spodním pásu. Předpokládáme, že v případě tohoto jména se jednalo o skutečnou historickou postavu, avšak Albertus je natolik časté jméno, že nemůžeme s jistotou tvrdit, koho zahrádecká malba představuje. Nejspíše se nejedná o Alberta II. Míšeňského (asi 1240-1315), který byl míšeňský markrabě a byl spojencem Přemysla Otakara I. Mezi další známé osobnosti patřili: Albert z Boršova, Albert I. ze Štemberka, Albert ze Žemberka, Albert ze Stropnice a Albert z Poděhus. U žádné z těchto osobností si nemůžeme být jisti, zda byla zobrazená na zahrádeckých malbách dokonce ani v případě Alberta řečeného Zoubek který byl klerikem pravděpodobně z vyšehradské kapituly, působil jako moravský podkomoří. Při zkoumání vlastnictví nedalekého kostela sv. Bartoloměje v Hněvkovicích byl jako člen kapituly a patron kostela v Hněvkovicích uváděn i „*Albertus de Luticz, tedy Albert ze Žlutic.*“[136]

Figura číslo 10 mnich

Z fragmentu, který se dochoval, se toho příliš vyčíst nedá. Jde o postavu mnicha s tonzurou, který je oděn v tuniku s červeným pláštěm. Lze vytušit gesto pravé ruky složené na prsou a pokrčení ruky pravé.

Figura číslo 11 duchovní hodnostář nebo urozená dáma

Figura se nachází na místě, kde dochází k prolnutí popisované středověké vrstvy s vrstvou starší. Zatímco starší vrstva představuje strom, fragmenty postavy dávají vytušit jen obličej se zřetelnými vráskami, světlé vlasy a pokrývku hlavy, která může představovat buď mužskou hlavu s biretem, nebo ženskou hlavu se zlatou korunkou. Vzhledem k okrovému

[135] Román o Alexandrovi velikém, Oxford, Bodleian Library MS Bodley 264.
[136] HAMSÍKOVÁ, Magdaléna, Nástěnné malby v kostele sv. Bartoloměje v Hněvkovicích, in: Žena ve člunu 2007.

rouchu je předpokládaná tunika. Gesta obou rukou vznikla překopírováním částí na zahrádeckých malbách a nejsou směrodatná.

Figury 12 a 13

Dvě mužské postavy ve varkočích s polokruhovými filcovými klobouky. Lze předpokládat, že spolu komunikují. Gesta byla doplněna podle figury číslo 1 a podle logického pokračování levé ruky, která se částečně dochovala.

Figura 14 a 15 Muž a žena

Na spodním páse se dochovaly tři dvojce figur, které bychom mohli označit za párové. Tyto dvě postavy se od nich neliší, dáma je v kurtoazním gestu natočená směrem k šlechtici, který drží v pravé ruce meč a levou skládá na hruď. Tyto postavy byly ze všech párů nejvíce poškozené, proto se rekonstruované části přebíraly z těch méně poškozených.

Východní stěna presbytáře, pás uprostřed

Podle počtu figur se svatozářemi je jisté, že se jedná o vyobrazení dvanácti apoštolů. Figury se mírně liší v zpodobnění draperií, která se zalamuje jinak než u figur ve spodním pásu. Malba nepracuje tolik se šrafurou, hlavy apoštolů jsou deformovány lineárně znázorněnými vlasy do té míry, že nerespektují tvarovou podstatu lebky. Oči apoštolů jsou na rozdíl od světských postav ve spodním pásu znázorněny bez víček. Po technologické stránce je výmalba obou pásů totožná, není zde výraznější přechod mezi oběma díly. Není jisté, zda jsou obě malby dílem jediného autora, jisté je, že vznikly zároveň a malíři pocházeli ze stejné dílny. Vzhledem k lidovému charakteru malby se nepodařilo najít příbuznou malbu.

Na zobrazení dvanácti apoštolů v kostele sv. Kříže v Nebovidech (60. léta 14. století) pozorujeme jiný práce s barvami. Malba není pojata tak lineárně, autor pracuje více v barevných, jasně definovaných plochách, odlišně je budována obrysová linie. Kompozice se odlišuje umístěním Bolestného Krista do středu výjevu, k němuž jeden z apoštolů sklání hlavu. V dolním páse se nacházejí „tři modlící se ženské postavy doprovázené koněm (?).“[137] Podle

[137] KNOFLÍČEK, Tomáš. Nástěnná malba za vlády Lucemburků na Moravě. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009

Tomáše Knoflíčka se jedná buď o donátorskou scénu, nebo interpretaci některé ze světských legend.

C) Pás se zobrazením dvanácti apoštolů

Apoštol (1)

Tato figura se dochovala natolik, že umožnila definovat mnoho formálních znaků, které se poté podařilo vysledovat i na ostatních figurách v tomto pásu. Postava světce se svatozáří je oděna do žlutého spodního roucha, na kterém je vrchní bílá tunika. Zřetelný je i obličej natočený k další postavě. Draperie se v oblasti kolen výrazně láme do oválných skladů, avšak postava je zobrazena ve stoji, pravou ruku zvedá v mluvícím gestu (požehnání), druhou rukou drží knihu černé barvy. Stejně jako ostatní apoštolové je i tento světec zobrazen bosý. K doplnění chybějících částí figury bylo použito pouze tvarosloví, které se uplatňuje ve zbytku pásu, byl objasněn systém lineárního pojetí vousů a vlasů.

Apoštol (2)

Postava světce je oděná do červeného spodního roucha a přes ramena má přehozený plášť okrové barvy. Dochovalo se gesto pravé ruky, která drží knihu, poloha druhé ruky byla definována přerušením červeného spodního roucha a byla zakreslena na základě kresebné rekonstrukce. Z několika okrových krakel v obličejové části lze vyčíst, že postava světce měla světlé vlasy na rozdíl od většiny figur v tomto pásu, které je mají většinou šedivé. Pro tento typ figury bylo použito zejména paralel se sv. Janem Evangelistou, neboť se zdá, že tato postava byla mladá a bezvousá.

Apoštol (3)

Třetí figura se poměrně dobře dochovala v obličejové části, chodidla a gesto pravé ruky nebylo třeba doplňovat. Z částečně dochovaných fragmentů v oblasti levé ruky lze tušit pokrčení loktu a lze vydedukovat způsob, jakým apoštol držel knihu. Gesto bylo převzato ze z fragmentu díla *Biblia pauperum* a upraveno. Doplněním draperie byl definován spodní zelený oděv a červený plášť.

Apoštol (4)

Rekonstrukce figury byla provedena zejména na základě historických fotografií pořízených Jiřím Toroněm. Doplnění levé ruky vzniklo kopírováním gesta apoštola číslo 1,

spodní červený oděv a vrchní žlutobílý plášť byl přesněji definován na základě studia ostatních fragmentů rouch.

Apoštol (5)

Z této postavy se dochoval pouze okrový vrchní plášť, pravá ruka, kterou si postava přidržuje plášť a podpírá černou knihu. Z fragmentu levé ruky lze vypozorovat, že směřovala vzhůru a byla tedy doplněna gestem, které má apoštol Petr v kostele sv. Martina v Dolním Městě. Hlava apoštola byla zcela doplněna na základě natočení trupu a byly použity formální znaky, které vykazovaly ostatní figury.

Apoštol (6)

Z fragmentu lze vyčíst pouze to, že postava se obracela k té předchozí. Dochovala se pouze chodidla a několik záhybů draperie. K řešení hypotetické rekonstrukce figury bylo použito částečně malby z kapitulní síně komendy johanitů ve Strakonicích a doplněná část byla přizpůsobena formálním znakům zahrádecké malby.

Okenní otvor

Okenní otvor v zahrádeckém kostele byl zdoben malířsky provedeným iluzivním červeným a okrovým mramorováním. Ve špaletách okna se dochovaly pouze spodní partie postav zhruba po kolena a lýtka. Postava v pravé části měla červené roucho, postava v levé části měla roucho bílé. Nelze rozpoznat, zda se v případě bílých ploch kolem obou postav jedná o části vlající draperie nebo křídel. Vzhledem k zadání plných hypotetických rekonstrukcí nástěnných maleb byla interpretována i tato část malířské výzdoby, ačkoliv musíme zdůraznit, že tato oblast je k interpretaci zcela nevhodná. Pro jednu z nejpravděpodobnějších hypotéz bylo použito znázornění andělů troubících na polnice a motiv byl převzat a upraven podle zobrazení andělů ve špaletách okenního otvoru v kostele sv. Martina v Dolním Městě. Části, které nebylo možné vypozorovat v kostele z Dolního Města, byly také rekonstruovány z nástěnné malby andělů zobrazených u Krista v mandorle z kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Praze-Hostivaři (kolem poloviny 13. století). Pro tvar polnice bylo použito iluminace z rukopisu *Apokalypsy sv. Jana* ze 14. století chované v Binliothéque de l´Arsenal, Ms-5214, folium 10v.

Apoštol (7)

Z fragmentu figury lze vyčíst, že byla zahalená do bílého pláště, spodní šat byl červené barvy. Dochoval se tvar chodidel a několik okrových linek, které umožnily definovat tvar rukou, které jsou anatomicky poměrně nepřesně provedené. Tento výtvarný projev autora malby byl v hypotetických rekonstrukcích respektován. Hlava apoštola se nedochovala a byla rekonstruována.

Apoštol (8)

Následující postava apoštola byla z velké části rekonstruována. Je zde pouze pět oblastí, které částečně definují figuru. Prostřední oblast nám poskytuje informaci, že postava byla oblečena do bílého spodního roucha a vrchní plášť měl okrovou barvu. Fragment vpravo umožnil nalézt rukáv postavy a zjistit, že levá ruka je mírně pokrčená. Fragment barevné vrstvy vlevo naznačuje, že pravá ruka drží knihu. Další část fragmentu vymezuje záhyb pláště a další dva chodidla postavy.

Apoštol (9)

Fragmenty postavy umožňují rozpoznat bílý spodní šat a červený plášť. Částečně jsou dochována i chodidla a pravá dlaň, která drží okraj černé knihy. Zbytek figury byl rekonstruován převedením z předlohy, kterou byla malba z kapitulní síně komendy johanitů ze Strakonic. Předloha byla uzpůsobena tak, aby formální znaky odpovídaly originální zahrádecké malbě. Levá ruka a obličej byli zcela rekonstruovány.

Apoštol (10)

Postava apoštola je poměrně dobře zachovaná, avšak v obličejové části došlo k zprášení barevné vrstvy. Dochovalo se modré spodní roucho a bílý plášť, zároveň je možné vysledovat, že figura měla dlouhé světlé vlasy a vousy. Pravou ruka má zdvižený ukazováček (požehnání) a levou držela pod ramenem černou knihu.

Apoštol (11)

Apoštol prokazatelně levou rukou pozvedá meč, zatímco pravou rukou drží mírně rozevřenou knihu. Na levé ruce nacházíme i několik drobných okrových čar, které připomínají poranění. Svatý Pavel je oděn do bílého červeného roucha a bílého pláště. Vlasy a vousy apoštola jsou tmavé.

Apoštol (12)

Poslední figura v tomto pásu se téměř nedochovala vůbec. Lze vysledovat hranu levé ruky, několik prstů ruky pravé. Dále část okrového pláště a několik pramenů vlasů. Části figury, které se nedochovaly, byly doplněny přepauzováním z ostatních figur v tomto pásu a doplněny do zákresu.

D) Horní pás s fragmenty rouch

První hypotetickou rekonstrukcí byly nejprve doplněny fragmenty rouch, u kterých se předpokládalo, že se jedná o odění církevních hodnostářů. Na základě diskuze se Zuzanou Všetečkovou byla rozpracována jedna z hypotéz, která navrhovala určit fragmenty nástěnných maleb jako malbu s vyobrazení zemských patronů. K realizaci bylo použito figur z hněvkovického kostela sv. Bartoloměje (figurální pás na vítězném oblouku) a fragment nástěnné malby *(1275)*[138] se svatými, nacházejícími se v boční lodi dominikánského kostela v Kostnici v Německu a iluminace *De civitate dei* se zemskými patrony. Zpodobnění sv. Václava, zejména koruny světce, bylo studováno na malbě sv. Václava v kostele sv. Martina v Dolním Městě (2. čtvrtina 14. století).

E) Předpokládaný pás figurální výzdoby

V hypotetických rekonstrukcích východní stěny je tento prostor oddělen nápisovou páskou a vyplněn šedou barvou. Figurální hypotetické rekonstrukce nebyly provedeny, protože neexistuje jediný fragment, který by umožnil identifikaci námětu malby.

Jižní stěna presbytáře

Fragment koně

Interpretace fragmentu kresby na jižní stěně byla provedena po získání historických fotografií z restaurátorské zprávy Jiřího Toroně. Černobílá fotografie byla převedena do programu Adobe Photoshop, bylo pracováno s jasem a kontrastem fotografie a po nalezení souvislých linií se nástrojem ztmavení jednotlivé čáry spojovaly. Poté bylo možné rozeznat poměrně masivní čelist zvířete zakončenou nozdrami. Na hlavě zvířete byly patrné špičaté uši a hlava vyúsťuje v masivní krk. Oválné tvary v této oblasti fragmentů lze vysvětlit jako grošování. Pro rekonstrukci nedochované části byla použita předloha z Große *Heidelberger*

[138] MICHLER, Jürgen, *Gotische Wandmalerei am Bodensee,* Gessler, 1992.

Liederhandschrift (Codex Manesse)[139] list 14 - Markrabě Jindřich z Míšně (*Markgraf Heinrich von Meißen*) na lovu.

Dvojice figur

Druhý pás z východního presbytáře pokračuje na stranu jižní dvojicí figur. Vpravo se nachází mužská figura, která je oděná do červeného šatu, v levé ruce drží ceremoniální meč v pochvě a pravou rukou se obrací k ženě mluvícím gestem se zdviženým ukazováčkem. Na hlavě má půlkruhový filcový klobouk, na nohou boty. Jeho vousy a vlasy jsou světlé, na rtech pozorujeme mírný úsměv. Vedle něj stojí žena s kruselerem na hlavě lemovaným červenou barvou. Spodní roucho zdobí křížový ornament, lze vysledovat možné umístění obou rukou, které byly obě mírně pokrčené a dotýkaly se roucha a řasily ho. Žena se tělem obrací k muži a lze předpokládat, že postavy jsou párové.

Vítězný oblouk, malba Zvěstování

K objasnění středověké fáze kolem roku 1380-1960 byly použity zejména iluminace *Zvěstování* a *Svatá Markéta* z *Antifonáře z Vorau*. Iluminace *Zvěstování* (viz. str. 188, obr. 107) představuje archanděla Gabriela zobrazeného v tříčtvrtečním profilu v pokleku. Pravá ruka je zdvižena směrem k Panně Marii v mluvícím gestu, zatímco v levé drží pásku (na rozdíl od zahrádecké malby je páska zobrazena o něco níže). Roucho anděla je růžové (stejně jako u zahrádecké malby) a je provedeno stejnou barvou jako jeho křídla, které navíc ještě zdobí zelené perutě. Účes anděla je podobně jako u zahrádecké malby střižen pod uši. Na iluminaci chybí čtecí pulpit, dává však představu o možném zpodobnění Panny Marie. Ve vymezeném období nelze s jistotou odhadnout, zda bylo v kompozici postavy počítáno se sedící nebo stojící postavou Panny Marie, protože dobová zobrazení využívají obě varianty.

Zprvu bylo v hypotetických rekonstrukcích použito zobrazení *Panny Marie* ze sázavského kostela, avšak tyto nástěnné malby prošly v minulosti restaurováním, které rekonstruovalo chybějící části. Nejasnosti v tvarových formách se vyskytují i na nástěnné malbě *Zvěstování* z 80. let 14. století na vítězném oblouku kostela Jakuba Většího v Dalečíně. Stejně jako na zahrádecké malbě je zde zobrazen archanděl Gabriel před Pannou Marií. Archanděl je zobrazen v tříčtvrtečním profilu, pozdvihá pravou ruku, zatímco v levé drží mluvící pásku, která se stáčí stejným způsobem jako na zahrádecké malbě. Účes anděla je stejný jako na zahrádecké malbě, kromě svatozáře je zde přítomný i křížek na hlavě. Stejné je i

[139] Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse), Cod. Pal. germ. 848, Zürich, ca. 1300-1340, dostupné na: http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848.

růžové roucho a zbytek zeleného křídla. Před Pannou Marií je zobrazen čtecí pulpit. Panna Marie je zobrazena v pokorném gestu se složenýma rukama, sedí na prostém červeném trůně. Nad postavou archanděla se nachází postava Boha Otce.

Podobný motiv se nachází v kostele sv. Petra (kolem 1370) v Poříčí nad Sázavou. Gestikulace mezi postavami je expresivnější a nelze pozorovat tolik formálních podobností jako na dalečické malbě. V sázavské kapitulní síni Sázavského kláštera se nachází nástěnná malba *Zvěstování Panně Marii* (1370-1380) a třebaže se zde objevuje poměrně ustálená podoba archanděla, výjev je komponovaný do širšího architektonického rámce než je tomu u zahrádeckých maleb.

Větší rozsah originálu se dochoval v hněvkovickém kostele, který prošel restaurováním také, ale retuš byla provedena takovým způsobem, aby bylo možné rozpoznat partie originálu. Dalším zdrojem byly malby z kostela sv. Bartoloměje z Hněvkovic a anděl z výjevu *Arma christi* z kostela sv. Markéty v Loukově. Na základě těchto materiálů bylo možné získat představu o možné kompozici jednotlivých zpodobnění a zhotovit finální hypotetické rekonstrukce středověké malířské výzdoby v kostele sv. Víta v Zahrádce technikou akvarelu.

Loď kostela, severní stěna

Paralely k zahrádecké *sv. Markétě* lze vysledovat na libišských nástěnných malbách v kostele sv. Jakuba (1390). Třebaže černá linie malby byla sprášená, je postava *Markéty* poměrně protáhlá, esovitého prohnutí, objevuje se stejný účes, odění v surcot a cotte a ruce jsou také pojaty podobným způsobem. Motiv sv. Markéty zde není po formální stránce zahrádeckým malbám podobný, neboť libišská světice drží draka v rukou a systém roucha napovídá, že pravděpodobně neodpovídá zahrádecké draperii.

Zpodobnění klečícího oranta před Svatou Markétou lze považovat za donátora. Postava je zobrazena v pokleku, obě ruce se vztahují k modlitbě směrem ke světici a lehce se rozevírají. Plocha, kde lze tušit malířské vymezení pro malbu obličeje, je však sprášená a nelze definovat, zda se jednalo o ženský či mužský obličej. Při hypotetické rekonstrukci byl tedy použit takový typ obličeje, aby nedefinoval, zda byl na nástěnné malbě zachycen donátor nebo donátorka. Obě verze jsou totiž možné a je také možné, že se donátorka jmenovala stejně jako světice. Znázornění donátorů můžeme pozorovat v dominikánském kostele v Jihlavě (40. léta 14. století). Postavy donátorů před sv. Jakubem a Filipem nalezneme v kostele sv. Jakuba ve Chvojně (viz. obrazová dokumentace, str. 188 obr. č. 108). Tyto postavy pomohly definovat

chybějící tvar nohou donátora na zahrádeckých malbách a vysvětlit stočení roucha kladeného pod kolena klečících postav.

7. Závěr

Praktická část diplomové práce je restaurátorskou dokumentací, která popisuje všechny postupy, jež byly provedené na vymezeném úseku nástěnné malby na odkryté části severní stěny v kostele sv. Víta v Zahrádce. Hypotetické rekonstrukce, jejichž vytvoření bylo jedním z cílů teoretické části diplomové práce, vznikly jako obrazový záznam hypotéz, které byly během restaurování a bádání vysloveny. I přes fragmentární dochování některých částí malby se podařilo definovat čtyři fáze středověké výmalby a provést jejich zákresy. Je třeba uvést, že k vytvoření hypotetických rekonstrukcí, které by umožnily uchopit ideovou formu, která vtiskla podobu malířské výzdoby kostela, vyžadovalo nejen dostatek podkladů, ale zprvu i značnou dávku fantazie. V průběhu konzultací s odborníky na středověkou malbu bylo však možné potvrdit některé hypotézy, které byly během bádání vysloveny a prohlížet si dílo ve větší celistvosti, než tomu mohlo být kdy možné.

Během restaurátorských prací, které proběhly roku 2012-2013, bylo potvrzeno, že první dochovaná vrstva v presbytáři téměř zanikla a jediným důkazem o její existenci jsou fragmenty dvou stromů na východní stěně presbytáře. Po provedení hypotetických rekonstrukcí bylo zjištěno, že třetím fragmentem dokládající tuto vrstvu by mohla být štětcová kresba představující koně. Druhou dochovanou výmalbu presbytáře, kterou lze nyní spatřit v interiéru kostela, jsou malby vzniklé patrně mezi léty 1335-1343. Hypotetické rekonstrukce nástěnných maleb byly provedeny i na odkryté části severní stěny lodi kostela (kolem roku 1380) a na vítězném oblouku (90. léta 14. století). Všechny fáze výmalby kostela jsou velmi špatně dochovány, a proto tato diplomová práce není klasickou ikonografickou analýzou, ale spíše hypotetickou a ideovou rekonstrukcí ikonografie nástěnných maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce. Třebaže pro hypotetické rekonstrukce bylo použito mnoha dobových předloh a byly průběžně konzultovány, je středověká vrstva v některých případech natolik fragmentární, že není možné všechny jednoznačně interpretovat (určitý prvek nejistoty zde zůstane zachován).

Výmalba vzniklá mezi léty 1335-1343 původně zdobila v celý presbytář, avšak úroveň jejího dochování je v současné době poměrně nízká. Ze všech indicií, které tato práce shromáždila, nám logicky vyvstává, že zadavatelem nástěnných maleb v presbytáři byl člen vyšehradské kapituly. Pravděpodobně se mohlo jednat o Bertolda z Lipé, který přichází v úvahu jako objednavatel nástěnných maleb v presbytáři. Tuto hypotézu nám může potvrdit několik indicií. Odborníci kladou vzhledem k výtvarnému projevu malbu někdy mezi léta 1320-1360. Kostel sv. Víta spadal v minulosti pod vyšehradskou kapitulu, ve které Bertold

zastával funkci probošta mezi léty 1335-1343.[140] Zároveň byl i šlechticem z rodu Ronovců (páni z Lipé), kteří sídlili na hradě Klosterbergu, který stával zhruba 400 metrů od kostela sv. Víta v Zahrádce. Souvislosti, které by umožnily zobrazení šlechty v pásu na východní stěně presbytáře, je možné nalézt nejen v majetkových poměrech, které je k Zahrádce vázaly, ale i ve funkci, kterou jako církevní hodnostáři v komunitě zastávali. Bertold z Lipé žil sice duchovní životem, který mu úřad ukládal, ale když mu bránil v jeho cílech, ukončil církevní dráhu a oženil se. Vzhledem k tomu, že jeho sňatek s Anežkou, která byla příbuznou Petra z Rožmberka, byl významný pro mocenské poměry na Moravě, je možné že genealogie rodu Ronovců mohla být zobrazena na malířské výzdobě kostela sv. Víta. Šlechtický rod Ronovců (páni z Lipé) je vyobrazen i na jiných nástěnných malbách. Příkladem může zobrazení pánů z Lipé mezi dalšími šlechtickými rody ni na scéně turnaje, která se nachází v radniční síni v Chebu (asi 1322). Nelze proto vyloučit, že by představitel rodu Ronovců (páni z Lipé) zadal malbu s motivy, se kterými se mohl běžně setkat prostřednictvím rukopisů, které byly běžně čteny na hradech a které bývaly na šlechtických dvorech tak oblíbené.

Výzdoba severní stěny presbytáře byla nejspíše celá tematicky pojatá jako Poslední soud. Třebaže toto vyobrazení není v této době v rámci presbytáře obvyklé, můžeme tuto hypotézu dokázat fragmentem Krista v mandorle, po jehož levici je zobrazení Leviathana, ďábla a klečící postavy. Výzdoba východní stěny presbytáře byla nejspíše členěna do pěti pásů. Spodní nejspíše obsahoval řasenou draperii, nad ním je figurální scéna, kterou bychom mohli zařadit do genealogického cyklu s akcentací na rytířskou a dvorskou tématiku. Pás nad figurální scénou zpodobňuje dvanáct apoštolů a je uprostřed přerušen původním okenním otvorem, na jehož špaletách jsou zobrazeny dvě figury. Pás výše je fragmentem, z kterého se dochovaly pouze spodní části figur zhruba do poloviny stehen či lýtek. Po identifikaci odění figur lze s jistotou tvrdit, že dvě z těchto figur jsou duchovního charakteru. Jako jeden z možných výkladů bylo na základě konzultací použito hypotézy, která předpokládá, že tematicky se mohlo jednat o zobrazení zemských patronů nebo duchovních.

Malby v lodi kostela a na vítězném oblouku mohly být objednány Václavovým Tomášem z Radnice, který měl patronační i presenční právo v kostele sv. Víta a jeho beneficium. Období, ve kterém vystupuje jako vlastník Zahrádky, se může slučovat s výtvarným projevem maleb na severní stěně lodi. Pravděpodobným zadavatelem nástěnných maleb je buď Konrád z Veselé, který byl děkanem vyšehradské kapituly a investoval značnou

[140] PÁRYSOVÁ, Františka, Diplomová práce; *Moc a sláva zkřížených ostrví. Kariéra Ronovců v době lucemburské*, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2008.

sumu *(200 kop grošů) za vydání učiněná na budovy v Kolčí a Zahrádce.* [141] Nebo se mohlo jednat o Jana Sádla ze Smilkova od roku 1388-1399.[142] Stylově jsou malby na vítězném oblouku mladší než ty v presbytáři a lze je zařadit do období krásného slohu. Výmalba na severní stěně zobrazuje *sv. Markétu s donátorem*, na tuto stěnu navazuje vítězný oblouk, na kterém je znázorněno *Zvěstování Panně Marii.* Figura *sv. Markéty* je v obrysové a tvarové linii velmi podobná nástěnným malbám v kostele sv. Bartoloměje v Hněvkovicích (středověká malířské fáze z 80. let 14. století). Nejbližším komparačním materiálem pro malbu *Zvěstování Panně Marii* je nástěnná malba v kostele sv. Jakuba Většího v Dalečíně (80. léta 14. století) a iluminace *z antifonáře z Vorau*, která vznikla pro svatovítskou kapitulu. Třebaže malířskou výzdobu předpokládáme i na pravé stěně vítězného oblouku zahrádeckého kostela, nelze ji žádnými prostředky definovat.

Na závěr je třeba uvést, že několik oblastí bylo pro tvorbu hypotetických rekonstrukcí naprosto nevhodných (dochovaly se pouze spodní partie rouch bez atributů) a není v současných lidských schopnostech je vzhledem k jejich dochování interpretovat. Protože si uvědomujeme, že některé hypotetické rekonstrukce mohou být zavádějící, je v obrazové dokumentaci i zákres, který mapuje míru hypotetičnosti některých částí, ačkoliv doplněná místa nevybočují z umělecké produkce daného období. Z teoretické části diplomové práce tedy mimo jiné vyplývá, že koncept restaurování středověké malby v lodi a presbytáři kostela, při kterém byl zvolen přístup užití méně výrazných retuší a snaha tvarovou podstatu spíše evokovat než plně rekonstruovat, napomohl k zachování autentičnosti středověké vrstvy. Práce je dokladem jedné z možností, jak lze v podobných příkladech postupovat, pokud je cílem nejen zachovat vyznění restaurované vrstvy, ale i nedoplňovat tvarovou podstatu na díle samotném.

Restaurování objektů komponovaných z více materiálů je vždy specifickou záležitostí a vyžaduje s ohledem na svou různorodost široké znalosti restaurátora/konzervátora a mezioborovou spolupráci. S ohledem na zaměření mého oboru byla konzultace s odborníky v oblasti restaurování a konzervování nástěnné malby stěžejní. Naším záměrem bylo získat co nejvíce dostupných informací o objektu. Následující přílohy se týkají chemicko-technologického průzkumu, kde je možné dohledat rozšiřující informace o vzorcích odebraných z nástěnné malby. Součástí obrazové přílohy jsou komparační materiály a fotodokumentace nástěnných maleb.

[141] Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130-1523), listiny 249, 250, 252. Dostupné na: www.monasterium.net., fond zpracovali František Beneš a Dagmar Culková.
[142] Kronika obce Zahrádka u Ledče nad Sázavou 1899-1977. Dostupné na: www.hornipaseka.cz

8. Seznam literatury, pramenů (a použitých zkratek)

8.1 Seznam pramenů a literatury

ALT Jaroslav - TOROŇ Jiří, restaurátorská zpráva, Restaurátorská zpráva I. *Etapy na restaurování gotických nástěnných malbách v presbytáři hřbitovního kostel v Černvíru u Perštýna na Moravě*, Praha, 1968.

Antifonář z Vorau, 1365 – 1370, Rakousko, Vorau, Stiftsbibliothek, sign. 259. I-IV, fol. 285r., Dostupné na: www.nanuscriptum.com

BANDMANN, Günter, KIRSCHBAUM, Engelbert (ed.). *Lexikon der christlichen Ikonographie. Sonderausg.* Rom: Herder, 1994.

BARNES, Ian, *Historický atlas rytířů a hradů*, Mladá Fronta, 2008.

BARTLETT, Robert, SOMMER, Petr, Dušan TŘEŠTÍK a Josef ŽEMLIČKA (eds.). Přemyslovci: budování českého státu. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.

BARTŮŇKOVÁ, Lucie. Diplomová práce; *Průzkum a restaurování fragmentů nástěnných maleb na východní stěně presbytáře kostela sv. Martina v obci St. Martin (Dolní Rakousko),* Univerzita Pardubice. Fakulta restaurování, Litomyšl, 2010.

BENDA, Klement, CHADRABA, Rudolf (ed.). *Dějiny českého výtvarného umění. Od počátku do konce středověk*, Vyd. 1. Praha, 1984.

BÍLEK, Tomáš Václav, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, I., Praha, 1883.

BOBKOVÁ, Lenka a BARTLOVÁ, Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české*, svazek 4.a 1310-1402. vyd. 1. Praha, 2003.

CDB – KRISTEN, Friedrich G. (edd.), Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, II (1231–1240), Praha, 1942–1962. Dostupné na: www.monasterium.net

CZ-APH, AMK, 366-XV/11 Dostupné na: www.monasterium.net

CZ-NA, KVs, ch. 30 Dostupné na: www.monasterium.net

CZ-NA, KVs, ch. 81-2 Dostupné na: www.monasterium.net

CZ-NA, KVs, ch. 144 Dostupné na: www.monasterium.net

Codex Weingartner, Cod. HB XIII 1, fol. 33, Konstanz, Německo, 1300-1325 dostupné na: http://digital.wlb-stuttgart.de/

DIENSTBIER, Jan - FAKTOR, Ondřej, *Obrázky z pekla. Souvislosti několika vyobrazení Posledního soudu z počátku 14. století*, In: Umění LXIII, 6, 2015.

DOLEŽAL, Vladimír, restaurátorská zpráva, *Dílčí restaurátorská zpráva o práci na nástěnných malbách v kostele sv. Bartoloměje v Hněvkovicích*, Praha, 1991.

DOLEŽAL, Vladimír, restaurátorská zpráva, *Restaurátorská zpráva o práci na nástěnných malbách v kostele sv. Bartoloměje v Hněvkovicích u Havlíčkova Brodu*, Praha, 1991.

DOLEŽAL, Vladimír, restaurátorská zpráva, *Restaurátorská zpráva o průzkumu maleb v kostele sv. Bartoloměje v Hněvkovicích u Havlíčkova Brodu*, Praha, 1990.

DOLEŽAL, Vladimír, restaurátorská zpráva, *Restaurátorská zpráva o dokončení odkrytí gotických maleb v další části kostela sv. Bartoloměje v Hněvkovicích u Ledče nad Sázavou*, Praha, 1992.

DOLEŽAL, Vladimír, restaurátorská zpráva, *Restaurátorská zpráva o práci na severní, severovýchodní a východní stěně presbyteria kostela sv. Bartoloměje v Hněvkovicích u Ledče nad Sázavou*, Praha, 1994.

DUNAJSKÁ, Jana., *Doplňující průzkum malířské výzdoby presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou a restaurování referenční plochy středověkých maleb v presbytáři*, Diplomová práce, Litomyšl, 2012.

DVOŘÁKOVÁ, Vlasta- KRÁSA, Josef- STEJSKAL, Karel, *Středověká nástěnná malba na Slovensku*, Odeon, Praha, 1978.

DVOŘÁČKOVÁ MALÁ, Dana – ZELENKA, Jan, *Přemyslovský dvůr. Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Lidové noviny, Praha, 2014.

ERICH, Oswald Adolf, Die Darstellung des Teufels in der christlichen Kunst, Kunstwissenschaftliche Studien – Svazek 8, Deutscher Kunstverlag, 1931.

Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse), Cod. Pal. germ. 848, Zürich, ca. 1300-1340, dostupné na: http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848

HAMSÍKOVÁ, Magdaléna, *Nástěnné malby v kostele sv. Bartoloměje v Hněvkovicích*, in: Žena ve člunu 2007.

HEJMA, Antonín – BENEŠOVSKÁ, Klára – PLÁTKOVÁ, Zuzana, *Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče*, in: Umění XXIX, č. 5, Praha, ČSAV, 1981.

HLAVÁČKOVÁ, Hana, *Idea dobrého panovníka ve výzdobě Karlštejna*, in: Schodištní cykly, Praha, 2006.

HOROVÁ, Veronika, *Středověké nástěnné malby v Černovičkách a jejich donátor*, in: Žena ve člunu 2007.

HOŠEK, Jiří - MUK, Jan., *Omítky historických staveb*, Praha, 1989.

JÜRGEN, Michler, *Gotische Wandmalerei am Bodensee*, Gessler Robert Verlag, 1998.

KADAUKE, Bruno, *Wandmalerei vom 13. Jahrhundert bis um 1500 in den Regionen Neckar-Alb*, Ulm-Biberach und Bodensee-Oberschwaben, Verl.-Haus Reutlingen, Oertel und Spörer, 1991.

KLÍPA, Jan a Adam POKORNÝ, *Ymago de Praga: desková malba ve střední Evropě 1400-1430*. V Praze: Národní galerie, 2012.

KLUČINA, Petr, *Zbroj a zbraně (Evropa 6. - 17. století)*, Paseka, 2004.

KNOFLÍČEK, Tomáš, *Nástěnná malba za vlády Lucemburků na Moravě*, 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009.

KRÁSA, Josef, *Rukopisy Václava IV*., Praha, 1971.

KYBALOVÁ, Ludmila, *Dějiny odívání*, Středověk, Lidové noviny, 2001.

LANC, Elga, *Die mittelalterlichen Wandmalereien in Wien und Niederösterreich*, Wien, 1983.

LANC, Elga, *Die mittelalterlichen Wandmalereien in der Steiermark, Miriam Porta*, Vídeň, 2002.

LEHNER, Ferdinand Josef, *Dějiny umění národa Českého I.*, Praha, 1903.

LESNIAKOVÁ, Petra, *Chemicko-technologický průzkum kostel sv. Víta, Zahrádka u Ledče*, Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, Katedra chemické technologie, Litomyšl, 2016.

LIMA, ROBERT, *The Mouth of Hell: the Iconography of Dammation On the Stage of the Middle Ages in SZŐNYI, György Endre, European Iconography East and West*: Selected Papers of the Szeged International Conference, June 9-12, 1993, BRILL, Leiden, 1996.

MACKŮ, Pavel, *Kostel sv. Víta v Zahrádce pohledem archeologie. Malý příspěvek k dějinám pohřbívání na Vysočině, Památky Vysočiny*, sborník NPÚ, ú.o.p. Telč, 2011.

MACHAČKO, Luboš – DUNAJSKÁ, Jana- HRINDA, Lukáš, J., *Průzkumová dokumentace malířské výzdoby presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou*, Litomyšl, 2009.

MATĚJČEK, Antonín, Česká malba gotická. *Deskové malířství 1350-1450*, Melantrich, Praha, 1950.

MOŠŤÁK, Pavel, Kostel sv. Víta v Zahrádce; *Stavebně historický a architektonický průzkum*, Praha 1975.

MORA, Paolo – MORA, Laura - PHILIPPOT, Paul, *Conservation of Wall Paintings, London*, 1984.

VANĚČEK, Ivan, Nástěnné malby, VŠCHT, Praha, 1997.

PÁRYSOVÁ, Františka, Diplomová práce; *Moc a sláva zkřížených ostrví. Kariéra Ronovců v době lucemburské*, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2008.

PĚŠINA, Jaroslav, *Gotická nástěnná malba v zemích českých I.*, Praha, 1958.

PITTHARD V, *Report on the GC/MS analyses of composition of organic material,* Conservation Science Department. Vienna 2016.

POCHE, EMANUEL a kol., *Umělecké památky Čech IV.*, Praha, 1982.

PODLAHA, Antonín, *Posvátná místa království Českého. Řada první: Arcidiecese pražská*, Praha, 1909.

SAMEK, Bohumil, *Umělecké památky Moravy a Slezska 2*, Academia, Praha, 1999.

SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, XII, Praha, 1900.

SCHALLER, Jsephus, *Topographie des Königreichs Böhmen 6*. Czaslauer Kreis, Praha 1787.

SOMMER, Johann Gottfried, *Das Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt*, 11, Časlauer Kreis, Praha, 1843.

SOUKUP, Josef, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu ledečském*, Artefactum, Praha, 2010.

STRETTI, Karel, restaurátorská práce, *Závěrečná zpráva o objevu, odkrytí a restaurování gotických nástěnných maleb v lodi kostela sv. Bartoloměje ve Hněvkovicích u Ledče nad Sázavou*, Praha, 1999.

THOMPSON, Jennifer, *Inferno*, in: St Andrews Journal of Art History and Museum Studies, volume IV, 1997.

TITOR, Tomáš, diplomová práce, *Restaurování spodní části nástěnné malby na východní stěně presbytáře kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou*, Univerzita Pardubice. Fakulta restaurování. Litomyšl, 2013.

TOGNER, Milan. *Stredoveká nástenná maĺba v Gemeri. 1*. vyd. Bratislava: Tatran, 1989.

TOMEK, Václav Vladivoj, *Dějepis města Prahy*, Praha, 1855-1901.

TOROŇ, Jiří, *Restaurátorská zpráva a dokumentace o průzkumu v kostele sv. Víta v Zahrádce u Ledče n./S.,* Praha 1975.

TOROŇ, Jiří, *Restaurátorská zpráva a fotodokumentace z odkrytí středověkých maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce*, Praha 1976.

TOROŇ, Jiří, *Zpráva o stavu odkrytých nástěnných maleb v kostele v Zahrádce*, Praha, 1984, NPÚ Telč.

VALCHAŘ, Jan, *Ledečsko a Dolnokralovicko*, Praha, 1912.

VÍTOVSKÝ, Jakub, bakalářská práce, *Gotické nástěnné malby v Dolním městě, Lipnici, Řečici a Loukově*, Ústav dějin křesťanského umění, 2011.

VOJTĚCHOVSKÝ, Jan, a kol., *Restaurátorský průzkum a dokumentace restaurování nástěnných maleb a středověkých omítek v presbytáři kostela sv. Víta v Zahrádce*, Univerzita Pardubice, Litomyšl, 2013.

VŠETEČKOVÁ, Zuzana, *Středověká nástěnná malba ve středních Čechách*, Praha 2011.

VŠETEČKOVÁ, Zuzana, *Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče*; Nástěnné malby, in: Umění XXIX, č. 5, Praha 1981.

VŠETEČKOVÁ, Zuzana, Libiš, kostel sv. Jakuba, nástěnné malby, kolem roku 1390, Praha1999.

VŠETEČKOVÁ, Zuzana, *K nástěnným malbám krásného slohu v Čechách a na Moravě* in Sborník sympozia, Podzim středověku, ročník 37, číslo 1-2, Ars 2004.

VŠETEČKOVÁ, Zuzana, Nástěnné malby v domě U Zvonu na Staroměstském náměstí v Praze, in: *Královský sňatek* 2010.

WALTHER, Ingo, Z. – SIEBRT, Gisela, *Codex Manesse. Die Miniaturen der Großen Heidelberger Liederhandschrift*, Frankfurt am Main, 1988.

WETTER, Evelin, Die Länder der Böhmischen Krone und ihre Nachbarn zur Zeit der Jagiellonenkönige (1471-1526): Kunst, Kultur, Geschichte, Ostfildern, 2004.

WUNDERLICH, Werner, Weibsbilder Al Fresco, Das Konstanzer Haus zur Kunkel,

WÜTHRICH,, Lucas Heinrich, Wandgemälde - Von Müstair bis Hodler . Katalog der Sammlung des Schweizerischen Landesmuseums Zürich, Zürich, Berichthaus, 1980.

8.2 Použité internetové zdroje

Společnost Ceiba, s. r. o. – vybavení pro restaurátory, materiály pro restaurování, polyesterové fólie [online]. [cit. 2014-07-28] Dostupné z
< http://eshop.ceiba.cz/melinex-1 >

Koroze a degradace materiálů – učební texty pro konzervátory a restaurátory [online]. Texty vzniklé za podpory Fondu rozvoje vysokých škol MŠMT ČR v rámci projektu 1028/2006. [cit. 2014-06-11] Dostupné z
< http://www.vscht.cz/met/stranky/vyuka/predmety/koroze_materialu_pro_restauratory/kadm/index.html >

8.3 Seznam použitých zkratek

Str. strana

Obr. obrázek

Poz. aut. poznámka autora

Např. například

Cca přibližně

Zk. zkouška

Vz. vzorek

Tzn. To znamená

g/l gram na litr

pozn. poznámka

km kilometr

m metry

cm centimetry

GC/MS Gaz chromatography/spektrometry mass (Plynová chromatografie v kombinaci s hmotnostní spektrometrií.

8.4 Seznam obrazových a grafických příloh

Obr. 1 Interiér kostela během odkryvu nástěnných maleb, historická fotografie (1976), foto: Jiří Toroň.

Obr. 2 Severní stěna kostela při levé stěně vítězného oblouku, výjev se sv. Markétou, historická fotografie (1976), foto: Jiří Toroň.

Obr. 3 Severní stěna kostela při levé stěně vítězného oblouku, výjev se sv. Markétou (detail), historická fotografie (1976), foto: Jiří Toroň.

Obr. 4 Severní stěna kostela při levé stěně vítězného oblouku, výjev se sv. Markétou (detail), historická fotografie (1976), foto: Jiří Toroň.

Obr. 5 Pohled na kostel sv. Víta v Zahrádce z jižní strany. Foto: Otto Palán.

Obr. 6 Celkový pohled, interiér kostela, stav před restaurováním.

Obr. 7 Stavební vývoj kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou. Zákres: Tomáš Titor.

Obr. 8 Snímek dokumentující vzájemné umístění obou figur, stav před restaurováním.

Obr. 9 Severní stěna kostela při levé stěně vítězného oblouku, stav před restaurováním.

Obr. 10 Fragmenty maleb na severní stěně lodi kostela při vítězném oblouku, stav před restaurováním.

Obr. 11 Fragment malby na severní stěně lodi kostela při vítězném oblouku, klečící orant, stav před restaurováním.

Obr. 12 Fragment malby na severní stěně lodi kostela, sv. Markéta, stav před restaurováním.

Obr. 13 Severní stěna lodi kostela při vítězném oblouku, dřevěná konzole, stav před restaurováním.

Obr. 14 Severní stěna (detail), postava klečícího oranta, stav před restaurováním.

Obr. 15 Severní stěna (detail), postava sv. Markéty, stav před restaurováním.

Obr. 16 Severní stěna (detail), postava sv. Markéty (hlava), zčernání pigmentů v oblasti koruny, stav před restaurováním.

Obr. 17 Severní stěna (detail), postava sv. Markéty (pravá ruka), stav před restaurováním.

Obr. 18 Severní stěna (detail), fragment gotické omítky, vzhled zajišťovacích tmelů z let 1976 a 1984, stav před restaurováním.

Obr. 19 Severní stěna (detail), fragment gotické omítky, mechanické poškození (pekování) a ztráta adheze barevných vrstev, stav před restaurováním.

Obr. 20 Severní stěna (detail), fragment gotické omítky, stav před restaurováním.

Obr. 21 Severní stěna (detail), fragment gotické omítky, razantní boční osvětlení. Zvýraznění mechanického poškození (pekování) a prasklin v bočním osvětlení. Stav před restaurováním.

Obr. 22 Severní stěna, stav před restaurováním.

Obr. 23 Severní stěna, UV fluorescenční snímek - režim WB AUTO, oranžová fluor. (svatozář) a modrá fluor. (fragmenty překryvných vápenných nátěrů). Stav před restaurováním.

Obr. 24 Dolní část severní stěny, biologické napadení plenty a omítkových vrstev, stav před restaurováním.

Obr. 25 Dolní část severní stěny, UV fluorescenční snímek - režim WB AUTO. Na fotografii je patrná červená fluorescence (biologické napadení). Bílé oblasti na snímku indikují působení vodorozpustných solí.

Obr. 26 Odstraňování plenty na severní stěně lodi kostela, detail. Pro plentování byly druhotně použity pálené cihly a prejzy.

Obr. 27 Severní stěna, celkový pohled, stav po očištění. Sytá barevnost je dána přítomností zbytkové vlhkosti po čištění.

Obr. 28 Severní stěna, postava sv. Markéty, stav po mechanickém čištění.

Obr. 29 Severní stěna, postava klečícího oranta, stav po očištění.

Obr. 30 Severní stěna a pravé rameno vítězného oblouku, figurální část (detail), stav po očištění.

Obr. 31 Severní stěna, průběh čištění, stav v průběhu restaurování.

Obr. 32 Severní stěna, aplikace ochranného přelepu z japonského papíru, stav v průběhu restaurování.

Obr. 33 Severní stěna, postava sv. Markéty (detail), zkoušky retuše.

Obr. 34 Severní stěna, celkový pohled, stav po vytmelení.

Obr. 35 Severní stěna, postava sv. Markéty, stav po tmelení.

Obr. 36 Severní stěna, postava sv. Markéty, stav po retuši.

Obr. 37 Severní stěna, postava klečícího oranta, stav po tmelení.

Obr. 38 Severní stěna, postava klečícího oranta, stav po retuši.

Obr. 39 Severní stěna, postava sv. Markéty (detail), stav po vytmelení.

Obr. 40 Severní stěna, postava sv. Markéty (detail), stav po retuši.

Obr. 41 Severní stěna, fragmenty barokních a gotických vrstev (detail), stav po vytmelení.

Obr. 42 Severní stěna, fragmenty barokních a gotických omítek, stav po vytmelení barokních vrstev a retuši gotických vrstev.

Obr. 43 Severní stěna, zajištění drobných fragmentů fixačními tmely (detail), stav po restaurování.

Obr. 44 Severní stěna, postava sv. Markéty (detail krku světice), stav po restaurování.

Obr. 45 Severní stěna, celkový pohled, stav po restaurování.

Obr. 46 Kout mezi vítězným obloukem a severní stěnou, stav po restaurování.

Obr. 47 Celkový pohled na vítězný oblouk a část severní stěny, stav po restaurování.

Obr. 48 Grafický zákres (rozměry restaurovaného díla), celkový pohled na restaurovanou část severní stěny.

Obr. 49 Grafický zákres (stav a druhy poškození restaurovaného díla), celkový pohled na restaurovanou část severní stěny.

Obr. 50 Grafický zákres (provedené restaurátorské zásahy), celkový pohled na restaurovanou část severní stěny.

Obr. 51 Grafický zákres (zákres historických omítkových vrstev), celkový pohled na restaurovanou část severní stěny.

Obr. 52 Severní stěna presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343 (foto: L. Slouková).

Obr. 53 Východní stěna presbytáře, středověká výmalba z let 1335-1343.

Obr. 54 Jižní stěna presbytáře, středověká výmalba z let 1335-1343.

Obr. 55 Severní stěna lodi kostela, středověká výmalba z let 1380-1390.

Obr. 56 Vítězný oblouk kostela, středověká výmalba z let 1380-1390.

Obr. 57 Severní stěna presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343.

Obr. 58Severní stěna presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343.

Obr. 59 Severní stěna presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, fragmenty dvou fantaskních zvířat (ďábel a Leviatan). Dole pruh mramorování a fragment červené draperie.

Obr. 60 Východní stěna presbytáře, středověká výmalba z let 1335-1343.

Obr. 61 Východní stěna presbytáře, středověká výmalba z let 1335-1343.

Obr. 62 Východní stěna presbytáře, středověká výmalba z let 1335-1343 (foto: L. Slouková).

Obr. 63 Východní stěna presbytáře, středověká výmalba z let 1335-1343 (foto: L. Slouková).

Obr. 64 Jižní stěna presbytáře, středověká výmalba asi před rokem 1335-1343, štětcová kresba zvířete.

Obr. 65 Jižní stěna presbytáře, středověká výmalba z let 1335-1343, šlechtic a urozená dáma (foto: L. Slouková).

Obr. 66 Doplněná pauza z jižní stěny presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343.

Obr. 67 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343.

Obr. 68 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail).

Obr. 69 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail).

Obr. 70 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail).

Obr. 71 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail).

Obr. 72 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail).

Obr. 73 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail).

Obr. 74 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail).

Obr. 75 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail).

Obr. 76 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail).

Obr. 77 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail).

Obr. 78 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail).

Obr. 79 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail).

Obr. 80 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail).

Obr. 81 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail).

Obr. 82 Doplněná pauza ze severní stěny presbytáře (detail).

Obr. 83 Doplněná pauza ze severní stěny presbytáře (detail).

Obr. 84 Doplněná pauza ze severní stěny lodě kostela (detail).

Obr. 85 Doplněná pauza z vítězného oblouku (detail).

Obr. 86 Severní stěna presbytáře, středověká výmalba z let 1335-1343 (detail) vlevo fragment s postavou ďábla na zahrádecké malbě, vpravo postava ďábla z hněvkovického kostela.

Obr. 87 Výjevy posledního soudu: a) Kristus v mandorle, kostel v Rákoši (TOGNER, Milan. Středověká nástěnná malba v Gemerii. 1. vyd. Bratislava: Tatran, 1989.), b) Leviathan, kostel sv. Jakuba Chvojno (foto: V. Všetečka), c) Peklo, kostel Všech svatých v Kozohlodech (foto: F. Krejčí), d) severní stěna zahrádeckého kostela.

Obr. 88 Výjevy posledního soudu: a) Kristus v mandorle a poslední soud, kostel sv. Bartoloměje v Hněvkovicích, b) Leviathan, kostel sv. Jakuba v Prachaticích, c) Speculum humanae salvationis (zdroj: www.e-codices.unifr.ch), d) poslední soud v kostele sv. Cecílie v Kyjaticích (www.apsida.sk).

Obr. 89 Systém draperií, a) fragment zahrádecké malby, b) Štrasburk, Ostwald (fotografie poskytnuta Z. Všetečkovou), c) kostel v Černvíru u Perštýna na Moravě (zdroj: ALT Jaroslav - TOROŇ Jiří).

Obr. 90 a) přepauzovaný a doplněný zákres zahrádecké malby, b) fotografie zahrádecké malby, c) iluminace z *Codexu Manesse Albrecht von Johannsdorf* (zdroj: digital.wlb-stuttgart.de).

Obr. 91 a) kresebná hypotetická rekonstrukce, b) nástěnná malba v Zahrádce, c) iluminace Román o Alexandrovi Velikém (zdroj: https://evolutionofbabywearing.files.wordpress.com), d) kostýmová rekonstrukce (zdroj: www.loricamos.vizz.pl).

Obr. 92 a) iluminace Román o Alexandrovi Velikém (zdroj: SAMEK, Bohumil, Umělecké památky Moravy a Slezska 2, Academia, Praha, 1999.), b) hypotetická rekonstrukce.

Obr. 93 a) hypotetická rekonstrukce části nástěnné malby z východní stěny presbytáře, b) plastiky z Naumburgu markrabě Ekkehard a Uta (Autor pravé fotografie: Linsengericht).

Obr. 94 a) hypotetická rekonstrukce části nástěnné malby z východní stěny presbytáře, b) malby z kapitulní síně komendy johanitů, kolem roku 1320 (zdroj: PĚŠINA, Jaroslav a kol.,).

Obr. 95 a) nástěnné malby z kostela sv. Martina v Dolním Městě, b) hypotetická rekonstrukce části nástěnné malby z východní stěny presbytáře.

Obr. 96 a) nástěnná malba v kostele sv. Bartoloměje v Hněvkovicích, b) hypotetická rekonstrukce části nástěnné malby z východní stěny presbytáře.

Obr. 97 Nástěnné malby ze zahrádeckého kostela: a) historická fotografie, b) fotografie zvýrazněná v grafickém programu, c) současná fotografie), d) hypotetická rekonstrukce části nástěnné malby z jižní stěny presbytáře.

Obr. 98 a) nástěnná malba na zámku v Kunštátě, 1320-1330 (foto: L. Paroulková), b) iluminace markrabě Jindřich z Míšně, Codex Manesse (http://digi.ub.uni-heidelberg.de), c) nástěnná malba v Siedlęcině, 40. léta 14. století (wiezasiedlecin.pl), d) cyklus o rytíři Percivalovi v Kostnici, (zdroj: JÜRGEN, Michler).

Obr. 99 a) - c) votivní deska Jana Očka z Vlašimi (zdroj: https://upload.wikimedia.org), mozaika posledního soudu na chrámu sv. Víta v Praze (zdroj: https://upload.wikimedia.org), rukopis De civitate Dei (zdroj: https://upload.wikimedia.org), d) - e) hypotetické rekonstrukce zemských patronů, hypotetické rekonstrukce světců.

Obr. 100 a) hypotetická rekonstrukce Kristus v mandorle, b) kostel v Rákoši (zdroj: TOGNER, Milan. Středověká nástěnná malba v Gemerii. 1. vyd. Bratislava: Tatran, 1989.), c) Kentheim, město Bad Teinach-Zavelstein, Calw, (foto: Tomáš Knoflíček),
d) kostel sv. Bartoloměje, Hněvkovice.

Obr. 101 a) motiv z očistce (zdroj: BANDMANN, Günter), b) hypotetická rekonstrukce ďábel a Leviathan, c) fragmenty zahrádeckých maleb.

Obr. 102 a) nástěnná malba ze zahrádeckého kostela, b) hypotetická rekonstrukce Markéta a drak, c) světec z hněvkovického kostela.

Obr. 103 Brušvický skicář, sv. Markéta (dole uprostřed).

Obr. 104 a) sv. Markéta (Filby), b) sv. Markéta (Čechy), c) sv. Markéta (Lübeck).

Obr. 105 a)nástěnná malba ze zahrádeckého kostela, b) sv. Voršila a sv. Barbora, kostel v Libiši (foto: Zuzana Všetečková) Libiš, c) transfer nástěnné malby z kostela v Dolních Kralovicích.

Obr. 106 a) nástěnná malba ze zahrádeckého kostela (Zvěstování), b) anděl z výjevu arma christi, kostel sv. Markéty v Loukově, c) Zvěstování, kostel sv. Jakuba, Dalečín (foto: Tomáš Knoflíček).

Obr. 107 a) nástěnná malba ze zahrádeckého kostela, b) Zvěstování, Šramotín (zdroj: apsida.sk), c) Zvěstování, antifonář z Vorau (zdroj: v2.manuscriptorium.com), d) Zvěstování (Hněvkovice).

Obr. 108 a) nástěnná malba ze zahrádeckého kostela (donátor), b) postavy donátorů, kostel sv. Jakuba, Chvojno (foto: V. Všetečka), c) donátor, dominikánský kostel, Jihlava (foto: Tomáš Knoflíček), d) hypotetická rekonstrukce.

Obr. 109 Hypotetická rekonstrukce fragmentů nejstarší vrstvy (dva stromy), vznik malby před rokem 1335.

Obr. 110 Hypotetická rekonstrukce fragmentů nejstarší vrstvy (kůň), vznik malby před rokem 1335.

Obr. 111 Hypotetická rekonstrukce severní, východní a jižní stěny presbytáře (1335-1343).

Obr. 112 Hypotetická rekonstrukce východní stěny presbytáře (1335-1343).

Obr. 113 Hypotetická rekonstrukce verze se zemskými patrony ve čtvrtém figurálním pásu (1335-1343).

Obr. 114 Hypotetická rekonstrukce verze s duchovními hodnostáři ve čtvrtém figurálním pásu (1335-1343).

Obr. 115 Hypotetická rekonstrukce jižní stěny presbytáře (1335-1343).

Obr. 116 Hypotetická rekonstrukce části severní stěny lodi kostela (kolem roku 1380).

Obr. 117 Hypotetická rekonstrukce vítězného oblouku (kolem roku 1390).

9 Fotografická dokumentace a grafická dokumentace

10 Přílohy

Skenované dokumenty jsou k dispozici na straně 195.

10.1 Laboratorní zprávy

Seznam Laboratorních zpráv

LESNIAKOVÁ P. *Chemicko-technologický průzkum kostel sv. Víta, Zahrádka u Ledče.* Univerzita Pardubice. Fakulta restaurování. Katedra chemické technologie. Litomyšl 2016.

PITTHARD V. *Report on the GC/MS analyses of composition of organic materiál.* Conservation Science Department. Vienna 2016.

10.2 Technické listy

Seznam přiložených technických listů

CaLoSil® E25, vápenná nanosuspenze v ethanolu; výrobce: IBZ Salzchemie GmbH & Co. KG), koncentrace 25g/l

KSE 100, zpevňovač na bázi esteru kyseliny křemičité bez obsahu rozpouštědel; výrobce: Remmers, obsah ethylesteru kyseliny křemičité cca 20% hm

KSE 300 HV, bez rozpouštědlový zpevňovač na bázi esteru kyseliny křemičité, výrobce: Remmers , obsah účinné látky > 95%

Ledan TA1, injektážní směs na základě směsného hydraulického pojiva, výrobce: Tecno Edile Toscana.

10.3 Textové přílohy (Seznam textových příloh)

- Rozhodnutí městského úřadu Světlá nad Sázavou, č. j.: MSNS/4588/2015/OSÚ-4, ze dne 16.4. 2015.

9. Obrazová a grafická příloha praktické části

Pohled na kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou.

Obr. 1 Interiér kostela během odkryvu nástěnných maleb, historická fotografie (1976), foto: Jiří Toroň.

Obr. 2 Severní stěna kostela při levé stěně vítězného oblouku, výjev se sv. Markétou, historická fotografie (1976), foto: Jiří Toroň.

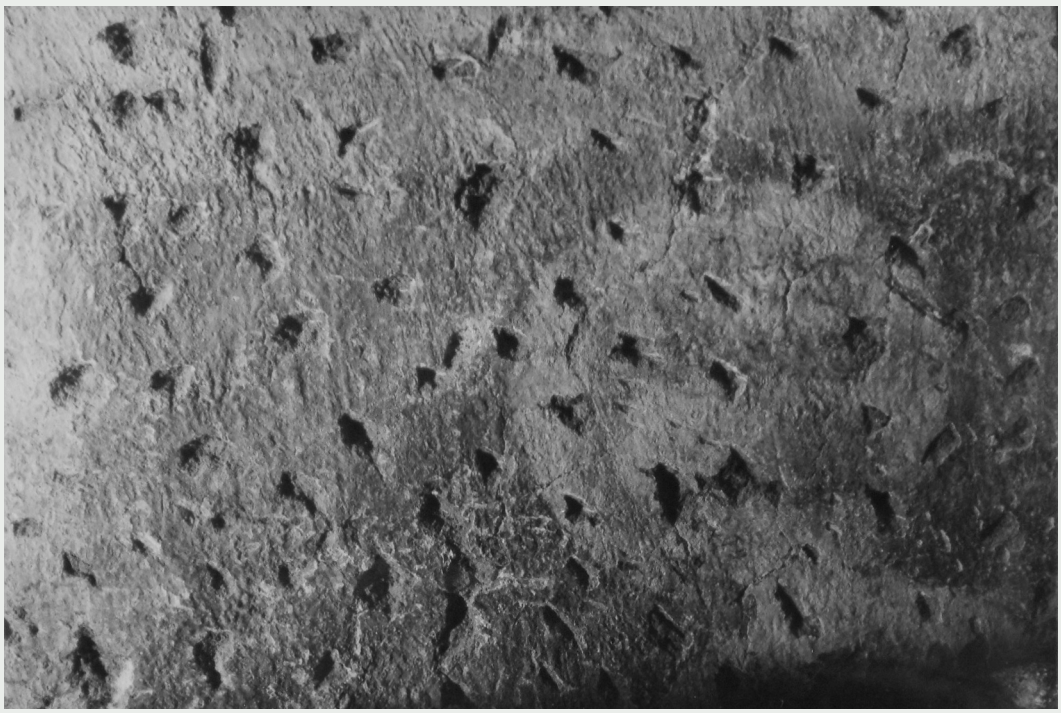

Obr. 3 Severní stěna kostela při levé stěně vítězného oblouku, výjev se sv. Markétou (detail), historická fotografie (1976), foto: Jiří Toroň.

Obr. 4 Severní stěna kostela při levé stěně vítězného oblouku, výjev se sv. Markétou (detail), historická fotografie (1976), foto: Jiří Toroň.

Obr. 5 Pohled na kostel sv. Víta v Zahrádce z jižní strany. Foto: Otto Palán.

Obr. 6 Celkový pohled, interiér kostela, stav před restaurováním.

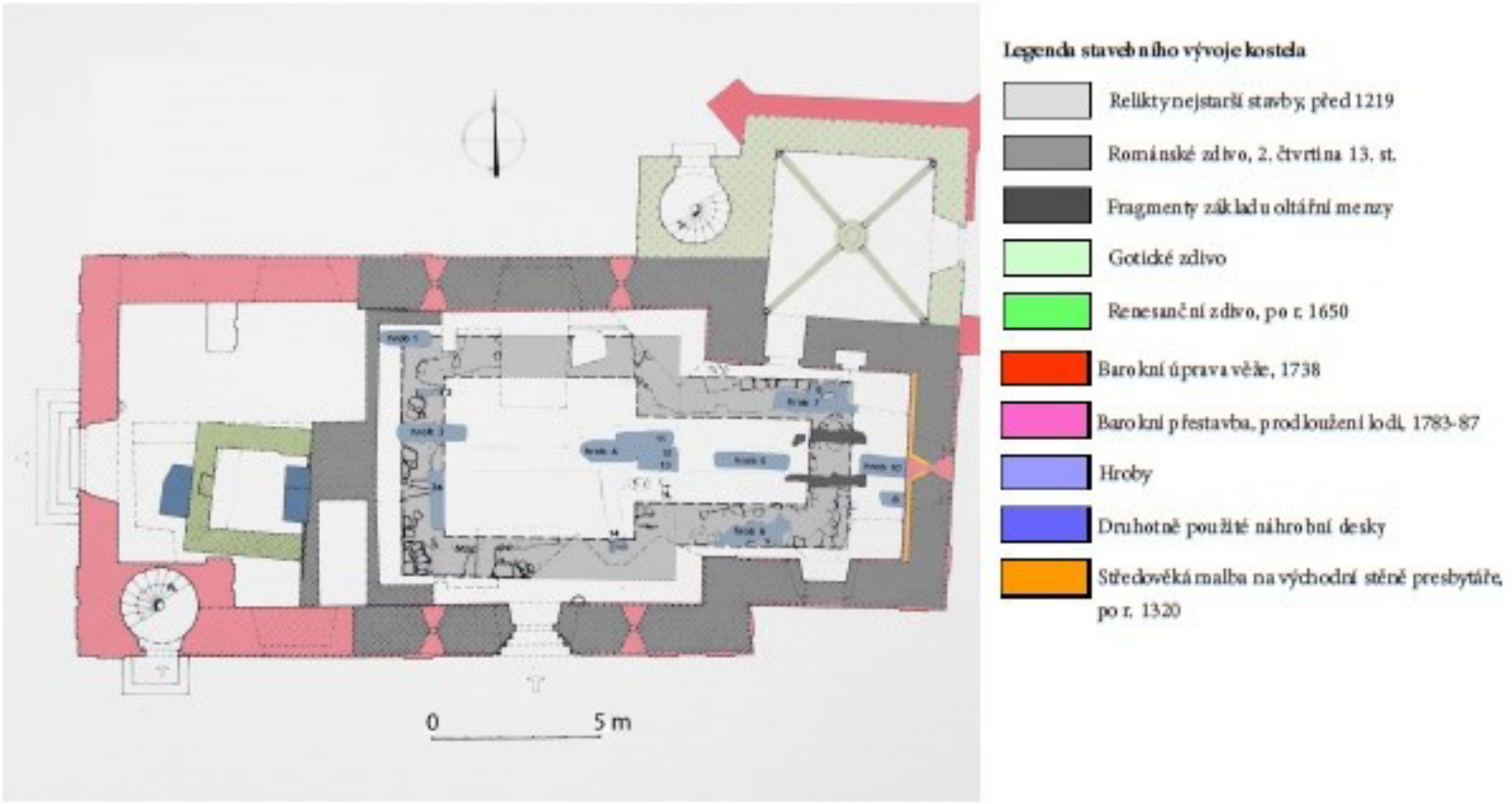

Obr. 7 Stavební vývoj kostela sv. Víta v Zahrádce u Ledče nad Sázavou. Zákres: Tomáš Titor
Nákres převzat a barevně doplněn: Hejna, A., Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče; Archeologický průzkum, in: mění XXIX, č. 5, Praha, ČSAV, 1981, ISSN 0049 – 5123, s. 399-40.

Obr. 9 Severní stěna kostela při levé stěně vítězného oblouku, stav před restaurováním.

Obr. 8 Snímek dokumentující vzájemné umístění obou figur, stav před restaurováním.

Obr. 10 Fragmenty maleb na severní stěně lodi kostela při vítězném oblouku, stav před restaurováním.

Obr. 11 Fragment malby na severní stěně lodi kostela při vítězném oblouku, klečící orant, stav před restaurováním.

Obr. 12 Fragment malby na severní stěně lodi kostela, sv. Markéta, stav před restaurováním.

Obr. 13 Severní stěna lodi kostela při vítězném oblouku, dřevěná konzole, stav před restaurováním.

Obr. 15 Severní stěna (detail), postava sv. Markéty, stav před restaurováním.

Obr. 14 Severní stěna (detail), postava klečícího oranta, stav před restaurováním.

Obr. 16 Severní stěna (detail), postava sv. Markéty (hlava), zčernání pigmentů v oblasti koruny, stav před restaurováním.

Obr. 17 Severní stěna (detail), postava sv. Markéty (pravá ruka), stav před restaurováním.

Obr. 18 Severní stěna (detail), fragment gotické omítky, vzhled zajišťovacích tmelů z let 1976 a 1984, stav před restaurováním.

Obr. 19 Severní stěna (detail), fragment gotické omítky, mechanické poškození (pekování) a ztráta adheze barevných vrstev, stav před restaurováním.

Obr. 20 Severní stěna (detail), fragment gotické omítky, stav před restaurováním.

Obr. 21 Severní stěna (detail), fragment gotické omítky, razantní boční osvětlení. Zvýraznění mechanického poškození (pekování) a prasklin v bočním osvětlení. Stav před restaurováním.

Obr. 23 Severní stěna, UV fluorescenční snímek - režim WB AUTO, oranžová fluor. (svatozář) a modrá fluor. (fragmenty překryvných vápenných nátěrů). Stav před restaurováním.

Obr. 22 Severní stěna, stav před restaurováním.

Obr. 24 Dolní část severní stěny, biologické napadení plenty a omítkových vrstev, stav před restaurováním.

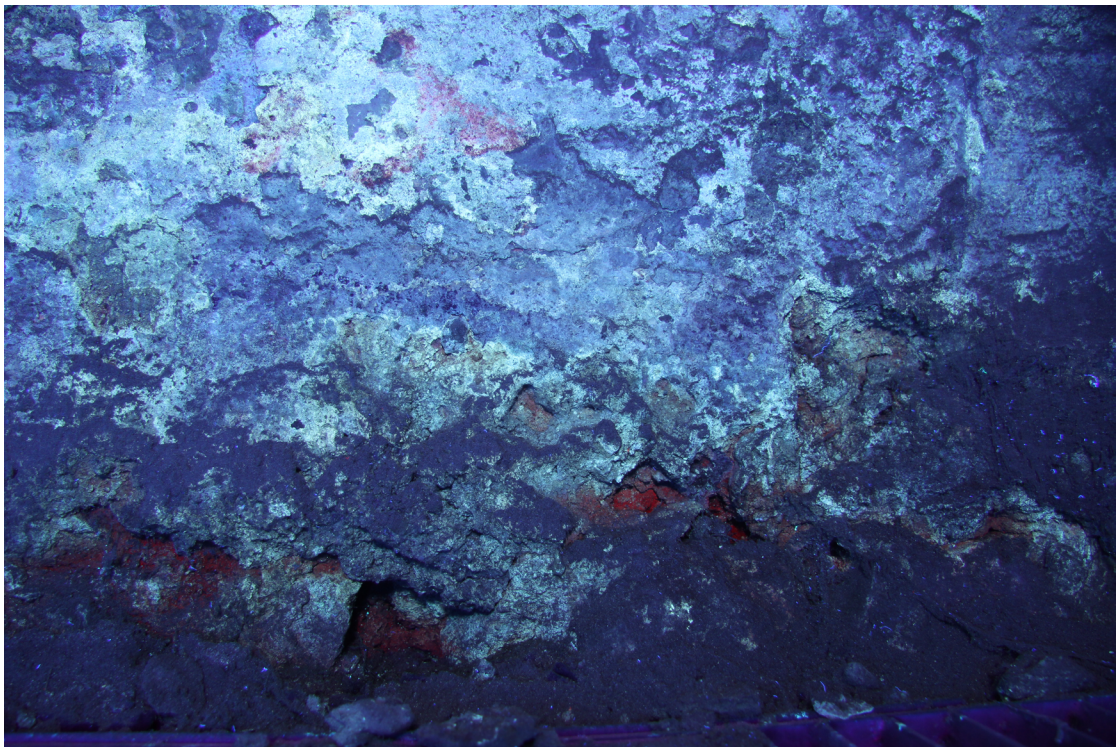

Obr. 25 Dolní část severní stěny, UV fluorescenční snímek - režim WB AUTO. Na fotografii je patrná červená fluorescence (biologické napadení). Bílé oblasti na snímku indikují působení vodorozpustných solí.

Obr. 26 Odstraňování plenty na severní stěně lodi kostela, detail. Pro plentování byly druhotně použity pálené cihly a prejzy.

Obr. 28 Severní stěna, postava sv. Markéty, stav po mechanickém čištění.

Obr. 27 Severní stěna, celkový pohled, stav po očištění. Sytá barevnost je dána přítomností zbytkové vlhkosti po čištění.

Obr. 30 Severní stěna a pravé rameno vítězného oblouku, figurální část (detail), stav po očištění.

Obr. 29 Severní stěna, postava klečícího oranta, stav po očištění.

Obr. 31 Severní stěna, průběh čištění, stav v průběhu restaurování.

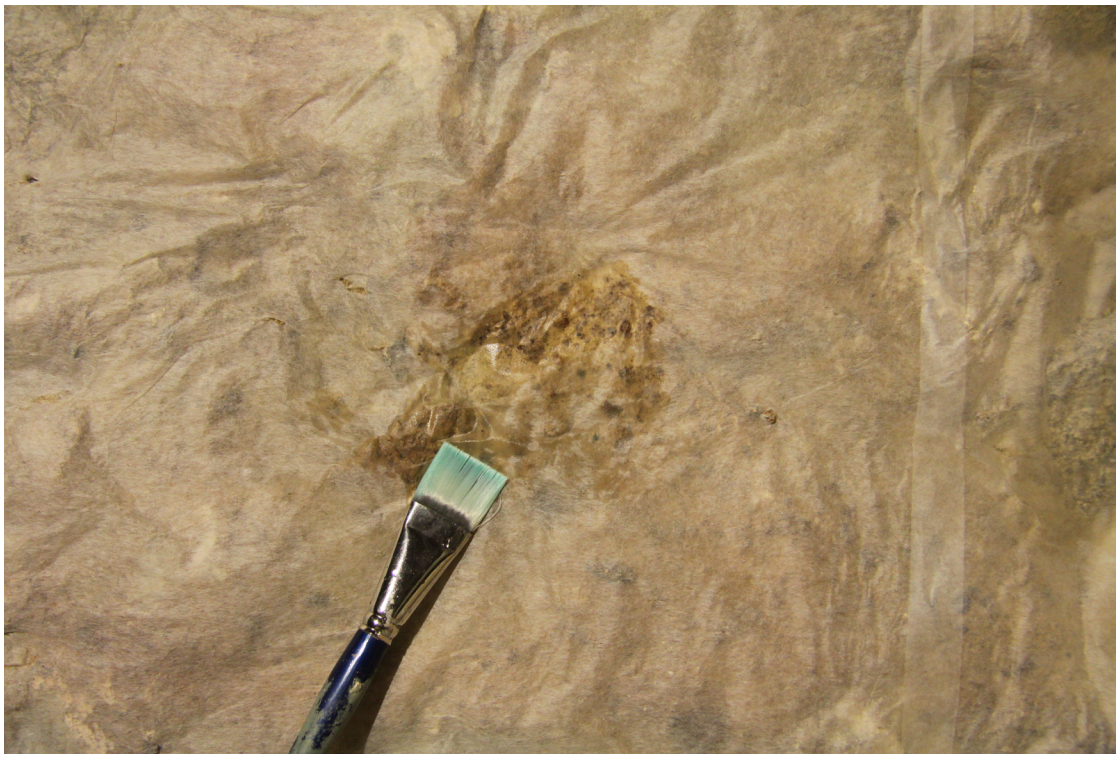

Obr. 32 Severní stěna, aplikace ochranného přelepu z japonského papíru, stav v průběhu restaurování.

Obr. 34 Severní stěna, celkový pohled, stav po vytmelení.

Obr. 33 Severní stěna, postava sv. Markéty (detail), zkoušky retuše.

Obr. 36 Severní stěna, postava sv. Markéty, stav po retuši.

Obr. 35 Severní stěna, postava sv. Markéty, stav po tmelení.

Obr. 38 Severní stěna, postava klečícího oranta, stav po retuši.

Obr. 37 Severní stěna, postava klečícího oranta, stav po tmelení.

Obr. 39 Severní stěna, postava sv. Markéty (detail), stav po vytmelení.

Obr. 40 Severní stěna, postava sv. Markéty (detail), stav po retuši.

Obr. 41 Severní stěna, fragmenty barokních a gotických vrstev (detail), stav po vytmelení.

Obr. 42 Severní stěna, fragmenty barokních a gotických omítek, stav po vytmelení barokních vrstev a retuši gotických vrstev.

Obr. 43 Severní stěna, zajištění drobných fragmentů fixačními tmely (detail), stav po restaurování.

Obr. 44 Severní stěna, postava sv. Markéty (detail krku světice), stav po restaurování.

Obr. 46 Kout mezi vítězným obloukem a severní stěnou, stav po restaurování.

Obr. 45 Severní stěna, celkový pohled, stav po restaurování.

Obr. 47 Celkový pohled na vítězný oblouk a část severní stěny, stav po restaurování.

10. Grafická příloha praktické části

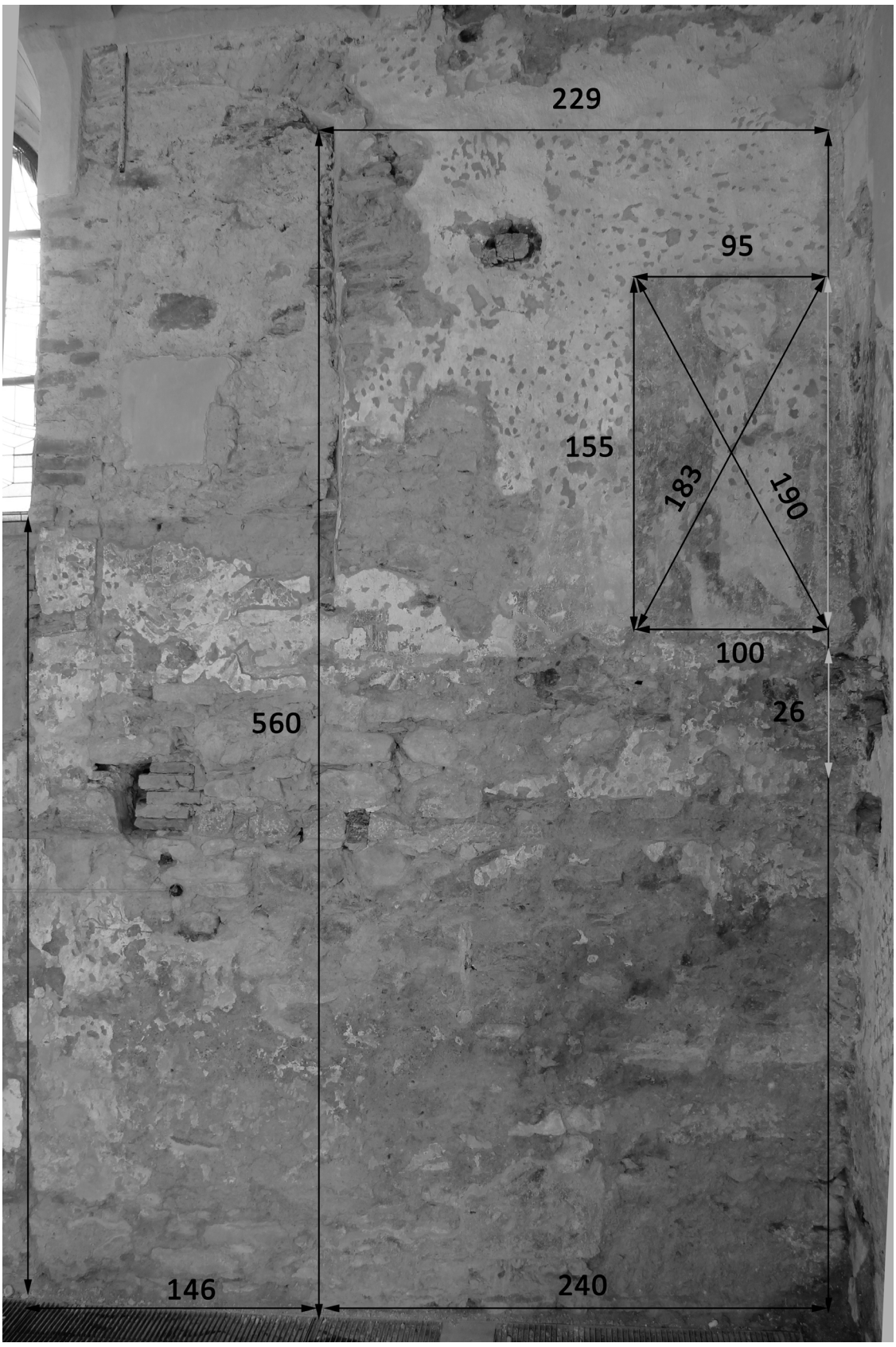

Obr. 48 Grafický zákres (rozměry restaurovaného díla), celkový pohled na restaurovanou část severní stěny.

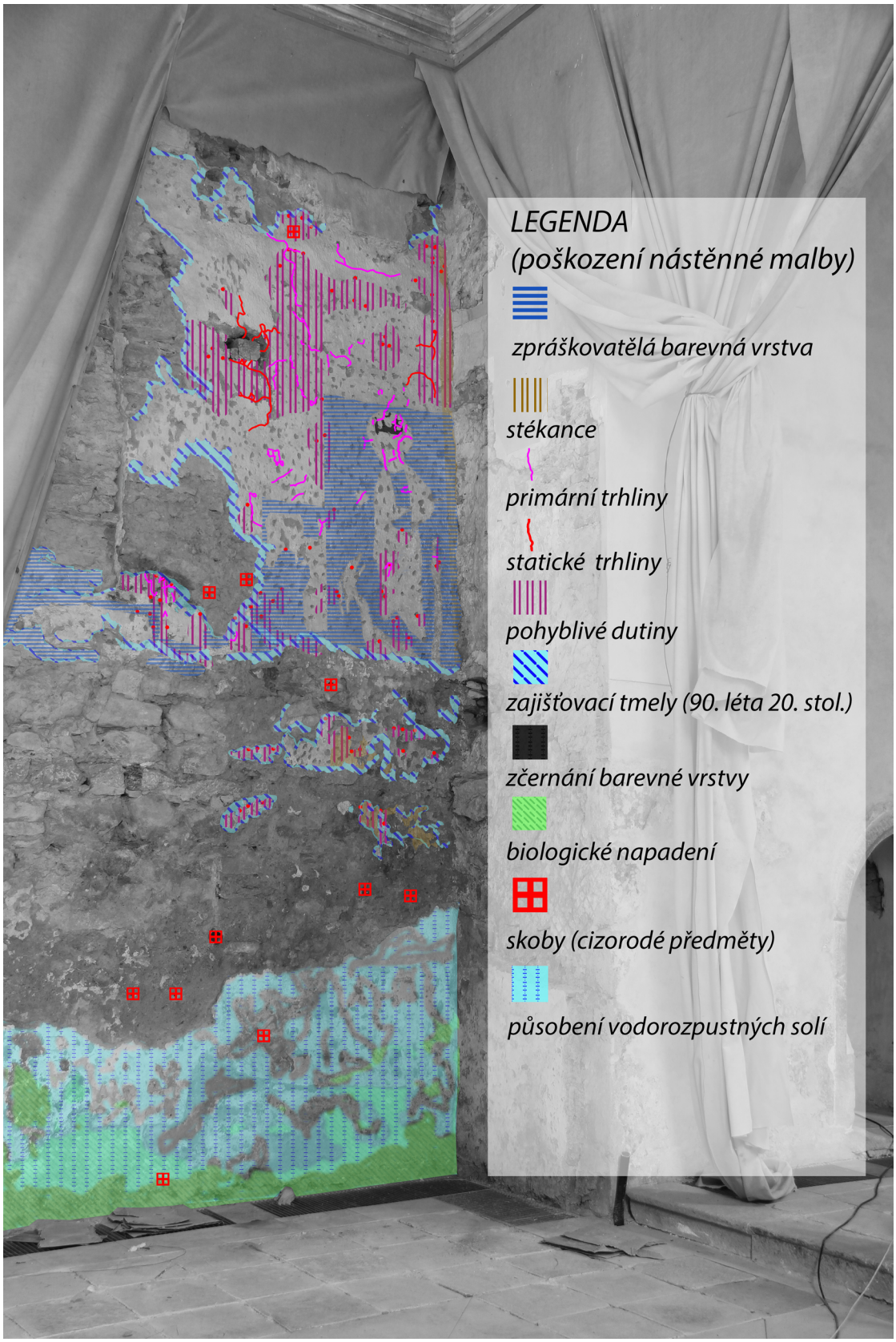

Obr. 49 Grafický zákres (stav a druhy poškození restaurovaného díla), celkový pohled na restaurovanou část severní stěny.

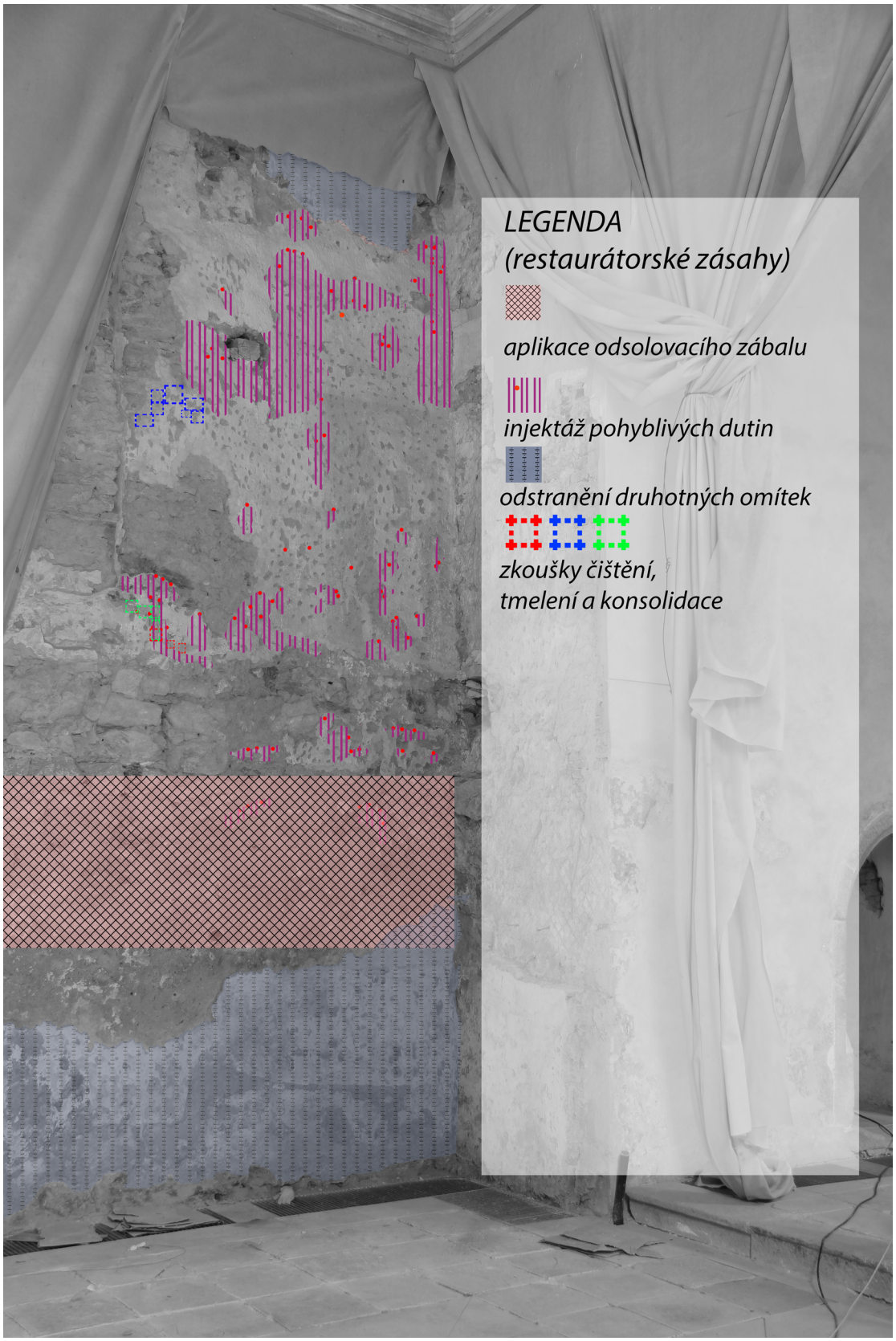

Obr. 50 Grafický zákres (provedené restaurátorské zásahy), celkový pohled na restaurovanou část severní stěny.

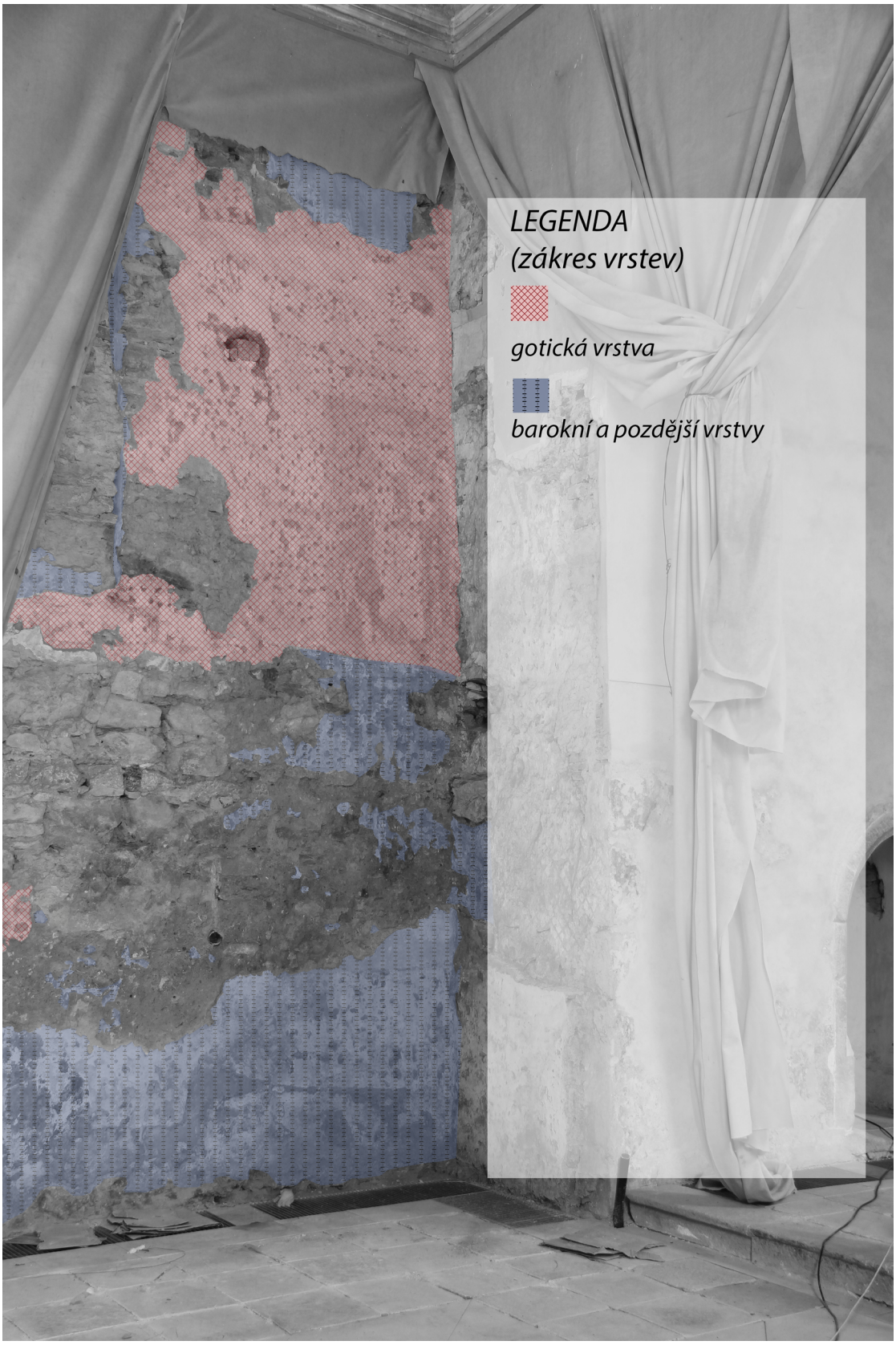

Obr. 51 Grafický zákres (zákres historických omítkových vrstev), celkový pohled na restaurovanou část severní stěny.

8. Obrazová příloha teoretické práce

Figura z východní stěny presbytáře, detail.

Obr. 53 Východní stěna presbytáře, středověká výmalba z let 1335-1343.

Obr. 52 Severní stěna presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343 (foto: L. Slouková).

Obr. 55 Severní stěna lodi kostela, středověká výmalba z let 1380-1390.

Obr. 54 Jižní stěna presbytáře, středověká výmalba z let 1335-1343.

Obr. 56 Vítězný oblouk kostela, středověká výmalba z let 1380-1390.

Obr. 57 Severní stěna presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, fragment pravé nohy na stá-čejícím se oblouku a klečící figura, níže fragmenty nápisové pásky a pět hlav, zcela vpravo zbytek nečitelné pásky a postava před výrazně černou plochou.

Obr. 58 Severní stěna presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, fragment pravé nohy na stáčejícím se oblouku a klečící figura, níže fragmenty nápisové pásky a pět hlav.

Obr. 59 Severní stěna presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, fragmenty dvou fantaskních zvířat (ďábel a Leviatan). Dole pruh mramorování a fragment červené draperie.

Obr. 60 Východní stěna presbytáře, středověká výmalba z let 1335-1343, detail pravé části stěny, pás řasené draperie (pás číslo 1), figurální scéna (figurální pás číslo 2).

Obr. 61 Východní stěna presbytáře, středověká výmalba z let 1335-1343, detail pravé části stěny, pás řasené draperie (pás číslo 1), figurální scéna (figurální pás číslo 2), dvanáct apoštolů (figurální pás číslo 3).

Obr. 62 Východní stěna presbytáře, středověká výmalba z let 1335-1343 (foto: L. Slouková), detail levé části stěny, dvanáct apoštolů, (figurální pás číslo 3), fragmenty draperií figur (figurální pás číslo 4).

Obr. 63 Východní stěna presbytáře, středověká výmalba z let 1335-1343 (foto: L. Slouková), detail pravé části stěny, dvanáct apoštolů, (figurální pás číslo 3), fragmenty draperií figur (figurální pás číslo 4).

Obr. 64 Jižní stěna presbytáře, středověká výmalba asi před rokem 1335-1343, štětcová kresba zvířete.

Obr. 65 Jižní stěna presbytáře, středověká výmalba z let 1335-1343, šlechtic a urozená dáma (foto: L. Slouková).

Obr. 67 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená),

Obr. 66 Doplněná pauza z jižní stěny presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená a červená).

Obr. 69 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená).

Obr. 68 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená).

Obr. 70 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená, červená).

Obr. 71 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená).

Obr. 73 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře(detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená).

Obr. 72 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře(detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená).

Obr. 75 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře(detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená).

Obr. 74 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře(detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená).

Obr. 76 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená).

Obr. 77 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená).

Obr. 79 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená).

Obr. 78 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená).

Obr. 80 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená).

Obr. 81 Doplněná pauza z východní stěny presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená).

Obr. 82 Doplněná pauza ze severní stěny presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená).

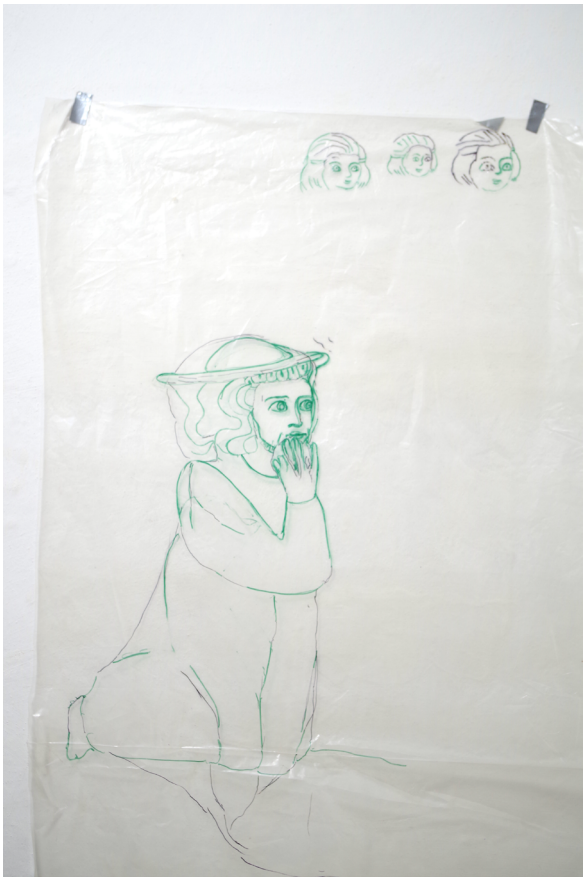

Obr. 83 Doplněná pauza ze severní stěny presbytáře (detail), středověká výmalba z let 1335-1343, originál (modrá) a doplněk (zelená).

Obr. 85 Doplněná pauza z vítězného oblouku (detail), středověká výmalba (90. léta 14. stol.), originál (modrá) a doplněk (zelená).

Obr. 84 Doplněná pauza ze severní stěny lodě kostela (detail), středověká výmalba (80. léta 14. stol.), originál (modrá) a doplněk (zelená).

Obr. 86 Severní stěna presbytáře, středověká výmalba z let 1335-1343 (detail) vlevo fragment s postavou ďábla na zahrádecké malbě, vpravo postava ďábla z hněvkovického kostela.

Obr. 87 Výjevy posledního soudu: a) Kristus v mandorle, kostel v Rákoši (TOGNER, Milan. Středověká nástěnná malba v Gemerii. 1. vyd. Bratislava: Tatran, 1989.), b) Leviathan, kostel sv. Jakuba Chvojno (foto: V. Všetečka), c) Peklo, kostel Všech svatých v Kozohlodech (foto: F. Krejčí), d) severní stěna zahrádeckého kostela.

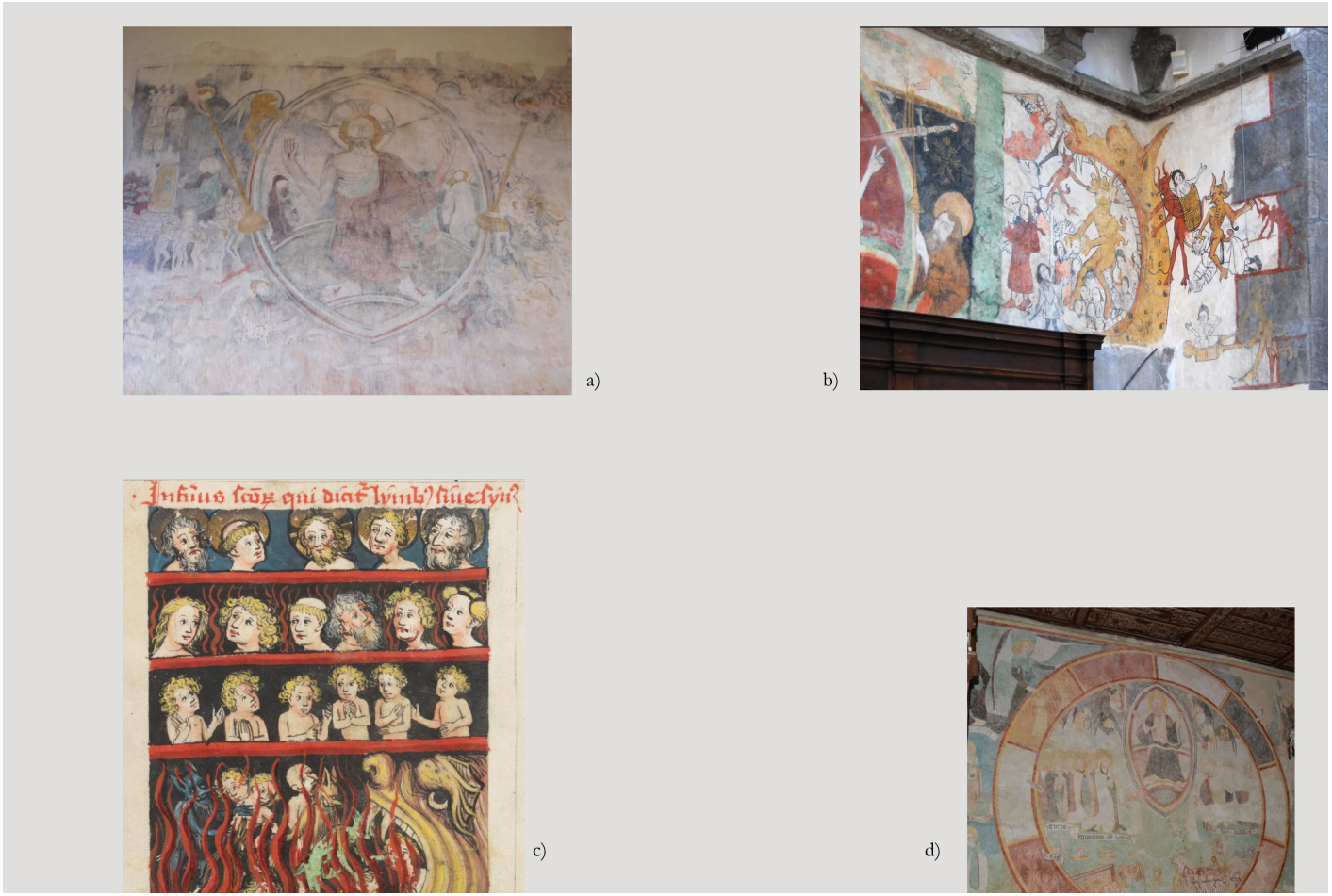

Obr. 88 Výjevy posledního soudu: a) Kristus v mandorle a poslední soud, kostel sv. Bartoloměje v Hněvkovicích, b) Leviathan, kostel sv. Jakuba v Prachaticích, c) Speculum humanae salvationis (zdroj: www.e-codices.unifr.ch), d) poslední soud v kostele sv. Cecílie v Kyjaticích (www.apsida.sk).

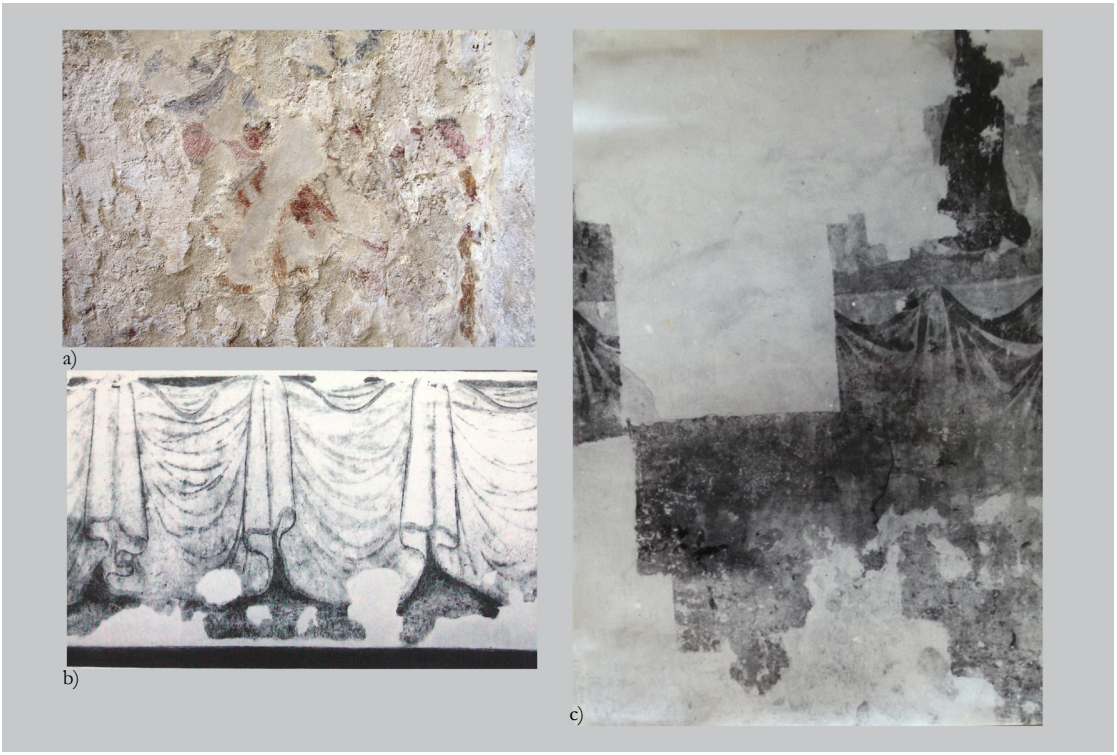

Obr. 89 Systém draperií, a) fragment zahrádecké malby, b) Štrasburk, Ostwald (fotografie poskytnuta Z. Všetečkovou), c) kostel v Černvíru u Perštýna na Moravě (zdroj: ALT Jaroslav - TOROŇ Jiří, restaurátorská zpráva, Restaurátorská zpráva I. etapy restaurování gotických nástěnných maleb v presbytáři hřbitovního kostel v Černvíru u Perštýna na Moravě, Praha, 1968.).

Obr. 90 a) přepauzovaný a doplněný zákres zahrádecké malby, b) fotografie zahrádecké malby, c) iluminace z *Codexu Manesse Albrecht von Johannsdorf* (zdroj: digital.wlb-stuttgart.de).

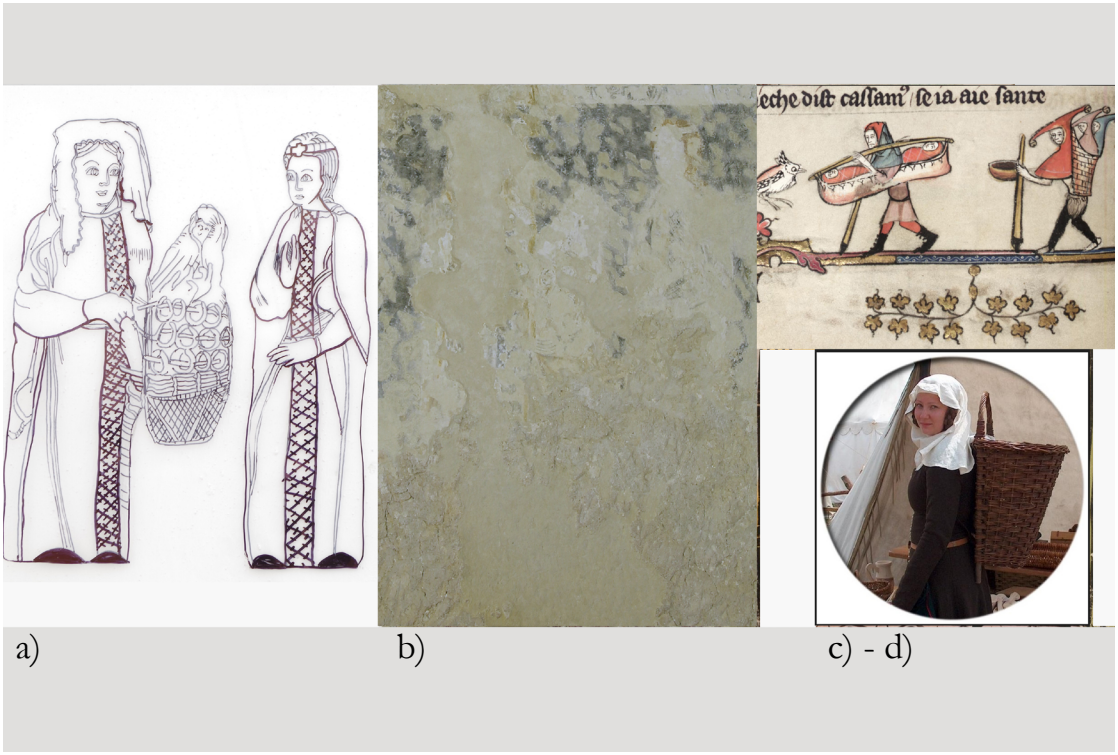

Obr. 91 a) kresebná hypotetická rekonstrukce, b) nástěnná malba v Zahrádce, c) iluminace Román o Alexandrovi Velikém (zdroj: https://evolutionofbabywearing.files.wordpress.com), d) kostýmová rekonstrukce (zdroj: www.loricamos.vizz.pl).

Obr. 92 a) iluminace Román o Alexandrovi Velikém (zdroj: SAMEK, Bohumil, Umělecké památky Moravy a Slezska 2, Academia, Praha, 1999.), b) hypotetická rekonstrukce. Na modré ploše mezi třetí a čtvrtou figurou (zprava) byla zřejmě provedena ještě jedna figura. V tomto místě se však nedochovala barevná vrstva vzniklá mezi léty (1335-1343), ale pouze vrstva vzniklá před rokem 1335 (viz. obr. 186).

Obr. 93 a) hypotetická rekonstrukce části nástěnné malby z východní stěny presbytáře, b) plastiky z Naumburgu markrabě Ekkehard a Uta (Autor pravé fotografie: Linsengericht).

Obr. 94 a) hypotetická rekonstrukce části nástěnné malby z východní stěny presbytáře, b) malby z kapitulní síně komendy johanitů, kolem roku 1320 (zdroj: PĚŠINA, Jaroslav a kol., Gotická nástěnná malba v zemích českých I., Praha, 1958.).

Obr. 95 a) nástěnné malby z kostela sv. Martina v Dolním Městě, b) hypotetická rekonstrukce části nástěnné malby z východní stěny presbytáře.

Obr. 96 a) nástěnná malba v kostele sv. Bartoloměje v Hněvkovicích, b) hypotetická rekonstrukce části nástěnné malby z východní stěny presbytáře.

a)

b)

c)

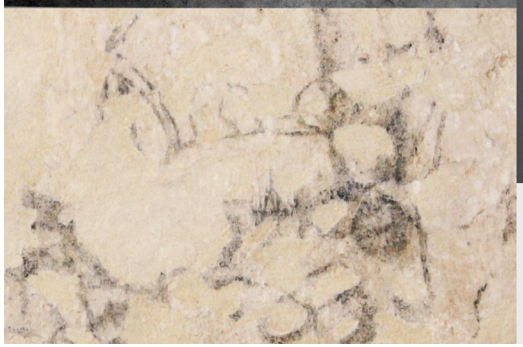

d)

Obr. 97 Nástěnné malby ze zahrádeckého kostela: a) historická fotografie, b) fotografie zvýrazněná v grafickém programu, c) současná fotografie), d) hypotetická rekonstrukce části nástěnné malby z jižní stěny presbytáře.

Obr. 98 a) nástěnná malba na zámku v Kunštátě, 1320-1330 (foto: L. Paroulková), b) iluminace markrabě Jindřich z Míšně, Codex Manesse (http://digi.ub.uni-heidelberg.de), c) nástěnná malba v Siedlęcině, 40. léta 14. století (wiezasiedlecin.pl), d) cyklus o rytíři Percivalovi v Kostnici, (zdroj: JÜRGEN, Michler, Gotische Wandmalerei am Bodensee, Gessler Robert Verlag, 1998.).

Obr. 99 a) - c) votivní deska Jana Očka z Vlašimi (zdroj: https://upload.wikimedia.org), mozaika posledního soudu na chrámu sv. Víta v Praze (zdroj: https://upload.wikimedia.org), rukopis De civitate Dei (zdroj: https://upload.wikimedia.org), d) - e) hypotetické rekonstrukce zemských patronů, hypotetické rekonstrukce světců.

a)

b)

c)

d)

Obr. 100 a) hypotetická rekonstrukce Kristus v mandorle, b) kostel v Rákoši (zdroj: TOGNER, Milan. Středověká nástěnná malba v Gemerii. 1. vyd. Bratislava: Tatran, 1989.), c) Kentheim, město Bad Teinach-Zavelstein, Calw, (foto: Tomáš Knoflíček), d) kostel sv. Bartoloměje, Hněvkovice.

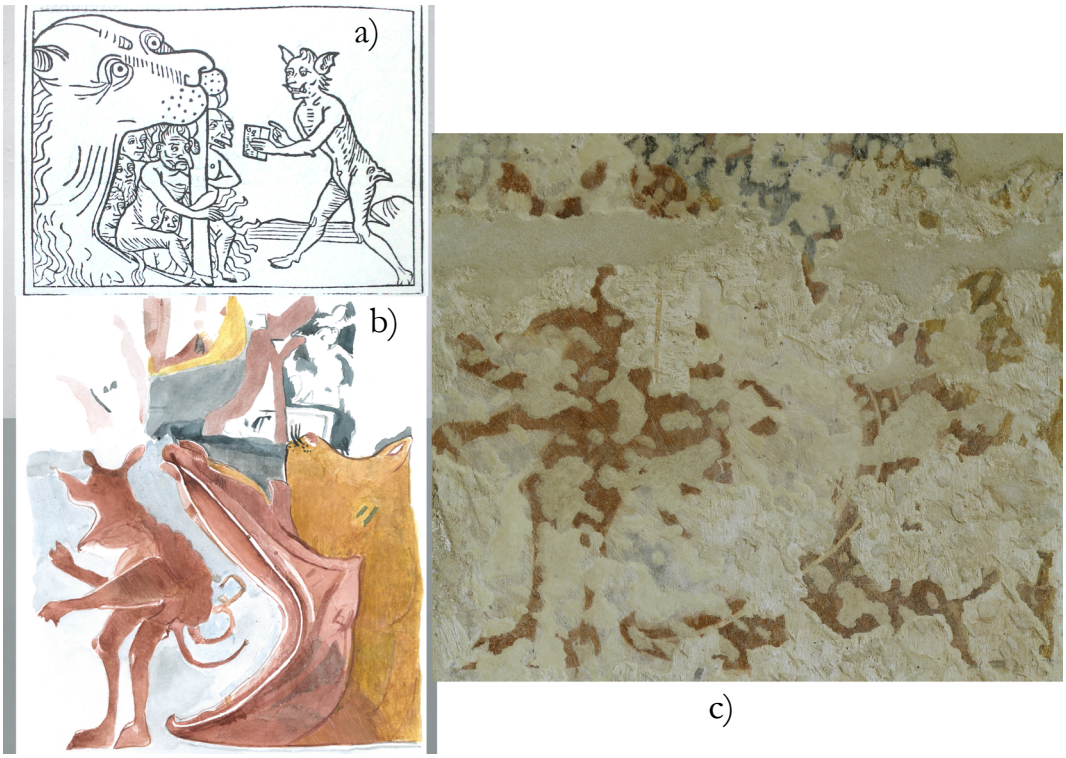

Obr. 101 a) motiv z očistce (zdroj: BANDMANN, Günter, KIRSCHBAUM, Engelbert (ed.). Lexikon der christlichen Ikonographie. Sonderausg. Rom: Herder, 1994.), b) hypotetická rekonstrukce ďábel a Leviathan, c) fragmenty zahrádeckých maleb.

Obr. 102 a) nástěnná malba ze zahrádeckého kostela, b) hypotetická rekonstrukce Markéta a drak, c) světec z hněvkovického kostela.

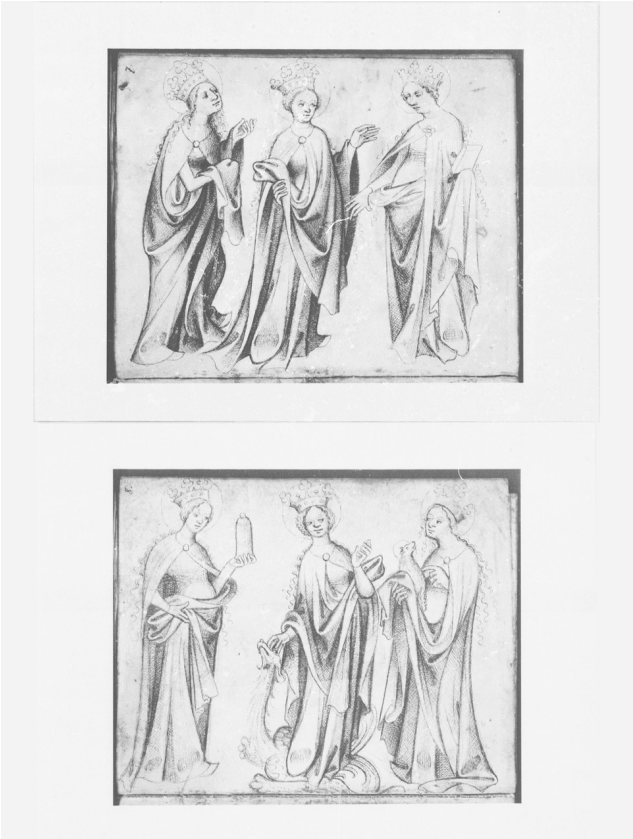

Obr. 103 Brušvický skicář, sv. Markéta (dole uprostřed).

a) b) c)

Obr. 104 a) sv. Markéta (Filby), b) sv. Markéta (Čechy), c) sv. Markéta (Lübeck).

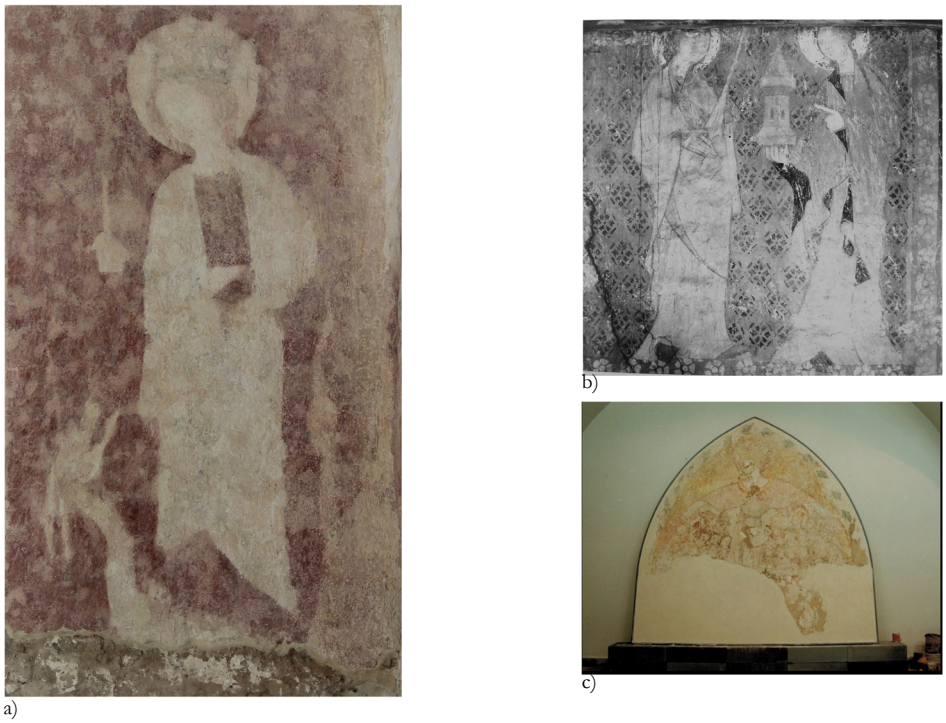

a) b) c)

Obr. 105 a)nástěnná malba ze zahrádeckého kostela, b) sv. Voršila a sv. Barbora, kostel v Libiši (foto: Zuzana Všetečková) Libiš, c) transfer nástěnné malby z kostela v Dolních Kralovicích.

a) b) c)

Obr. 106 a) nástěnná malba ze zahrádeckého kostela (Zvěstování), b) anděl z výjevu arma christi, kostel sv. Markéty v Loukově, c) Zvěstování, kostel sv. Jakuba, Dalečín (foto: Tomáš Knoflíček).

a) b) - c) d)

Obr. 107 a) nástěnná malba ze zahrádeckého kostela, b) Zvěstování, Šramotín (zdroj: apsida.sk), c) Zvěstování, antifonář z Vorau (zdroj: v2.manuscriptorium.com), d) Zvěstování (Hněvkovice).

a) b) - c) d)

Obr. 108 a) nástěnná malba ze zahrádeckého kostela (donátor), b) postavy donátorů, kostel sv. Jakuba, Chvojno (foto: V. Všetečka), c) donátor, dominikánský kostel, Jihlava (foto: Tomáš Knoflíček), d) hypotetická rekonstrukce.

Obr. 109 Hypotetická rekonstrukce fragmentů nejstarší vrstvy (dva stromy), vznik malby před rokem 1335. Na zákresu je šedá plocha pouze vyplněním míst, které nebylo možné interpretovat, protože se zde barevná vrstva nedochovala. Zároveň je zde kresebně naznačena vrstva, která vznikla patrně mezi léty (1335-1343).

Obr. 110 Hypotetická rekonstrukce fragmentů nejstarší vrstvy (kůň), vznik malby před rokem 1335. Na zákresu je šedá plocha pouze vyplněním míst, které nebylo možné interpretovat, protože se zde barevná vrstva nedochovala. Zároveň je zde kresebně naznačena vrstva, která vznikla patrně mezi léty (1335-1343).

Obr. 111 Hypotetická rekonstrukce severní, východní a jižní stěny presbytáře (1335-1343). Na zákresu je šedá plocha, která tvořila pozadí výjevů použita při hypotetických zákresech jako neutrální výplň na místech, které nebylo možné interpretovat, protože se zde barevná vrstva nedochovala.

Obr. 112 Hypotetická rekonstrukce východní stěny presbytáře (1335-1343). Na zákresu je šedá plocha, která tvořila pozadí výjevů použita při hypotetických zákresech jako neutrální výplň na místech, které nebylo možné interpretovat, protože se zde barevná vrstva nedochovala.

Obr. 113 Hypotetická rekonstrukce verze se zemskými patrony ve čtvrtém figurálním pásu (1335-1343). Na zákresu je šedá plocha, která tvořila pozadí výjevů použita při hypotetických zákresech jako neutrální výplň na místech, které nebylo možné interpretovat, protože se zde barevná vrstva nedochovala (pátý horní pás a plocha mezi třetí a čtvrtou figurou zleva.

Obr. 114 Hypotetická rekonstrukce verze s duchovními hodnostáři ve čtvrtém figurálním pásu (1335-1343). Na zákresu je šedá plocha, která tvořila pozadí výjevů použita při hypotetických zákresech jako neutrální výplň na místech, které nebylo možné interpretovat, protože se zde barevná vrstva nedochovala (pátý horní pás a plocha mezi třetí a čtvrtou figurou zleva.

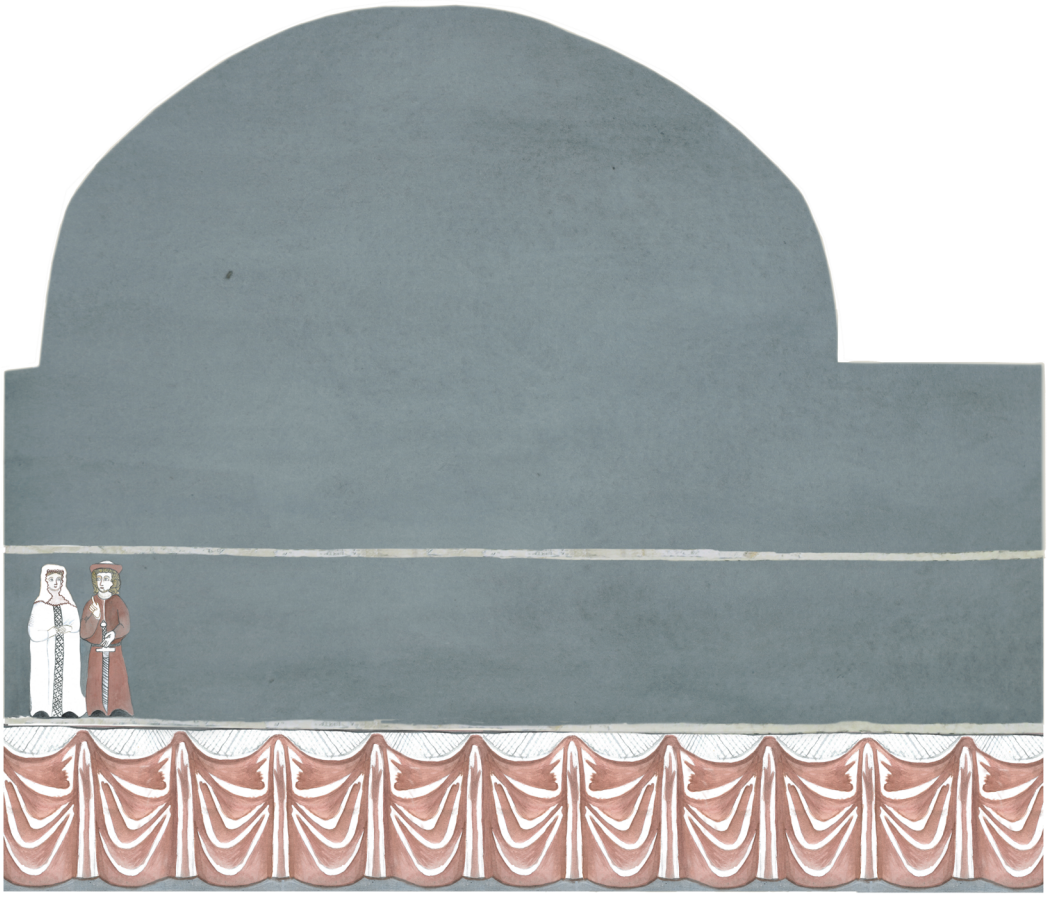

Obr. 115 Hypotetická rekonstrukce jižní stěny presbytáře (1335-1343). Na zákresu je šedá plocha, která tvořila pozadí výjevů použita při hypotetických zákresech jako neutrální výplň na místech, které nebylo možné interpretovat, protože se zde barevná vrstva nedochovala.

Obr. 116 Hypotetická rekonstrukce části severní stěny lodi kostela (kolem roku 1380). Na zákresu je narůžovělá plocha, která tvořila pozadí výjevů použita při hypotetických zákresech jako neutrální výplň na místech, které nebylo možné interpretovat, protože se zde barevná vrstva nedochovala. Červený pruh (vlevo) naznačuje pravděpodobně pokračování dalších výjevů, avšak v tomto místě se nacházejí zazděná barokní okna a středověká vrstva se tedy na těchto místech nedochovala.

Obr. 117 Hypotetická rekonstrukce vítězného oblouku (kolem roku 1390). Na zákresu je červená plocha, která tvořila pozadí výjevů použita při hypotetických zákresech jako neutrální výplň na místech, které nebylo možné interpretovat, protože se zde barevná vrstva nedochovala.

CHEMICKO-TECHNOLOGICKÝ PRŮZKUM
KOSTEL SV. VÍTA, ZAHRÁDKA U LEDČE

ZADAVATEL PRŮZKUMU

Ateliér restaurování a konzervace nástěnné malby a sgrafita
Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice

VEDOUCÍ PRÁCE / STUDENTI

Mgr. art. Jan Vojtěchovský, vedoucí Ateliéru restaurování a konzervace nástěnné malby a sgrafita
BcA. Markéta Renzová, magisterské studium
BcA. Iva Milionová, magisterské studium

ZPRÁVA Z CHEMICKO-TECHNOLOGICKÉHO PRŮZKUMU

Autor:	Petra Lesniaková	Datum:	9. 8. 2017	Počet stran:	38
Místo:	Katedra chemické technologie, Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice Jiráskova 3, Litomyšl				

SPECIFIKACE OBJEKTU, LOKALIZACE OBJEKTU

Zahrádka u Ledče, interiér kostela sv. Víta, nástěnná malba

ZADÁNÍ PRŮZKUMU, ODBĚR VZORKŮ

Cíle průzkumu: stratigrafie a složení povrchových úprav, obsah a distribuce vodorozpustných solí
Počet, typ dodaných vzorků:
7 / stratigrafie a složení povrchových úprav (vzorky V, Vzx), Tab. 1
34 / množství vodorozpustných solí v odebraných vzorcích vrtné moučky (24, vzorky Z a V) a ve vzorcích odsolovacích zábalů (10, vzorky 1-5, 0-2), Tab. 2, Tab. 3

Tab. 1: Přehled vzorků vrtné moučky ke stanovení množství vodorozpustných solí, vlhkosti.

Označení - výška/hloubka v cm	**Lokalizace vzorku**
Ze1 50/0-2, Ze1 50/2-5, Ze1 50/5-10	severní stěna hlavní lodi kostela, vrty ve výšce 50, 100, 150, 200 a 250 cm od podlahy průzkum obsahu vodorozpustných solí a vlhkosti v omítkách a zdivu
Zd1 100/0-2, Zd1 100/2-5, Zd1 100/5-10, Zd1 100/10-15	
Zc1 150/0-2, Zc1 150/2-5, Zc1 150/5-10, Zc1 150/10-15	
Zb1 200/0-2, Zb1 200/2-5, Zb1 200/5-10, Zb1 200/10-15	
Za1 250/0-2, Za1 250/2-5	
Zb2 200/0-2	severní stěna hlavní lodi kostela, vrty ve výšce 150 a 200 cm od podlahy průzkum obsahu vodorozpustných solí a vlhkosti v omítkách a zdivu, kontrola po odsolování
Zc2150/0-2	
Zb2 200/2-5	
Zc2 150/2-5	
Zb2 200/5-10	
Zc2 150/5-8	
Zb2 200/10-15	

Tab. 2: Přehled vzorků z odsolovacích zábalů ke stanovení množství vodorozpustných solí.

Označení	Popis, lokalizace vzorků odsolovacích zábalů
Východní stěna vítězného oblouku, zábaly křemičitý písek:kaolín 5:1 obj., demineralizovaná voda	
v 1.1	1. cyklus odsolování, doba zábalu 24 h, výška 95 cm od podlahy, plocha 10 × 10 cm.
v 1.2	1. cyklus odsolování, doba zábalu 24 h, výška 20 cm od podlahy, plocha 10 × 10 cm.
v 2.1	2. cyklus odsolování, doba zábalu 24 h, výška 95 cm od podlahy, plocha 10 × 10 cm.
v 2.2	2. cyklus odsolování, doba zábalu 24 h, výška 20 cm od podlahy, plocha 10 × 10 cm.
5 (A)	Kontrolní vzorek zábalu 10 × 10 cm, který nebyl aplikován na omítkovou vrstvu, zábal kaolín s pískem, demineralizovaná voda (vzorky 1 (1.1); 2 (1.2); 3 (2.1); 4 (2.2).
Severní stěna hlavní lodi kostela, zábaly Arbocelu s demineralizovanou vodou	
0	Kontrolní vzorek zábalu 10 × 10 cm, který nebyl aplikován na omítkovou vrstvu, složení Arbocel, demineralizovaná voda, aplikace přes japonský papír (vzorky v 1.4, v 2.4, v 1.3, v 2.3)
v 1.4	Severní stěna, 150-160 cm od úrovně podlahy, plocha vzorku 10 × 10 cm. 1 cyklus odsolování, doba zábalu 24 h.
v 2.4	Severní stěna, 150-160 cm od úrovně podlahy, plocha vzorku 10 × 10 cm, 2. cyklus odsolování, doba zábalu 24 h.
v 1.3	Severní stěna 190-200 cm od úrovně podlahy, plocha vzorku 10 × 10 cm, 1. cyklus odsolování, doba zábalu 24 h.
v 2.3	Severní stěna 190-200 cm od úrovně podlahy, plocha vzorku 10 × 10 cm, 2. cyklus odsolování, doba zábalu 24 h.

Tab. 3: Přehled vzorků ke stanovení stratigrafie povrchových úprav a složení vybraných vrstev.

Ev.č.	Označení, lokalizace, popis
7901	V1 severní stěna hlavní lodi kostela, koruna světice sv. Markéty, tmavá vrstva, silná UV luminiscence, neobsahuje omítku, předpokládaný vznik kolem 1380, vrchní část vzorku nebyla dočišťována po odkryvu.
7902	V2, východní stěna vítězného oblouku, bílého pozadí, červený křížový ornament, datace kolem1390, v UV světle sytě oranžová luminiscence, odběr vzorku s barevnými vrstvami, vápenným nátěrem a částí tmavě-hnědé (vyšší obsah jílu?) podkladové omítky. Vrchní část vzorku nebyla dočišťována po odkryvu.
7903	V3 severní stěna hlavní lodi kostela, patrně zpodobňující tmavě-šedou draperii, pod šedou vrstvou se nalézá další okrová barevná vrstva, na bílé vrstvě, vzorek odebrán s barevnými vrstvami, vápenným nátěrem a částí tmavě-hnědé (vyšší obsah jílu?) podkladové omítky. Vrchní část vzorku nebyla dočišťována po odkryvu.
7904	V4 severní stěna hlavní lodi kostela, mladší okrová barevná vrstva na bílé vrstvě pod kterou se nachází okrová vrstva vzniklá přibližně kolem roku 1380 zpodobňující okrové pozadí malby. Odběr barevných vrstev nebyl pravděpodobně kompletní.
7927	Vzx1 Vzorek odebrán za účelem identifikace okrově zbarvených stékanců. Místo odběru: severní stěna lodi, pod výjevem sv. Markéty.
7928	Vzx2 Identifikace zeleného pigmentu, případně porovnání se vzorky odebranými v presbyteriu při předchozím rest. průzkumu: 2011 – 2012. Místo odběru: levá část vítězného oblouku, v blízkosti neznámého světce.
8127	Vzx3 / P1 úlomek z místa s charakteristickou UV fluorescencí
8326	Vzx4 úlomek z hnědého místa

METODIKA PRŮZKUMU

SEZNAM POUŽITÝCH METOD (ZKRATKY)

Světelná mikroskopie
Skenovací elektronová mikroskopie s energiově disperzní analýzou (SEM/EDX)
Selektivní důkazové mikrochemické reakce
Plynová chromatografie v kombinaci s hmotnostní spektrometrií (GC/MS)
UV/VIS spektroskopie
Gravimetrie

STRATIGRAFIE POVRCHOVÝCH ÚPRAV

Studium stratigrafie povrchových úprav bylo provedeno s využitím mikroskopických technik světelné a elektronové mikroskopie. Vybrané úlomky vzorků byly zdokumentovány stereoskopickým mikroskopem SZM800 (Nikon). Ke studiu připravených nábrusů (příčných řezů) byl využit optický mikroskop Eclipse LV100D-U (Nikon), pozorování bylo provedeno v dopadajícím viditelném, modrém světle a UV záření. Pro mikroskopické pozorování byly vzorky zality do pryskyřice Polylite 3203200 s tvrdidlem Norpol Peroxide 1, následně byly sbroušením připraveny příčné řezy (nábrusy). Jako imerzní kapalina byla při pozorování optickým mikroskopem použita demineralizovaná voda. Nábrusy byly fotograficky zdokumentovány digitálním fotoaparátem EOS 1100D (Canon). Nábrusy byly dále pozorovány pomocí elektronového mikroskopu Mira 3 LMU (Tescan). Snímky byly pořízeny v režimu zpětně odražených elektronů (BSE). Při měření byly použity nábrusy připravené pro optickou mikroskopii. Před měřením byly vzorky zvodivěny vrstvou uhlíku.

MATERIÁLOVÝ PRŮZKUM OMÍTEK A BAREVNÝCH VRSTEV

Materiálový průzkum byl proveden na základě určení prvkového složení vybraných částí vzorků pomocí rastrovací elektronové mikroskopie s energiově disperzní analýzou (SEM/EDX). K tomuto účelu byl využit elektronový mikroskop Mira 3 LMU (Tescan) s analytickým systémem Bruker Quantax 2000. Měření bylo provedeno na připravených nábrusech ve vysokém vakuu v režimu zpětně odražených elektronů (BSE). Před měřením byly nábrusy vzorků opatřeny vrstvou uhlíku. Výsledky prvkového složení analyzovaných míst jsou uvedeny v tabulkách na základě molárních procent tak, že prvky s dominantním zastoupením jsou podtrženy, následují prvky s menším zastoupením, přičemž v závorkách jsou uvedeny prvky s minoritním zastoupením.

IDENTIFIKACE POLYMERNÍCH LÁTEK

K orientační identifikaci vybraných polymerů byly provedeny důkazové mikrochemické reakce[1] selektivní pro lipidy (oleje), proteiny a polysacharidy. Mikrochemická zkouška na přítomnost proteinů byla provedena přes pyrroly a pyrrolové deriváty reakcí s p-dimetylaminobenzaldehydem, důkaz vysychavých olejů byl proveden reakcí se čpavkem a peroxidem vodíku. Důkaz přítomnosti polysacharidů byl proveden mikrochemickou reakcí s anilinacetátem. Testy byly provedeny na vzorku 8326 / Vzx4.
Dále byla k identifikaci organických látek využita metoda plynové chromatografie v kombinaci s hmotnostní spektrometrií GC/MS. Analýzu provedl Dr. Václav Pitthard z Kunst Historische Museum Wien. Protokol o provedené zkoušce je uveden v Příloze. K analýze byl použit vzorek 8127 / P1 / Vzx 3.

[1] Hering. B, Schramm H. P. Historische Malmaterialien und ihre Identifizierung. Stuttgart 2000. ISBN 3-473-48067-3.

Vzorky byly nejprve vysušeny. Obsah aniontů vodorozpustných solí byl stanoven pomocí UV/VIS spektrofotometrie v extraktech vzorků vrtné moučky a v extraktech vzorků odsolovacích zábalů v demineralizované vodě. K měření byl využit spektrofotometr Beckman Coulter DU© 720, měření bylo provedeno ve viditelném spektru světla v rozsahu vlnových délek 345 - 525 nm. Extrakty byly připraveny za použití 50 ml demineralizované vody na 1g vzorku vrtné moučky a 200 ml demineralizované vody na vzorky odsolovacích zábalů plochy 10 × 10 cm. U vzorků vrtné moučky byla hodnota koncentrace aniontů vodorozpustných solí vypočtena ve hmotnostních procentech (% hm.) a v látkovém množství vztaženém na hmotnost vzorku (mmol/kg). Koncentrace solí v odsolovacích zábalech byla vypočtena ve hmotnosti solí vztažené na plochu (g/m^2). Stanoveny byly koncentrace síranových, dusičnanových a chloridových aniontů.
Vlhkost vzorků vrtné moučky byla stanovena gravimetricky. Odebrané vzorky byly sušeny v sušárně při 105 °C do konstantní hmotnosti. Obsah vlhkosti byl stanoven ve hmotnostních procentech. Výsledky měření byly zhodnoceny s ohledem na doporučení uvedená v normách – české normy ČSN P70610 Hydroizolace staveb - Sanace vlhkého zdiva a rakouské normy Önorm 3355-1.

Tab. 4: Stupně vlhkosti podle ČSN P 73 0610.

Stupeň vlhkosti dle ČSN P 73 0610	**Vlhkost v hmotnostních %**
velmi nízký	pod 3
nízký	3,0 až 5,0
zvýšený	5,0 až 7,5
vysoký	7,5 až 10,0
velmi vysoký	nad 10,0

Tab. 5: Hodnocení stupně zasolení dle rakouské normy Önorm 3355-1.

Stupně zasolení	**Chloridy (%hm.)**	**Sírany (%hm.)**	**Dusičnany (%hm.)**
Nejsou nutná žádná opatření	*< 0,03*	*< 0,10*	*< 0,05*
Je nutné zvážit dílčí opatření	0,03 – 0,10	0,10 – 0,25	0,05 – 0,15
Opatření jsou nezbytná	**> 0,10**	**> 0,25**	**> 0,15**

Tab. 6: Stupně zasolení dle ČSN P70610 Hydroizolace staveb - Sanace vlhkého zdiva.

Stupně zasolení	**Chloridy** [hm. %]	**Sírany** [hm. %]	**Dusičnany** [hm. %]
nízký	pod 0,075	pod 0,5	pod 0,1
zvýšený	0,075 - 0,20	0,5 - 2,0	0,1 - 0,25
vysoký	0,20 - 0,5	2,0 - 5,0	0,25 - 0,5
velmi vysoký	nad 0,5	nad 5	nad 0,5

VÝSLEDKY PRŮZKUMU OBSAHU A DISTRIBUCE VLHKOSTI A VODOROZPUSTNÝCH SOLÍ

Tab. 7: Výsledky stanovení obsahu vlhkosti a množství vodorozpustných ve vzorcích vrtné moučky, barevnost dle Önorm 3355-1.

Vzorek výška / hloubka	**Vlhkost**	**Sírany (SO_4^{2-})**		**Dusičnany (NO_3^-)**		**Chloridy (Cl^-)**	
	[hm. %]	[hm. %]	[mmol/kg]	[hm. %]	[mmol/kg]	[hm. %]	[mmol/kg]
Ze1 50/0-2	**3,11**	0,18	18	0,09	18	<0,01	<2,0
Ze1 50/2-5	**4,27**	0,02	2	0,03	7	<0,01	<2,0
Ze1 50/5-10	**5,16**	<0,01	<1,0	0,02	4	<0,01	<2,0
Zd1 100/0-2	**2,09**	<0,01	<1,0	0,13	24	<0,01	<2,0
Zd1 100/2-5	**2,46**	<0,01	<1,0	0,03	7	<0,01	<2,0
Zd1 100/5-10	**2,54**	<0,01	<1,0	0,14	26	<0,01	<2,0
Zd1 100/10-15	**1,90**	<0,01	<1,0	0,05	11	<0,01	<2,0
Zc1 150/0-2	**3,91**	<0,01	<1,0	0,32	62	0,03	9
Zc1 150/2-5	**4,37**	0,29	30	0,29	57	0,01	4
Zc1 150/5-10	**4,24**	<0,01	<1,0	0,07	13	<0,01	<2,0
Zc1 150/10-15	**3,33**	0,00	0	0,03	6	<0,01	<2,0
Zb1 200/0-2	**5,76**	0,55	58	0,28	53	0,05	15
Zb1 200/2-5	**4,43**	0,02	2	0,29	56	0,04	10
Zb1 200/5-10	**3,52**	0,07	7	0,23	45	0,01	3
Zb1 200/10-15	**3,73**	0,05	5	0,17	32	0,01	3
Za1 250/0-2	**3,91**	0,04	4	0,30	57	0,04	10
Za1 250/2-5	**4,44**	0,01	1	0,34	66	0,04	11
Zb2 200/0-2	-	<0,01	<1,0	0,11	21	0,04	11,43
Zc2 150/0-2	-	<0,01	<1,0	0,06	11	0,01	4,15
Zb2 200/2-5	-	0,02	2	0,03	6	0,05	14,50
Zc2 150/2-5	-	<0,01	<1,0	0,02	3	0,02	4,71
Zb2 200/5-10	-	<0,01	<1,0	0,02	3	0,02	6,45
Zc2 150/5-8	-	<0,01	<1,0	0,02	3	0,01	3,42
Zb2 200/10-15	-	<0,01	<1,0	0,02	5	0,02	6,94

Tab. 8: Výsledky stanovení obsahu vodorozpustných solí ve vzorcích odsolovacích zábalů.

Vzorek / výška cm	**Sírany (SO_4^{2-})**	**Dusičnany (NO_3^-)**	**Chloridy (Cl^-)**
	[g/m^2]	[g/m^2]	[g/m^2]
v 1.1 / 95	<0,01	0,10	0,17
v 1.2 / 20	<0,01	0,11	0,18
v 2.1 / 95	<0,01	0,09	0,11
v 2.2 / 20	<0,01	0,07	0,10
5 (B) / čistý	<0,01	0,13	0,13
0 / čistý	0,23	0,17	0,23
v 1.4 / 150-160	0,13	0,07	0,24
v 1.3 / 190-200	0,06	0,13	0,22
v 2.4 / 150-160	0,01	0,13	0,27
v 2.3 / 190-200	0,01	0,06	0,14

Obsah vlhkosti ve vzorcích odebraných z omítek a zdiva (vzorky Za1 až Ze1, Tab. 7) se pohybuje v rozmezí 1,90 až 5,76 % hm. Obecně lze tyto hodnoty považovat za nízké. V těchto vzorcích byly zjištěny z hlediska rizika poškození stavebních materiálů velmi vysoké obsahy dusičnanů ve vyšších výškách odběru vzorků (cca 150 a 250 cm) v omítkách i zdivu. V těchto místech jsou přítomny také nepatrně zvýšené koncentrace chloridových aniontů. Vyšší koncentrace síranů byly zjištěny ve dvou vzorcích (Zc1 150/1-5, Zb1 200/0-2) do hloubky 5 cm.
V odsolovacích zábalech (vzorky v, Tab. 8) nebyly zjištěny takové koncentrace vodorozpustných solí, na jejichž základě by bylo odsolování stanovit za úspěšné.
V kontrolních vzorcích (Zb2 a Zc2) vrtné moučky odebraných po procesu odsolování ve výšce 150 a 200 cm nebyly zaznamenány z hlediska možnosti poškozování stavebních materiálů závažně vysoké obsahy vodorozpustných solí.

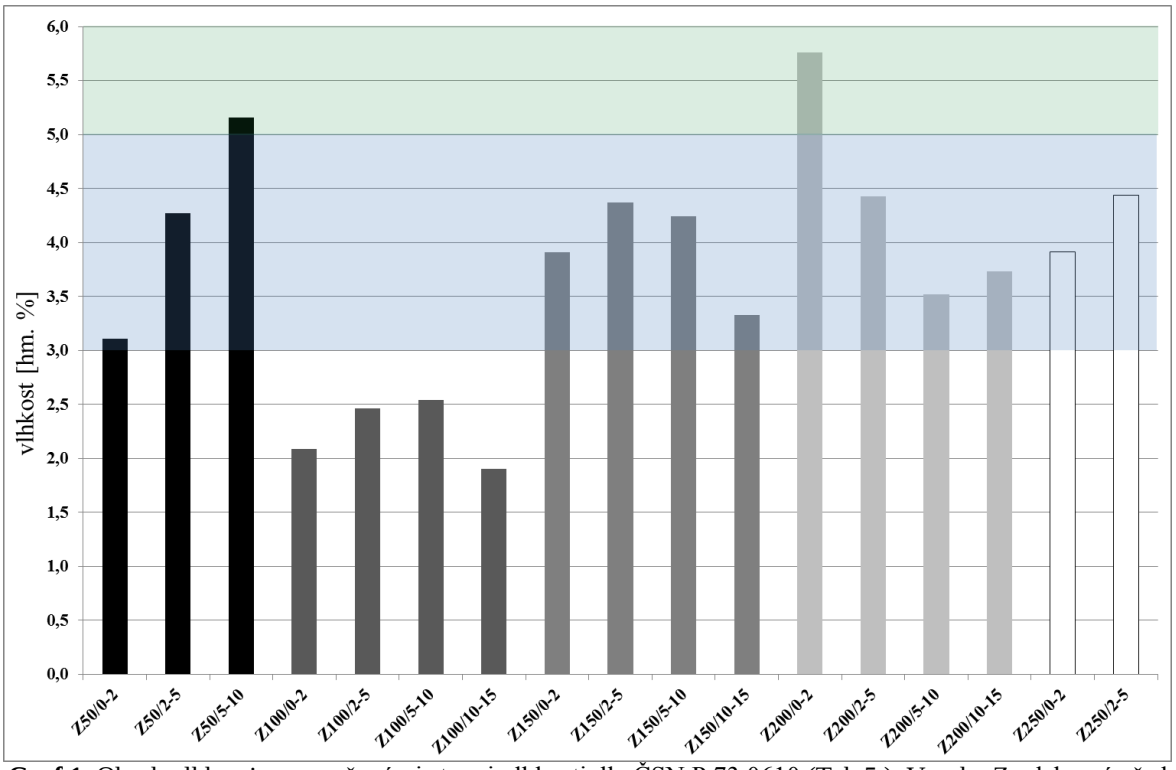

Graf 1. Obsah vlhkosti s vyznačenými stupni vlhkosti dle ČSN P 73 0610 (Tab 5.). Vzorky Z odebrané před odsolováním.

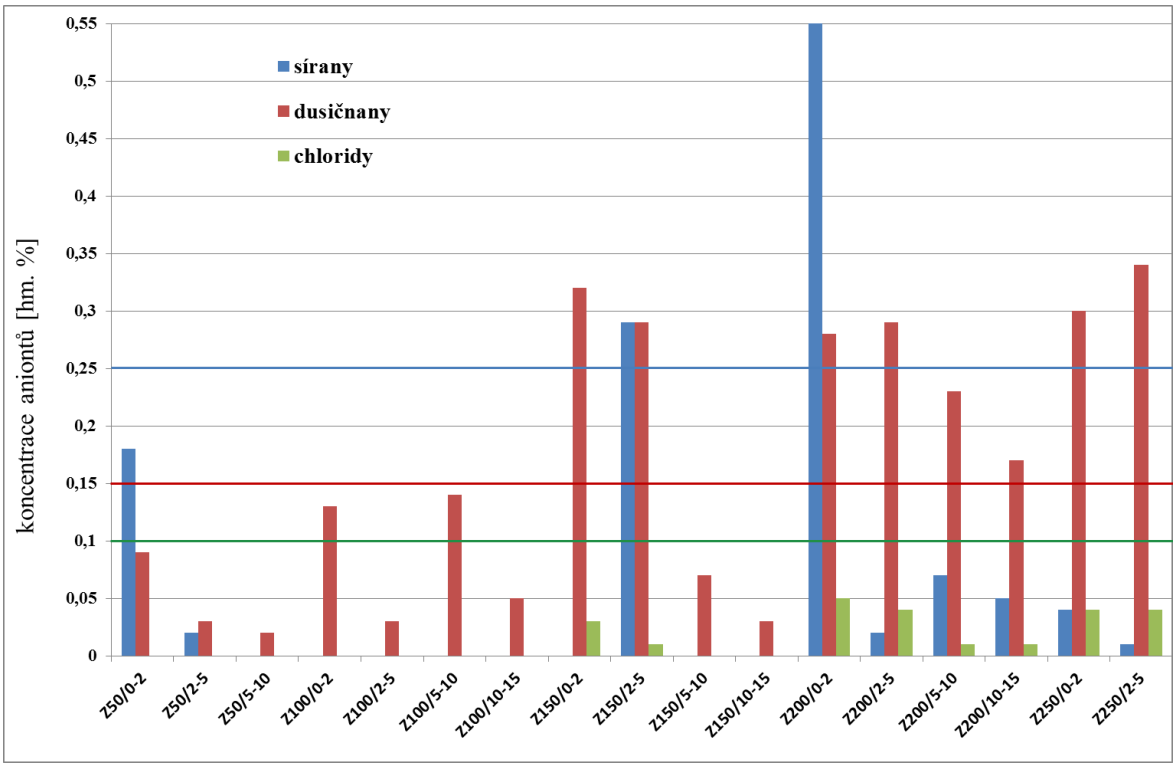

Graf 2. Obsah aniontů vodorozpustných solí s vyznačenou spodní hranicí velmi rizikových stupňů zasolení dle Önorm 3355-1 (Tab. 5). Vzorky Z odebrané před odsolováním.

VÝSLEDKY PRŮZKUMU BAREVNÝCH A OMÍTKOVÝCH VRSTEV

Vzorek 7901 - V1, koruna světice, severní stěna hlavní lodi

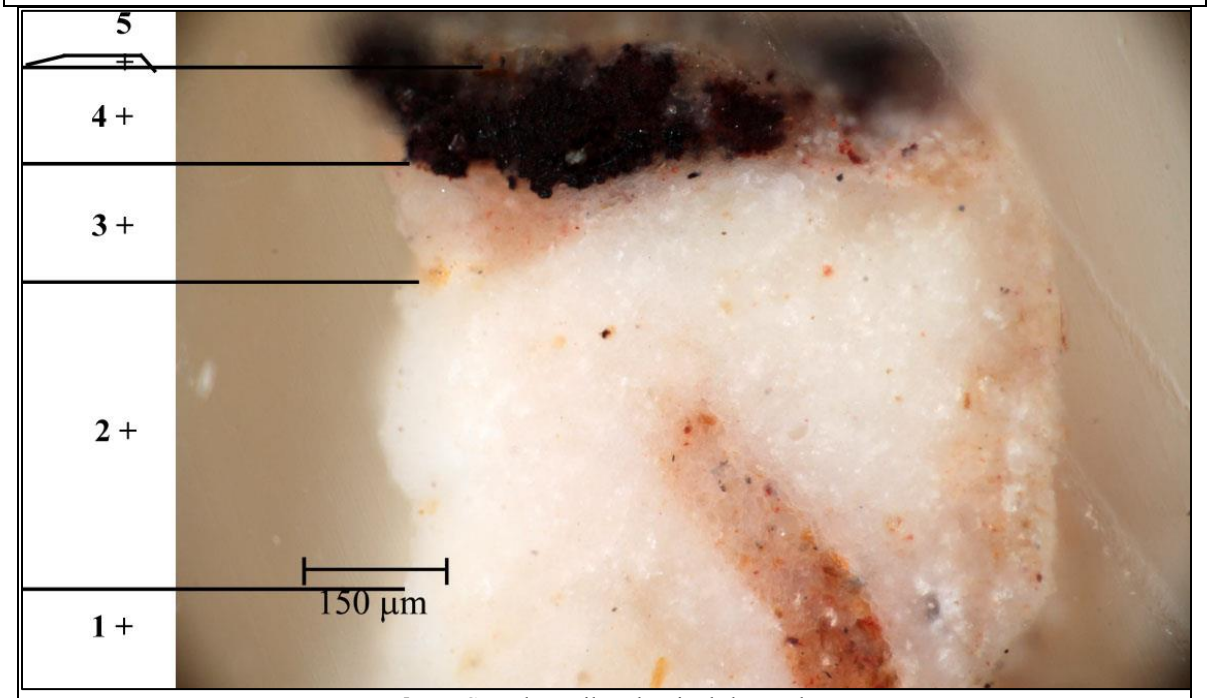

Obr. 1 Světelná mikroskopie, bílé světlo.

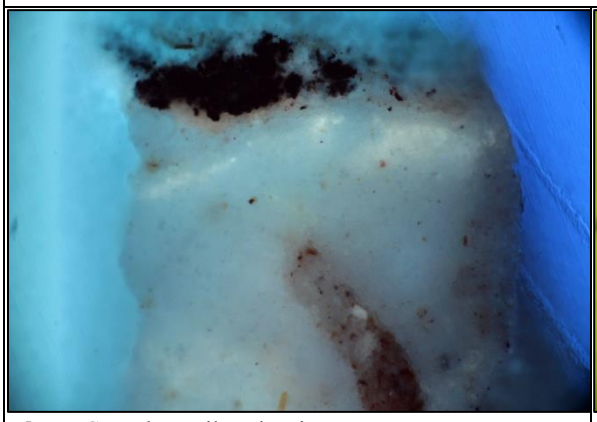

Obr. 2 Světelná mikroskopie, UV záření.

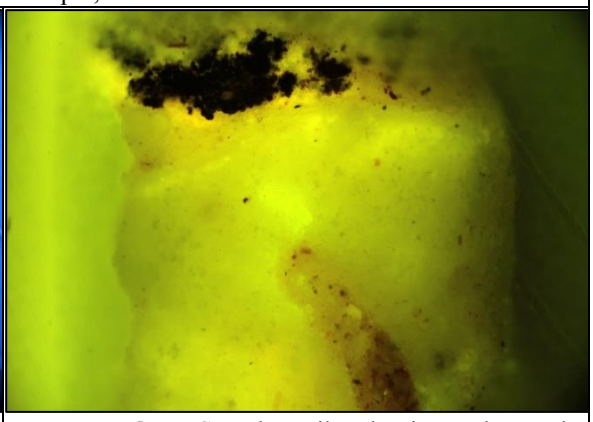

Obr. 3 Světelná mikroskopie, modré světlo.

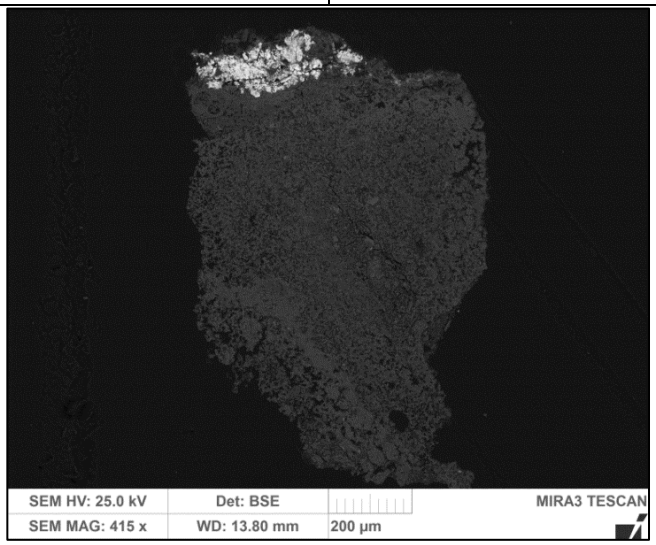

Obr. 4 Elektronová mikroskopie, BSE.

Tab. 9: Výsledky mikroskopického průzkumu, vzorek 7901.

Číslo vrstvy	***Popis vrstvy***	***Složení vrstvy - elektronová mikroskopie s prvkovou analýzou (SEM/EDX)***
5.	fragmenty **světlé/šedé** vrstvy nebo nečistoty	Ca, Si (Al): uhličitan vápenatý, zrno křemene, silikátová zrna, patrně červený železitý pigment
4.	silnější **tmavá vrstva**, červené zóny	Pb, Ca, Si (F): korodovaný pigment na bázi sloučenin olova, viditelné načervenalé zóny – původně zřejmě přítomen suřík, uhličitan vápenatý, křemenná zrna
3.	**narůžovělá** vrstva	Ca (Pb, Fe): uhličitan vápenatý / přírodní křída (schránky mikroorganismů), červený železitý pigment, olovo je pravděpodobně kontaminací z vrstvy 4, nicméně nelze zcela vyloučit příměs suříku
2.	silná **bílá** vrstva, při povrchu nažloutlá UV fluorescence	Ca (Al, Si, Mg): uhličitan vápenatý, vrstva blíže nespecifikována
1.	**fragment světlé béžové** vrstvy	Ca: uhličitan vápenatý, zřejmě bílé vzdušné vápno, ojediněle zrna silikátů, na povrchu vrstva vyloučeného uhličitanu vápenatého

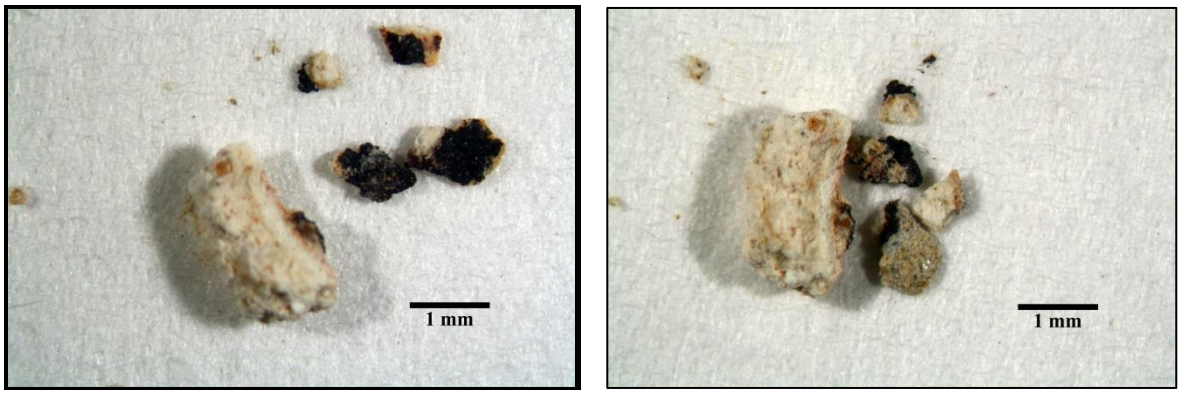

Obr. 5, 6 Stereoskopie - dokumentace vzorku z pohledové a spodní strany.

Shrnutí:
Vzorek nejprve obsahuje fragment zřejmě vápenné vrstvy 1 s tenkou vrstvou vyloučeného uhličitanu vápenatého na povrchu. Silná bílá vrstva 2 je tvořená uhličitanem vápenatým. Na základě žluté UV fluorescence lze předpokládat, že se u povrchu vrstvy vyskytuje organická látka. Následuje fragment narůžovělé vrstvy 3, která obsahuje přírodní křídu a červený železitý pigment. V případě následující tmavé vrstvy 4 lze předpokládat, že má změněnou barevnost v důsledku degradace olovnatých pigmentů na hnědou barvu. Produktem koroze je s největší pravděpodobností tmavý/hnědý plattnerit (PbO_2). Původní barevnost vrstvy nelze přesně určit. Vzhledem k přítomnosti červených zón lze předpokládat, že vrstva obsahovala suřík. Nelze vyloučit původní přítomnost dalších pigmentů na bázi sloučenin olova (olovnatá běloba/bílá, masikot/žlutá) v alterované vrstvě 4. Na této vrstvě se nacházejí fragmenty našedlé vrstvy 5 a/nebo nečistoty.

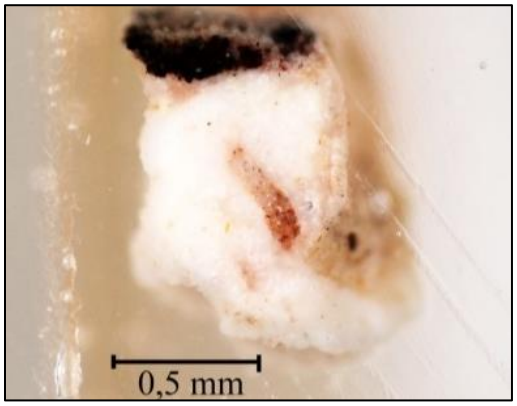

Obr. 7 Nábrus, světelná mikroskopie, bílé světlo, menší zvětšení.

Vzorek 7902 - V2, ornament, východní stěna vítězného oblouku

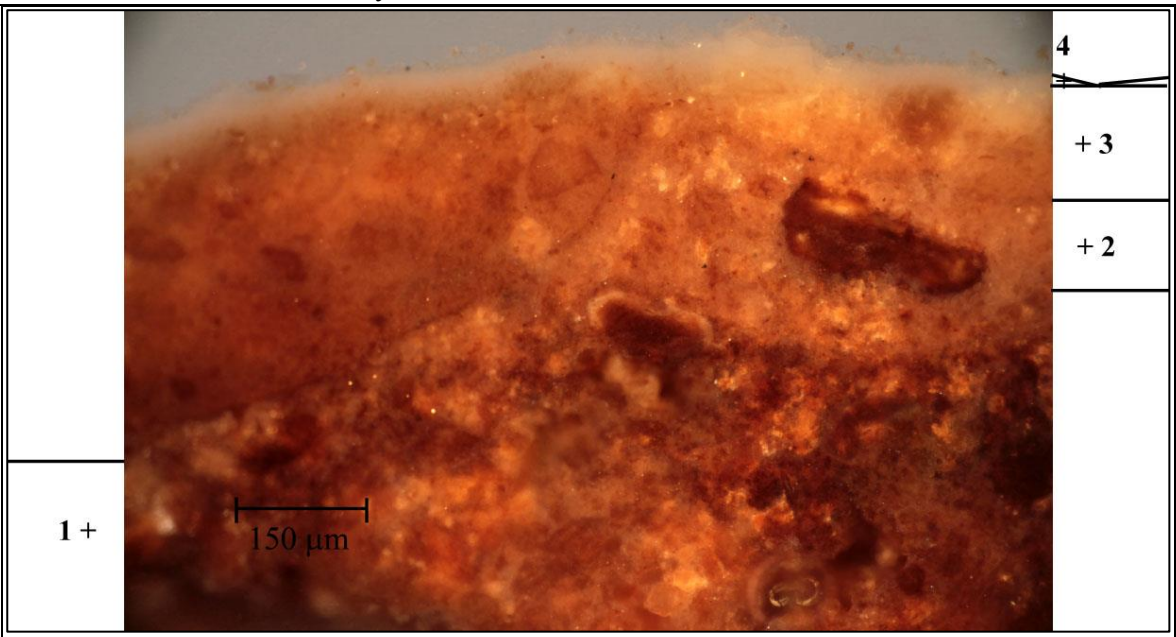

Obr. 8 Světelná mikroskopie, bílé světlo.

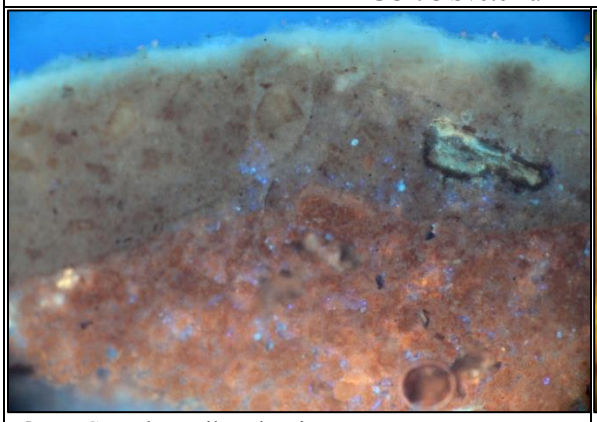

Obr. 9 Světelná mikroskopie, UV záření.

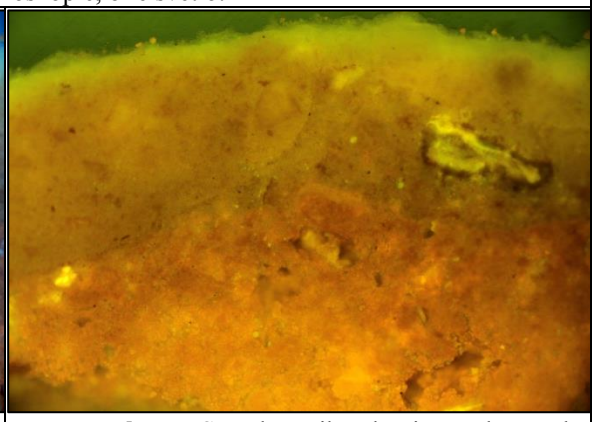

Obr. 10 Světelná mikroskopie, modré světlo.

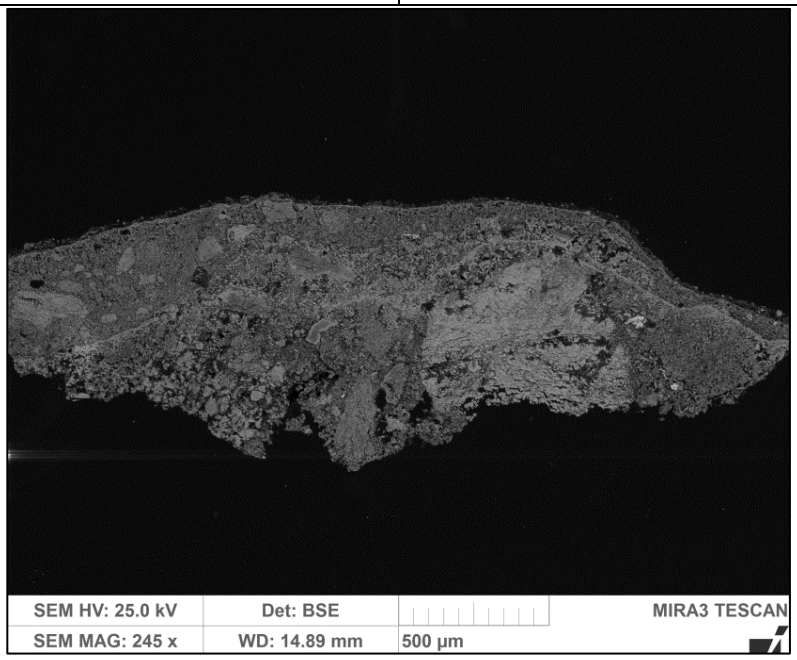

Obr. 11 Elektronová mikroskopie, BSE.

Tab. 10: Výsledky mikroskopického průzkumu - vzorek 7902.

Číslo vrstvy	***Popis vrstvy***	***Složení vrstvy - elektronová mikroskopie s prvkovou analýzou SEM/EDX***
5.	tenká **bílá** vrstva, ojediněle žluté a červené částice	Ca: uhličitan vápenatý, síran vápenatý
4.	**bílá/světlá** vrstva, velmi dobře propojená s vrstvou 3, modrá UV fluorescence	Ca: uhličitan vápenatý
3.	**hnědo-okrová** vrstva	Ca: uhličitan vápenatý
2.	světlejší **hnědá** nesouvislá vrstva, zřejmě je součástí vrstvy 1	Ca (Si, Mg, Al, Fe): uhličitan vápenatý, na povrchu tenká vrstva obohacená o uhličitan vápenatý
1.	**hnědá heterogenní** vrstva, fluorescence v UV záření do žluta	Ca: uhličitan vápenatý, vrstva obsahuje bílé vzdušné vápno, na povrchu tenká vrstva obohacená o uhličitan vápenatý, zrno Ca, P (F) – může se jednat o apatit, zrno Mg, Si, Ca, Al, Fe – může se jednat o hydraulické částice

Obr. 12, 13 Stereomikroskopie - dokumentace vzorku.

Shrnutí:
Vzorek obsahuje tři hnědé vrstvy 1-3 s uhličitanem vápenatým a bílou povrchovou úpravu (vrstva 4). Na povrchu se vyskytuje nesouvislá tenká bílá vrstva 5. Tmavší hnědá barevnost vrstev nebyla vysvětlena. Jednou z možností vzniku tmavě hnědého odstínu je přítomnost hnědé nebo zhnědlé organické látky.

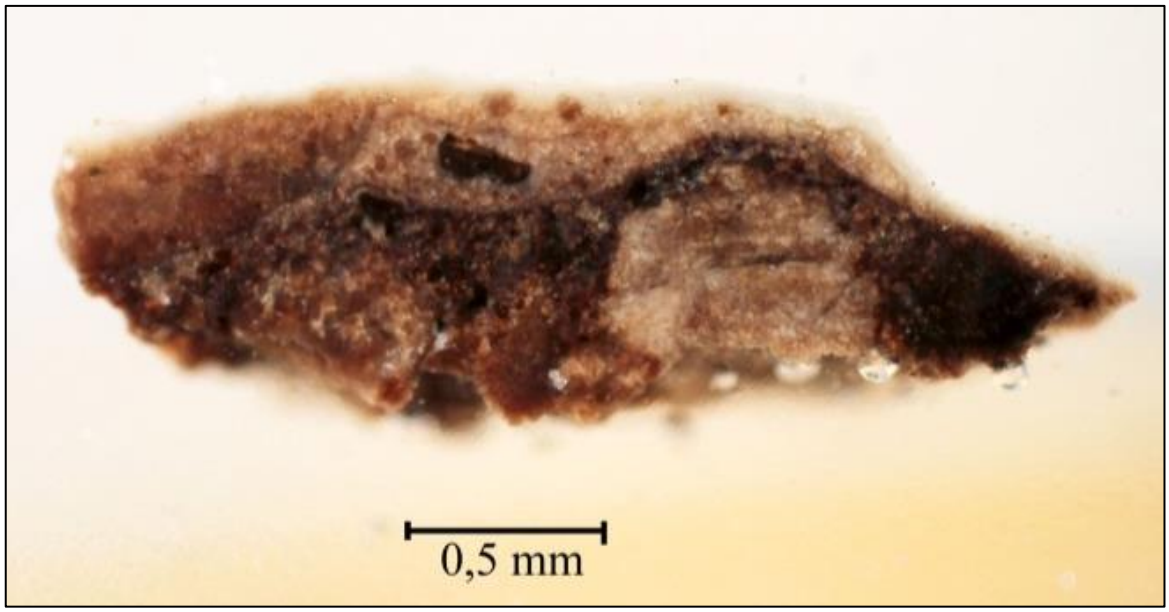

Obr. 14 Nábrus, světelná mikroskopie, bílé světlo, menší zvětšení.

Vzorek 7903 - V3, severní stěna hlavní lodi

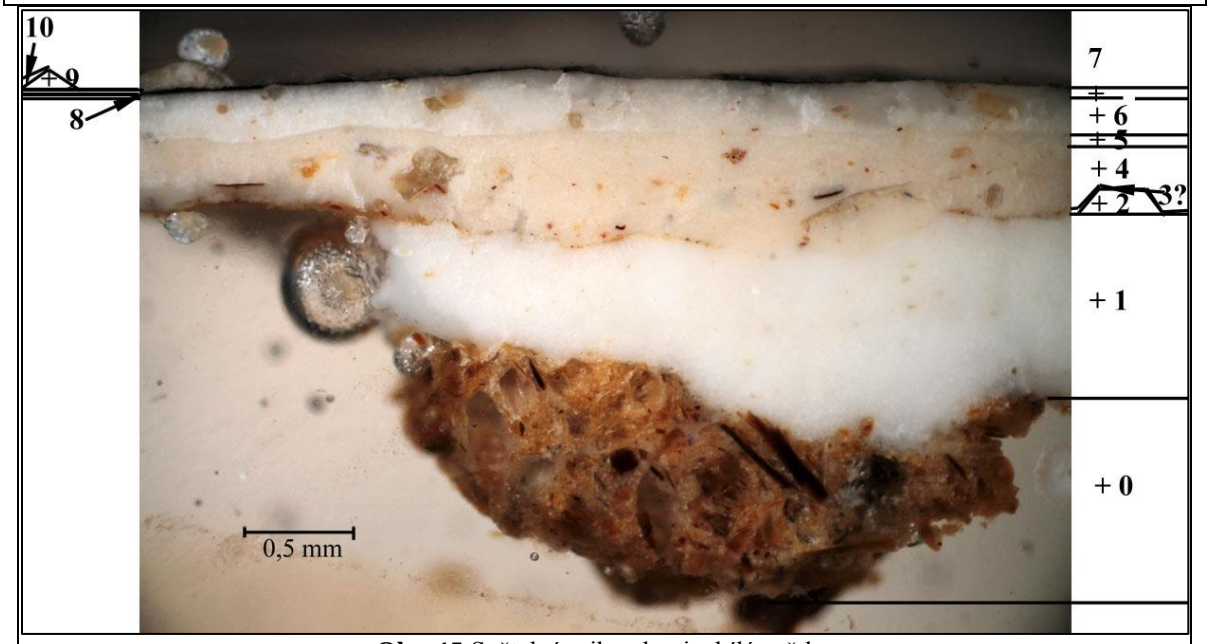

Obr. 15 Světelná mikroskopie, bílé světlo.

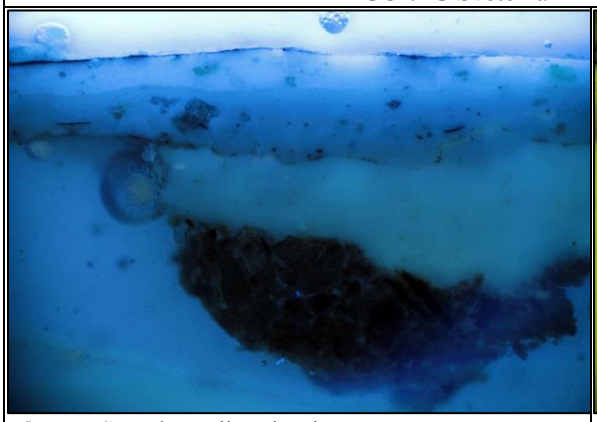

Obr. 16 Světelná mikroskopie, UV záření.

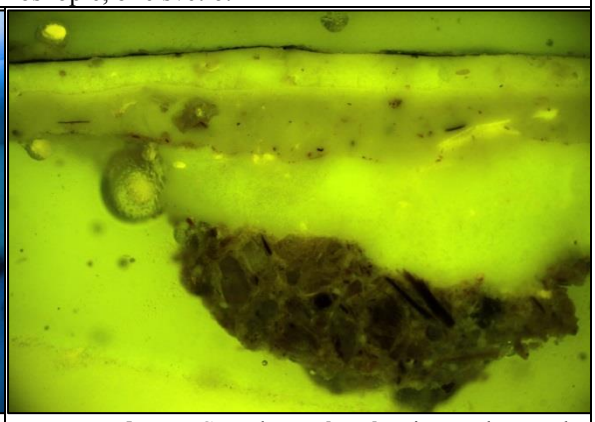

Obr. 17 Světelná mikroskopie, modré světlo.

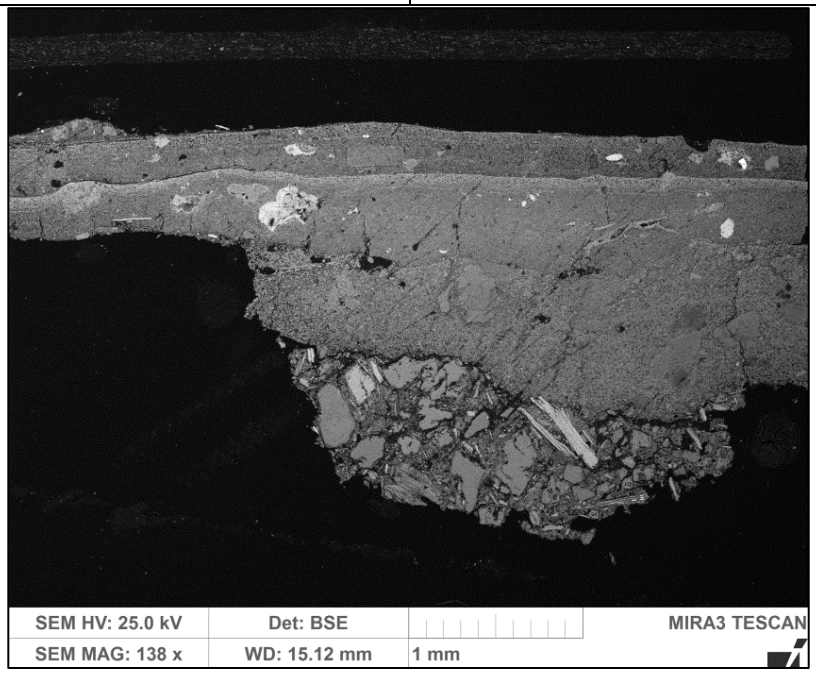

Obr. 18 Elektronová mikroskopie, BSE.

Tab. 11: Výsledky mikroskopického průzkumu - vzorek 7903.

Číslo vrstvy	*Popis vrstvy*	*Složení vrstvy - elektronová mikroskopie s prvkovou analýzou SEM/EDX*
10.	**fragmenty velmi tenké** našedlé vrstvy	Ca (Si, Al, Fe): uhličitan vápenatý, nelze vyloučit titanovou bělobu
9.	**fragment bílé** vrstvy	Ca: uhličitan vápenatý, křemenná a silikátová zrna
8.	tenká **černá** vrstva	C, Si, Ca, Al, Fe (Mg, K, Cl): uhlíkatá čerň, uhličitan vápenatý
7.	**bílá** vrstva	Ca: uhličitan vápenatý
6.	poměrně silná **bílá** vrstva, ojediněle okrové částice, větší zrna, nanesená v několika krocích	Ca: uhličitan vápenatý, ojediněle zrna silikátů, ojediněle zrna Ca, Si, Al, Mg, Na (Fe, K) – patrně hydraulické částice s vyšším obsahem hořečnaté složky, blíže nespecifikováno
5.	**světlá béžová** vrstva, obsahuje malé množství větších zrn	Ca: uhličitan vápenatý
4.	silná nesouvislá **světle okrová/narůžovělá** vrstva, další fáze povrchových úprav	Ca (Si): uhličitan vápenatý, ojediněle částice Ca, P (F) – může se jednat o apatit, ojediněle zrna silikátů, zrno S, Ca, Al, Na, Mg (K, Cl) blíže nespecifikováno, zrna Ca, Mg, Si (Fe, Al) – patrně hydraulické částice s vyšším obsahem hořečnaté složky – blíže nespecifikováno, vrstva obsahuje okr/červenou hlinku nebo je znečištěna
3.	nesouvislá **tenká okrová** vrstva	Si, Ca, Al: patrně hlinka, silikáty, blíže nespecifikována
2.	**fragmenty bílé**/béžové vrstvy?	Ca: uhličitan vápenatý
1.	**silná bílá** vrstva, nanesená ve dvou krocích	Ca: uhličitan vápenatý
0.	**hnědá heterogenní** vrstva, podklad – předpokládaná omítka, obsahuje hnědé částice vláknitého tvaru a další kamenivo, srovnatelná s vrstvou 0 vzorku 4	Ca, Si, Al (Mg, Fe, Na) **matrix:** obsahuje bílé vápno, vyšší obsah Si, Al, blíže nespecifikováno **plnivo**: křemenná zrna Si a vysoké množství zrn různých silikátů Si, Al (K, Na) včetně vláknitých zrn

Obr. 19, 20 Stereomikroskopie – dokumentace vzorku z pohledové a spodní strany.

Shrnutí:
Vzorek obsahuje hnědý podklad (vrstva 0), předpokládaný povrch omítky s kamenivem sestávajícím z různých silikátových zrn. Následují světlé bílé nebo okrové vrstvy 1-7 a tenká černá vrstva 8. Světle okrová vrstva 4 zřejmě obsahuje hydraulické částice s vyšším obsahem hořečnaté složky a zrna apatitu. Zřejmě hydraulické částice obsahuje také vrstva 6. Na fragmentu světlé vrstvy 9 byla zaznamenána tenká našedlá vrstva 10. Nelze vyloučit, že tato vrstva obsahuje titanovou bělobu.

Vzorek 7904 - V4, severní stěna hlavní lodi

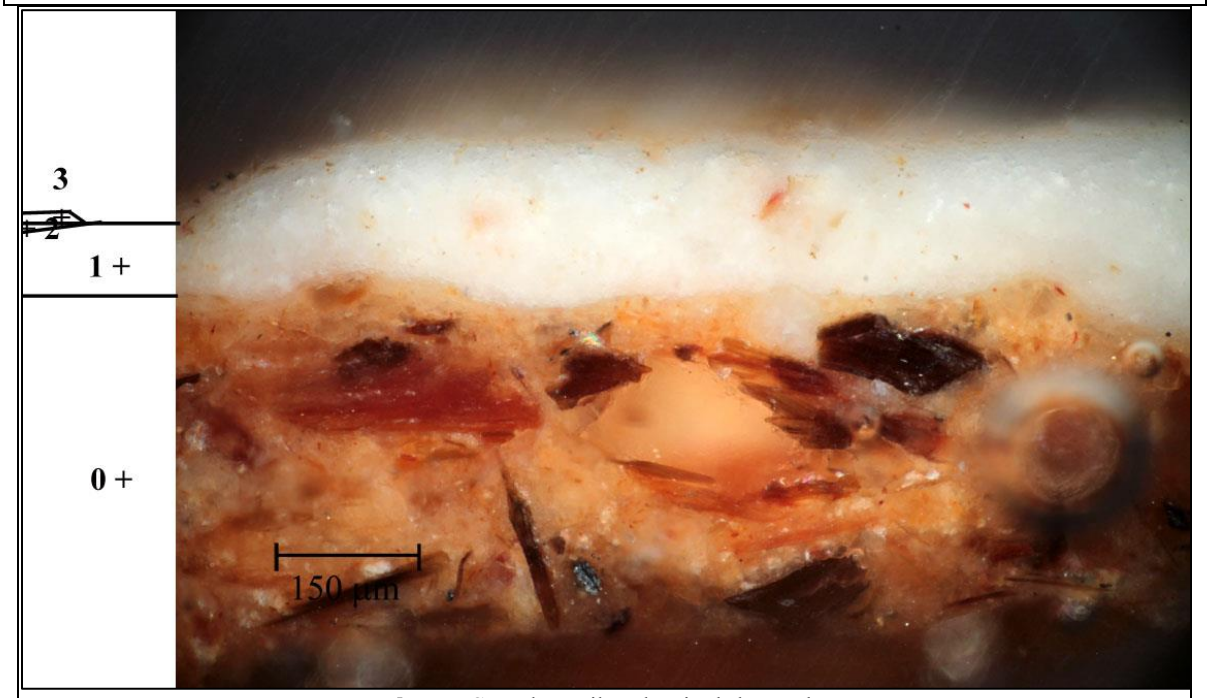

Obr. 21 Světelná mikroskopie, bílé světlo.

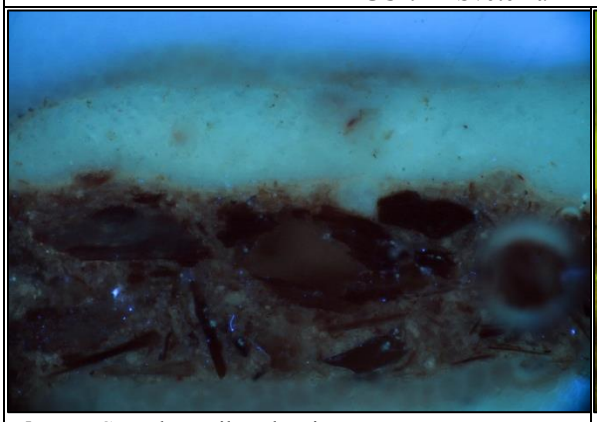

Obr. 22 Světelná mikroskopie, UV záření.

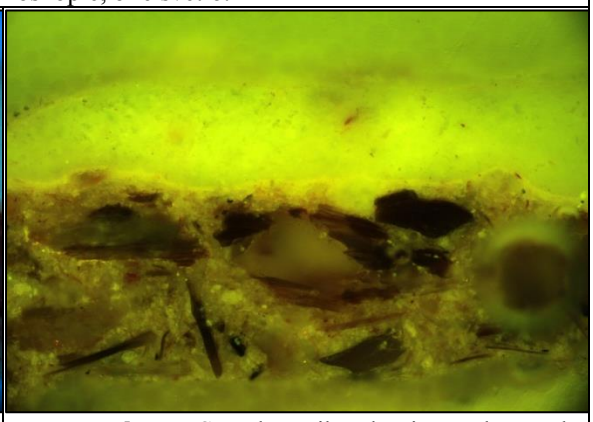

Obr. 23 Světelná mikroskopie, modré světlo.

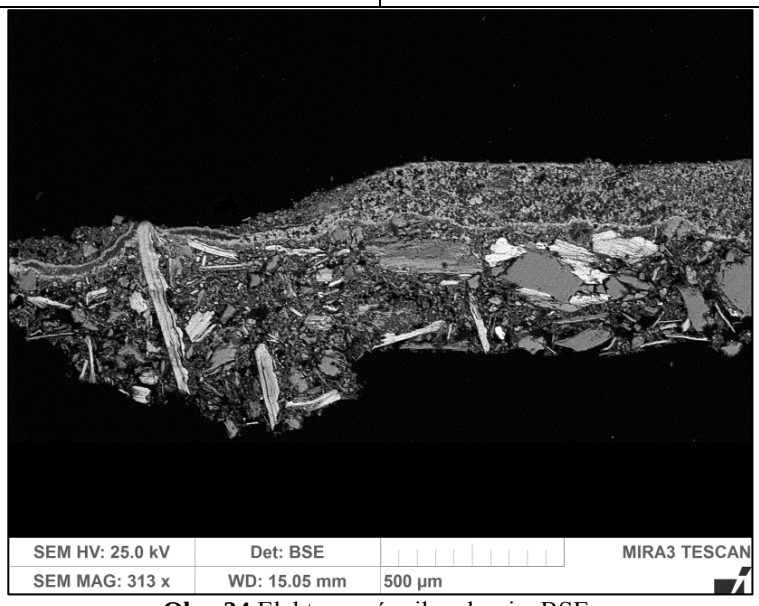

Obr. 24 Elektronová mikroskopie, BSE.

Tab. 12: Výsledky mikroskopického průzkumu - vzorek 7904.

Číslo vrstvy	*Popis vrstvy*	*Složení vrstvy - elektronová mikroskopie s prvkovou analýzou SEM/EDX*
3.	**tenká světlá** nesouvislá vrstva nebo nečistoty, fragmenty	Ca (Si, Al, Fe): uhličitan vápenatý, ojediněle zrna Ca, P – může se jednat o apatit, křemenná zrna, silikáty
2.	patrně **fragmenty bílé** vrstvy	Ca: uhličitan vápenatý
1.	**silná bílá** vrstva	Ca: uhličitan vápenatý
0.	**hnědá heterogenní** vrstva, podklad – předpokládaná omítka, obsahuje hnědé částice vláknitého tvaru a další zrna kameniva, srovnatelná s vrstvou 0 vzorku 3	Ca, Si, Al (Mg, Fe, Na) **matrix**: Ca, Si, Al (K, Fe) uhličitan vápenatý, na povrchu tenká vrstva obohacená o uhličitan vápenatý, obsahuje bílé vápno, blíže nespecifikováno **plnivo**: velké množství křemenných Si a různých silikátových zrn Si, Al (K, Na) včetně zrn vláknitého útvaru

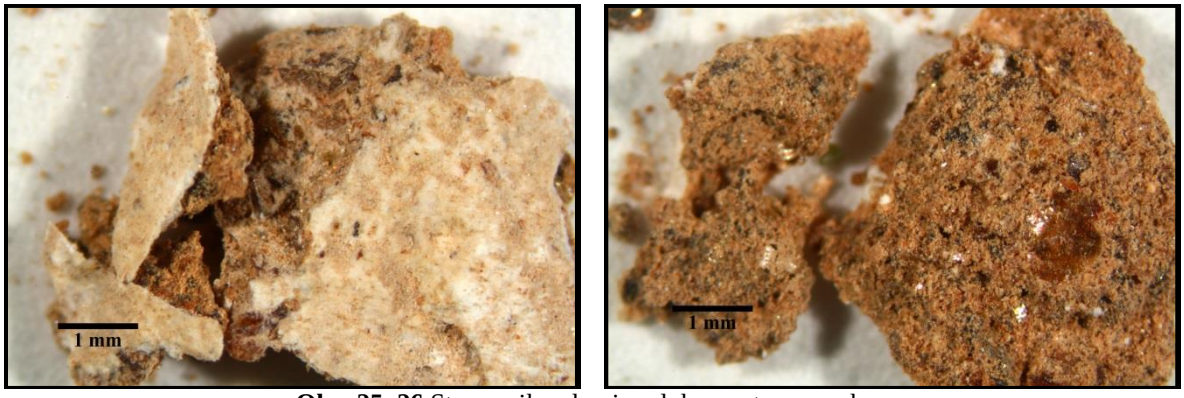

Obr. 25, 26 Stereomikroskopie - dokumentace vzorku.

Shrnutí:
Vzorek obsahuje hnědou silnou heterogenní podkladní vrstvu 0, zřejmě povrch omítky s kamenivem sestávajícím z velkého množství různých silikátových zrn. Následuje silná bílá vrstva 1 s uhličitanem vápenatým a fragmenty dalších zřejmě dvou bílých vrstev 2, 3 obdobného složení.

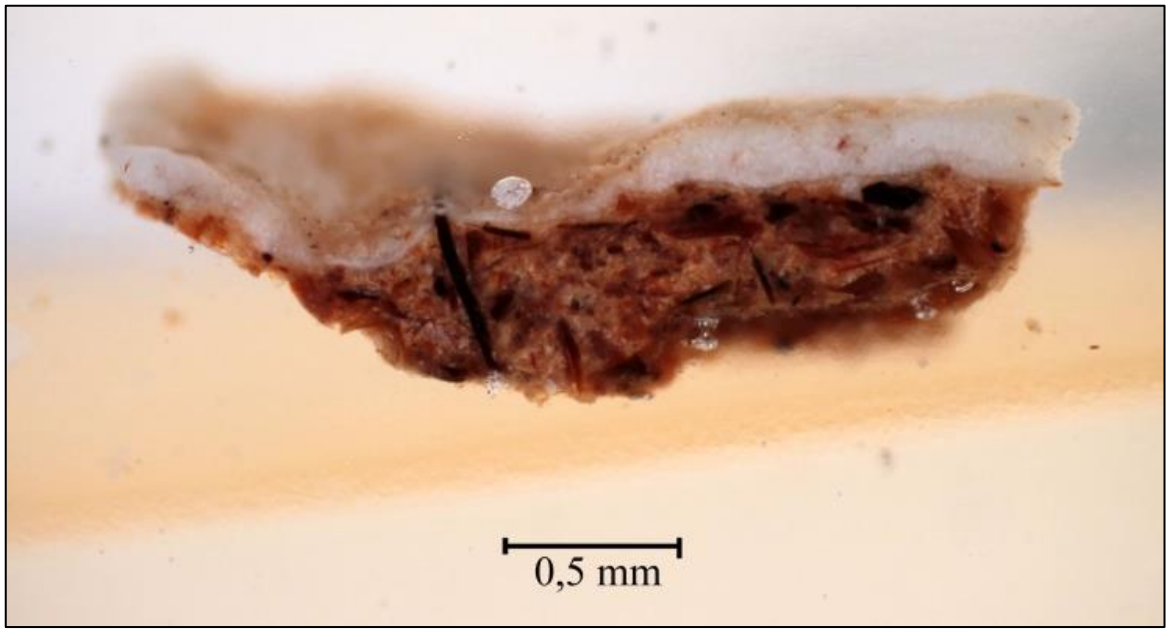

Obr. 27 Nábrus, světelná mikroskopie, bílé světlo. Menší zvětšení.

Vzorek 7927 – Vzx1, stékanec, severní stěna lodi, pod výjevem sv. Markéty

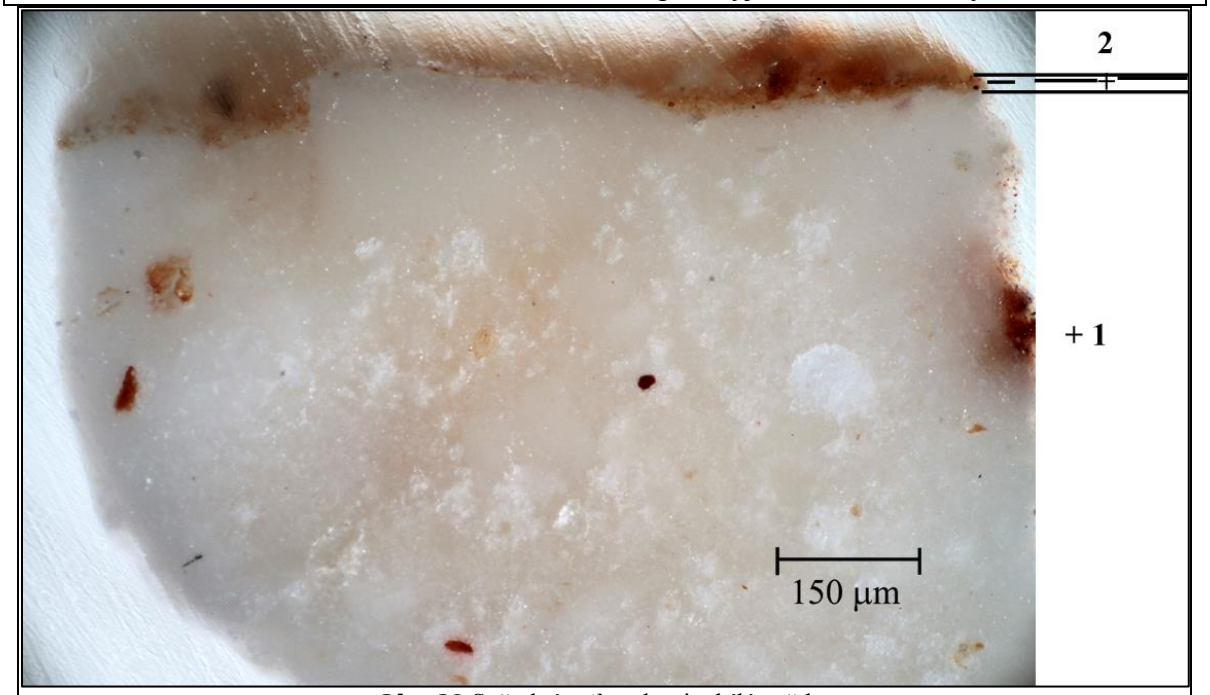

Obr. 28 Světelná mikroskopie, bílé světlo.

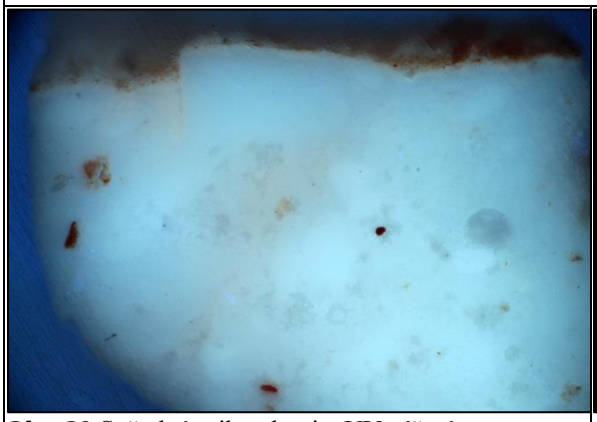

Obr. 29 Světelná mikroskopie, UV záření.

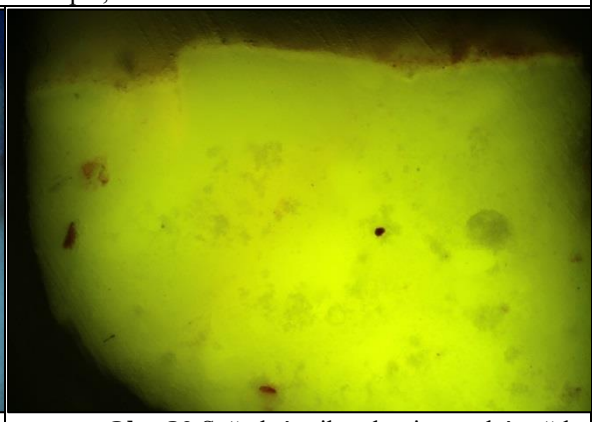

Obr. 30 Světelná mikroskopie, modré světlo.

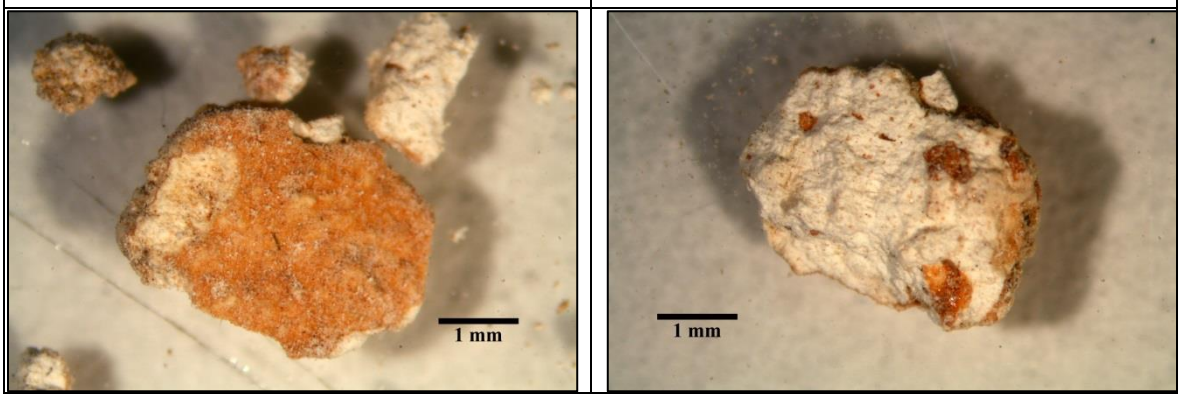

Obr. 31, 32 Stereomikroskopie – dokumentace vzorku z pohledové a spodní strany.

Tab. 13: Výsledky mikroskopického průzkumu - vzorek 7927.

Číslo vrstvy	***Popis vrstvy, Světelná mikroskopie***
2.	**červená** vrstva, případně dvě tenké červené vrstvy
1.	silná **bílá**

Úlomek vzorku sestává ze silné bílé vrstvy 1 a červené povrchové úpravy (vrstva 2).

Vzorek 7928A, B – Vzx2, úlomky se zelenou vrstvou, levá část vítězného oblouku

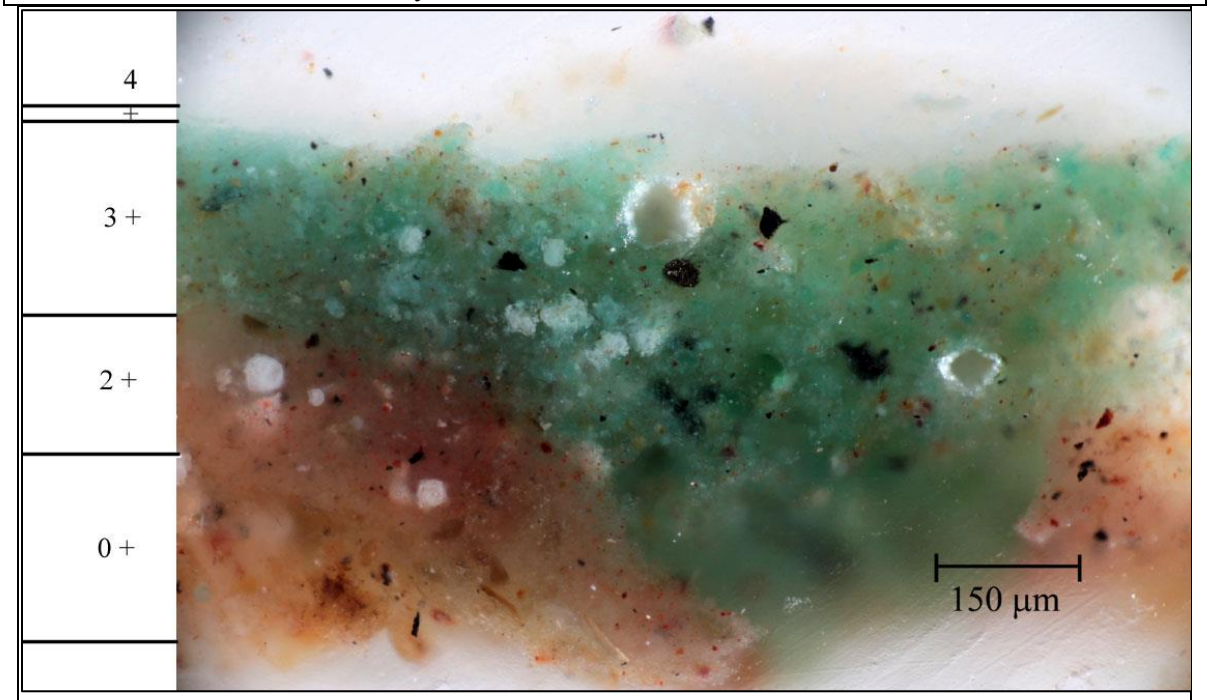

Obr. 33 Světelná mikroskopie, bílé světlo, 7928A.

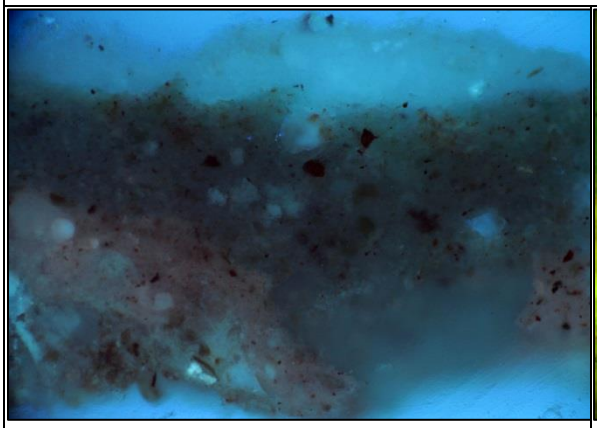

Obr. 34 Světelná mikroskopie, UV záření.

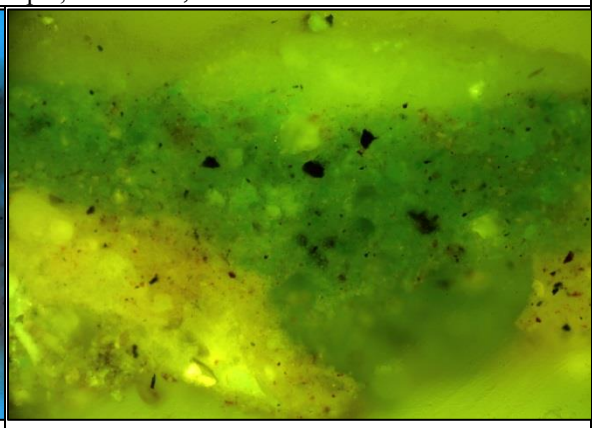

Obr. 35 Světelná mikroskopie, modré světlo.

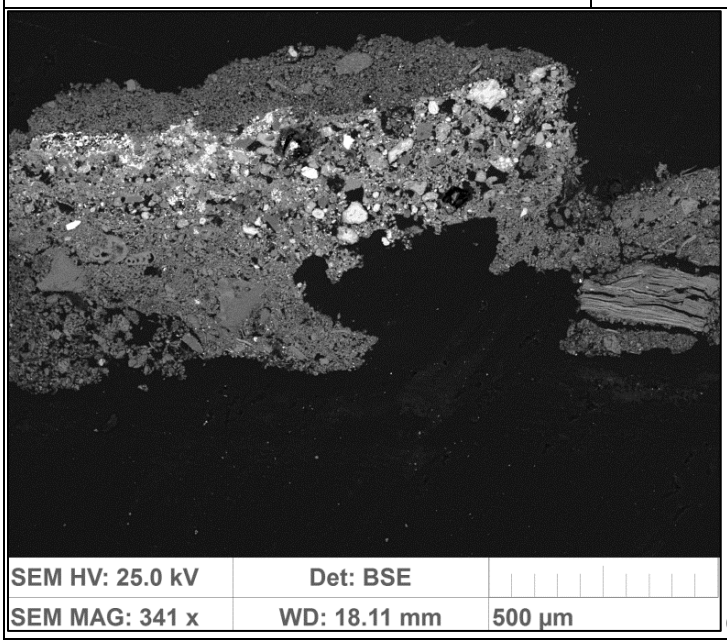

Obr. 36 Elektronová mikroskopie, BSE.

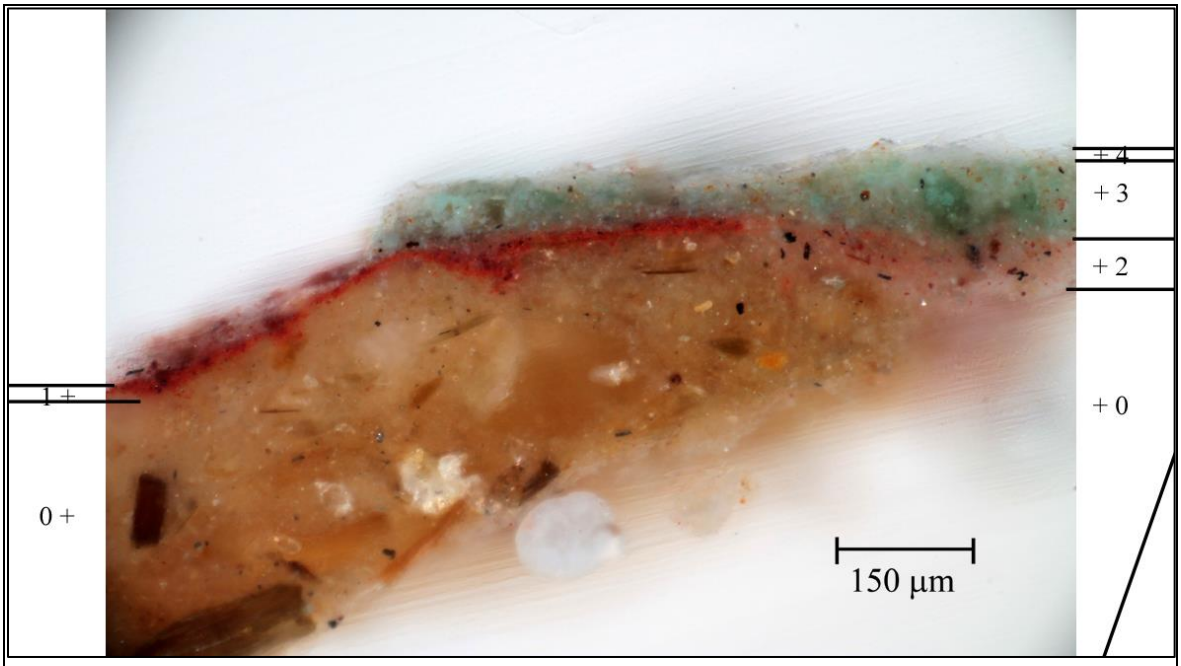

Obr. 37 Světelná mikroskopie, bílé světlo, 7928B.

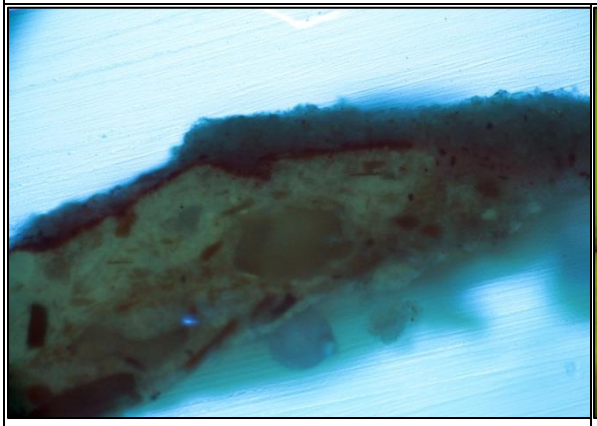

Obr. 38 Světelná mikroskopie, UV záření.

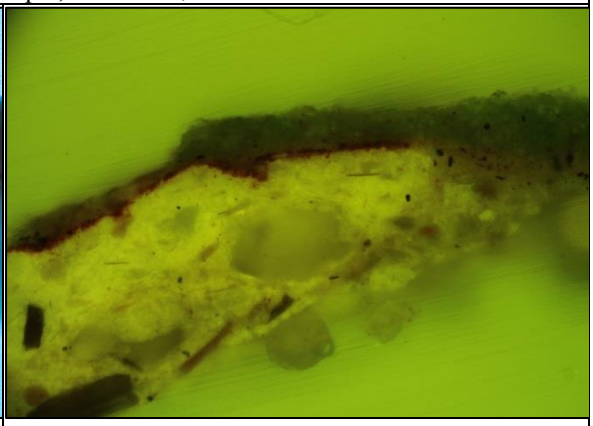

Obr. 39 Světelná mikroskopie, modré světlo.

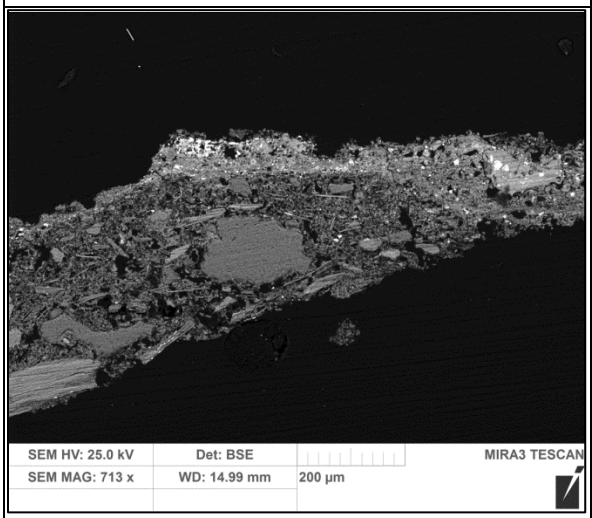

Obr. 40 Elektronová mikroskopie, BSE.

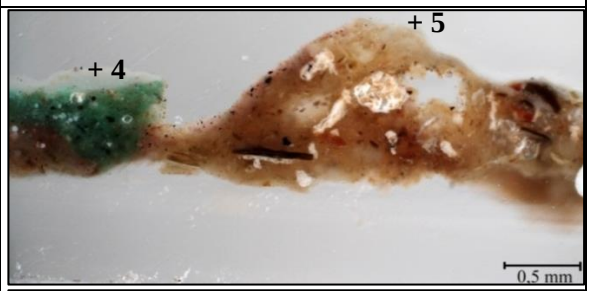

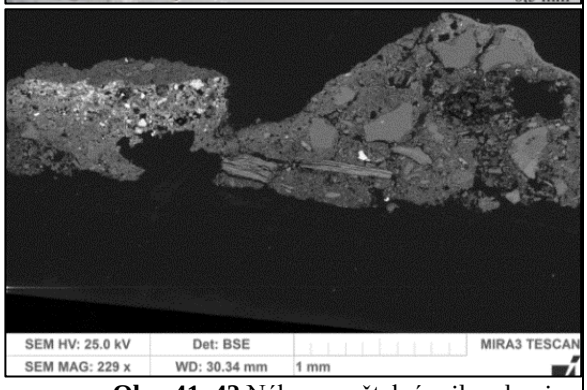

Obr. 41, 42 Nábrus, světelná mikroskopie a SEM/BSE.

Tab. 14: Výsledky mikroskopického průzkumu - vzorek 7928A, B se zelenou vrstvou.

Číslo vrstvy	***Popis vrstvy***	***Složení vrstvy - elektronová mikroskopie s prvkovou analýzou SEM/EDX***
4.,5.	**bílá** vrstva, **béžová** vrstva	Ca (Si, Al, Fe, Cu): uhličitan vápenatý, měď pravděpodobně kontaminací z předchozí zelené vrstvy
3.	**zelená** vrstva, zelené částice, spíše ojediněle bílé a černé/tmavé částice	Si, Ca, Cu, Al (K, Mg, Pb, Cl, Fe): tmavé/černé částice Cu, S – patrně sulfid měďnatý – může se jednat o alteraci zeleného měďnatého pigmentu, zelené částice – měďnatý/é pigmentu/y Cu nebo Cu, Si, Al – zřejmě přítomen malachit, zelené částice Cl, Cu – patrně atakamit/paratakamit, Si, Al, K (Na, Fe) – zřejmě zem zelená, křemenná zrna, červená hlinka/okr, pigment na bázi sloučenin olova Pb – olovnatá běloba, bílé částice Ti – pravděpodobně přírodní zdroj / nelze vyloučit titanovou bělobu, bílé zrno Ba, S – baryt, povrchová část obohacená o Pb, Cl – nelze vyloučit přítomnost fragmentu další zelené vrstvy
2.	**růžová** vrstva	Ca (Si, Al, Fe, Cu): uhličitan vápenatý / přírodní křída (schránky mikroorganismů), červená hlinka, suřík, měď pravděpodobně kontaminací z následující zelené vrstvy, uhlíkatá čerň
1.	**červená** nesouvislá	Ca, Fe: uhličitan vápenatý, červená hlinka
0.	**okrový heterogenní** podklad, omítka nebo hrubozrnná vrstva, obsahuje hnědé částice vláknitého tvaru a další zrna kameniva	**matrix** Ca, Si, Al: oblasti Ca (Si, Al, Mg), obsahuje bílé vzdušné vápno, patrně hydraulické částice a/nebo zrna kameniva s reakčním lemem Al, Si (Ca, K, Mg) nebo Si (Ca, Mg, Al), blíže nespecifikována **plnivo**: křemenná zrna Si, vysoké množství zrn silikátů Si, Al (K, Fe, Na) často vláknitého tvaru Si, Al (Fe, K, Mg), okr

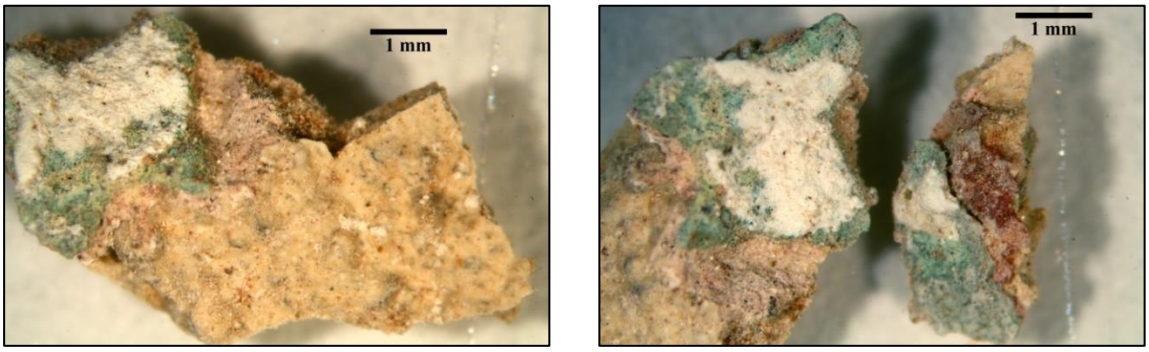

Obr. 43, 44 Stereomikroskopie - dokumentace částí vzorku s úlomkem s červenou vrstvou.

Shrnutí:

Vzorek obsahuje okrový heterogenní podklad (vrstvu 0), omítku nebo hrubozrnnou vrstvu s křemičitým plnivem vyznačujícím se přítomností hnědých zrn vláknitého tvaru. Dále byly ve vrstvě zaznamenány částice bílého vzdušného vápna a malé hydraulické částice nebo/a zrna plniva s reakčním lemem. Následují fragmenty červené a růžové vrstvy 1, 2 a zelená vrstva 3 s měďnatým/i pigmentem/y. U vrstvy 3 nelze jednoznačně určit, zda se jedná o dvě vrstvy jedné případně dvou časových fází nebo o jednu vrstvu s alterovaným světlejším povrchem, což je možná pravděpodobnější varianta vzhledem k obdobnému složení částí. Předpokládaná alterace zelené vrstvy 3, respektive měďnatého pigmentu na atakamit/paratakamit, případně jiné sloučeniny, mohla nastat také ve spodní části vrstvy, ale v menší míře. Původ sloučenin na bázi mědi a chloru, patrně atakamitu/paratakamitu, nelze na základě analýz jednoznačně objasnit. Kromě předpokládané alterace nelze jako zdroj vyloučit syntetický, případně přírodní pigment. Odstín zelené vrstvy 3 mohl být původně jiný, nelze zcela vyloučit ani původní modrou barevnost vrstvy. Nebylo jednoznačně určeno, zda bílé částice s dominantním obsahem titanu pocházejí z přírodního zdroje nebo ze syntetické titanové běloby, druhá varianta se však nepředpokládá. Obdobným případem je zaznamenané zrno barytu. Na zelené vrstvě 3 je přítomen fragment bílé vrstvy 4. V jiné části vzorku na stejné úrovni vrstvy 4 byla zaznamenána béžová vrstva 5.

Vzorek 7928C - Vzx2, úlomek bez zelené vrstvy, levá část vítězného oblouku

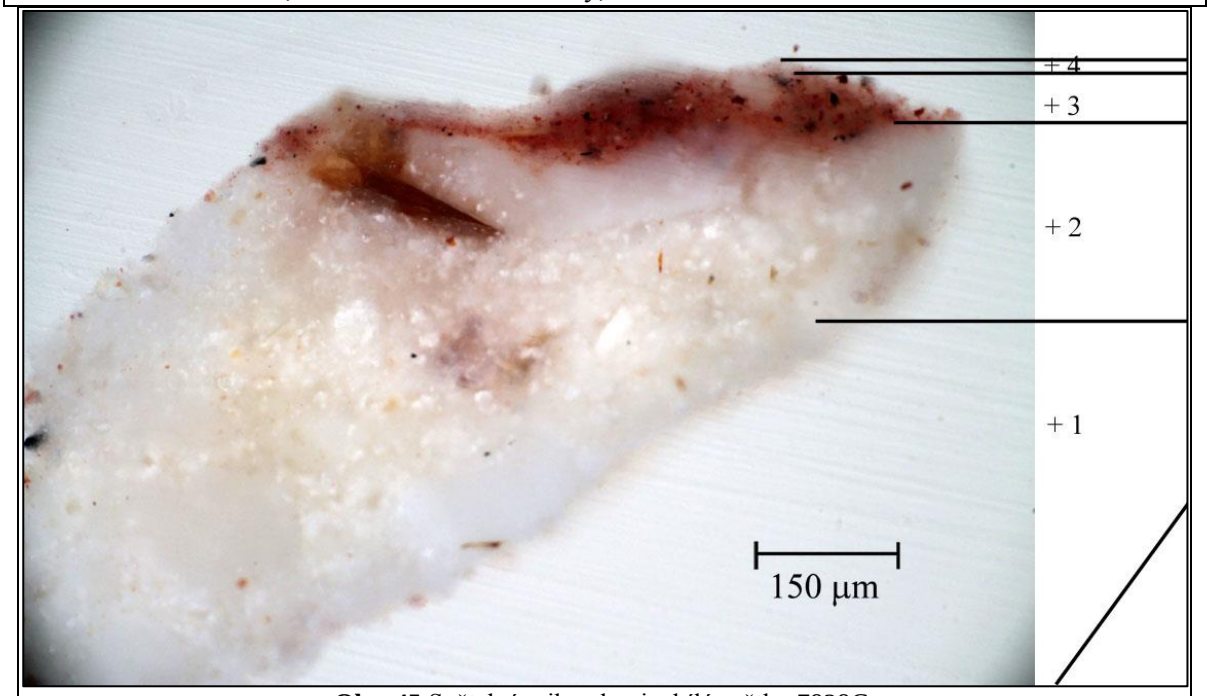

Obr. 45 Světelná mikroskopie, bílé světlo, 7928C.

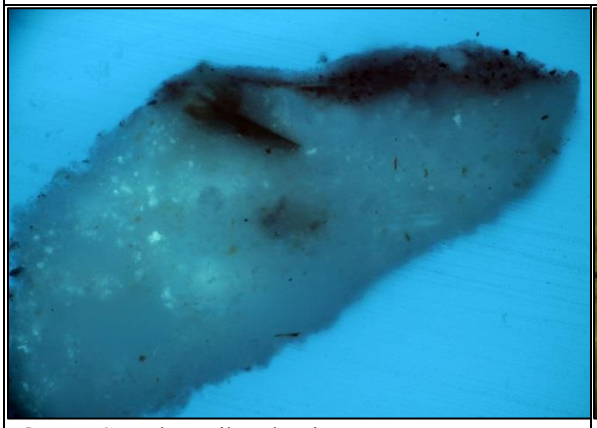

Obr. 46 Světelná mikroskopie, UV záření.

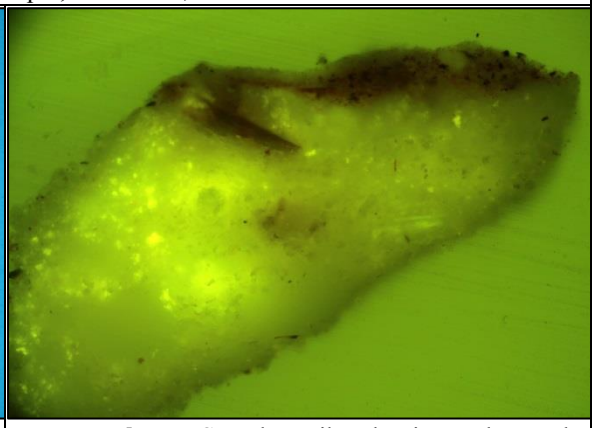

Obr. 47 Světelná mikroskopie, modré světlo.

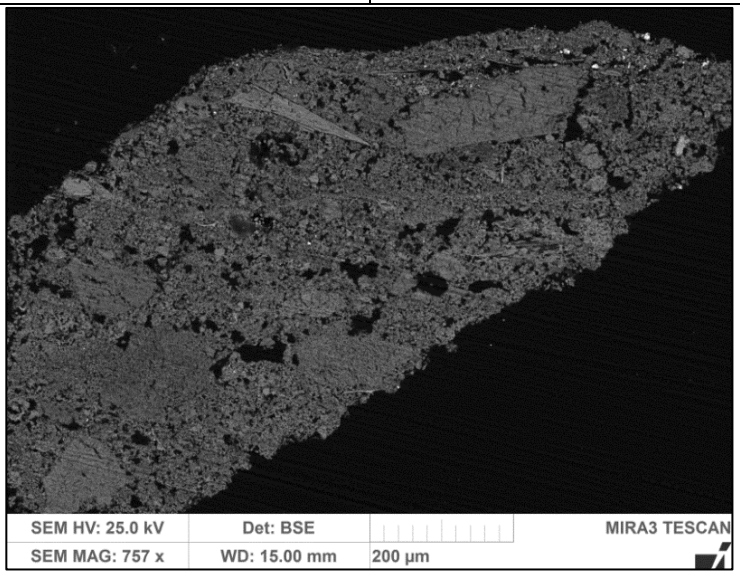

Obr. 48 Elektronová mikroskopie, BSE.

Tab. 15: Výsledky mikroskopického průzkumu - vzorek 7928C bez zelené vrstvy.

Číslo vrstvy	***Popis vrstvy***	***Složení vrstvy - elektronová mikroskopie s prvkovou analýzou SEM/EDX***
4.	**světlá**	Ca: uhličitan vápenatý
3.	**červená**, obsahuje tmavé částice	Ca, Fe: uhličitan vápenatý, červená hlinka, křemenná zrna Si, ojediněle stopy Cu - patrně kontaminace z okolí místa odběru korozními produkty měďnatých pigmentů, možná je příměs uhlíkaté černi
2.	**bílá**	Ca: bílé vzdušné vápno, silikátové zrno
1.	silná **bílá**	Ca: bílé vzdušné vápno

Shrnutí:
Úlomek vzorku sestává ze dvou bílých vápenných vrstev 1, 2, červené povrchové úpravy (vrstva 3) probarvené hlinkou a fragmentů světlé vrstvy 4. Stratigrafie úlomku vzorku nekoresponduje částem/nábrusům uvedeným výše (7928A,B), kde nebyly zaznamenány pod červenou vrstvou bílé patrně vápenné vrstvy.

Vzorek 8326 – Vzx4, úlomek z místa s charakteristickou UV fluorescencí

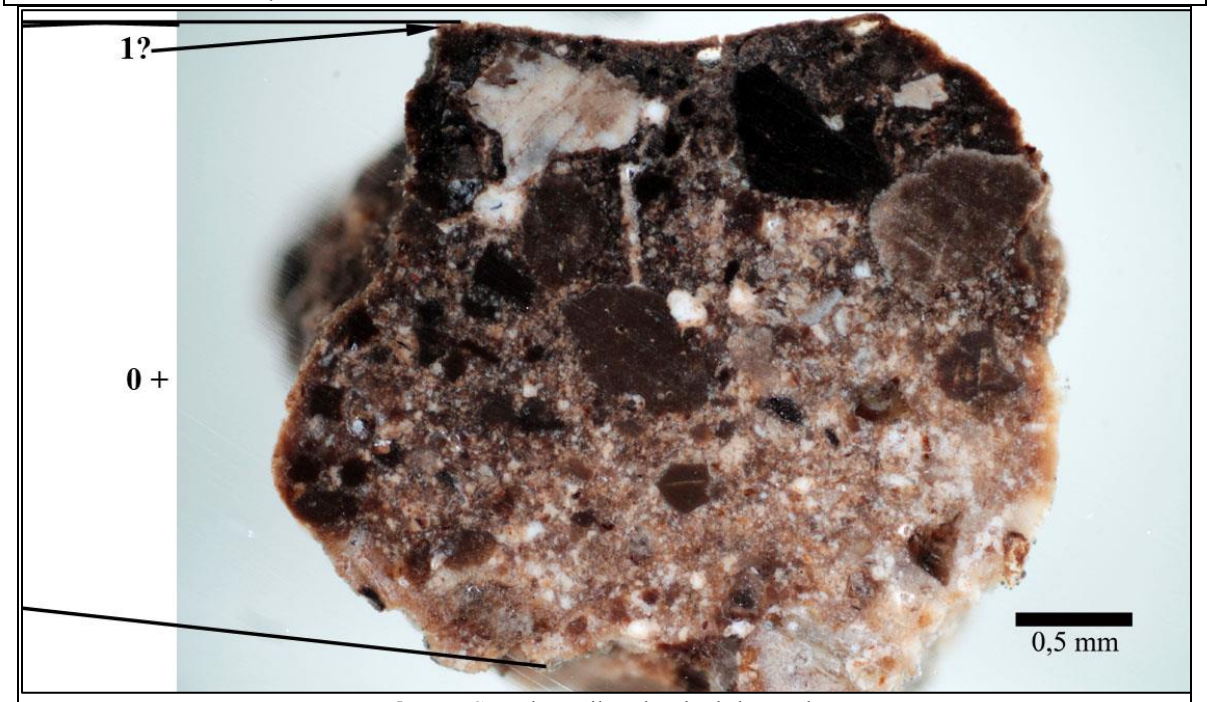

Obr. 49 Světelná mikroskopie, bílé světlo.

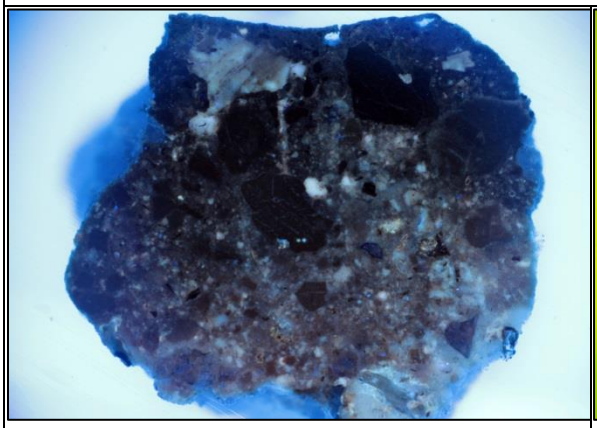

Obr. 50 Světelná mikroskopie, UV záření.

Obr. 51 Světelná mikroskopie, modré světlo.

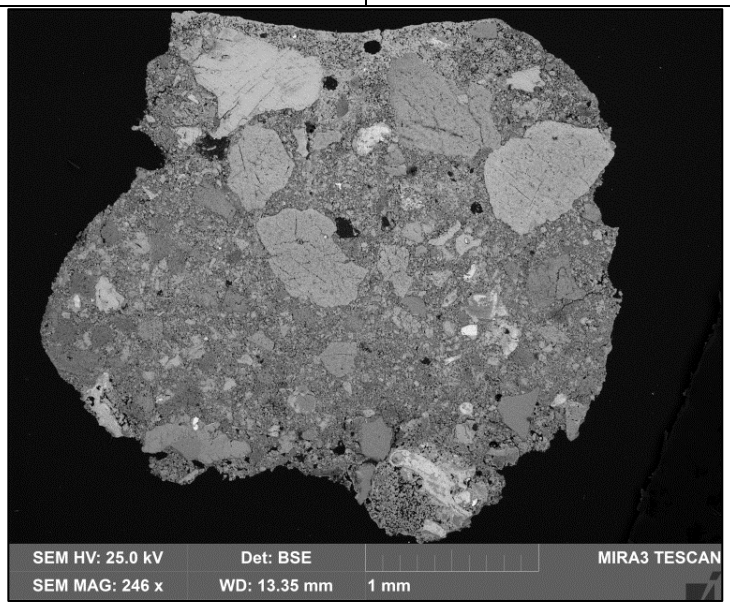

Obr. 52 Elektronová mikroskopie, BSE.

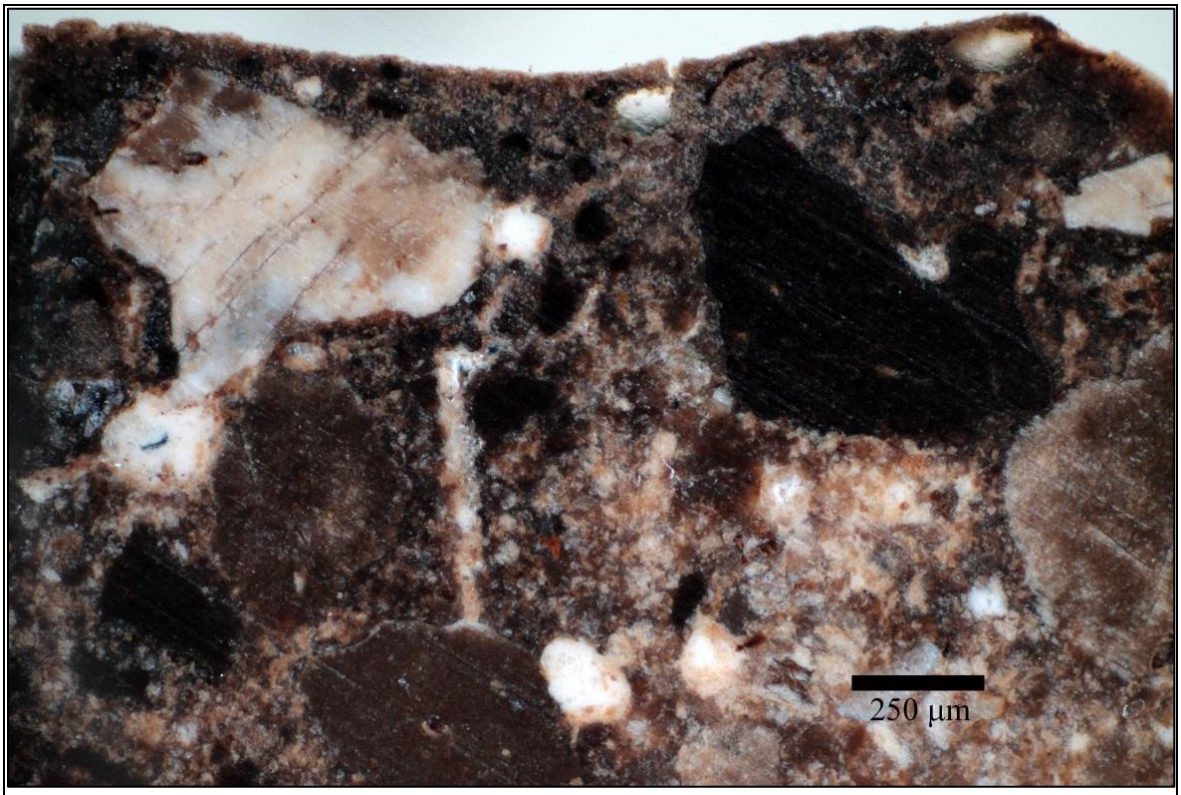

Obr. 53 Světelná mikroskopie, bílé světlo, větší zvětšení – detail povrchu.

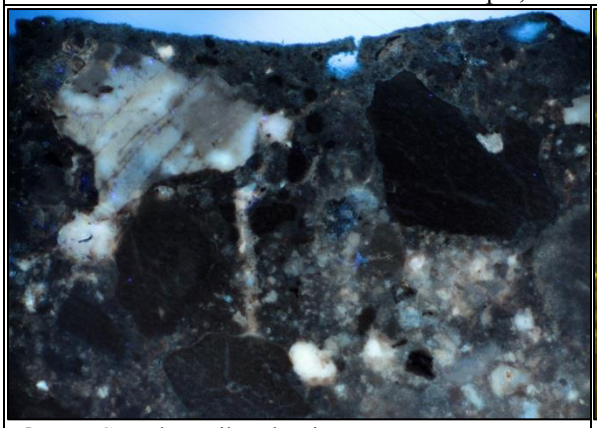

Obr. 54 Světelná mikroskopie, UV záření.

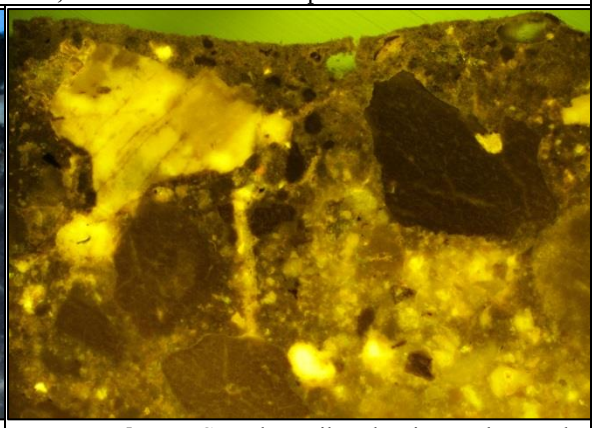

Obr. 55 Světelná mikroskopie, modré světlo.

Tab. 16: Výsledky mikroskopického průzkumu - vzorek 8326.

Číslo vrstvy	***Popis vrstvy***	***Složení vrstvy - elektronová mikroskopie s prvkovou analýzou SEM/EDX***
1.	fragmenty vrstvy s modrou UV fluorescencí?	Ca (Si, Mg, Al): uhličitan vápenatý
0.	hnědá vrstva, ve spodní části světlejší	Ca (Si, Al, Mg): uhličitan vápenatý – hnědé a bílé pojivové částice Ca / bílé vzdušné vápno, některé částice mohou být plnivem (vápenec), hnědé části se prvkovým složením neliší od světlejších částí, částice Ca, P, F – možná zrna apatitu, heterogenní částice s různým poměrem Ca, Si, Mg, Al – patrně hydraulické částice, blíže nespecifikovány, ojediněle křemenná zrna

Obr. 56, 57 Stereomikroskopie - dokumentace částí vzorku.

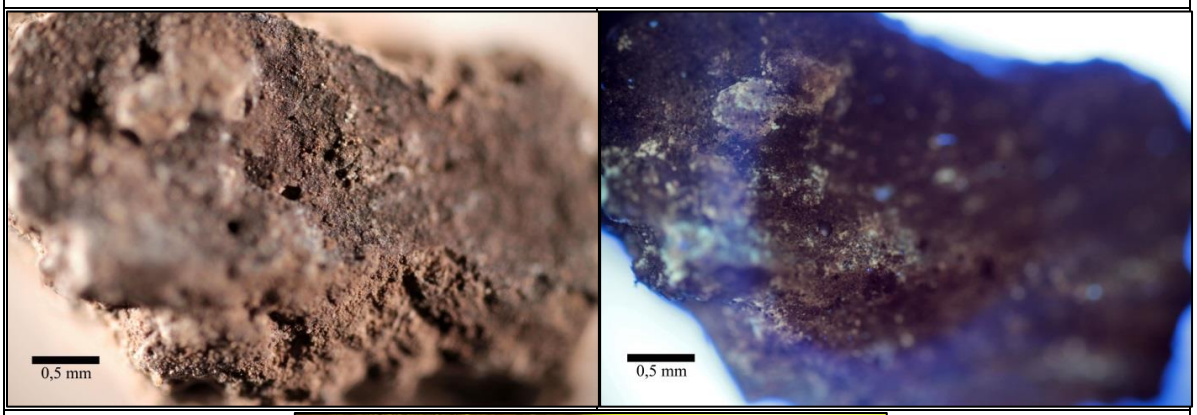

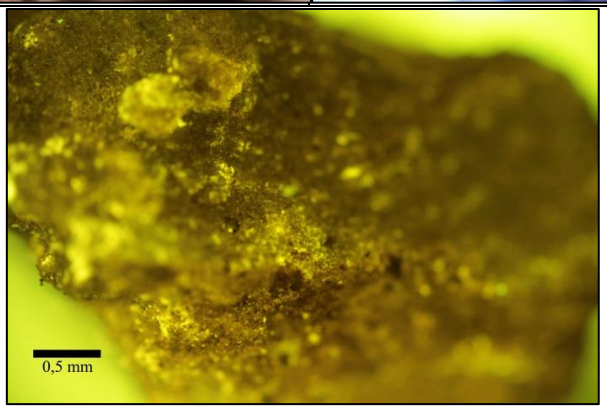

Obr. 58, 59, **60** Světelná mikroskopie v bílém a modrém světle a UV záření.

Shrnutí:

Vzorek obsahuje silnou hnědou vápennou vrstvu 0 se světlejší spodní částí, části se prvkovým složením ani vzhledem jinak neodlišují. Vrstva obsahuje také pojivové bílé i hnědé částice bílého vzdušného vápna. U některých částic nelze jednoznačně rozlišit, zda se jedná o pojivové částice nebo o plnivo (vápenec/mramor). Lze předpokládat hydraulický charakter malty. Není jisté, zda se na povrchu vyskytuje tenká hnědá povrchová úprava (vrstva 1). Příčinu hnědého zbarvení se nepodařilo zjistit.

VÝSLEDKY IDENTIFIKACE ORGANICKÝCH LÁTEK METODOU GC/MS (8127)

Z analýzy metodou GC/MS vyplynulo, že vzorek 8127 (Vzx3/P1) obsahuje lipidy pocházející zřejmě z proteinů. Vosky, pryskyřice ani oleje nebyly ve vzorku přítomné. Zpráva z analýzy je uvedena v Příloze na konci zprávy.

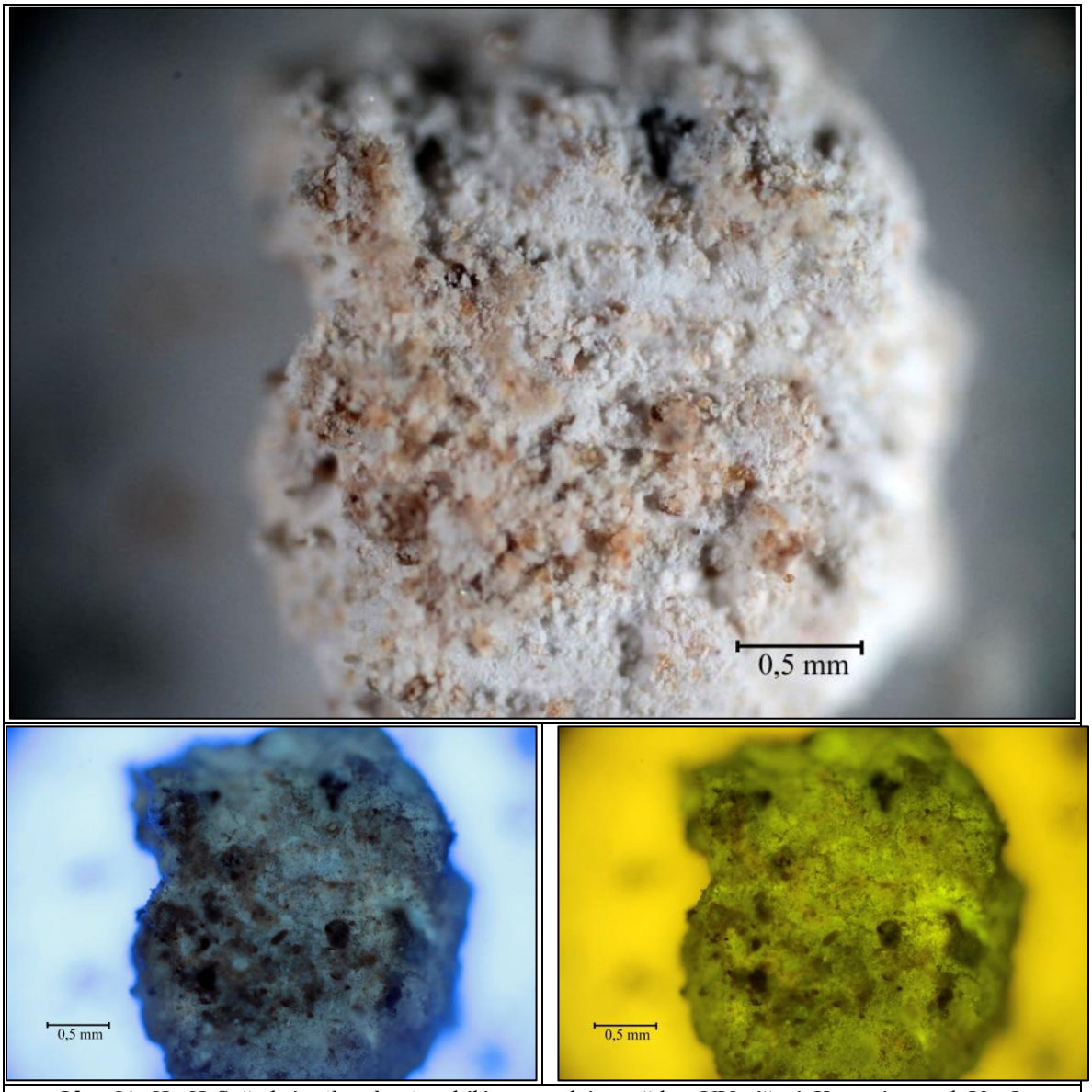

Obr. 61, 62, **63** Světelná mikroskopie v bílém a modrém světle a UV záření. Kusový vzorek Vzx3.

VÝSLEDKY IDENTIFIKACE ORGANICKÝCH LÁTEK MIKROCHEMICKÝMI REAKCEMI (8326)

Z provedených testů vyplývá přítomnost proteinů ve vzorku 8326 (Vzx4). Test na přítomnost lipidů byl neprůkazný, polysacharidy nebyly prokázány. Jiné organické látky nebyly stanovovány.

Tab. 17: Výsledky důkazových mikrochemických reakcí. *

vzorek	lipidy	proteiny	polysacharidy
převážně hnědá část vzorku 8326	?	+	-

* +…látka je přítomna; –…negativní stanovení; ?...neprůkazná reakce

ZÁVĚR

PRŮZKUM POVRCHOVÝCH ÚPRAV

Mikroskopicky byly zkoumány vzorky barevných vrstev, případně povrchových částí omítek odebrané ze severní lodi a východní části vítězného oblouku kostela sv. Víta v obci Zahrádka u Ledče. Detailní popisy stratigrafie povrchových úprav a materiálového složení studovaných vrstev jsou uvedeny v části výsledků s mikroskopickými snímky nábrusů.

Na základě průzkumu metodami světelné mikroskopie a skenovací elektronové mikroskopie s prvkovou analýzou (SEM/EDX) byla odvozena přítomnost následujících pigmentů, případně plniv nebo jiných materiálů vyskytujících se ve vybraných vrstvách[2]:

Bílá, průhledná: uhličitan vápenatý a přírodní křída, bílá hlinka, křemenná a silikátová zrna, bílé částice s dominantním obsahem titanu - přírodní zdroj, případně titanová běloba (1920, nepředpokládá se), zřejmě olovnatá běloba, zrno barytu (1810-1820)
Žlutá: okr, možná alterovaný masikot
Červená: červená hlinka, suřík
Zelená: blíže nespecifikovaný měďnatý pigment, malachit nebo/a měděnka, sloučeniny na bázi Cu (Cl) - atakamit nebo paratakamit, případně jiné, patrně zem zelená
Černá: uhlíkatá čerň
Možné alterace: tmavé/černé částice Cu, S z měďnatého zeleného, případně modrého pigmentu; zelené částice Cl, Cu atakamit/paratakamit z měďnatého zeleného, případně modrého pigmentu; hnědý/tmavý plattnerit PbO_2 - původními pigmenty mohly být olovnatá běloba, suřík nebo masikot, přesné složení některých pigmentů, případně jejich alterovaných forem, by bylo možné zjistit jinými analytickými technikami.

OBSAH VLHKOSTI A VODOROZPUSTNÝCH SOLÍ

Vlhkost omítek a zdiva v místě odběru vzorků je poměrně nízká.
V odebraných vzorcích byly zjištěny z hlediska rizika poškození stavebních materiálů velmi vysoké obsahy dusičnanů ve vyšších výškách odběru vzorků (cca 150 a 250 cm) v omítkách i zdivu. V těchto místech jsou přítomny také nepatrně zvýšené koncentrace chloridových aniontů. Vysoké koncentrace síranů byly zjištěny spíše ojediněle, zejména ve vzorcích z hloubky 0-2 cm. V ostatních vzorcích nebyly zaznamenány z hlediska rizika vzniku koroze závažné obsahy vodorozpustných solí. V kontrolních vzorcích odebraných po procesu odsolování z omítek a zdiva byly zjištěny nízké koncentrace vodorozpustných solí.

V Litomyšli 9. 8. 2017

Petra Lesniaková
Katedra chemické technologie Fakulty restaurování v Litomyšli
Univerzita Pardubice

[2] Zdroj literatury k identifikaci, případně orientačnímu časovému zařazení využití pigmentů: Šimůnková E., Bayerová T. Pigmenty. STOP. Praha 2014. ISBN 978-80-86657-17-2.

PŘÍLOHA – FOTOGRAFICKÁ DOKUMENTACE MÍST ODBĚRŮ VZORKŮ

Autorky snímků a zákresů: BcA. Markéta Renzová, BcA. Iva Milionová

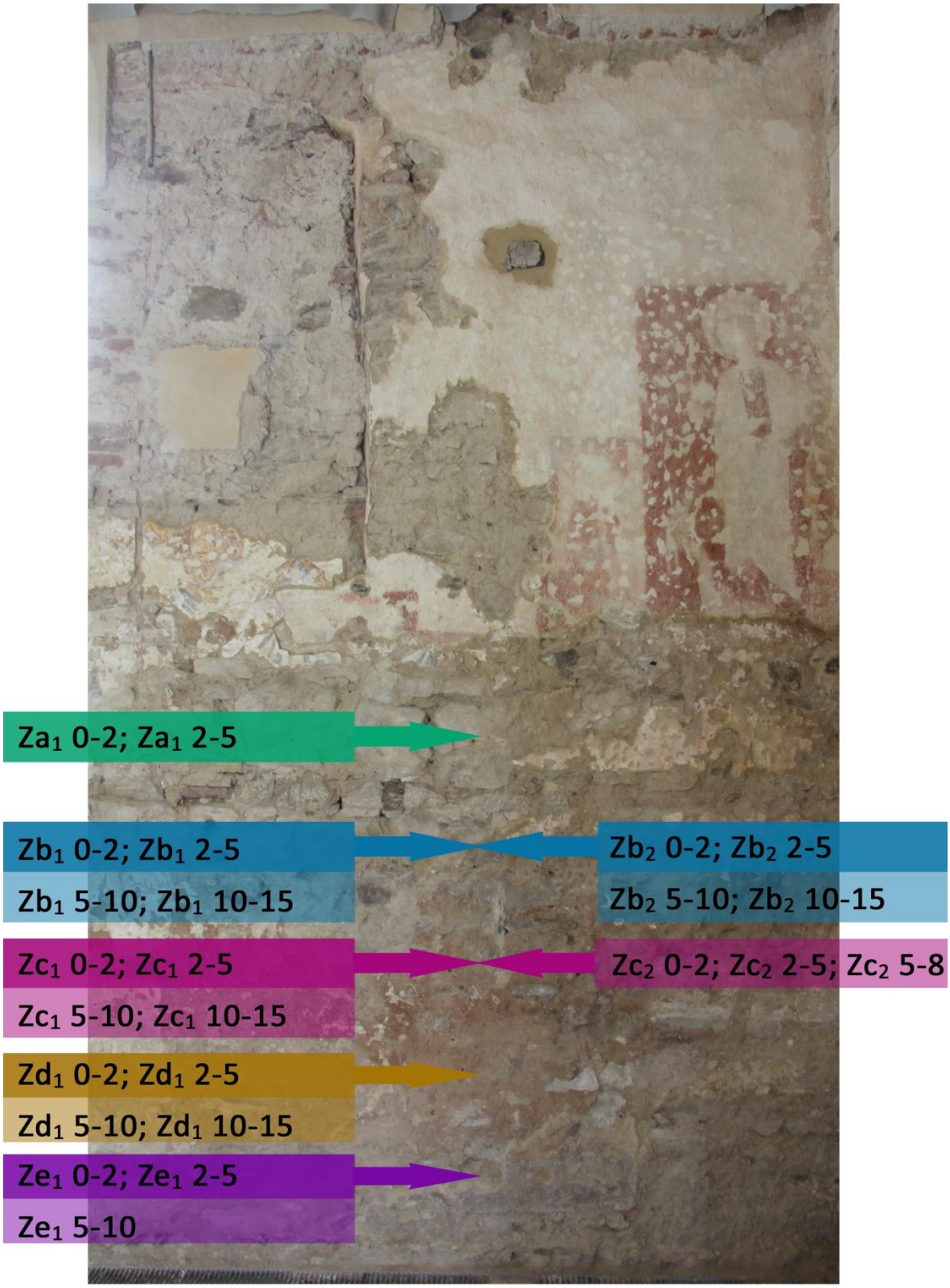

Obr. 64 Severní stěna hlavní lodi kostela, grafický zákres míst odběrů vzorků vrtné moučky určených ke stanovení množství vodorozpustných solí, případně vlhkosti.

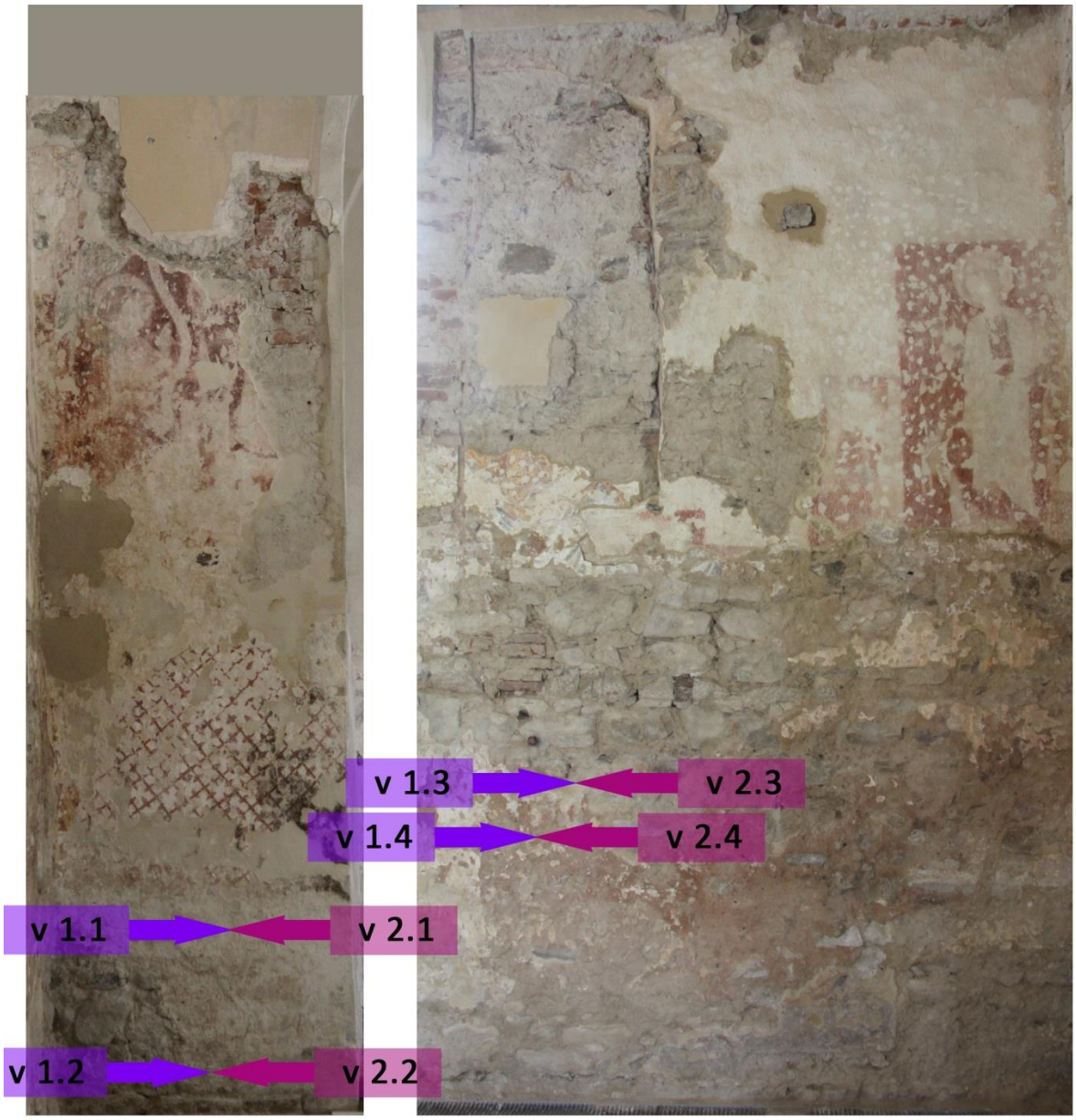

Obr. 65, 66 Východní a severní stěna hlavní lodi kostela (detail), grafický zákres míst odběrů vzorků odsolovacích zábalů o velikosti 10 × 10 cm.

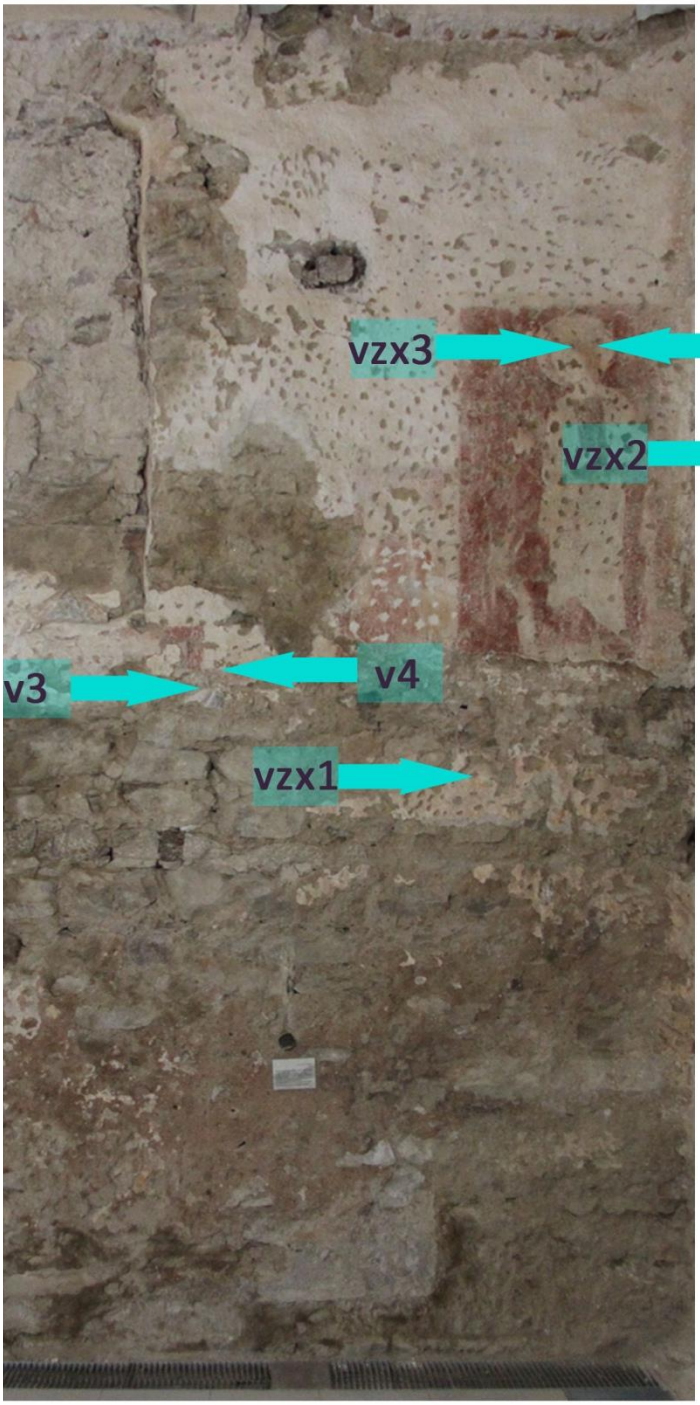

Obr. 67 Severní stěna hlavní lodi kostela. Zákres odběru vzorků k průzkumu povrchových úprav V1, V3, V4, Vzx1, Vzx3.

Obr. 68 Východní stěna vítězného oblouku. Odběr vzorků V2, Vzx2, Vzx4 k průzkumu povrchových úprav z nástěnné malby mřížového ornamentu.

Obr. 69 Severní stěna hlavní lodi kostela, V1, detail. Odběr z nástěnné malby sv. Markéty (koruna světice). Fotografie v rozptýleném osvětlení.

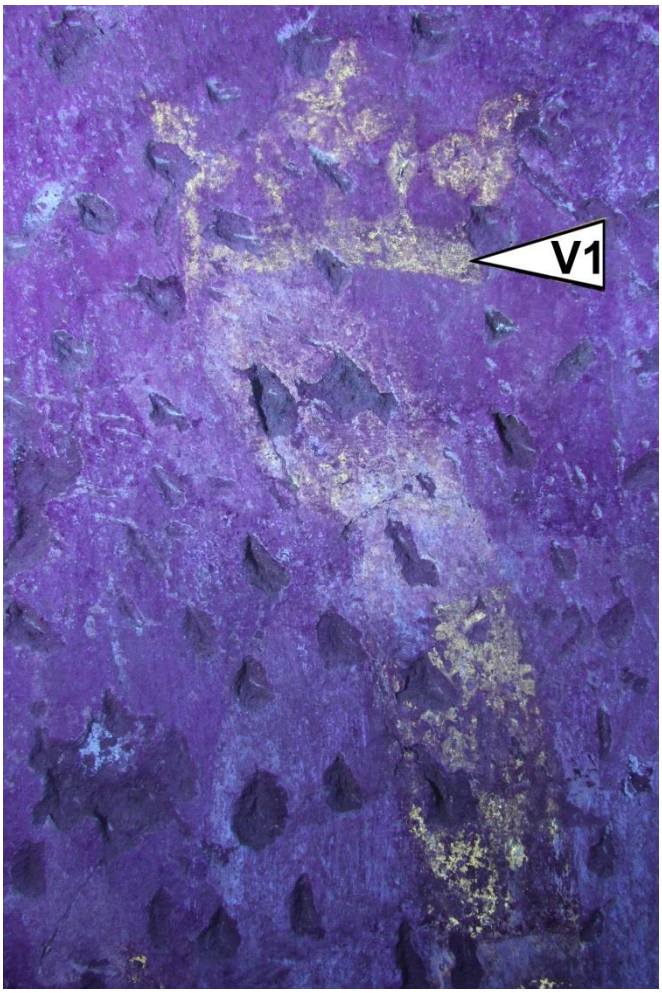

Obr. 70 Severní stěna hlavní lodi kostela, V1, detail. Fotografie v UV záření.

Obr. 71 Východní stěna vítězného oblouku, vzorek V2. Odběr z nástěnné malby mřížového ornamentu. Fotografie v rozptýleném osvětlení.

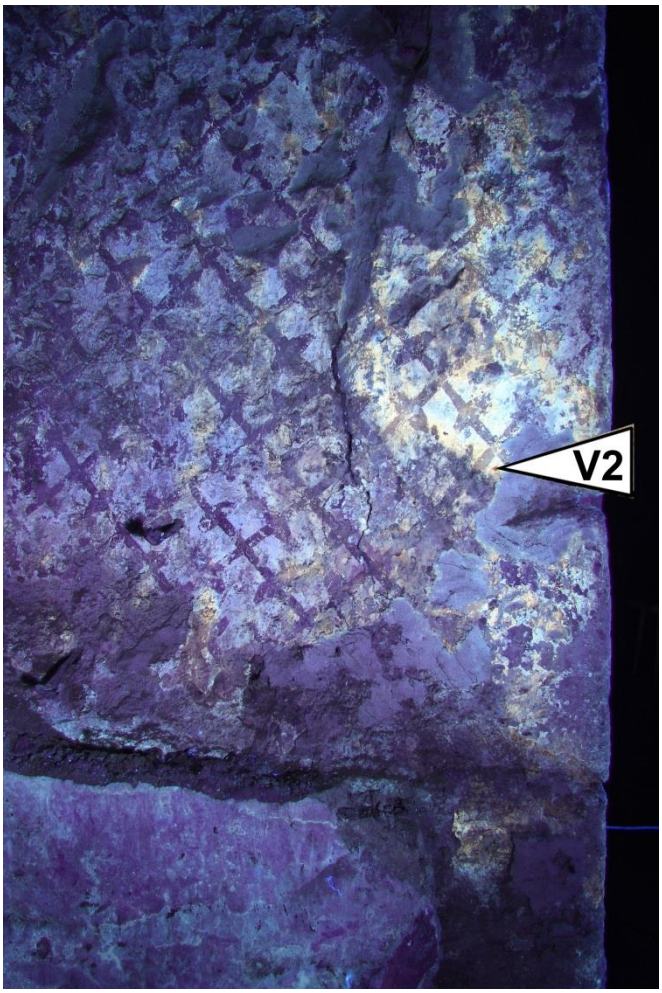

Obr. 72 Východní stěna vítězného oblouku, vzorek V2, detail. Odběr z nástěnné malby mřížového ornamentu. Fotografie v UV záření.

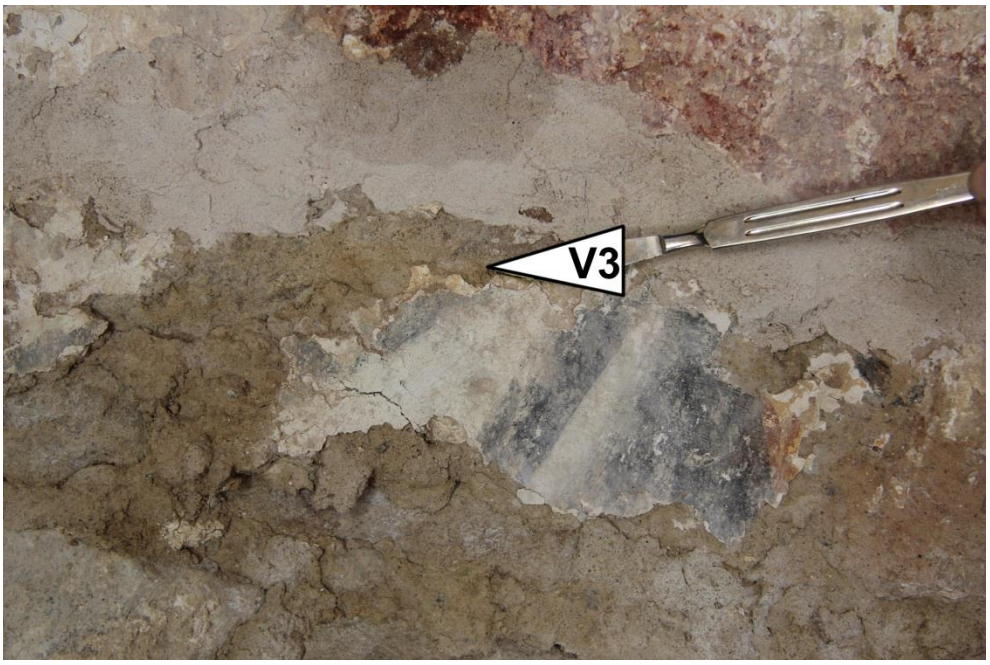

Obr. 73 Severní stěna hlavní lodi kostela, vzorek V3, detail.

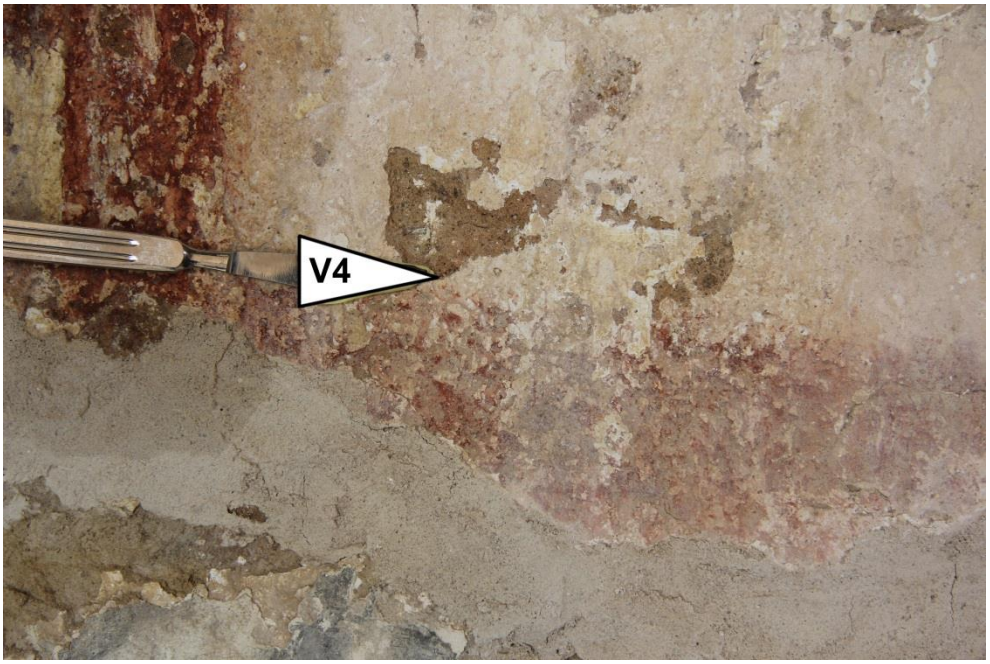

Obr. 74 Severní stěna hlavní lodi kostela, vzorek V4, detail.

Obr. 75 Severní stěna hlavní lodi kostela, vzorek Vzx1, detail.

Obr. 76 Severní stěna hlavní lodi kostela, vzorek Vzx2, detail.

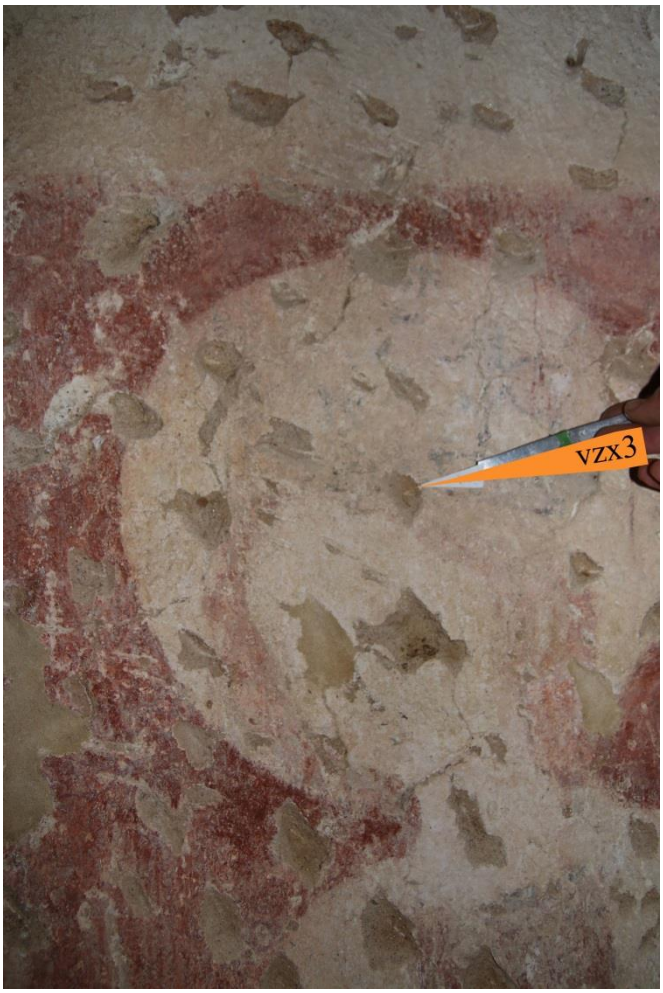

Obr. 77 Severní stěna hlavní lodi kostela, vzorek Vzx3, detail.

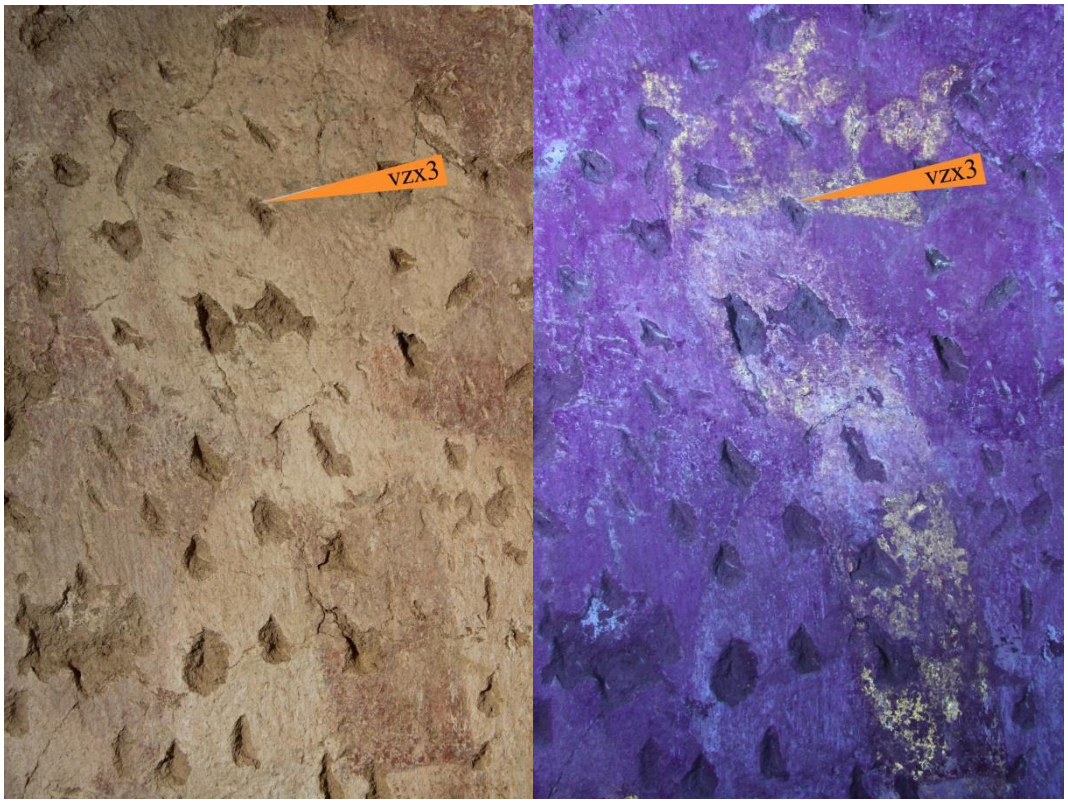

Obr. 78, 79 Severní stěna hlavní lodi kostela, vzorek Vzx3 – místo odběru v normálním světle a UV záření.

Obr. 80 Severní stěna hlavní lodi kostela, vzorek Vzx4, detail.

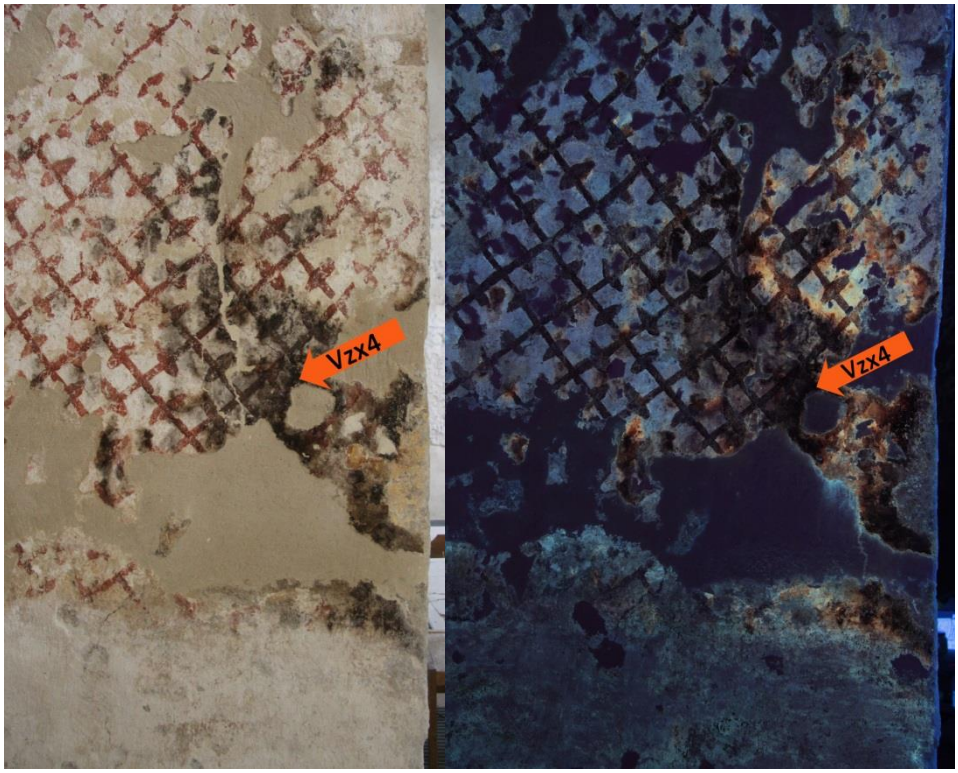

Obr. 81, 82 Severní stěna hlavní lodi kostela, vzorek Vzx4 – místo odběru v normálním světle a UV záření.

KUNST
HISTORISCHES
MUSEUM
WIEN

Dr. Václav Pitthard
Conservation Scientist
Conservation Science Department
vaclav.pitthard@khm.at
+43 1 52524 5702
+43 1 52524 4398

Vienna, 14.03. 2016

Report on the GC/MS analyses of composition of organic material

Introduction

One sample of organic material was analysed for its composition by gas chromatography - mass spectrometry technique.

Experimental

Analytical procedure for oils and resins:

Transmethylation with Meth-Prep II:

The sample was placed in vial with a conical insert and then treated with a 0.2M methanolic solution of Meth-Prep II (30 µl) and a solvent mixture (methanol: toluene, 1:2; 70µl). The sealed vial was heated to 60°C for 1 hour, removed from the heat, cooled to room temperature, and centrifuged. The clear solution was replaced into a new vial and 1µl injected into a GC inlet at a temperature of 300°C.

Analytical procedure for proteins:

Acidic hydrolysis:

The solid reference standard and the sample were placed in conical Reacti-vials and treated with 6M hydrochloric acid (HCl, 100 µl). The vials were closed with Mininert valves to be able to evacuate the vials and purge them with nitrogen (repeated twice). The sealed vials were heated to 105°C for 24 hour, removed from the heat, and cooled to room temperature. Their content was evaporated to dryness. To avoid humidity contamination to a minimum the vials were placed into a sealed exicator for 24 h.

Derivatisation procedure:

The dried sample was then processed with a pyridine – pyridine hydrochloride mixture (15µl) and a silylation reagent (MTBSTFA, 30µl), and kept at 60°C for 1h. After cooling 1µl of the reaction mixture was injected into a GC inlet at a temperature of 300°C.

Apparatus:

GC-MS analyses were performed on a 6890N gas chromatograph connected to a quadrupole mass spectrometer, model 5973N (both Agilent Technologies, USA).

KHM-Museumsverband, Burgring 5, 1010 Wien, Austria, T +43 1 525 24 - 0, www.khm.at
Handelsgericht Wien, Firmenbuch-Nr.: 182081t, UID-Nr.: ATU 45940200, DVR-Nr.: 00448125

Results and discussion

The results are listed in the Table 1 and depicted in Figures1-2:

sample	sample description	oils/waxes/resins	proteins	others
P1 (8127)	omítka	- traces of lipids (probably from animal fat)	- animal glue	-

Table 1: The composition of the sample derived by GC-MS analyses

Note: -...not detected.

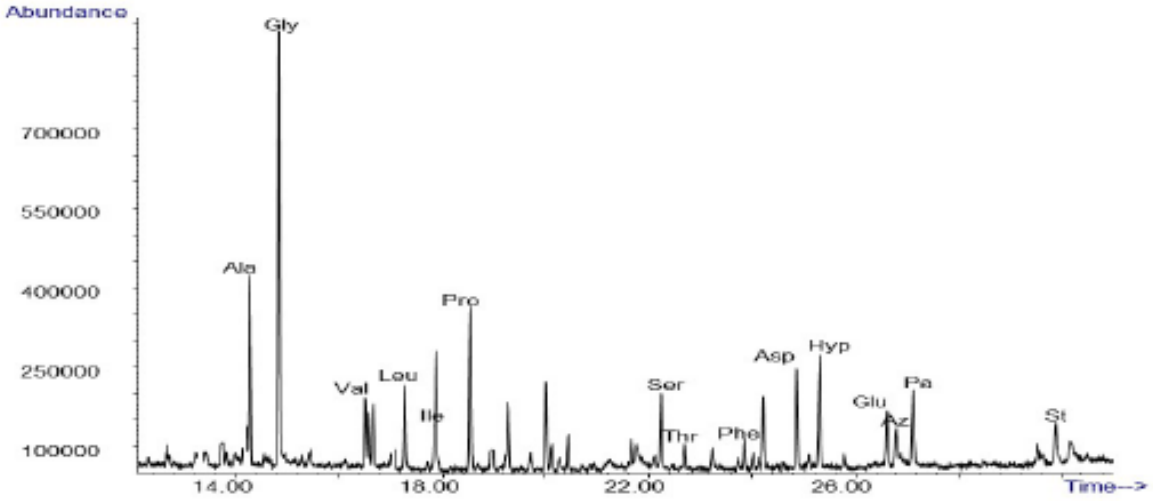

Fig 1. The chromatogram of the organic material from sample P1 after hydrolysis and silylation

Note: amino acids from animal glue (Ala…alanine, Gly…glycine, Val…valine, Leu…leucine, Ile…isoleucine, Pro…proline, Ser…serine, Thr…threonine, Phe…phenylalanine, Asp…aspartic acid, Hyp…hydroxyproline, Glu…glutamic acid) and fatty acids from animal fat (Az…azelaic acid, Pa…palmitic acid, St…stearic acid).

KHM-Museumsverband, Burgring 5, 1010 Wien, Austria, T +43 1 525 24 - 0, www.khm.at
Handelsgericht Wien, Firmenbuch-Nr.: 182081t, UID-Nr.: ATU 45940200, DVR-Nr.: 0044812

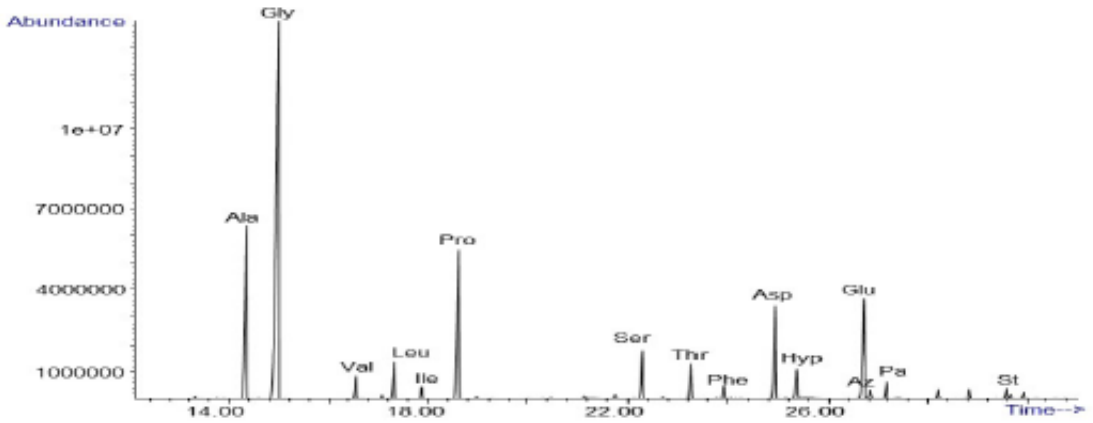

Fig 2. The chromatogram of the organic materials from animal glue reference standard after HCl hydrolysis and silylation.

Note: amino acids from animal glue (Ala…alanine, Gly…glycine, Val…valine, Leu…leucine, Ile…isoleucine, Pro…proline, Ser…serine, Thr…threonine, Phe…phenylalanine, Asp…aspartic acid, Hyp…hydroxyproline, Glu…glutamic acid) and fatty acids from animal fat (Az…azelaic acid, Pa…palmitic acid, St…stearic acid).

Conclusions

Sample was first analysed for the presence of oils and resins. The chromatographic results from analysis of drying oils and resins were negative (chromatogram not shown).

Subsequently, the sample was analysed for the presence of proteins. As depicted in Fig 1, the profile of amino acids corresponds to the profile of animal glue (see reference standard in Fig 2). Animal glue was identified as a major binding medium in the sample. Animal glue was detected due to the high abundance of glycine and presence of hydroxyproline, which are the major characteristic markers of animal glues. In addition, the fatty acids are probably only fatty impurities.

KHM-Museumsverband, Burgring 5, 1010 Wien, Austria, T +43 1 525 24 - 0, www.khm.at
Handelsgericht Wien, Firmenbuch-Nr.: 182081t, UID-Nr.: ATU 45940200, DVR-Nr.: 0044812

Technical Leaflet

IBZ-Salzchemie GmbH & Co.KG

CaLoSiL®

Colloidal nano-particles of lime for stone and plaster consolidation

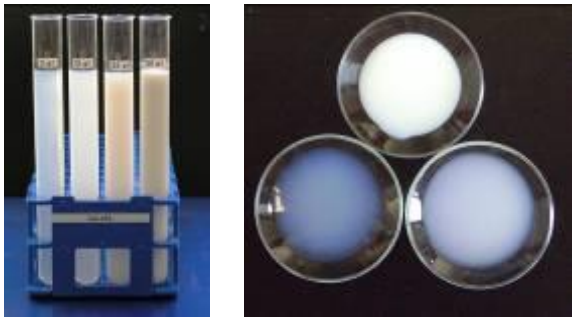

CaLoSiL® in different concentrations

Properties

CaLoSiL® contains nano-particles of lime hydrate ($Ca(OH)_2$) suspended in different alcohols. Typical concentrations are between 5 g/L and 50 g/L. The average particle size is 150 nm. Ethanol, iso-propanol or n-propanol serves as solvents. Due to the low particle size stable sols are formed. That means the solids do not sediment for a long time.

CaLoSiL® is a ready-to-use stone and plaster consolidant. Treatment of stone, mortar or plaster with CaLoSiL® results in the formation of solid calcium hydroxide after evaporation of the alcohol. That converts into calcium carbonate in a way similar to traditional lime mortars by reaction with atmospheric carbon dioxide. All alcohols evaporate completely. Chemicals or residues deteriorating stone or mortar are not formed.

CaLoSiL® can be applied by dipping, capillary suction, spraying or injection. It is important that the complete weathered zone of the stone is treated.

Available types of CaLoSiL® / Packaging

CaLoSiL® is available in concentrations between 5 g/L and 50 g/L. The letters behind the name "CaLoSiL®" indicate the used solvent, the numbers give the total calcium hydroxide concentration in g/L. E stands for ethanol, IP for iso-propanol and NP for n-propanol. For example, E25 means, 25 g/L calcium hydroxide dispersed in ethanol.

Standard products are:

CaLoSiL® E5, E25 and E50
CaLoSiL® IP5, IP15 and IP25
CaLoSiL® NP5, NP15 and NP25

All CaLoSiL® types are available in 500 mL, 1 L, 2,5 L, 5 L and 10 L containers.

Properties of formed calcium hydroxide / calcium carbonate

The calcium hydroxide particles formed after evaporation of the alcohol cover the surface of treated cracks, pores or joints. Dense films of calcium hydroxide films are formed, depending on the number of treatment cycles and the concentration of the used sols. The particles have sizes between 50 nm and 250 nm. Their detection by means of standard optical microscopy may be difficult, the use of SEM is recom-

mended. Calcium carbonate formation by reaction with atmospheric carbon dioxide requires the presence of humidity. Carbonations takes place within few days and weeks, depending on the conditions and the amount of calcium hydroxide brought into the stone. In some cases, the carbonation process can be accelerated by increasing the humidity, for example by covering with wet clothes.

Penetration behaviour

The penetration into mortar, stone or plaster depends on many factors. Of special importance are:

- Characteristics of the CaLoSiL® type applied,
- Structure and surface characteristics of the materials to be treated,
- Porosity and capillary rise,
- Moisture content of the material
- Air temperature and air humidity during the application

When dense materials are treated with highly concentrated CaLoSiL® products (CaLoSiL® E50, CaLoSiL® paste-like etc.) the penetration behaviour may be only low. Especially the presence of dense surface layers (for examples gypsum crusts on mortars, plasters) prevent a penetration of CaLoSiL® into deeper zones.

The penetration into materials with high moisture contents is generally more difficult than into dry substances. Pre-wetting with ethanol may help to reduce the moisture content of the material. After evaporation of the ethanol, it should be possible to apply all CaLoSiL® products without any problems.

White haze formation

The formation of a white haze on the surface of the treated material depends not only on the penetration behaviour of CaLoSiL® but also on the evaporation conditions of the alcohol. Fast evaporation is often connected in the most cases with a transport of the nano-particles back to the surface. In such case, the time was insufficient to fix the calcium hydroxide particles within the treated materials. General rules to prevent / reduce the formation of white haze are:

- Start the treatment with low concentrated products, increase the calcium hydroxide concentration step by step.
- Avoid the treatment of wet materials, reduce the moisture content by pre-treatment with ethanol or ethanol-water mixtures (1:1).
- In the case of sensitive surfaces, try to use CaLoSiL®-grey, which has a special consistency allowing deep penetration without white haze formation.

- Avoid an "oversaturation" of the treated stone, plaster or mortar. Remove all CaLoSiL® which could not penetrate into the treated material, for example with a sponge.
- Test the addition of small amounts of acetone or heptane.
- Test the combination with CaLoSiL® micro, which has a bigger particle size allowing the fixation of small particles.
- Test the addition of small amounts of alcohol soluble cellulose.

Times

The alcohols evaporate within a few hours. The carbonation process itself requires between few a days and weeks, depending on the amount of calcium hydroxide formed and on the environmental conditions (humidity, possibility of carbon dioxide migration).

CaLoSiL® and silicic acid esters

The combination of CaLoSiL® with silicic acid esters allows the successful consolidation and strengthening of materials at which pure silicic acid esters do not work satisfactorily. It is recommended to treat the materials in question in a first step by CaLoSiL® (for example E-25 or IP-25) and apply silicic acid esters after the evaporation of the alcohol. The calcium hydroxide formed from CaLoSiL® acts as an adhesion promoter as well as catalyst accelerating the hydrolysis of the silicic acid ester. The final strength is in many cases much higher than it can be achieved by single treatment with silicic acid esters. All commercially available silicic acid esters can be used. Detailed information are summarised in a special technical leaflet.

Mixability with other materials

All CaLoSiL®-products can be intermixed. Blending with ethanol, n-propanol or isopropanol is also possible without any difficulties. In contrast to that, the addition of water results, when amounts greater than 10 wt.-% are added, in the formation of solutions characterised by a gel like consistency. Higher water amounts will flocculate the calcium hydroxide particles.

Storage

All materials have to be stored between +5 °C and +30 °C. When CaLoSiL® remains in unopened, original containers, storage for at 12 months is possible. After that time, agglomeration and connected with that, sedimentation may occur. The settled particles, however, can be re-dispersed by shaking the closed bottle or by ultrasonic treatment. The properties of the nano-sols remain unaffected.

Safety

CaLoSiL® is flammable/combustible. Keep away from oxidisers, heat, sparks and flames. Avoid spilling, skin and eye contact. Ventilate well, avoid breathing vapours. CaLoSiL® is strongly alkaline. Do not smoke. Keep container closed. Use safety gasses and glovers. Wash thoroughly after handling. Keep away from sources of ignition. Please store in a cool, dry place and in a tightly closed container. Further information concerning safety during transport, storage and handling as well as for disposal can be found in our latest Material Safety Data Sheets. Before using in large scale we recommend to treat a small test field with CaLoSiL® in order to find out the most favourable application method and the required volumes of CaLoSiL®.

The information mentioned above is state of the art and has been developed by intensive research and development. The application of our products and their use is beyond the range of our influence. Therefore IBZ-Salzchemie GmbH & Co. KG cannot take any liability from events that result from the information contained in this leaflet. Careful and considered use of CaLoSiL® is highly recommended.

IBZ-Salzchemie GmbH & Co.KG

Gewerbepark „Schwarze Kiefern“ • 09633 Halsbrücke • Tel.: +49 (0)3731 200155 • Fax: +49 (0)3731 200156 •
www.ibz-freiberg.de • info@ibz-freiberg.de

Technický list
Číslo výrobku 0719

KSE 100

Mírný zpevňovač zvětralého kamene
Zpevňovač na bázi etylesteru kyseliny křemičité (KSE) bez obsahu rozpouštědel. Množství vyloučeného gelu, cca 10%

Oblasti použití:

Přípravek je vhodný ke zpevnění jemného až hrubě porézního minerálního stavebního materiálu s výraznou nasákavostí, hlavně pískovce a opuky. Pro zpevnění historických omítek a malty.
Kámen obsahující bobtnavé jílovité minerály je nutné předem ošetřit naším přípravkem Antihygro (č.v. 0616), který snižuje bobtnavost.

Vlastnosti výrobku:

KSE 100 reaguje s kapilární vodou, příp. se vzdušnou vlhkostí. Přitom se vylučuje čistě minerální, amorfní křemičitý gel. Křemičitý gel nahrazuje a doplňuje povětrností vyplavené pojjivo. Reakce, při níž dochází k vylučování gelu, je jako funkce teploty a vzdušné vlhkosti silně závislá na čase.
Za normálních podmínek (20°C a 50% relativní vlhkosti) je proces vylučování pojiva ukončen cca. po 3 týdnech.

Přehled nejdůležitějších parametrů:

- 30% přeměna na gel
- jednosložkový systém - bezpečné jednoduché zpracování
- neutrální katalyzátor
- hluboký průnik, schopný dosáhnout nenarušeného jádra
- nevytváří vedlejší produkty, které by poškozovaly stavbu
- vysoká odolnost vůči povětrnostním vlivům a UV záření

Údaje o výrobku:

Obsah etylesteru kyseliny křemičité:	cca 20 % hm.
Katalytický systém:	neutrální
Hustota při 20 °C:	cca 0,79 g/cm^3
Barva:	bezbarvý - lehce nažloutlý
Zápach:	typický

Údaje po aplikaci a tvorbě gelu:

Množství vyloučeného křemičitého gelu:	cca 100 g/l
Vedlejší produkt reakce:	unikající etanol

- na částečně zpevněný přírodní kámen lze aplikovat restaurátorskou maltu Restauriermörtel.

Zpracování:

Předběžný průzkum, vzorové plochy:
Je třeba předem stanovit následující data materiálů (průzkum objektu):
1. Vlhkost podkladu, zasolení, hygroskopická vlhkost
2. Nasákavost, kapilární nasákavost
3. Profil pevnosti od povrchu k jádru, hygrické bobtnání
4. Plošná spotřeba materiálu, hloubka průniku, výsledný pevnostní profil
5. Stanovení pracovního postupu
6. Zhotovení reprezentativních vzorových ploch. Je nutné ověřit případné barevné změny v reálu oproti laboratorním zkouškám.
7. Provádění a spotřebu je třeba dokumentovat a dozorovat.

Příprava podkladu:

Restaurované objekty mívají často na povrchu silnou vrstvu nečistot (povlak). Čištění provádějte co nejšetrnějším způsobem, např. postřikem studenou či teplou vodou, abrazivním mlžením, párou nebo - u „zažrané“ nečistoty postupem abrazivního tryskání fasád rotec nebo čisticími prostředky Remmers.
Některé kamenné povrchy jsou natolik křehké, že je nelze čistit bez ztráty hmoty. Aby se předešlo ztrátě, je třeba před čištěním provést předběžné zpevnění KSE 100, nebo jiným zpevňovačem skupiny Remmers KSE. Po očištění a vyschnutí je možno provést závěrečné zpevnění. Aby bylo možno provést prosycení kamene, musí mít svou rovnovážnou vlhkost, musí být nasákavé a ne prohřáté. Optimální teploty během zpracování se pohybují mezi 8°C a 25 °C (příp. proti přehřátí proveďte zaplachtování proti slunci).

Remmers CZ s.r.o. · Kolovratská 1445 · 251 01 Říčany u Prahy · Tel. +420 323 604 877 · Fax: +420 323 603 143 www.remmers.cz

Ošetřovanou plochu po dobu jednoho týdne chraňte před deštěm a přímým slunečním zářením.

Nanášení:

Základním úkolem pro zpevnění je dokonale prosytit zvětralý podklad až po pevné jádro. Zpevňovač KSE 100 se do stavebního materiálu vpravuje poléváním nebo namáčením, nebo zábaly. Při polévání je třeba postupovat po malých ploškách, resp. kámen po kameni a provádět až do nasycení. Příslušný postup závisí na zpevňovaném objektu. Odrazujeme od tzv. rychlé hydrolýzy, neboť gelace probíhá nekontrolovaně a úspěch zpevnění není zaručen.

Upozornění:

Pokud je potřebné, může se provést po 2-3 týdnech po prvním ošetření postup opakovat, avšak musí být provedeno prosycení opět až k jádru kamene.
Spotřeba KSE 100 se předem stanoví v laboratoři na reprezentativním vzorku, a závisí jak na nasáklavosti, tak na postupu aplikace.

Následná úprava:
Aby nedošlo ke změně barvy povrchu vlivem přesycení přípravkem KSE 100, měli byste bezprostředně po dosažení sytosti povrch kamene omýt rozpouštědlem odpuzujícím vodu (např. lakovým benzínem, acetonem, ředidlem V 101).

Nanášení doplňovacích (tmelicích) hmot a nátěrových vrstev:
Na plochy ošetřené přípravkem KSE 100 lze po ukončení procesu vylučování gelu nanést restaurátorský tmel Restauriermörtel, hydrofobizátory Funcosil a silikonovou barvu Siliconhazfarbe LA, Historic Lasur. Vznikající gel kyseliny křemičité vede po aplikaci ke krátkodobé hydrofobitě, která se vyzráním gelu ztratí. Jestliže se následně projeví rušivé stékání vody v kapičkách, lze jej potlačit omytím alkoholem.

Sousedící plochy (části fasády, které by neměly přijít do styku se zpevňujícím přípravkem, jako např. okna, lakované plochy, sklo) je nutné stejně jako rostliny zakrýt.

Pracovní nářadí a čištění:

Podle úkolu, např. nízkotlaké postřikovací zařízení, stříkací zařízení Airless, ruční postřikovač.Všechny přístroje musí být před použitím vyschlé. Po použití vymýt ředidlem V101. Zreagované zbytky KSE lze odstranit jen mechanicky.

Balení, spotřeba, skladovatelnost:

Balení:
Bílé plechové nádoby 5 l a 30 l

Spotřeba:
Důležitým předpokladem zpevnění je, aby celá zvětralá zóna byla napuštěna přípravkem KSE 100 až po zdravé jádro.
Spotřeba se může pohybovat mezi 0,1 l/m^2 a několika l/m^2. Spotřebu přípravku zjistíte laboratorně při předběžných zkouškách a na zkušební ploše.

Skladovatelnost:
V uzavřených originálních nádobách min. 1 rok. KSE 100 reaguje s vlhkostí, proto nádoby po každém použití znovu vzduchotěsně uzavřete. Nádoby při skladování venku zakryjte.

Bezpečnost, Ekologie, Likvidace:

Bližší informace o bezpečnosti při dopravě, skladování a manipulaci a také o likvidaci a ekologii najdete v aktuálním bezpečnostním listě.

Výše uvedené údaje jsme sestavili na základě podkladů našeho výrobního úseku podle nejnovějšího stavu vývoje a používané techniky. Za aplikaci a zpracování nepřebírá výrobce záruku, protože na tyto sféry nemá žádný vliv.

Údaje přesahující rámec technického listu či odlišné údaje vyžadují písemné potvrzení kmenového závodu.

V každém případě platí naše všeobecné obchodní podmínky. Vydáním těchto technických listů pozbývají všechny předešlé svou platnost. PS 05/10

Remmers CZ s.r.o. · Kolovratská 1445 · 251 01 Říčany u Prahy · Tel. +420 323 604 877 · Fax: +420 323 603 143 www.remmers.cz

Technický list
Číslo výrobku 0720

KSE 300

Zpevňovač zvětralého kamene
Zpevňovač na bázi etylesteru kyseliny křemičité (KSE) bez obsahu rozpouštědel. Množství vyloučeného gelu, cca 30%

Oblasti použití:

Přípravek je vhodný ke zpevnění jemného až hrubě porézního minerálního stavebního materiálu s výraznou nasákavostí, hlavně pískovce. Pro zpevnění historických omítek a malty.
Kámen obsahující bobtnavé jílovité minerály je nutné předem ošetřit naším přípravkem Antihygro (č.v. 0616), který snižuje bobtnavost.

Vlastnosti výrobku:

KSE 300 reaguje s kapilární vodou, příp. se vzdušnou vlhkostí. Přitom se vylučuje čistě minerální, amorfní křemičitý gel. Křemičitý gel nahrazuje a doplňuje povětrností vyplavené pojjivo. Reakce, při níž dochází k vylučování gelu, je jako funkce teploty a vzdušné vlhkosti silně závislá na čase.
Za normálních podmínek (20°C a 50% relativní vlhkosti) je proces vylučování pojiva ukončen cca. po 3 týdnech.

Přehled nejdůležitějších parametrů:

- 30% přeměna na gel
- jednosložkový systém - bezpečné jednoduché zpracování
- neutrální katalyzátor
- hluboký průnik, schopný dosáhnout nenarušeného jádra
- nevytváří vedlejší produkty, které by poškozovaly stavbu
- vysoká odolnost vůči povětrnostním vlivům a UV záření

Údaje o výrobku:

Obsah etylesteru kyseliny křemičité:	cca 99 % hm.
Katalytický systém:	neutrální
Hustota při 20 °C:	cca 1,0 g/cm^3
Barva:	bezbarvý - lehce nažloutlý
Zápach:	typický pro etylester kyseliny křemičité

Údaje po aplikaci a tvorbě gelu:

Množství vyloučeného křemičitého gelu:	cca 300 g/l
Vedlejší produkt reakce:	unikající etanol

- na částečně zpevněný přírodní kámen lze aplikovat restaurátorskou maltu Restauriermörtel.

Zpracování:

Předběžný průzkum, vzorové plochy:
Je třeba předem stanovit následující data materiálů (průzkum objektu):
1. Vlhkost podkladu, zasolení, hygroskopická vlhkost
2. Nasákavost, kapilární nasákavost
3. Profil pevnosti od povrchu k jádru, hygrické bobtnání
4. Plošná spotřeba materiálu, hloubka průniku, výsledný pevnostní profil
5. Stanovení pracovního postupu
6. Zhotovení reprezentativních vzorových ploch. Je nutné ověřit případné barevné změny v reálu oproti laboratorním zkouškám.
7. Provádění a spotřebu je třeba dokumentovat a dozorovat.

Příprava podkladu:

Restaurované objekty mívají často na povrchu silnou vrstvu nečistot (povlak). Čištění provádějte co nejšetrnějším způsobem, např. postřikem studenou či teplou vodou, abrazivním mlžením, párou nebo - u „zažrané“ nečistoty postupem abrazivního tryskání fasád rotec nebo čisticími prostředky Remmers.
Některé kamenné povrchy jsou natolik křehké, že je nelze čistit bez ztráty hmoty. Aby se předešlo ztrátě, je třeba před čištěním provést předběžné zpevnění KSE 300, nebo jiným zpevňovačem skupiny Remmers KSE. Po očištění a vyschnutí je možno provést závěrečné zpevnění. Aby bylo možno provést prosycení kamene, musí mít svou rovnovážnou vlhkost, musí být nasákavé a ne prohřáté. Optimální teploty během zpracování se pohybují mezi 8°C a 25 °C (příp. proti přehřátí proveďte zaplachtování proti slunci).

Remmers CZ s.r.o. · Kolovratská 1445 · 251 01 Říčany u Prahy · Tel. +420 323 604 877 · Fax: +420 323 603 143 www.remmers.cz

Ošetřovanou plochu po dobu jednoho týdne chraňte před deštěm a přímým slunečním zářením.

Nanášení:

Základním úkolem pro zpevnění je dokonale prosytit zvětralý podklad až po pevné jádro. Zpevňovač KSE 300 se do stavebního materiálu vpravuje poléváním nebo namáčením, nebo zábaly. Při polévání je třeba postupovat po malých ploškách, resp. kámen po kameni a provádět až do nasycení. Příslušný postup závisí na zpevňovaném objektu. Odrazujeme od tzv. rychlé hydrolýzy, neboť gelace probíhá nekontrolovaně a úspěch zpevnění není zaručen.

Upozornění:

Pokud je potřebné, může se provést po 2-3 týdnech po prvním ošetření postup opakovat, avšak musí být provedeno prosycení opět až k jádru kamene.
Spotřeba KSE 300 se předem stanoví v laboratoři na reprezentativním vzorku, a závisí jak na nasáklavosti, tak na postupu aplikace.

Následná úprava:
Aby nedošlo ke změně barvy povrchu vlivem přesycení přípravkem KSE 300, měli byste bezprostředně po dosažení sytosti povrch kamene omýt rozpouštědlem odpuzujícím vodu (např. lakovým benzínem, acetonem, ředidlem V 101).

Nanášení doplňovacích (tmelicích) hmot a nátěrových vrstev:
Na plochy ošetřené přípravkem KSE 300 lze po ukončení procesu vylučování gelu nanést restaurátorský tmel Restauriermörtel, hydrofobizátory Funcosil a silikonovou barvu Siliconhazfarbe LA, Historic Lasur. Vznikající gel kyseliny křemičité vede po aplikaci ke krátkodobé hydrofobitě, která se vyzráním gelu ztratí. Jestliže se následně projeví rušivé stékání vody v kapičkách, lze jej potlačit omytím alkoholem.

Sousedící plochy (části fasády, které by neměly přijít do styku se zpevňujícím přípravkem, jako např. okna, lakované plochy, sklo) je nutné stejně jako rostliny zakrýt.

Pracovní nářadí a čištění:

Podle úkolu, např. nízkotlaké postřikovací zařízení, stříkací zařízení Airless, ruční postřikovač.Všechny přístroje musí být před použitím vyschlé. Po použití vymýt ředidlem V101. Zreagované zbytky KSE lze odstranit jen mechanicky.

Balení, spotřeba, skladovatelnost:

Balení:
Bílé plechové nádoby 5 l , 30 l a 200 l

Spotřeba:
Důležitým předpokladem zpevnění je, aby celá zvětralá zóna byla napuštěna přípravkem KSE 300 až po zdravé jádro.
Spotřeba se může pohybovat mezi 0,1 l/m^2 a několika l/m^2. Spotřebu přípravku zjistíte laboratorně při předběžných zkouškách a na zkušební ploše.

Skladovatelnost:
V uzavřených originálních nádobách min. 1 rok. KSE 300 reaguje s vlhkostí, proto nádoby po každém použití znovu vzduchotěsně uzavřete. Nádoby při skladování venku zakryjte.

Bezpečnost, Ekologie, Likvidace:

Bližší informace o bezpečnosti při dopravě, skladování a manipulaci a také o likvidaci a ekologii najdete v aktuálním bezpečnostním listě.

Výše uvedené údaje jsme sestavili na základě podkladů našeho výrobního úseku podle nejnovějšího stavu vývoje a používané techniky. Za aplikaci a zpracování nepřebírá výrobce záruku, protože na tyto sféry nemá žádný vliv.

Údaje přesahující rámec technického listu či odlišné údaje vyžadují písemné potvrzení kmenového závodu.

V každém případě platí naše všeobecné obchodní podmínky. Vydáním těchto technických listů pozbývají všechny předešlé svou platnost. PS 05/10

Remmers CZ s.r.o. · Kolovratská 1445 · 251 01 Říčany u Prahy · Tel. +420 323 604 877 · Fax: +420 323 603 143 www.remmers.cz

Městský úřad Světlá nad Sázavou
odbor stavebního úřadu a územního plánování
náměstí Trčků z Lípy 18, 582 91 Světlá nad Sázavou

Č.j.: MSNS/4588/2015/OSÚ-4
Vyřizuje: Mgr. Ryndová Jana
Telefon: 569 496 651
E-mail: ryndovaj@svetlans.cz

Ve Světlé nad Sázavou dne: 16.4.2015

ROZHODNUTÍ

Výroková část:
Městský úřad Světlá nad Sázavou, odbor stavebního úřadu a územního plánování, jako místně a věcně příslušný orgán státní památkové péče ve smyslu § 29 odst. 2 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákona o státní památkové péči"), obdržel dne 9.3.2015 žádost žadatele, kterým je **Národní památkový ústav, IČO 75032333, Valdštejnské nám. č.p. 162/3, Malá Strana, 118 01 Praha,** *který zastupuje na základě pověření:* Národní památkový ústav, územní památková správa v Českých Budějovicích, IČO 75032333, Přemysla Otakara II. 34, 370 21 České Budějovice 1, o vydání závazného stanoviska ve věci: **Průzkumné, konzervační a restaurátorské práce na východní stěně lodi - nemovitá kulturní památka kostel sv. Víta Zahrádka, rejstříkové číslo 14421/6-361.** Dnem 9.3.2015 bylo zahájeno správní řízení vedené pod spis. zn. 4588/2015/OSÚ/RYJ.

Městský úřad Světlá nad Sázavou, odbor stavebního úřadu a územního plánování vydává v této věci podle § 14 odst. 1 a 3 zákona o státní památkové péči, toto

r o z h o d n u t í - z á v a z n é s t a n o v i s k o:

Práce: Průzkumné, konzervační a restaurátorské práce na východní stěně lodi - nemovitá kulturní památka kostel sv. Víta Zahrádka, rejstříkové číslo 14421/6-361, provedené podle návrhu na restaurování "Konzervační zákrok na nástěnných malbách na východní stěně lodi (a souvisejících fragmentech) kostela sv. Víta v Zahrádce" zpracovaným restaurátorem Janem Vojtěchovským ve 12/2013,

jsou přípustné.

Odůvodnění:
Dnem 9.3.2015 bylo zahájeno správní řízení vedené pod spis. zn. 4588/2015/OSÚ/RYJ na základě žádosti žadatele, kterým je Národní památkový ústav, IČO 75032333, Valdštejnské nám. č.p. 162/3, Malá Strana, 118 01 Praha, *který zastupuje na základě pověření:* Národní památkový ústav, územní památková správa v Českých Budějovicích, IČO 75032333, Přemysla Otakara II. 34, 370 21 České Budějovice 1, o vydání závazného stanoviska ve věci: Průzkumné, konzervační a restaurátorské práce na východní stěně lodi - nemovitá kulturní památka kostel sv. Víta Zahrádka, rejstříkové číslo 14421/6-361.

Protože objekt kostela sv. Víta v Zahrádce je nemovitá kulturní památka chráněná státem ve smyslu zákona o státní památkové péči, která je evidována v Ústředním seznamu kulturních památek ČR pod rejstříkovým číslem 14421/6-361 a prohlášena památkou, je nutné k jakýmkoliv stavebním změnám či úpravám si předem, ve smyslu zákona o státní památkové péči, vyžádat závazné stanovisko příslušného orgánu státní památkové péče. Kostel sv. Víta je románského původu z období kolem roku 1250, kdy měla k Zahrádce, původně královskému majetku, již prokazatelně právo Vyšehradská kapitula. Stavba byla do roku 1852 mnohokrát upravována a přestavována, ponejvíce kolem roku 1787, tato podoba je i z velké části dosud. Jedná se o orientovanou jednolodní stavbu s pravoúhlým presbytářem, se sakristií obdélníkového půdorysu v závěru a s čtyřbokou

hranolovou věží v SV rohu. Loď je obdélníková plochostropá s kruchtou sklenutou valenou klenbou s lunetami, sakristie sklenuta křížovou žebrovou klenbou, v presbytáři je klenba křížová. Kostel zůstal, jako poslední stavba ze zatopeného městečka Zahrádka, stát po vytvoření a naplnění přehradní nádrže na Želivce nedaleko od vodní plochy, které se přiblížila na pro stavbu téměř kritickou vzdálenost a vodní plocha od té doby ovlivňuje vlhkostní poměry v kostele i jeho možné využití (ochranné pásmo nádrže je ve zvláštním režimu a nepočítá s návštěvníky či turisty, pro které dokonce stále platí zákaz vstupu).
Vzhledem ke skutečnosti, že Městskému úřadu Světlá nad Sázavou, odboru stavebního úřadu a územního plánování, jsou známy všechny podstatné skutečnosti a žádost poskytuje dostatečný podklad pro posouzení, protože současně se žádostí byl předložen návrh na restaurování "Konzervační zákrok na nástěnných malbách na východní stěně lodi (a souvisejících fragmentech) kostela sv. Víta v Zahrádce" zpracovaný restaurátorem Janem Vojtěchovským ve 12/2013 a navrhované práce vychází z konaných kontrolních dnů, které upřesňují cíle a základní principy průzkumu i zásahu, proto bylo upuštěno od ústního jednání spojeného s místním šetřením.

V přiložené žádosti jsou navrženy tyto práce:

- *průzkum a dokumentace*
- *odebrání vzorků pro laboratorní analýzy*
- *mechanické sejmutí nečistot*
- *zpevnění a další injektáž dutin*
- *fixace barevné vrstvy*
- *biocidní ošetření,*
- *odstranění případné mikrovegetace*
- *čištění ploch maleb*
- *celková konsolidace plochy lokální odsolení zábaly*
- *tmelení defektů*
- *neutrální retuš tmelů*

Práce jsou pokračováním procesu obnovy památky, započatém restaurováním nástěnných maleb v závěru kostela a obnovou souvisejících ploch omítek. Je žádoucí, celou obnovu provádět koncepčně i z hlediska prezentačního.

K zamýšleným pracím se písemně vyjádřil dne 7.4.2015 zástupce NPÚ (Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště v Telči, Hradecká č.p. 6, 588 56 Telč) pod č. jednacím NPU-272/20041/2015, které bylo doručeno správnímu orgánu dne 13.4.2015.

V souladu s ust. § 36 odst. 3 správního řádu bylo upuštěno od výzvy správního orgánu známým účastníkům řízení, aby se před vydáním rozhodnutí vyjádřili k jeho podkladům, protože se žádosti vyhovuje v celém rozsahu.

Práce „Průzkumné, konzervační a restaurátorské práce na východní stěně lodi kostela sv. Víta v Zahrádce" nejsou v rozporu se zájmy státní památkové péče. Nástěnné malby u vítězného oblouku na východní straně lodi byly objeveny při průzkumech v roce 1975 a dále odkryty v posledních letech. Jde o torzálně zachovalé figurální výjevy, které nedosahují rozsahu ani kvalit maleb v presbytáři, nicméně je možno je chápat jako doklad dobové úpravy a výtvarné výzdoby lodi (která je mladší oproti malbám v presbyteriu a v tomto rozsahu zachování s nimi není v žádném hledisku prezentačně plnohodnotně srovnatelná), v průběhu vývoje doznavší dalších úprav a jejíž nynější podoba je tudíž výsledkem přestaveb v baroku, případně dalších zásahů v devatenáctém století (výmalba včetně jednoduchého dekoru). Při opakovaných jednáních v rámci kontrolních dnů, i za účasti širší odborné komise, bylo zdůrazněno, že je žádoucí mimo prostor presbyteria tyto malby a další, v rámci prací či degradace svrchních vrstev různou měrou odhalené situace neprezentovat, nýbrž podřídit koncepci obnovy prezentování toho nejhodnotnějšího, tedy výtvarné výzdoby v presbytáři kostela: figurálními výjevy na středověkých omítkách, obnovených v posledních letech.
Práce na obnově presbyteria (restaurování a obnova omítek, nesoucích výtvarnou výzdobu nástěnnými malbami a okolních ploch) byly ukončeny, nyní je zapotřebí pokračovat a koncepčně završit proces obnovy kostela i z hlediska celkové výsledné prezentace interiéru, což přináší nutnost vyřešit i s celkovou prezentací interiéru související otázky. Dle názoru památkové péče a přizvaných odborníků z řad uměleckých historiků není vhodné postupovat analyticky a prezentovat prostor jako museum či konglomerát domněle „zajímavých" situací, k tomu by měla sloužit spíše prezentace fotodokumentace například formou panelů.

Provedení prací v celém rozsahu, uvedeném v záměru, je dle názoru orgánů památkové péče v souladu s požadavky památkové péče. Předložený výchozí materiál je pro tuto fázi dostatečným podkladem pro plánovaný zásah a z hlediska zájmů památkové péče ho doporučujeme provést. Neurčuje však výslednou prezentaci a proto na základě předchozích jednání a závěrů KD doporučujeme po konzervačním ošetření malby neprezentovat a opatřit ochranným nátěrem vápennou líčkou v rámci koncepce celkové prezentace prostoru kostela. Proto bylo rozhodnuto v této věci tak, jak je ve výroku rozhodnutí uvedeno.

V průběhu realizace obnovy interiéru kostela budou i nadále svolávány kontrolní dny za účasti zástupců státní památkové péče, vlastníka, projektanta a zhotovitele prací. V rámci těchto kontrolních dnů by měly být upřesněny a konzultovány detaily prací. Cílem konzultací je nacházet nejvhodnější řešení respektující současné principy památkové péče. Tento požadavek na svolávání kontrolních dnů má oporu v zákoně, zejména v § 32, kde je stanoven odborný dohled odborné organizace. Zároveň plyne z povahy věci, že případné dílčí usměrnění - upřesnění, může být uplatněno pouze v přítomnosti dotčených stran. Kontrolní dny lze považovat za jeden ze základních mechanismů účinného dohledu všech složek státní památkové péče.

Veškeré změny a další doplňky oproti předloženému záměru je nutno předem odsouhlasit s orgány státní památkové péče ve smyslu zákona o státní památkové péči.

Městský úřad Světlá nad Sázavou, odbor stavebního úřadu a územního plánování, vycházel při svém rozhodování ze všech dostupných podkladů a zjištění a řídil se platnými právními předpisy a nařízeními.

Toto závazné stanovisko je podkladem pro opatření příslušného stavebního úřadu ve smyslu zákona č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Poučení o odvolání :
Proti tomuto rozhodnutí je možno podle ust. § 81 odst. 1, § 83 a § 86 odst. 1 správního řádu podat odvolání do 15 dnů ode dne jeho oznámení ke Krajskému úřadu Kraje Vysočina, Odboru kultury a památkové péče podáním u zdejšího správního orgánu.

MĚSTSKÝ ÚŘAD Světlá nad Sázavou odbor stavebního úřadu a územního plánování

Mgr. Ryndová Jana
úředník odboru stavebního úřadu
a územního plánování

Obdrží:
Účastník řízení: (IDDS)
Národní památkový ústav, IDDS: 2cy8h6t, *v zastoupení:*
Národní památkový ústav, územní památková správa v Českých Budějovicích, IDDS: 2cy8h6t

Odborná organizace: (na vědomí):
Národní památkový ústav, IDDS: 2cy8h6t